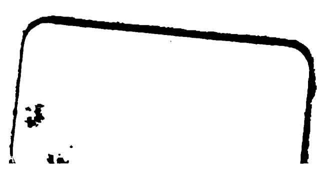

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 08156253 4

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM LIBRI

QUI SUPERSUNT OMNES

EX RECENSIONE

ARN. DRAKENBORCHII.

TOMUS SEXTUS.

SUMPTIBUS EDITORIS EXCUDEBANT

L O N D I N I

M. RITCHIE & J. SAMMELLS

M. DCC. XCIV.

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBRI.

EPITOME LIBRI XXXVI.

MAN. Acilius Glabrio consul Antiochum, apud Thermopylas, Philippo rege adjuvante, victum, Graecia expulit, idemque Aetolos subegit. P. Cornelius Scipio Nasica consul aedem matris Deûm, quam ipse in Palatium intulerat, vir optimus a senatu judicatus, dedicavit; idemque Bojos Gallos victos in deditionem accepit, & de iis triumphavit. Praeterea navalia certamina prospera adversus praefectos Antiochi regis referuntur.

TITI LIVII

PATAVINI

LIBER TRIGESIMUS SEXTUS.

I. P. Cornelium Cn. filium Scipionem & M'. Acilium Glabrionem consules, inito magistratu, Patres, priusquam de provinciis agerent, res divinas facere majoribus hostiis jusserunt in omnibus fanis, in quibus lectisternium majorem partem anni fieri solet; precarique, quod senatus de novo bello in animo haberet, ut ea res senatui populoque Romano bene ac feliciter eveniret. Ea omnia sacrificia laeta fuerunt, primisque hostiis perlitatum est: & ita aruspices responderunt, eo bello terminos populi Romani propagari, victoriam ac triumphum ostendi. Haec quum renunciata essent, solutis religione animis, Patres rogationem ad populum ferri jusserunt: "Vellent juberentne, "cum Antiocho rege, quique sectam ejus secuti "essent, bellum iniri?" si ea rogatio perlata esset, tum, si ita videretur consulibus, rem integram ad senatum referrent. P. Cornelius eam rogationem pertulit. Tum senatus decrevit, ut consules Italiam & Graeciam provincias sortirentur; cui Graecia evenisset, ut praeter eum numerum militum, quem L. Quinctius in eam provinciam ex aucto-

ritate ſenatus ſcripſiſſet imperaſſetve, ut eum exercitum acciperet, quem M. Baebius praetor anno priore ex ſenatuſconſulto in Macedoniam trajeciſſet. Et extra Italiam permiſſum, ut, ſi res poſtulaſſet, auxilia ab ſociis, ne ſupra quinque millium numerum, acciperet. L. Quinctium ſuperioris anni conſulem legari ad id bellum placuit. Alter conſul, cui Italia provincia eveniſſet, cum Bojis juſſus bellum gerere, utro exercitu mallet ex duobus, quos ſuperiores conſules habuiſſent; alterum ut mitteret Romam, eaeque urbanae legiones eſſent paratae, quo ſenatus cenſuiſſet.

II. His ita in ſenatu ad id, quae cujus provincia foret, decretis, tum demum ſortiri conſules placuit. Acilio Graecia, Cornelio Italia evenit. Certa deinde ſorte ſenatuſconſultum factum eſt: "quod populus Romanus eo tempore duellum "juſſiſſet eſſe cum rege Antiocho, quique ſub "imperio ejus eſſent, ut ejus rei cauſſa ſupplicati"onem imperarent conſules: utique M'. Acilius "conſul ludos magnos Jovi voveret, & dona ad "omnia pulvinaria." Id votum in haec verba, praeeunte P. Licinio pontifice maximo, conſul nuncupavit: "Si duellum, quod cum Antiocho "rege ſumi populus juſſit, id ex ſententia ſenatus "populique Romani confectum erit; tum tibi, Ju"piter, populus Romanus ludos magnos dies de"cem continuos faciet; donaque ad omnia pulvina-

"ria dabuntur de pecunia, quantam ſenatus de-"creverit. Quiſquis magiſtratus eos ludos quando "ubique faxit, hi ludi recte facti, donaque data "recte ſunto." Supplicatio inde ab duobus conſulibus edicta per biduum fuit. Conſulibus ſortitis provincias, extemplo & praetores ſortiti ſunt. M. Junio Bruto juriſdictio utraque evenit, A. Cornelio Mammulae Bruttii, M. Aemilio Lepido Sicilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Livio Salinatori claſſis, L. Aemilio Paullo Hiſpania ulterior. His ita exercitus decreti. A. Cornelio novi milites, conſcripti priore anno ex ſenatuſconſulto a L. Quinctio conſule, dati ſunt; juſſuſque tueri omnem oram circa Tarentum Brundiſiumque. L. Aemilio Paullo in ulteriorem Hiſpaniam praeter eum exercitum, quem a M. Fulvio propraetore accepturus eſſet, decretum eſt, ut novorum militum tria millia duceret, & trecentos equites; ita ut in iis duae partes ſociûm Latini nominis, tertia civium Romanorum eſſet. Idem ſupplementi ad C. Flaminium, cui imperium prorogabatur, in Hiſpaniam citeriorem eſt miſſum. M. Aemilius Lepidus a L. Valerio, cui ſucceſſurus eſſet, ſimul provinciam exercitumque accipere juſſus: L. Valerium, ſi ita videretur, pro praetore in provincia retinere, & provinciam ita dividere, ut una ab Agrigento ad Pachynum eſſet, altera a Pachyno Tyndarium. Eam maritimam oram L.

Valerius viginti navibus longis custodiret. Eidem praetori mandatum, ut duas decumas frumenti exigeret: id ad mare comportandum devehendumque in Graeciam curaret. Idem L. Oppio de alteris decumis exigendis in Sardinia imperatum. Ceterum non in Graeciam, sed Romam, id frumentum portari placere. C. Livius praetor, cui classis evenerat, cum triginta navibus paratis trajicere in Graeciam primo quoque tempore jussus, & ab Atilio naves accipere. Veteres naves, quae in navalibus erant, ut reficeret & armaret, M. Junio praetori negotium datum est, & in eam classem socios navales libertinos legeret.

III. Legati terni in Africam ad Karthaginienses & in Numidiam ad frumentum rogandum, quod in Graeciam portaretur, missi; pro quo pretium solveret populus Romanus. Adeoque in adparatum curamque ejus belli civitas intenta fuit, ut P. Cornelius consul ediceret, "Qui senatores "essent, quibusque in senatu sententiam dicere "liceret, quique minores magistratus essent, ne "quis eorum longius ab urbe Roma abiret, quam "unde eo die redire posset; neve uno tempore "quinque senatores ab urbe Roma abessent." In comparando inpigre classem C. Livium praetorem contentio, orta cum colonis maritimis, paullisper tenuit. Nam, quum cogerentur in classem, tribunos plebei adpellarunt: ab iis ad senatum rejecti

ſunt. Senatus ita, ut ad unum omnes conſentirent, decrevit, vacationem rei navalis his colonis non eſſe. Oſtia, & Fregenae, & Caſtrum novum, & Pyrgi, & Antium, & Tarracina, & Minturnae, & Sinueſſa fuerunt, quae cum praetore de vacatione certaverunt. Conſul deinde M'. Acilius ex ſenatuſconſulto ad collegium fecialium retulit: "Ipſine utique regi Antiocho indiceretur bellum, an "ad praeſidium nunciaretur? & num Aetolis quo-"que ſeparatim indici juberent bellum? & num pri-"us ſocietas eis & amicitia renuncianda eſſet, quam "bellum indicendum?" Feciales reſponderunt: "Jam ante ſeſe, quum de Philippo conſulerentur, "decreſſe, nihil referre, ipſi coram, an ad praeſi-"dium, nunciaretur. Amicitiam renunciatam "videri, quum legatis, toties repetentibus res, nec "reddi, nec ſatisfieri aequum cenſuiſſent. Aeto-"los ultro ſibi bellum indixiſſe, quum Demetria-"dem, ſociorum urbem, per vim occupaſſent: "Chalcidem terra marique obpugnatum iſſent; "regem Antiochum in Europam ad bellum po-"pulo Romano inferendum traduxiſſent." Omnibus jam ſatis comparatis, M'. Acilius conſul edixit: "Ut, quos L. Quinctius milites con-"ſcripſiſſet, & quos ſociis nominique Latino "imperaſſet, quos ſecum in provinciam ire opor-"teret, & tribuni militum legionis primae & ter-"tiae, uti omnes Brundiſium Idibus Majis con-

"venirent." Ipſe ante diem quintum Nonas Majas paludatus urbe egreſſus eſt. Per eoſdem dies & praetores in provincias profecti ſunt.

IV. Sub idem tempus legati ab duobus regibus, Philippo Macedoniae & Ptolemaeo Aegypti, Romam venerunt, pollicentes ad bellum auxilia, & pecuniam, & frumentum. Ab Ptolemaeo etiam mille pondo auri, viginti millia pondo argenti adlata. Nihil ejus acceptum. Gratiae regibus actae. Et, quum uterque ſe cum omnibus copiis in Aetoliam venturum, belloque interfuturum polliceretur, Ptolemaeo id remiſſum: Philippi legatis reſponſum, gratum eum ſenatui populoque Romano facturum, ſi M'. Acilio conſuli non defuiſſet. Item ab Karthaginienſibus & Maſiniſſa rege legati venerunt. Karthaginienſes tritici modium mille, hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium ejus Romam adportaturos polliciti ſunt: id ut ab ſe munus Romani acciperent, petere ſe. Et claſſem ſuorum ſuo ſumtu comparaturos: & ſtipendium, quod pluribus penſionibus in multos annos deberent, praeſens omne daturos. Maſiniſſae legati quingenta millia modiûm tritici, trecenta hordei ad exercitum in Graeciam; Romam trecenta millia modiûm tritici, ducenta quinquaginta hordei; equites quingentos, elephantos viginti regem ad M'. Acilium conſulem miſſurum. De frumento utriſque reſponſum, ita uſurum eo

populum Romanum, ſi pretium acciperent. De claſſe Karthaginienſibus remiſſum; praeterquam ſi quid navium ex foedere deberent. De pecunia item reſponſum, nullam ante diem accepturos.

V. Quum haec Romae agebantur, Chalcide Antiochus, ne ceſſaret per hibernorum tempus, partim ipſe ſollicitabat civitatium animos mittendis legatis, partim ultro ad eum veniebant: ſicut Epirotae communi gentis conſenſu, & Elei e Peloponneſo venerunt. Elei auxilium adverſus Achaeos petebant, quos, poſt bellum non ex ſua ſententia indictum Antiocho, primum civitati ſuae arma inlaturos credebant. Mille iis pedites cum duce Cretenſi Euphane ſunt miſſi. Epirotarum legatio erat minime in partem ullam liberi aut ſimplicis animi. Apud regem gratiam initam volebant cum eo, ut caverent, ne quid obſenderent Romanos. Petebant enim, "ne ſe temere in "cauſſam deduceret, expoſitos adverſus Italiam "pro omni Graecia, & primos inpetus Romano- "rum excepturos. Sed, ſi ipſe poſſet terreſtribus "navalibuſque copiis praeſidere Epiro, cupide "eum omnes Epirotas & urbibus & portubus ſuis "accepturos. Si id non poſſet, deprecari, ne ſe "nudos atque inermes Romano bello objiceret." Hac legatione id agi adparebat, ut, ſive (quod magis credebant) abſtinuiſſet Epiro, integra ſibi omnia apud exercitus Romanos eſſent, conciliata

ſatis apud regem gratia, quod accepturi fuiſſent venientem; ſive veniſſet, ſic quoque ſpes veniae ab Romanis foret, quod, non exſpectato longinquo auxilio ab ſe, praeſentis viribus ſubcubuiſſent. Huic tam perplexae legationi, quia non ſatis in promtu erat, quid reſponderet, legatos ſe miſſurum ad eos dixit, qui de iis, quae ad illos ſeque communitei pertinerent, loquerentur.

VI. In Boeotiam ipſe profectus eſt, cauſſas in ſpeciem irae adverſus Romanos eas, quas ante dixi, habentem; Brachyllae necem, & bellum a Quinctio Coroneae, propter Romanorum militum caedes, inlatum; re vera per multa jam ſecula publice privatimque labante egregia quondam diſciplina gentis, & multorum eo ſtatu, qui diuturnus eſſe ſine mutatione rerum non poſſet. Obviam effuſis undique Boeotiae principibus, Thebas venit. Ibi in concilio gentis, quamquam & ad Delium, inpetu in praeſidium Romanum facto, & ad Chalcidem commiſerat nec a parvis nec dubiis principiis bellum, tamen eamdem orationem exorſus, qua in conloquio primo ad Chalcidem, quaque per legatos in concilio Achaeorum uſus erat, ut amicitiam ſecum inſtitui, non bellum indici Romanis poſtularet; neminem, quid ageretur, fallebat. Decretum tamen ſub levi verborum praetextu pro rege adverſus Romanos factum eſt. Hac quoque gente adjuncta, Chalcidem regreſſus,

praemissis inde literis, ut Demetriadem convenirent principes Aetolorum, cum quibus de summa rerum deliberaret, navibus eo ad diem indictam concilio venit. Et Amynander adcitus ad consultandum ex Athamania: & Hannibal Poenus, jam diu non adhibitus, interfuit ei concilio. Consultatum de Thessalorum gente est, quorum omnibus, qui aderant, voluntas tentanda videbatur. In eo modo diversae sententiae erant; quod alii extemplo agendum; alii ex hieme, quae tum ferme media erat, differendum in veris principium; & alii legatos tantummodo mittendos; alii cum omnibus copiis eundum censebant, terrendosque metu, si cunctarentur.

VII. Quum circa hanc fere consultationem disceptatio omnis verteretur, Hannibal, nominatim interrogatus sententiam, in universi belli cogitationem regem atque eos, qui aderant, tali oratione avertit: "Si, ex quo trajecimus in Graeciam, "adhibitus essem in consilium, quum de Euboea, "de Achaeis, de Boeotia agebatur; eamdem sen-"tentiam dixissem, quam hodie, quum de Thes-"salis agitur, dicam. Ante omnia Philippum & "Macedonas in societatem belli quacumque ra-"tione censeo deducendos esse. Nam quod ad "Euboeam Boeotosque & Thessalos adtinet, cui "dubium est, quin, ut quibus nullae suae vires sint, "praesentibus adulando semper, quem metum in

" consilio habeant, eodem ad impetrandam veni-
" am utantur? simul ac Romanum exercitum in
" Graecia viderint, ad consuetum imperium se
" avertant? nec iis noxae futurum sit, quod,
" quum Romani procul abessent, vim tuam prae-
" sentis exercitusque tui experiri noluerint?
" Quanto igitur prius potiusque est, Philippum
" nobis conjungere, quam hos? cui, si semel in
" caussam descenderit, nihil integri futurum sit,
" quique eas vires adferat, quae non accessio tan-
" tum ad Romanum esse bellum, sed per se ipsae
" nuper sustinere potuerint Romanos. Hoc ego
" adjuncto (absit verbo invidia) qui dubitare de
" eventu possim? quum, quibus adversus Philip-
" pum valuerint Romani, iis nunc fore videam
" ut ipsi obpugnentur. Aetoli, qui Philippum
" (quod inter omnes constat) vicerunt, cum Phi-
" lippo adversus Romanos pugnabunt. Amynan-
" der atque Athamanum gens, quorum secundum
" Aetolos plurima fuit opera in eo bello, nobiscum
" stabunt. Philippus tum, te quieto, totam mo-
" lem sustinebat belli: nunc duo maximi reges,
" Asiae Europaeque viribus, adversus unum po-
" pulum, (ut meam utramque fortunam taceam)
" patrum certe aetate ne uni quidem Epirotarum
" regi parem, (quid tandem erit vobiscum com-
" paratus?) geretis bellum. Quae igitur res mihi
" fiduciam praebet, conjungi nobis Philippum

" posse? Una, communis utilitas, quae societa- " tis maximum vinculum est: altera, auctores vos " Aetoli. Vester enim legatus hic Thoas inter " cetera, quae ad exciendum in Graeciam Anti- " ochum dicere est solitus, ante omnia hoc sem- " per adfirmavit; fremere Philippum, & aegre " pati, sub specie pacis leges servitutis sibi inposi- " tas. Ille quidem ferae bestiae vinctae aut clau- " sae, & refringere claustra cupienti, regis iram " verbis aequabat. Cujus si talis animus est, sol- " vamus nos ejus vincula, & claustra refringamus, " ut erumpere diu coërcitam iram in hostes com- " munes possit. Quod si nihil eum legatio nostra " moverit, at nos, quoniam nobis eum adjungere " non possumus, ne hostibus nostris ille adjungi " possit, caveamus. Seleucus filius tuus Lysima- " chiae est: qui si eo exercitu, quem secum ha- " bet, per Thraciam proxima Macedoniae coepe- " rit depopulari; facile ab auxilio ferendo Roma- " nis Philippum ad sua potissimum tuenda avertet. " De Philippo meam sententiam habes. De ra- " tione universi belli quid sentirem, jam ab initio " non ignorasti. Quod si tum auditus forem, non " in Euboea Chalcidem captam, & castellum Eu- " ripi expugnatum Romani, sed Etruriam Ligu- " rumque & Galliae Cisalpinae oram bello ardere, " &, qui maximus iis terror est, Hannibalem in " Italia esse audirent. Nunc quoque arcessas cen-

" seo omnes navales terrestresque copias. Se-
" quantur classem onerariae cum commeatibus.
" Nam hic sicut ad belli munera pauci sumus, sic
" nimis multi pro inopia commeatuum. Quum
" omnes tuas contraxeris vires, divisam classem
" partim Corcyrae in statione habebis, ne transitus
" Romanis liber ac tutus pateat: partim ad litus
" Italiae, quod Sardiniam Africamque spectat,
" trajicies: ipse cum omnibus terrestribus copiis
" in Byllinum agrum procedes. Inde Graeciae
" praesidebis, & speciem Romanis trajecturum
" te praebens, &, si res poposcerit, trajecturus.
" Haec suadeo, qui, ut non omnis peritissimus
" sim belli, cum Romanis certe bellare bonis ma-
" lisque meis didici. In quae consilium dedi, in
" eadem nec infidelem, nec segnem operam polli-
" ceor. Dii adprobent eam sententiam, quae tibi
" optima visa fuerit."

VIII. Haec ferme Hannibalis oratio fuit; quam laudarunt magis in praesentia, qui aderant, quam rebus ipsis exsecuti sunt. Nihil enim eorum est factum, nisi quod ad classem copiasque arcessendas ex Asia Polyxenidam misit. Legati Larissam ad concilium Thessalorum sunt missi, & Aetolis Amynandroque dies ad conveniendum exercitui Pheras est dictus. Eodem & rex cum suis copiis confestim venit. Ibi dum opperitur Amynandrum atque Aetolos, Philippum Megalo-

politanum cum duobus millibus hominum ad legenda ossa Macedonum circa Cynoscephalas, ubi debellatum erat cum Philippo, misit; sive ab ipso, quaerente sibi commendationem ad Macedonum gentem & invidiam regi, quod insepultos milites reliquisset, monitus; sive ab insita regibus vanitate ad consilium specie amplum, re inane, animo adjecto. Tumulus est, in unum ossibus, quae passim strata erant, coacervatis, factus; qui nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum movit. Itaque, qui ad id tempus fortunam esset in consilio habiturus, is extemplo ad M. Baebium propraetorem misit, " Antiochum in Thessaliam inpetum fecisse. Si videretur ei, moveret ex hibernis: se obviam processurum, ut, quid agendum esset, consultarent."

IX. Antiocho, ad Pheras jam castra habenti, ubi conjunxerant ei se Aetoli & Amynander, legati ab Larissa venerunt, quaerentes, quod ob factum dictumve Thessalorum bello lacesseret eos? simul orantes, ut, remoto exercitu, per legatos, si quid ei videretur, secum disceptaret. Eodem tempore quingentos armatos, duce Hippolocho, Pheras in praesidium miserunt: hi, exclusi aditu, jam omnia itinera obsidentibus regiis, Scotussam se receperunt. Legatis Larissaeorum rex clementer respondit, " Non belli faciendi, sed tuendae & stabiliendae libertatis Thessalorum caussa, se

" Theſſaliam intraſſe." Similia his qui cum Pheraeis ageret, miſſus. Cui nullo dato reſponſo, Pheraei ipſi legatum ad regem, principem civitatis Pauſaniam, miſerunt. Qui quum haud diſſimilia his, ut in cauſſa pari, quae pro Chalcidenſibus in conloquio ad Euripi fretum dicta erant, quaedam etiam ferocius, egiſſet; rex etiam atque etiam deliberare eos juſſos, ne id conſilii caperent, cujus, dum in futurum nimis cauti & providi eſſent, extemplo poeniteret, dimiſit. Haec renunciata Pheras legatio quum eſſet, ne paullum quidem dubitarunt, quin pro fide erga Romanos, quidquid fors belli tuliſſet, paterentur. Itaque & hi ſumma ope parabant ſe ad urbem defendendam: & rex ab omni parte ſimul obpugnare moenia eſt adgreſſus; &, ut qui ſatis intelligeret, (neque enim dubium erat) in eventu ejus urbis poſitum eſſe, quam primam adgreſſus eſſet, aut ſperni deinde ab univerſa gente Theſſalorum, aut timeri ſe, omnem undique terrorem obſeſſis injecit. Primum inpetum obpugnationis ſatis conſtanter ſuſtinuerunt: dein, quum multi propugnantes caderent, aut vulnerarentur, labare animi coepere. Revocati deinde caſtigationibus principum ad perſeverandum in propoſito, relicto exteriore circulo muri, deficientibus jam copiis, in interiorem partem urbis conceſſerunt; cui brevior orbis munitionis circumjectus erat. Poſtremo

victi malis, quum timerent, ne vi captis nulla apud victorem venia esset, dediderunt sese. Nihil inde moratus rex, quatuor millia armatorum, dum recens terror esset, Scotussam misit. Nec ibi mora deditionis est facta, cernentibus Pheraeorum recens exemplum: qui, quod pertinaciter primo abnuerant, malo domiti tandem fecissent. Cum ipsa urbe Hippolochus Larissaeorumque deditum est praesidium. Dimissi ab rege inviolati omnes; quod eam rem magni momenti futuram rex ad conciliandos Larissaeorum animos credebat.

X. Intra decimum diem, quam Pheras venerat, his perfectis, Cranonem, profectus cum toto exercitu, primo adventu cepit. Inde Cypaeram & Metropolim, & iis circumjecta castella recepit; omniaque jam regionis ejus, praeter Atracem & Gyrtonem, in potestate erant. Tum adgredi Larissam constituit: ratus vel terrore ceterarum expugnatarum, vel beneficio praesidii dimissi, vel exemplo tot civitatium dedentium sese, non ultra in pertinacia mansuros. Elephantis agi ante signa terroris caussa jussis, quadrato agmine ad urbem incessit: ut incerti fluctuarentur animi magnae partis Larissaeorum inter metum praesentem hostium & verecundiam absentium sociorum. Per eosdem dies Amynander cum Athamanum juventute occupat Pellinaeum: & Menippus, cum tribus millibus peditum Aetolorum & ducentis equi-

tibus in Perraebiam profectus, Malloeam & Cyretias vi cepit, depopulatusque eſt agrum Tripolitanum. His raptim peractis, Lariſſam ad regem redeunt: conſultanti, quidnam agendum eſſet de Lariſſa, ſupervenerunt. Ibi in diverſum ſententiae tendebant: aliis, vim adhibendam, & non differendum cenſentibus, quin operibus ac machinis ſimul undique moenia adgrederentur urbis ſitae in plano, apertae, campeſtri undique aditu: aliis nunc vires urbis, nequaquam Pheris conferendae, memorantibus: nunc hiemem & tempus anni nulli bellicae rei, minime obſidioni atque obpugnationi urbium, aptum. Incerto regi inter ſpem metumque legati a Pharſalo, qui ad dedendam urbem ſuam forte venerant, animos auxerunt. M. Baebius interim, cum Philippo in Daſſaretiis congreſſus, Ap. Claudium ex communi conſilio ad praeſidium Lariſſae miſit, qui per Macedoniam magnis itineribus in jugum montium, quod ſuper Gonnos eſt, pervenit. Oppidum Gonni viginti millia ab Lariſſa abeſt, in ipſis faucibus ſaltus, quae Tempe adpellantur, ſitum. Ibi caſtra metatus latius, quam pro copiis, & plures, quam quot ſatis in uſum erant, ignes quum accendiſſet, ſpeciem, quam quaeſierat, hoſti fecit, omnem ibi Romanum exercitum cum rege Philippo eſſe. Itaque hiemem inſtare apud ſuos cauſſatus rex, unum tantum moratus diem, ab Lariſſa

receffit, & Demetriadem rediit: Aetolique & Athamanes in fuos receperunt fe fines. Appius, etfi, cujus rei cauffa miffus erat, folutam cernebat obfidionem, tamen Lariffam ad confirmandos in reliquum fociorum animos defcendit: duplexque laetitia erat, quod & hoftes exceflerant finibus, & intra moenia praefidium Romanum cernebant.

XI. Rex Chalcidem a Demetriade profectus, amore captus virginis Chalcidenfis Cleoptolemi filiae, quum patrem, primo adlegando, deinde coram ipfe rogando, fatigaffet, invitum fe gravioris fortunae conditioni inligantem, tandem impetrata re, tamquam in media pace nuptias celebrat: & reliquum hiemis, oblitus quantas fimul duas res fufcepiffet, bellum Romanum & Graeciam liberandam, omiffa omnium rerum cura, in conviviis & vinum fequentibus voluptatibus, ac deinde, ex fatigatione magis, quam fatietate earum, in fomno traduxit. Eadem omnes praefectos regios (qui ubique, ad Boeotiam maxime, praepofiti hibernis erant) cepit luxuria: in eamdem & milites effufi funt. Nec quifquam eorum aut arma induit, aut ftationem, aut vigilias fervavit; aut quidquam, quod militaris operis, aut muneris effet, fecit. Itaque principio veris, quum per Phocidem Chaeroneam, quo convenire omnem undique exercitum jufferat, veniffet; facile animadvertit, nihilo feveriore difciplina milites, quam

ducem, hibernasse. Alexandrum inde Acarnana & Menippum Macedonem Stratum Aetoliae copias ducere jussit. Ipse, Delphis sacrificio Apollini facto, Naupactum processit. Consilio principum Aetoliae habito, via, quae praeter Calydonem & Lysimachiam fert ad Stratum, suis, qui per Maliacum sinum veniebant, obcurrit. Ibi Mnesilochus princeps Acarnanum, multis emtus donis, non ipse solum gentem regi conciliabat, sed Clytum etiam praetorem, penes quem tum summa potestas erat, in suam sententiam adduxerat. Is quum Leucadios, quod Acarnaniae caput est, non facile ad defectionem posse cerneret inpelli, propter metum Romanae classis, quae cum Atilio, quaeve circa Cephaleniam erat, arte eos est adgressus. Nam quum in concilio dixisset, tuenda mediterranea Acarnaniae esse, & omnibus, qui arma ferrent, exeundum ad Medionem & Thyrium, ne ab Antiocho aut Aetolis occuparentur; fuere, qui dicerent, nihil adtinere omnes tumultuose concitari: satis esse quingentorum hominum praesidium. Eam juventutem nactus, trecentis Medione, ducentis Thyrii in praesidio positis, id agebat, ut pro obsidibus futuri venirent in potestatem regis.

XII. Per eosdem dies legati regis Medionem venerunt. Quibus auditis, quum in concione, quidnam respondendum regi esset, consultaretur;

& alii manendum in Romana ſocietate, alii non adſpernandam amicitiam regis cenſerent; media viſa eſt Clyti ſententia, eoque accepta eſt, ut ad regem mitterent legatos, peterentque ab eo, ut Medionios ſuper tanta re conſultare in concilio Acarnanum pateretur. In eam legationem Mneſilochus, & qui ejus factionis erant, de induſtria conjecti, clam miſſis, qui regem admovere copias juberent, ipſi terebant tempus. Itaque vixdum iis egreſſis legatis, Antiochus in finibus, mox ad portas erat, & trepidantibus, qui expertes proditionis fuerant, tumultuoſeque juventutem ad arma vocantibus, ab Clyto & Mneſilocho in urbem eſt inductus: &, aliis ſua voluntate adfluentibus, metu coacti etiam, qui diſſentiebant, ad regem convenerunt. Quos placida oratione territos quum permulſiſſet, ad ſpem vulgatae clementiae aliquot populi Acarnaniae defecerunt. Thyrium a Medione profectus eſt, Mneſilocho eodem & legatis praemiſſis. Ceterum detecta Medione fraus cautiores, non timidiores, Thyrienſes fecit, dato ei haud perplexo reſponſo, nullam ſe novam ſocietatem, niſi ex auctoritate Romanorum imperatorum, accepturos, portiſque clauſis, armatos in muris diſpoſuerunt. Et peropportune ad confirmandos Acarnanum animos Cn. Octavius miſſus a Quinctio, quum praeſidium & paucas naves ab A. Poſtumio, qui ab Atilio legato Cephaleniae

praepositus fuerat, accepisset, Leucadem venit, implevitque spei socios: M'. Acilium consulem jam cum legionibus mare trajecisse, & in Thessalia castra Romana esse. Hunc rumorem quia similem veri tempus anni maturum jam ad navigandum faciebat; rex, praesidio Medione inposito, & in quibusdam aliis Acarnaniae oppidis, Thyrio abscessit, & per Aetoliae ac Phocidis urbes Chalcidem rediit.

XIII. Sub idem tempus M. Baebius & Philippus rex, jam ante per hiemem in Dassaretiis congressi, quum Ap. Claudium, ut obsidione Larissam eximeret, in Thessaliam misissent, quia id tempus rebus gerendis inmaturum erat, in hiberna regressi, principio veris conjunctis copiis in Thessaliam descenderunt. In Acarnania tum Antiochus erat. Advenientes, Philippus Malloeam Perrhaebiae, Baebius Phacium est adgressus. Quo primo prope inpetu capto, Phaestum eadem celeritate capit. Inde Atracem quum se recepisset, Cyretias hinc & Eritium occupat: praesidiisque per recepta oppida dispositis, Philippo rursus obsidenti Malloeam se conjungit. Sub adventum Romani exercitus, seu ad metum virium, seu ad spem veniae, quum dedidissent sese; ad ea recipienda oppida, quae Athamanes occupaverant, uno agmine ierunt. Erant autem haec, Aeginium, Ericinium, Gomphi, Silana, Tricca, Meli-

boea, Phaloria. Inde Pellinaeum, ubi Philippus Megalopolitanus cum quingentis peditibus & equitibus quadraginta in praeſidio erat, & circumſidunt, &, priuſquam obpugnarent, mittunt ad Philippum, qui moneret, ne vim ultimam experiri vellet. Quibus ille ſatis ferociter reſpondit, vel Romanis, vel Theſſalis ſe crediturum fuiſſe: in Philippi ſe poteſtatem commiſſurum non eſſe. Poſtquam adparuit vi agendum, quia videbatur & Limnaeam eodem tempore obpugnari poſſe, regem ad Limnaeam ire placuit: Baebius reſtitit ad Pellinaeum obpugnandum.

XIV. Per eos forte dies M'. Acilius conſul, cum decem millibus peditum, duobus millibus equitum, quindecim elephantis, mari trajecto, pedeſtres copias Lariſſam ducere delectos militum tribunos juſſit. Ipſe cum equitatu Limnaeam ad Philippum venit. Adventu conſulis deditio ſine cunctatione eſt facta: traditumque praeſidium regium, & cum iis Athamanes. Ab Limnaea Pellinaeum conſul proficiſcitur. Ibi primi Athamanes tradiderunt ſeſe, deinde & Philippus Megalopolitanus: cui, decedenti de praeſidio, quum obvius forte fuiſſet Philippus rex, ad ludibrium regem eum conſalutari juſſit; ipſe congreſſus fratrem, haud ſane decoro majeſtati ſuae joco, adpellavit. Deductus inde ad conſulem cuſtodiri juſſus, & haud ita multo poſt in vinculis Romam

miſſus. Cetera multitudo Athamanum aut militum Antiochi regis, quae in praeſidiis deditorum per eos dies oppidorum fuerat, Philippo tradita regi eſt. Fuere autem ad tria millia hominum. Conſul Lariſſam eſt profectus, ibi de ſumma belli conſultaturus. In itinere ab Pieria & Metropoli legati tradentes urbes ſuas obcurrerunt. Philippus, Athamanum praecipue captivis indulgenter habitis, ut per eos conciliaret gentem, nactus ſpem Athamaniae potiundae, exercitum eo duxit, praemiſſis in civitates captivis. Et illi magnam auctoritatem apud populares habuerunt, clementiam erga ſe regis munificentiamque commemorantes: & Amynander, cujus praeſentis majeſtas aliquos in fide continuiſſet, veritus ne traderetur Philippo jam pridem hoſti, & Romanis merito tunc propter defectionem infenſis, cum conjuge ac liberis regno exceſſit, Ambraciamque ſe contulit. Ita Athamania omnis in jus ditionemque Philippi conceſſit. Conſul, ad reficienda maxime jumenta, quae & navigatione, & poſtea itineribus fatigata erant, paucos Lariſſae moratus dies, velut renovato modica quiete exercitu, Cranonem eſt progreſſus. Venienti Pharſalus, Scotuſſa, & Pherae, quaeque in eis praeſidia Antiochi erant, deduntur. Ex iis interrogatis, qui manere ſecum vellent, mille volentes Philippo tradit: ceteros inermes Demetriadem remittit. Proërnam inde rece-

pit, & quae circa eam caſtella erant. Ducere tum porro in ſinum Maliacum coepit. Adpropinquante faucibus, ſuper quas ſiti Thaumaci ſunt, deſerta urbe, juventus omnis armata ſilvas & itinera inſedit, & in agmen Romanum ex ſuperioribus locis incurſavit. Conſul primo mittere, qui ex propinquo conloquentes deterrerent eos a tali furore: poſtquam perſeverare in incepto vidit, tribuno cum duorum ſignorum militibus circummiſſo, interclufit ad urbem iter armatis, vacuamque eam cepit. Tum, clamore ab tergo captae urbis audito, refugientium undique ex ſilvis inſidiatorum caedes facta eſt. A Thaumacis altero die conſul ad Sperchium amnem pervenit: inde Hypataeorum agros vaſtavit.

XV. Quum haec agebantur, Chalcide erat Antiochus: qui, jam tum cernens, nihil ſe ex Graecia, praeter amoena Chalcide hiberna & infames nuptias, petiſſe, Aetolorum vana promiſſa incuſare & Thoantem: Hannibalem vero, non ut prudentem tantum virum, ſed prope vatem omnium, quae tum evenirent, admirari. Ne tamen temere coepta, ſegnitia inſuper everteret, nuncios in Aetoliam mittit, ut, omni contracta juventute, convenirent. Jam & ipſe eo decem millia fere peditum ex iis, qui poſtea venerant ex Aſia, expleta, & equites quingentos duxit. Quo quum aliquanto pauciores, quam umquam antea, conveniſſent,

& principes tantummodo cum paucis clientibus essent, atque ii dicerent, omnia sedulo ab se facta, ut quam plurimos ex civitatibus suis evocarent; nec auctoritate, nec gratia, nec imperio adversus detrectantes militiam valuisse; destitutus undique & ab suis, qui morabantur in Asia, & ab sociis, qui ea, in quorum spem vocaverant, non praestabant, intra saltum Thermopylarum sese recepit. Id jugum, sicut Apennini dorso Italia dividitur, ita mediam Graeciam dirimit. Ante saltum Thermopylarum in septentrionem versa Epirus, & Perrhaebia, & Magnesia, & Thessalia est, & Phthiotae Achaei, & sinus Maliacus. Intra fauces ad meridiem vergunt Aetoliae pars major, & Acarnania, & cum Locride Phocis, & Boeotia adjunctaque insula Euboea, &, excurrente in altum, velut promontorio, Attica terra, sita ab tergo & Peloponnesus. Hoc jugum, ab Leucate & mari ad occidentem verso per Aetoliam ad alterum mare orienti objectum tendens, ea aspreta rupesque interjectas habet, ut non modo exercitus, sed ne expediti quidem facile ullas ad transitum calles inveniant. Extremos ad orientem montes Oetam vocant, quorum quod altissimum est, Callidromon adpellatur: in cujus valle ad Maliacum sinum vergente iter est non latius, quam sexaginta passus. Haec una militaris via est, qua traduci exercitus, si non prohibeantur, possint. Ideo Py-

lae, & ab aliis, quia calidae aquae in ipſis faucibus ſunt, Thermopylae locus adpellatur, nobilis Lacedaemoniorum adverſus Perſas morte magis memorabili, quam pugna.

XVI. Haudquaquam pari tum animo Antiochus, intra portas loci ejus caſtris poſitis, munitionibus inſuper ſaltum inpediebat. Et, quum duplici vallo foſſaque, & muro etiam, qua res poſtulabat, ex multa copia paſſim jacentium lapidum, permuniſſet omnia, ſatis fidens, numquam ea vim Romanum exercitum facturum, Aetolos ex quatuor millibus (tot enim convenerant) partim ad Heracleam praeſidio obtinendam, quae ante ipſas fauces poſita eſt, partim Hypatam mittit, & Heracleam haud dubius conſulem obpugnaturum, & jam multis nunciantibus, circa Hypatam omnia evaſtari. Conſul, depopulatus Hypatenſem primo, deinde Heracleenſem agrum, inutili utrobique auxilio Aetolorum, in ipſis faucibus prope fontes calidarum aquarum adverſus regem caſtra poſuit. Aetolorum utraeque manus Heracleam ſeſe incluſerunt. Antiochum, cui, priuſquam hoſtem cerneret, ſatis omnia permunita & praeſidiis obſepta videbantur, timor deinde inceſſit, ne quas per inminentia juga calles inveniret ad tranſitum Romanus. Nam & Lacedaemonios quondam ita a Perſis circumitos fama erat; & nuper Philippum ab iiſdem Romanis. Itaque nuncium

Heracleam ad Aetolos mittit, ut hanc ſaltem ſibi operam eo bello praeſtarent, ut vertices circa montium occuparent obſiderentque, ne qua tranſire Romanus poſſet. Hoc nuncio audito, diſſenſio inter Aetolos orta eſt. Pars imperio parendum regis atque eundum cenſebant, pars ſubſiſtendum Heracleae ad utramque fortunam; ut, ſive victus a conſule rex eſſet, in expedito haberent integras copias ad opem propinquis ferendam civitatibus ſuis; ſive vinceret, ut diſſipatos in fugam Romanos perſequerentur. Utraque pars non manſit modo in ſententia ſua, ſed etiam exſecuta eſt conſilium. Duo millia Heracleae ſubſtiterunt: duo trifariam diviſa Callidromum, & Rhoduntiam, & Tichiunta (haec nomina cacuminibus ſunt) occupavere.

XVII. Conſul poſtquam inſeſſa ſuperiora loca ab Aetolis vidit, M. Porcium Catonem & L. Valerium Flaccum, conſulares legatos, cum binis millibus delectorum peditum, ad caſtella Aetolorum, Flaccum in Rhoduntiam & Tichiunta, Catonem in Callidromum mittit. Ipſe, priuſquam ad hoſtem copias admoveret, vocatos in concionem milites paucis eſt adlocutus: " Pleroſque " omnium ordinum, milites, inter vos eſſe video, " qui in hac eadem provincia T. Quinctii ductu " auſpicioque militaveritis. Macedonico bello " inexſuperabilis magis ſaltus ad amnem Aoum

" fuit, quam hic. Quippe portae ſunt hae, & " unus, inter duo maria clauſis omnibus, velut " naturalis tranſitus eſt. Munitiones & locis op- " portunioribus tunc fuerunt, & validiores inpoſi- " tae: exercitus hoſtium ille & numerò major, & " militum genere aliquanto melior. Quippe illic " Macedones Thraceſque & Illyrii erant, ferociſſi- " mae omnes gentes: hic Syri & Aſiatici Graeci " ſunt, leviſſima genera hominum & ſervituti na- " ta. Rex ille bellicoſiſſimus, exercitatus jam inde " ab juventa finitimis Thracum atque Illyriorum, " & circa omnium adcolarum bellis: hic, ut ali- " am omnem vitam omittam, is eſt, qui, quum " ad inferendum populo Romano bellum ex Aſia " in Europam tranſiſſet, nihil memorabilius toto " tempore hibernorum geſſerit, quam quod amo- " ris cauſſa ex domo privata, & obſcuri etiam in- " ter populares generis, uxorem duxit: & novus " maritus, velut ſaginatus nuptialibus coenis, ad " pugnam proceſſit. Summa virium ſpeique ejus " in Aetolis fuit; gente vaniſſima & ingratiſſima, " ut vos prius experti eſtis, nunc Antiochus ex- " peritur. Nam nec convenerunt frequentes, nec " contineri in caſtris potuerunt, & in ſeditione " ipſi inter ſe ſunt: & quum Hypatam tuendam " Heracleamque depopoſciſſent, neutram tutati, " refugerunt in juga montium, pars Heracleae in- " cluſerunt ſeſe. Rex ipſe confeſſus, nuſquam

" aequo campo non modo congredi se ad pugnam " audere, sed ne castra quidem in aperto ponere, " relicta omni ante se regione ea, quam se nobis " ac Philippo ademisse gloriabatur, condidit se " intra rupes: ne ante fauces quidem saltus, ut " quondam Lacedaemonios fama est, sed intra " penitus retractis castris: quod quantum interest " ad timorem ostendendum, an muris alicujus " urbis obsidendum sese incluserit? Sed neque " Antiochum tuebuntur angustiae, nec Aetolos " vertices illi, quos ceperunt. Satis undique " provisum atque praecautum est, ne quid adver- " sus vos in pugna praeter hostes esset. Illud pro- " ponere animo vestro debetis, non vos pro Grae- " ciae libertate tantum dimicare, (quamquam is " quoque egregius titulus esset, liberatam a Phi- " lippo ante, nunc ab Aetolis & ab Antiocho li- " berare) neque ea tantum in praemium vestrum " cessura, quae nunc in regiis castris sunt: sed " illum quoque omnem adparatum, qui in dies " ab Epheso exspectatur, praedae futurum: Asiam " deinde Syriamque, & omnia usque ad ortus so- " lis ditissima regna imperio Romano aperturos. " Quid deinde aberit, quin ab Gadibus ad mare " rubrum Oceano fines terminemus, qui orbem " terrarum amplexu finit, & omne humanum ge- " nus secundum Deos nomen Romanum venere- " tur? In haec tanta praemia dignos parate ani-

"mos, ut craſtino die, bene juvantibus Diis, acie
"decernamus."

XVIII. Ab hac concione dimiſſi milites, priuſquam corpora curarent, arma telaque parant. Luce prima, ſigno pugnae propoſito, inſtruit aciem conſul, arta fronte, ad naturam & anguſtias loci. Rex, poſtquam ſigna hoſtium conſpexit, & ipſe copias eduxit. Levis armaturae partem ante vallum in primo locavit: tum Macedonum robur, quos Sariſſophoros adpellabant, velut firmamentum circa ipſas munitiones conſtituit. His ab ſiniſtro cornu jaculatorum ſagittariorumque & funditorum manum ſub ipſis radicibus montis poſuit, ut ex altiore loco nuda latera hoſtium inceſſerent. Ab dextro Macedonibus ad ipſum munimentorum finem, qua loca uſque ad mare invia paluſtri limo & voraginibus claudunt, elephantos cum adſueto praeſidio poſuit; poſt eos, equites; tum, modico intervallo relicto, ceteras copias in ſecunda acie. Macedones, pro vallo locati, primo facile ſuſtinebant Romanos, tentantes ab omni parte aditus: multum adjuvantibus, qui ex loco ſuperiore fundis, velut nimbum, glandes & ſagittas ſimul ac jacula ingerebant. Deinde, ut major, nec jam toleranda vis hoſtium inferebat ſe, pulſi loco intra munimenta, ſubductis ordinibus, conceſſerunt: inde ex vallo prope alterum vallum, haſtis prae ſe objectis, fecerunt. Et ita modica

altitudo valli erat, ut & locum ſuperiorem ad pugnandum ſuis praeberet, & propter longitudinem haſtarum ſubjectum haberet hoſtem. Multi, temere ſubeuntes vallum, transfixi ſunt: & aut incepto irrito receſſiſſent, aut plures cecidiſſent, ni M. Porcius ab jugo Callidromi, dejectis inde Aetolis, & magna ex parte caeſis, (incautos enim & pleroſque ſopitos obpreſſerat) ſuper inminentem caſtris collem adparuiſſet.

XIX. Flacco non eadem fortuna ad Tichiunta & Rhoduntiam, nequidquam ſubire ad ea caſtella conato, fuerat. Macedones, quique alii in caſtris regiis erant, primo, dum procul nihil aliud, quam turba & agmen, adparebat, Aetolos credere, viſa procul pugna, ſubſidio venire. Ceterum, ut primum ſignaque & arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt, tantus repente pavor omnes cepit, ut, abjectis armis, fugerent. Et munimenta ſequentes inpedierunt, & anguſtiae vallis, per quam ſequendi erant; & maxime omnium, quod elephanti noviſſimi agminis erant, quos pedes aegre praeterire, eques nullo poterat modo, timentibus equis, tumultumque inter ſe majorem, quam in proelio, edentibus. Aliquantum temporis & direptio caſtrorum tenuit. Scarphiam tamen eo die perſecuti ſunt hoſtem. Multis in ipſo itinere caeſis captiſque, non equis viriſque tantum, ſed etiam elephantis, quos capere non potuerant, interfectis,

in castra reverterunt; quae tentata eo die inter ipsum pugnae tempus ab Aetolis, Heracleam obtinentibus praesidio, sine ullo haud parum audacis incepti effectu, fuerant. Consul, noctis insequentis tertia vigilia praemisso equitatu ad persequendum hostem, signa legionum prima luce movit. Aliquantum viae praeceperat rex; ut qui non ante, quam Elatiae, ab effuso constiterit cursu: ubi primum reliquiis pugnaeque & fugae conlectis, cum perexigua manu semiermium militum Chalcidem se recepit. Romanus equitatus ipsum quidem regem Elatiae adsecutus non est, sed magnam partem agminis, aut lassitudine subsistentis, aut errore, ut qui sine ducibus per ignota itinera fugerent, dissipatos obpresserunt. Nec praeter quingentos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quisquam effugit: etiam ex decem millibus militum, quos, Polybio auctore, trajecisse secum regem in Graeciam scripsimus, exiguus numerus. Quid si Antiati Valerio credamus, sexaginta millia militum fuisse in regio exercitu scribenti, quadraginta inde millia cecidisse, supra quinque millia capta cum signis militaribus ducentis triginta? Romanorum centum quinquaginta in ipso certamine pugnae, ab incursu Aetolorum se tuentes non plus quinquaginta interfecti sunt.

XX. Consule per Phocidem & Boeotiam exercitum ducente, consciae defectionis civitates cum

velamentis ante portas ſtabant, metu ne hoſtiliter diriperentur. Ceterum per omnes dies haud ſecus, quam in pacato agro, ſine violatione ullius rei agmen proceſſit, donec in agrum Coronaeum ventum eſt. Ibi ſtatua regis Antiochi, poſita in templo Minervae Itoniae, iram accendit: permiſſumque militi eſt, ut circumjectum templo agrum popularetur. Deinde cogitatio animum ſubiit, quum communi decreto Boeotorum poſita eſſet ſtatua, indignum eſſe, in unum Coronenſem agrum ſaevire. Revocato extemplo milite, finis populandi factus: caſtigati tantum verbis Boeoti ob ingratum in tantis tamque recentibus beneficiis animum erga Romanos. Inter ipſum pugnae tempus decem naves regiae cum praefecto Iſidoro ad Thronium in ſinu Maliaco ſtabant. Eo gravis vulneribus Alexander Acarnan, nuncius adverſae pugnae, quum perfugiſſet, trepidae inde recenti terrore naves Cenaeum Euboeae petierunt. Ibi mortuus ſepultuſque Alexander. Tres, quae ex Aſia profectae eumdem portum tenuerant, naves, audita exercitus clade, Epheſum redierunt. Iſidorus ab Cenaeo Demetriadem, ſi forte eo deferret fuga regem, trajecit. Per eoſdem dies A. Atilius, praefectus Romanae claſſis, magnos regios commeatus, jam fretum, quod ad Andrum inſulam eſt, praetervectos, excepit: alias merſit, alias cepit naves. Quae noviſſimae agminis erant, curſum in Aſiam

verterunt. Atilius Piraeeum, unde profectus erat, cum agmine captivarum navium revectus, magnam vim frumenti & Atheniensibus & aliis ejusdem regionis sociis divisit.

XXI. Antiochus, sub adventum consulis a Chalcide profectus, Tenum primo tenuit: inde Ephesum transmisit. Consuli Chalcidem venienti portae patuerunt, quum, adpropinquante eo, Aristoteles, praefectus regis, urbe excessisset. Et ceterae urbes in Euboea sine certamine traditae, post paucosque dies, omnibus perpacatis, sine ullius noxa urbis exercitus Thermopylas reductus, multo modestia post victoriam, quam ipsa victoria, laudabilior. Inde consul M. Catonem, per quem, quae gesta essent, senatus populusque Romanus haud dubio auctore sciret, Romam misit. Is a Creusa (Thespiensium emporium est, in intimo sinu Corinthiaco retractum) Patras Achajae petit: a patris Corcyram usque Aetoliae atque Acarnaniae litora legit, atque ita ad Hydruntum Italiae trajecit. Quinto die inde pedestri itinere Romam ingenti cursu pervenit. Ante lucem ingressus urbem, a porta ad praetorem M. Junium iter intendit. Is prima luce senatum vocavit. Quo L. Cornelius Scipio, aliquot diebus ante a consule dimissus, quum adveniens audisset, praegressum Catonem in senatu esse, supervenit exponenti, quae gesta essent. Duo inde legati jussu sena-

tus in concionem sunt producti: atque ibi eadem, quae in senatu, de rebus in Aetolia gestis exposuerunt: Supplicatio in triduum decreta est; & ut quadraginta hostiis majoribus praetor, quibus Diis ei videretur, sacrificaret. Per eosdem dies & M. Fulvius Nobilior, qui biennio ante praetor in Hispaniam erat profectus, ovans urbem est ingressus: argenti bigati prae se tulit centum triginta millia: & extra numeratum duodecim millia pondo argenti: auri pondo centum viginti septem.

XXII. Acilius consul ab Thermopylis Heracleam ad Aetolos praemisit, " ut tunc saltem, expertі regiam vanitatem, resipiscerent; traditaque " Heraclea, cogitarent de petenda ab senatu seu " furoris sui, seu erroris venia. Et ceteras Graeciae civitates defecisse eo bello ab optime de se " meritis Romanis: sed, quia post fugam regis, " cujus fiducia officio decessissent, non addidissent " pertinaciam culpae, in fidem receptas esse. Aetolos quoque, quamquam non secuti sint regem, " sed arcessierint, & duces belli, non socii, fuerint, si poenitere possint, posse & incolumes " esse." Ad ea quum pacati nihil responderetur, adpareretque, armis rem gerendam, &, rege superato, bellum Aetolicum integrum restare; castra ab Thermopylis ad Heracleam movit: eoque ipso die, ut situm nosceret urbis, ab omni parte equo moenia est circumvectus. Sita est Heraclea in ra-

dicibus Oetae montis: ipſa in campo, arcem inminentem loco alto & undique praecipiti habet. Contemplatus omnia, quae noſcenda erant, quatuor ſimul locis adgredi urbem conſtituit. A flumine Aſopo, qua & gymnaſium eſt, L. Valerium operibus atque obpugnationi praepoſuit: arcem extra muros, quae frequentius prope, quam urbs, habitabatur, Ti. Sempronio Longo obpugnandam dedit: a ſinu Maliaco, quae aditum haud facilem pars habebat, M. Baebium; ab altero amniculo, quem Melana vocant, adverſus Dianae templum, Ap. Claudium obpoſuit. Horum magno certamine intra paucos dies turres, arieteſque, & alius omnis adparatus obpugnandarum urbium perficitur. Et quum ager Heracleenſis, paluſter omnis frequenſque proceris arboribus, benigne ad omne genus operum materiam ſuppeditabat: tum, quia refugerant intra moenia Aetoli, deſerta, quae in veſtibulo urbis erant, tecta in varios uſus non tigna modo & tabulas, ſed laterem quoque, & caementa, & ſaxa variae magnitudinis, praebebant.

XXIII. Et Romani quidem operibus magis, quam armis, urbem obpugnabant: Aetoli contra armis ſe tuebantur. Nam, quum ariete quaterentur muri, non laqueis, ut ſolet, exceptos declinabant ictus; ſed armati frequentes, quidam ignes etiam, quos aggeribus injicerent, ferebant. Fornices quoque in muro erant apti ad excurrendum:

& ipsi, quum pro dirutis reficerent muros, crebriores eos, ut pluribus erumperetur in hostem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integrae vires erant, & frequentes & inpigre fecerunt: in dies deinde, pauciores & segnius. Etenim, quum multis urguerentur rebus, nulla eos res aeque, ac vigiliae conficiebant; Romanis in magna copia militum succedentibus aliis in stationem aliorum, Aetolos propter paucitatem eosdem dies noctesque assiduo labore urente. Per quatuor & viginti dies, ita ut nullum tempus vacuum dimicatione esset, adversus quatuor e partibus simul obpugnantem hostem nocturnus diurno continuatus labor est. Quum fatigatos jam Aetolos sciret consul & ex ratione temporis, & quod ita transfugae adfirmabant, tale consilium iniit. Media nocte receptui signum dedit, & ab obpugnatione simul omnes milites deductos usque ad tertiam diei horam quietos in castris tenuit. Inde coepta obpugnatio ad mediam rursus noctem perducta est: intermissa deinde usque ad tertiam diei horam. Fatigationem rati caussam esse Aetoli non continuandae obpugnationis, quae & ipsos adfecerat, ubi Romanis datum receptui signum esset, velut ipsi quoque hoc revocati, pro se quisque ex stationibus decedebant: nec ante tertiam diei horam armati in muris adparebant.

XXIV. Consul, quum nocte media intermisisset obpugnationem, quarta vigilia rursus ab tribus partibus summa vi adgressus, ab una Ti. Sempronium tenere intentos milites signumque exspectantes jussit, ad ea in nocturno tumultu, unde clamor exaudiretur, haud dubie ratus hostes concursuros. Aetoli pars sopiti adfecta labore ac vigiliis corpora ex somno moliebantur: pars vigilantes adhuc ad strepitum pugnantium in tenebris currunt. Hostes partim per ruinas jacentis muri transcendere conantur: partim scalis adscensus tentant. Adversus quos undique ad opem ferendam obcurrunt Aetoli. Pars una, in qua aedificia extra urbem erant, neque defenditur, neque obpugnatur: sed, qui obpugnarent, intenti signum exspectabant; defensor nemo aderat. Jam dilucescebat, quum signum consul dedit: & sine ullo certamine partim per semiruta, partim scalis integros muros transcendere. Simul clamor, index capti oppidi, est exauditus, undique Aetoli, desertis stationibus, in arcem fugiunt. Oppidum victores permissu consulis diripiunt; non tam ab ira, nec ab odio, quam ut miles, coërcitus in tot receptis ex potestate hostium urbibus, aliquo tandem loco fructum victoriae sentiret. Revocatos inde a medio ferme die milites quum in duas divisisset partes, unam radicibus montium circumduci ad rupem jussit, quae, fastigio altitudinis

par, media valle velut abrupta ab arce erat; ſed adeo prope geminata cacumina eorum montium ſunt, ut ex vertice altero conjici tela in arcem poſſint: cum dimidia parte militum conſul, ab urbe eſcenſurus in arcem, ſignum ab iis, qui ab tergo in rupem evaſuri erant, exſpectabat. Non tulere, qui in arce erant, Aetoli primum eorum, qui rupem ceperant, clamorem, deinde inpetum ab urbe Romanorum, & fractis jam animis, & nulla ibi praeparata re ad obſidionem diutius tolerandam: utpote congregatis feminis, pueriſque, & inbelli alia turba in arcem, quae vix capere, nedum tueri, multitudinem tantam poſſet. Itaque, ad primum inpetum abjectis armis, dediderunt ſeſe. Traditus inter ceteros princeps Aetolorum Damocritus eſt: qui principio belli decretum Aetolorum, quo arceſſendum Antiochum cenſuerant, T. Quinctio poſcenti reſponderat: "In Italia daturum, quum caſtra ibi Aetoli poſuiſſent." Ob eam ferociam majus victoribus gaudium traditus fuit.

XXV. Eodem tempore, quo Romani Heracleam, Philippus Lamiam ex compoſito obpugnabat, circa Thermopylas cum conſule, redeunte ex Boeotia, ut victoriam ipſi populoque Romano gratularetur, excuſaretque, quod morbo inpeditus bello non interfuiſſet, congreſſus. Inde diverſi ad duas ſimul obpugnandas urbes profecti. Interſunt ſeptem millia ferme paſſuum. Et quia

Lamia quum posita est in tumulo, tum regionem ea maxime despectat oppidum, qua breve intervallum videtur, & omnia in conspectu sunt; quum enise, velut proposito certamine, Romani Macedonesque diem ac noctem aut in operibus, aut in proeliis essent, hoc major difficultas Macedonibus erat, quod Romani aggere & vineis, & omnibus supra terram operibus, subtus Macedones cuniculis obpugnabant: & in asperis locis silex saepe inpenetrabilis ferro obcurrebat. Et, quum parum procederet inceptum, per conloquia principum oppidanos tentabat rex, ut urbem dederent; haud dubius, quin, si prius Heraclea capta foret, Romanis se potius, quam sibi, dedituri essent, suamque gratiam consul in obsidione liberanda facturus esset. Nec eum opinio est frustrata: confestim enim ab Heraclea capta nuncius venit, ut obpugnatione absisteret: "aequius esse, Ro-" manos milites, qui acie dimicassent cum Aetolis, " praemia victoriae habere." Ita recessum ab Lamia est, & propinquae clade urbis ipsi, ne quid simile paterentur, effugerunt.

XXVI. Paucis, priusquam Heraclea caperetur, diebus, Aetoli, concilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochum miserunt: inter quos & Thoas idem, qui antea, missus est. Mandata erant, ut ab rege peterent, primum, ut ipse, coactis rursus terrestribus navalibusque copiis, in

Graeciam trajiceret: deinde, si qua ipsum teneret res, ut pecuniam & auxilia mitteret. "Id quum "ad dignitatem ejus fidemque pertinere, non prodi socios, tum etiam ad incolumitatem regni, "non sinere, Romanos, omni cura vacuos, quum "Aetolorum gentem sustulissent, omnibus copiis "in Asiam trajicere." Vera erant, quae dicebantur: eo magis regem moverunt. Itaque in praesentia pecuniam, quae ad usus belli necessaria erat, legatis dedit: auxilia terrestria navaliaque adfirmavit missurum. Thoantem unum ex legatis retinuit, & ipsum haud invitum morantem, ut exactor praesens promissorum adesset.

XXVII. Ceterum Heraclea capta fregit tandem animos Aetolorum: & post paucos dies, quam ad bellum renovandum adciendumque regem in Asiam miserant legatos, abjectis belli consiliis, pacis petendae oratores ad consulem miserunt. Quos dicere exorsos consul interfatus, quum alia sibi praevertenda esse dixisset, redire Hypatam eos, datis dierum decem induciis, & L. Valerio Flacco cum iis misso, jussit. Ei, quae secum acturi fuissent, exponere, & si qua vellent alia. Hypatam ut est ventum, principes Aetolorum apud Flaccum concilium habuerunt; consultantes, quonam agendum modo apud consulem foret. His parantibus antiqua foederum ordiri, meritaque in populum Romanum, "Absistere iis,"

Flaccus jussit, "quae ipsi violassent ac rupissent. "Confessionem iis culpae magis profuturam, & "totam in preces orationem versam. Nec enim "in caussa ipsorum, sed in populi Romani cle"mentia spem salutis positam esse. Et se suppli"citer agentibus iis adfuturum, & apud consu"lem, & Romae in senatu. Eo quoque enim "mittendos fore legatos." Haec una via omnibus ad salutem visa est, "ut in fidem se permit"terent Romanorum. Ita enim & illis violandi "supplices verecundiam se inposituros: & ipsos "nihilominus suae potestatis fore, si quid melius "fortuna ostendisset.

XXVIII. Postquam ad consulem ventum est, Phaeneas legationis princeps longam orationem, & varie ad mitigandam iram victoris compositam, ita ad extremum finivit, ut diceret; "Ae"tolos se suaque omnia fidei populi Romani per"mittere." Id consul ubi audivit: "Etiam atque "etiam videte," inquit, "Aetoli, ut ita permit"tatis." Tum decretum Phaeneas, in quo id diserte scriptum erat, ostendit. "Quando ergo," inquit, "ita permittitis, postulo, ut mihi Dicae"archum civem vestrum, & Menestam Epiro"tam," (Naupactum is cum praesidio ingressus ad defectionem compulerat) "& Amynandrum "cum principibus Athamanum, quorum consilio "ab nobis defecistis, sine mora dedatis." Prope

dicentem interfatus Romanum Phaeneas, " Non " in servitutem," inquit, " sed in fidem tuam nos " tradidimus. Et certum habeo, te inprudentia " labi, qui nobis imperes, quae moris Graecorum " non sint." Ad haec consul, " Nec, Hercle," inquit, " magnopere nunc curo, quid Aetoli sa-" tis ex more Graecorum factum esse censeant: " dum ego more Romano imperium inhibeam in " deditos modo decreto suo, ante armis victos. " Itaque, ni propere fit, quod impero, vinciri " vos jam jubeo:" adferrique catenas, & circumsistere lictores jussit. Tum fracta Phaeneae ferocia, Aetolisque aliis est: & tandem, cujus conditionis essent, sensere. Et, " se quidem," Phaeneas, " et qui adsint Aetolorum, scire facienda esse, " quae imperentur," dixit: " sed ad decernenda " ea concilio Aetolorum opus esse. Ad id petere, " ut decem dierum inducias daret." Petente Flacco pro Aetolis, induciae datae; & Hypatam reditum est. Ubi quum in consilio delectorum, quos Apocletos vocant, Phaeneas, & quae imperarentur, & quae ipsis prope accidissent, exposuisset; ingemuerunt quidem principes conditioni suae, parendum tamen victori censebant, & ex omnibus oppidis convocandos Aetolos ad concilium.

XXIX. Postquam vero omnis coacta multitudo eadem illa audivit, adeo saevitia imperii atque

indignitate exaſperati animi ſunt, ut, ſi in pace fuiſſent, illo inpetu irae concitari potuerint ad bellum. Ad iram accedebat & difficultas eorum, quae imperarentur: " quonam modo enim utique " regem Amynandrum ſe tradere poſſe?" Et ſpes forte oblata, quod Nicander, eo ipſo tempore ab rege Antiocho veniens, implevit exſpectatione vana multitudinem, terra marique ingens parari bellum. Is duodecimo die, quam conſcenderat navem, in Aetoliam, perfecta legatione, rediens Phalara in ſinu Maliaco tenuit. Inde Lamiam pecuniam quum devexiſſet, ipſe cum expeditis veſpera prima inter Macedonum Romanaque caſtra medio agro, dum Hypatam notis callibus petit, in ſtationem incidit Macedonum, deductuſque ad regem eſt, nondum convivio dimiſſo. Quod ubi nunciatum eſt, velut hoſpitis, non hoſtis, adventu motus Philippus, adcumbere eum epularique juſſum, atque inde, dimiſſis aliis, ſolum retentum, ipſum quidem de ſe timere quidquam vetuit. Aetolorum prava conſilia, atque in ipſorum caput ſemper recidentia, accuſavit. Qui primum Romanos, deinde Antiochum in Graeciam adduxiſſent. " Sed praeteritorum, quae " magis reprehendi, quam corrigi, poſſint, obli- " tum ſe, non facturum, ut inſultet adverſis rebus " eorum. Aetolos quoque finire tandem adverſus " ſe odia debere; et Nicandrum privatim ejus

"diei, quo servatus a se foret, meminisse." Ita datis, qui in tutum eum prosequerentur, Hypatam Nicander consultantibus de pace Romana supervenit.

XXX. M'. Acilius, vendita, aut concessa militi circa Heracleam praeda, postquam nec Hypatae pacata esse consilia, & Naupactum concurrisse Aetolos, ut inde totum inpetum belli sustinerent, audivit; praemisso Ap. Claudio cum quatuor millibus militum ad occupanda juga, qua difficiles transitus montium erant, ipse Oetam adscendit, Herculique sacrificium fecit in eo loco, quem Pyram, quod ibi mortale corpus ejus Dei sit crematum, adpellant. Inde toto exercitu profectus reliquum iter satis expedito agmine fecit. Ut ad Coracem est ventum, (mons est altissimus inter Callipolin & Naupactum) ibi & jumenta multa ex agmine praecipitata cum ipsis oneribus sunt, & homines vexati. Et facile adparebat, quam cum inerti hoste res esset, qui tam inpeditum saltum nullo praesidio, ut clauderet transitum, insedisset. Tum quoque vexato exercitu, ad Naupactum descendit: &, uno castello adversus arcem posito, ceteras partes urbis, divisis copiis pro situ moenium, circumsedit. Nec minus operis laborisque ea obpugnatio, quam Heracleae, habuit.

XXXI. Eodem tempore & Messene in Peloponneso ab Achaeis, quod concilii eorum recusa-

ret esse, obpugnari coepta est. Etenim duae civitates, Messene & Elis, extra concilium Achaïcum erant: cum Aetolis sentiebant. Elei tamen, post fugatum ex Graecia Antiochum, legatis Achaeorum lenius responderant; "dimisso praesidio "regio, cogitaturos se, quid sibi faciendum esset." Messenii, sine responso dimissis legatis, moverant bellum; trepidique rerum suarum, quum jam ager effuso exercitu passim ureretur, castraque prope urbem poni viderent, legatos Chalcidem ad T. Quinctium, auctorem libertatis, miserunt, qui nunciarent, Messenios Romanis, non Achaeis, & aperire portas, & dedere urbem paratos esse. Auditis legatis, extemplo profectus Quinctius, a Megalopoli ad Diophanem praetorem Achaeorum misit, qui extemplo reducere eum a Messene exercitum, & venire ad se juberet. Dicto paruit Diophanes: &, soluta obsidione, expeditus ipse, praegressus agmen, circa Andaniam, parvum oppidum, inter Megalopolim Messenenque positum, Quinctio obcurrit; &, quum caussas obpugnationis exponeret, castigatum leniter, quod tantam rem sine auctoritate sua conatus esset, dimittere exercitum jussit, nec pacem omnium bono partam turbare. Messeniis imperavit, ut exsules reducerent, & Achaeorum concilii essent. Si qua haberent, de quibus aut recusare, aut in posterum caveri sibi vellent, Corinthum ad se venirent. Di-

ophanem concilium Achaeorum extemplo ſibi praebere juſſit. Ibi, de Zacyntho intercepta per fraudem inſula queſtus, poſtulavit, ut reſtitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Zacynthus fuerat: eam mercedem Amynandro dederat, ut per Athamaniam ducere exercitum in ſuperiorem partem Aetoliae liceret. Qua expeditione fractis animis, Aetolos compulit ad petendam pacem. Amynander Philippum Megalopolitanum inſulae praefecit: poſtea per bellum, quo ſe Antiocho adverſus Romanos conjunxit, Philippo ad munia belli revocato, Hieroclem Agrigentinum ſucceſſorem miſit.

XXXII. Is, poſt fugam ab Thermopylis Antiochi, Amynandrumque a Philippo Athamania pulſum, miſſis ultro ad Diophanem praetorem Achaeorum nunciis, pecuniam pactus, inſulam Achaeis tradidit. Id praemium belli ſuum eſſe, aequum cenſebant Romani. "Non enim M'. "Acilium conſulem legioneſque Romanas Dio-"phani & Achaeis ad Thermopylas pugnaſſe." Diophanes adverſus haec purgare interdum ſeſe gentemque; interdum de jure facti differere. Quidam Achaeorum & initio eam ſe rem adſpernatos teſtabantur, & tunc pertinaciam increpitabant praetoris: auctoribuſque iis decretum eſt, ut T. Quinctio ea res permitteretur. Erat Quinctius, ſicut adverſantibus aſper, ita, ſi cederes, idem

placabilis. Omiſſa igitur contentione vocis vultuſque, " Si utilem," inquit, " poſſeſſionem ejus " inſulae cenſerem Achaeis eſſe, auctor eſſem ſe- " natui populoque Romano, ut eam vos habere " ſinerent. Ceterum ſicut teſtudinem, ubi conlec- " ta in ſuum tegumen eſt, tutam ad omnes ictus " video eſſe; ubi exſerit partes aliquas, quod- " cumque nudavit, obnoxium atque infirmum " habere; haud diſſimiliter vos, Achaei, clauſos " undique mari, quae intra Peloponneſi ſint ter- " minos, ea & jungere vobis, & juncta tueri fa- " cile; ſimul aviditate plura amplectendi hinc " excedatis, nuda vobis omnia, quae extra ſint, & " expoſita ad omnes ictus eſſe." Adſentiente omni concilio, nec Diophane ultra tendere auſo, Zacynthus Romanis traditur.

XXXIII. Per idem tempus Philippus rex, proficiſcentem conſulem ad Naupactum percunctatus, ſi ſe interim, quae defeciſſent ab ſocietate Romana, urbes recipere vellet, permittente eo, ad Demetriadem copias admovit, haud ignarus, quanta ibi tum perturbatio eſſet. Deſtituti enim ab omni ſpe, quum deſertos ſe ab Antiocho, ſpem nullam in Aetolis eſſe cernerent, dies noctesque aut Philippi hoſtis adventum, aut infeſtiorem etiam, quo juſtius irati erant, Romanorum exſpectabant. Turba erat ibi incondita regiorum: qui, primo pauci in praeſidio relicti, poſtea plures, ple-

rique inermes, ex proelio adverſo fuga delati, nec virium, nec animi ſatis ad obſidionem tolerandam habebant. Itaque praemiſſis a Philippo, qui ſpem impetrabilis veniae oſtendebant, reſponderunt, patere portas regi. Ad primum ejus ingreſſum principum quidam urbe exceſſerunt: Eurylochus mortem ſibi conſcivit. Antiochi milites (ſic enim pacti erant) per Macedoniam Thraciamque, proſequentibus Macedonibus, ne quis eos violaret, Lyſimachiam deducti ſunt. Erant & paucae naves Demetriade, quibus praeerat Iſidorus: eae quoque cum praefecto ſuo dimiſſae ſunt. Inde Dolopiam, & Aperantiam, & Perrhaebiae quaſdam civitates recepit.

XXXIV. Dum haec a Philippo geruntur, T. Quinctius, recepta Zacyntho ab Achaïco concilio, Naupactum trajecit; quae jam per duos menſes (ſed prope excidium erat) obpugnabatur, &, ſi capta vi foret, omne ibi nomen Aetolorum ad internecionem videbatur venturum. Ceterum, quamquam merito iratus erat Aetolis, quod ſolos obtrectaſſe gloriae ſuae, quum liberaret Graeciam, meminerat, & nihil auctoritate ſua motos eſſe, quum, quae tum maxime acciderant, caſura praemonens, a furioſo incepto eos deterreret; tamen, ſui maxime operis eſſe credens, nullam gentem liberatae a ſe Graeciae funditus everti, obambulare muris, ut facile noſceretur ab Aetolis, coepit. Confeſtim a

primis ſtationibus cognitus eſt, vulgatumque per omnes ordines, Quinctium eſſe. Itaque, concurſu facto undique in muros, manus pro ſe quiſque tendentes, conſonante clamore nominatim Quinctium orare, ut opem ferret ac ſervaret. Et tum quidem, quamquam moveretur his vocibus, manu tamen abnuit, quidquam opis in ſe eſſe. Ceterum, poſtquam ad conſulem venit: "Utrum "fefellit," inquit, "te, M'. Acili, quid agatur? "an, quum ſatis pervideas, nihil id magnopere "ad ſummam rem pertinere cenſes?" Erexerat exſpectatione conſulem; &, "Quin expromis," inquit, "quid rei ſit?" Tum Quinctius: "Ec"quid vides, te, devicto Antiocho, in duabus "urbibus obpugnandis tempus terere, quum jam "prope annus circumactus ſit imperii tui? Phi"lippum autem, qui non aciem, non ſigna hoſti"um vidit, non ſolum urbes, ſed tot jam gentes, "Athamaniam, Perrhaebiam, Aperantiam, Do"lopiam ſibi adjunxiſſe? Atqui non tantum in"tereſt noſtra, Aetolorum opes ac vires minui, "quantum, non ſupra modum Philippum creſ"cere, & victoriae tuae praemium te militeſque "tuos nondum duas urbes, Philippum tot gentes "Graeciae habere."

XXXV. Adſentiebatur his conſul: ſed pudor, ſi irrito incepto abſcederet obſidione, obcurrebat: tota inde Quinctio res permiſſa eſt. Is rurſus ad

eam partem muri, qua paullo ante vociferati Aetoli fuerant, rediit. Ibi quum inpensius orarent, ut misereretur gentis Aetolorum, exire aliquos ad se jussit. Phaeneas ipse principesque alii extemplo egressi sunt. Quibus provolutis ad pedes, "Fortuna," inquit, "vestra facit, ut & irae meae "& orationi temperem. Evenerunt, quae prae- "dixi eventura. Et ne hoc quidem reliqui vobis "est, ut indignis accidisse ea videantur. Ego "tamen, sorte quadam nutriendae Graeciae datus, "ne ingratis quidem benefacere absistam. Mittite "oratores ad consulem, qui inducias tantum tem- "poris petant, ut mittere legatos Romam possitis, "per quos senatui de vobis permittatis. Ego "apud consulem deprecator defensorque vobis "adero." Ita, ut censuerat Quinctius, fecerunt: nec adspernatus est legationem consul. Induciisque in diem certam datis, qua legatio renunciari ab Roma posset, soluta obsidio est, & exercitus in Phocidem missus. Consul cum T. Quinctio ad Achaïcum concilium Aegium trajecit. Ibi de Eleis & de exsulibus Lacedaemoniorum restituendis actum. Et neutra perfecta res, quia suae gratiae reservari eam Achaei, Elei per se ipsi, quam per Romanos, maluerunt Achaïco contribui concilio. Epirotarum legati ad consulem venerunt, quos non sincera fide in amicitia fuisse satis constabat: militem tamen nullum Antiocho

dederant. Pecunia juvisse eum insimulabantur; legatos ad regem ne ipsi quidem misisse inficiabantur. Iis petentibus, ut in amicitia pristina esse liceret, respondit consul, " Se, utrum hostium, " an pacatorum, eos numero haberet, nondum " scire. Senatum ejus rei judicem fore. Inte- " gram se caussam eorum Romam rejicere. Indu- " cias ad id dierum nonaginta dare." Epirotae Romam missi senatum adierunt. Iis, magis, quae non fecissent hostilia, referentibus, quam purgantibus ea, de quibus arguebantur, responsum datum est, quo veniam impetrasse, non caussam probasse, videri possent. Et Philippi regis legati sub idem tempus in senatum introducti, gratulantes de victoria. Iis petentibus, ut sibi sacrificare in Capitolio, donumque ex auro liceret ponere in aede Jovis Optimi Maximi, permissum ab senatu. Centum pondo coronam auream posuerunt. Non responsum solum benigne legatis est; sed Philippi quoque filius Demetrius, qui obses Romae erat, ad patrem reducendus legatis datus est. Bellum, quod cum Antiocho rege in Graecia gestum est a M'. Acilio consule, hunc finem habuit.

XXXVI. Alter consul P. Cornelius Scipio, Galliam provinciam sortitus, priusquam ad bellum, quod cum Bojis gerendum erat, proficisceretur, postulavit ab senatu, ut pecunia sibi decerneretur ad ludos, quos propraetor in Hispania inter

ipſum diſcrimen pugnae voviſſet. Novum atque iniquum poſtulare eſt viſus. Cenſuerunt ergo, "quos ludos inconſulto ſenatu ex ſua unius ſen-"tentia voviſſet, eos uti de manubiis, ſi quam "pecuniam ad id reſervaſſet, vel ſua ipſe inpenſa "faceret." Eos ludos per dies decem P. Cornelius fecit. Per idem fere tempus aedes Matris Magnae Idaeae dedicata eſt: quam Deam is P. Cornelius, advectam ex Aſia P. Cornelio Scipione, cui poſt Africano fuit cognomen, P. Licinio conſulibus, in Palatium a mari detulerat. Locaverant aedem faciendam ex ſenatuſconſulto M. Livius, C. Claudius cenſores, M. Cornelio, P. Sempronio conſulibus: tredecim annis poſt, quam locata erat, dedicavit eam M. Junius Brutus, ludique ob dedicationem ejus facti, quos primos ſcenicos fuiſſe, Antias Valerius eſt auctor, Megaleſia adpellatos. Item Juventatis aedem in circo maximo C. Licinius Lucullus duumvir dedicavit. Voverat eam ſexdecim annis ante M. Livius conſul, quo die Haſdrubalem exercitumque ejus cecîdit: idem cenſor eam faciendam locavit, M. Cornelio, P. Sempronio conſulibus. Hujus quoque dedicandae cauſſa ludi facti: & eo omnia cum majore religione facta, quod novum cum Antiocho inſtabat bellum.

XXXVII. Principio ejus anni, quo haec, jam profecto ad bellum M'. Acilio, manente ad-

huc Romae P. Cornelio conſule, agebantur, boves duos domitos in Carinis per ſcalas perveniſſe in tegulas aedificii, proditum memoriae eſt. Eos vivos comburi, cineremque eorum dejici in Tiberim, aruſpices juſſerunt. Tarracinae & Amiterni nunciatum eſt aliquoties lapidibus pluiſſe; Minturnis aedem Jovis & tabernas circa forum de coelo tactas eſſe; Vulturni in oſtio fluminis duas naves fulmine ictas conflagraſſe. Eorum prodigiorum cauſſa libros Sibyllinos ex ſenatuſconſulto decemviri quum adiſſent, renunciarunt, "Jejunium inſtituendum Cereri eſſe, & id quinto quoque anno ſervandum: & ut novemdiale ſacrum fieret, & unum diem ſupplicatio eſſet. Coronati ſupplicarent: & conſul P. Cornelius, quibus Diis, quibuſque hoſtiis edidiſſent decemviri, ſacrificaret." Placatis Diis, nunc votis rite ſolvendis, nunc prodigiis expiandis, in provinciam proficiſcitur conſul, atque inde Cn. Domitium proconſulem, dimiſſo exercitu, Romam decedere juſſit: ipſe in agrum Bojorum legiones induxit.

XXXVIII. Sub idem fere tempus Ligures, lege ſacrata coacto exercitu, nocte inproviſo caſtra Q. Minucii proconſulis adgreſſi ſunt. Minucius uſque ad lucem intra vallum militem inſtructum tenuit; intentus, ne qua tranſcenderet hoſtis munimenta. Prima luce duabus ſimul portis eruptionem fecit. Nec primo inpetu, quod ſperaverat,

Ligures pulſi ſunt: duas amplius horas dubium certamen ſuſtinuere. Poſtremo, quum alia atque alia agmina erumperent, & integri feſſis ſuccederent ad pugnam, tandem Ligures, inter cetera etiam vigiliis confecti, terga dederunt. Caeſa ſupra quatuor millia hoſtium; ex Romanis ſociiſque minus trecenti perierunt. Duobus fere poſt menſibus P. Cornelius conſul cum Bojorum exercitu ſignis conlatis egregie pugnavit. Duodetriginta millia hoſtium caeſa, Antias Valerius ſcribit; capta tria millia & quadringentos; ſigna militaria centum viginti quatuor; equos mille ducentos triginta; carpenta ducenta quadraginta ſeptem: ex victoribus mille quadringentos octoginta quatuor cecidiſſe. Ubi ut in numero ſcriptori parum fidei ſit, (quia in augendo eo non alius intemperantior eſt) magnam victoriam fuiſſe adparet, quod & caſtra capta ſunt, & Boji poſt eam pugnam extemplo dediderunt ſeſe, & quod ſupplicatio ejus victoriae cauſſa decreta ab ſenatu, victimaeque majores caeſae.

XXXIX. Per eoſdem dies M. Fulvius Nobilior ex ulteriore Hiſpania ovans urbem eſt ingreſſus. Argenti tranſtulit duodecim millia pondo: bigati argenti centum triginta: auri centum viginti ſeptem pondo. P. Cornelius conſul primo, obſidibus a Bojorum gente acceptis, agri parte fere dimidia eos multavit: quo, ſi vellet, populus Romanus colonias mittere poſſet. Inde, Romam,

ut ad triumphum haud dubium, decedens, exercitum dimiſit, & adeſſe Romae ad diem triumphi juſſit. Ipſe, poſtero die, quam venit, ſenatu in aedem Bellonae vocato, quum de rebus ab ſe geſtis diſſeruiſſet, poſtulavit, ut ſibi triumphanti liceret in urbem invehi. P. Sempronius Blaeſus tribunus plebis, " non negandum Scipioni, ſed " differendum honorem triumphi," cenſebat. " Bella Ligurum Gallicis ſemper juncta fuiſſe: " eas inter ſe gentes mutua ex propinquo ferre " auxilia. Si P. Scipio, devictis acie Bojis, aut " ipſe cum victore exercitu in agrum Ligurum " tranſiſſet, aut partem copiarum Q. Minucio mi- " ſiſſet, qui jam tertium ibi annum dubio detine- " retur bello, debellari cum Liguribus potuiſſe. " Nunc ad triumphum frequentandum deductos " eſſe milites, qui egregiam navare operam rei- " publicae potuiſſent: poſſent etiam, ſi ſenatus, " quod feſtinatione triumphi praetermiſſum eſſet, " id reſtituere differendo triumpho vellet. Jube- " rent, conſulem cum legionibus redire in provin- " ciam; dare operam, ut Ligures ſubigantur. " Niſi illi cogantur in jus judiciumque populi " Romani, ne Bojos quidem quieturos: aut pa- " cem, aut bellum utrobique habenda. Devictis " Liguribus, paucos poſt menſes proconſulem P. " Cornelium multorum exemplo, qui in magiſ- " tratu non triumphaverunt, triumphaturum eſſe."

XL. Ad ea conſul, " Neque ſe Ligures pro-
" vinciam ſortitum eſſe," aït, " neque cum Li-
" guribus bellum geſſiſſe, neque triumphum de
" iis poſtulare. Q. Minucium confidere brevi,
" ſubactis iis, meritum triumphum poſtulaturum
" atque impetraturum eſſe. Se de Gallis Bojis
" poſtulare triumphum, quos acie vicerit, caſtris
" exuerit: quorum gentem biduo poſt pugnam
" totam acceperit in deditionem: a quibus obſides
" abduxerit, pacis futurae pignus. Verum enim-
" vero illud multo majus eſſe, quod tantum nu-
" merum Gallorum occiderit in acie, quod cum
" tot millibus certe Bojorum nemo ante ſe impe-
" rator pugnaverit: plus partem dimidiam ex
" quinquaginta millibus hominum caeſam, multa
" millia capta: ſenes puerosque Bojis ſupereſſe.
" Itaque id quemquam mirari poſſe, cur victor
" exercitus, quum hoſtem in provincia neminem
" reliquiſſet, Romam venerit ad celebrandum
" conſulis triumphum? Quorum militum ſi & in
" alia provincia opera uti ſenatus velit; utro tan-
" dem modo promtiores ad aliud periculum no-
" vumque laborem ituros credat, ſi perſoluta iis
" ſine detrectatione prioris periculi laboriſque mer-
" ces ſit, an ſi ſpem pro re ferentes dimittant,
" jam ſemel in prima ſpe deceptos? Nam, quod
" ad ſe adtineat, ſibi gloriae in omnem vitam illo
" die ſatis quaeſitum eſſe, quo ſe virum optimum

" judicatum ad accipiendam Matrem Idaeam mi-
" fiffet fenatus. Hoc titulo, etfi nec confulatus
" nec triumphus adjicitur, fatis honeftam honora-
" tamque P. Scipionis Naficae imaginem fore."
Univerfus fenatus non ipfe modo ad decernendum triumphum confenfit, fed etiam tribunum plebis auctoritate fua compulit ad remittendam interceffionem. P. Cornelius conful triumphavit de Bojis. In eo triumpho Gallicis carpentis arma fignaque & fpolia omnis generis tranfvexit, & vafa aenea Gallica: & cum captivis nobilibus equorum quoque captorum gregem traduxit. Aureos torques tranftulit mille quadringentos feptuaginta unum. Ad hoc auri pondo ducenta quadraginta feptem, argenti infecti factique in Gallicis vafis, non infabre fuo more factis, duo millia trecenta quadraginta pondo, bigatorum nummorum ducenta triginta quatuor. Militibus, qui currum fecuti funt, trecenos vicenos quinos affes divifit; duplex centurioni; triplex equiti. Poftero die, concione advocata, de rebus ab fe geftis, & de injuria tribuni bello alieno fe inligantis, ut fuae victoriae fructu fe defraudaret, quum differuiffet, milites exauctoratos dimifit.

XLI. Dum haec in Italia geruntur, Antiochus Ephefi fecurus admodum de bello Romano erat, tamquam non tranfituris in Afiam Romanis. Quam fecuritatem ei magna pars amicorum aut

per errorem, aut adſentando faciebat. Hannibal unus, cujus eo tempore vel maxima apud regem auctoritas erat, "Magis mirari ſe," ajebat, "quod "non jam in Aſia eſſent Romani, quam venturos "dubitare. Propius eſſe, in Aſiam ex Graecia, "quam ex Italia in Graeciam trajicere: & multo "majorem cauſſam Antiochum, quam Aetolos, "eſſe. Neque enim mari minus, quam terra, "pollere Romana arma. Jampridem claſſem cir-"ca Maleam eſſe. Audire ſeſe, nuper novas na-"ves novumque imperatorem rei gerendae cauſſa "ex Italia veniſſe. Itaque deſineret Antiochus "pacem ſibi ipſe ſpe vana facere. In Aſia, & de "ipſa Aſia, brevi terra marique dimicandum ei "cum Romanis eſſe: & aut imperium adimen-"dum orbem terrarum adfectantibus, aut ipſi "regnum amittendum." Unus vera & providere, & fideliter praedicere viſus. Itaque ipſe rex navibus, quae paratae inſtructaeque erant, Cherſoneſum petit; ut ea loca, ſi forte terra venirent Romani, praeſidiis firmaret. Ceteram claſſem Polyxenidam parare & deducere juſſit; ſpeculatorias naves ad omnia exploranda circa inſulas dimiſit.

XLII. C. Livius, praefectus Romanae claſſis, cum quinquaginta navibus tectis profectus, ab Roma Neapolim, quo ab ſociis ejus orae convenire juſſerat apertas naves, quae ex foedere debe-

bantur, Siciliam inde petit: fretoque Meſſanam praetervectus, quum ſex Punicas naves ad auxilium miſſas accepiſſet, ab Rheginis Locriſque & ejuſdem juris ſociis debitas exegiſſet naves, luſtrata claſſe ad Lacinium, altum petit. Corcyram, quam primam Graeciae civitatium adiit, quum veniſſet, percunctatus de ſtatu belli, (necdum enim omnia in Graecia perpacata erant) & ubi claſſis Romana eſſet, poſtquam audivit, circa Thermopylarum ſaltum in ſtatione conſulem ac regem eſſe, claſſem Piraeei ſtare, maturandum ratus omnium rerum cauſſa, pergit protinus navigare Peloponneſum. Samen Zacynthumque, quia partis Aetolorum maluerant eſſe, protinus depopulatus, Maleam petit: &, proſpera navigatione uſus, paucis diebus Piraeeum ad veterem claſſem pervenit. Ad Scyllaeum Eumenes rex cum tribus navibus obcurrit; quum Aeginae diu incertus conſilii fuiſſet, utrum ad tuendum rediret regnum, (audiebat enim Antiochum Epheſi navales terreſtreſque parare copias) an nuſquam abſcederet ab Romanis, ex quorum fortuna ſua penderet. A Piraeeo A. Atilius, traditis ſucceſſori quinque & viginti navibus tectis, Romam eſt profectus. Livius una & octoginta roſtratis navibus, multis praeterea minoribus, quae aut apertae roſtratae, aut ſine roſtris ſpeculatoriae erant, Delum trajecit.

XLIII. Eo fere tempore conſul Acilius Naupactum obpugnabat. Livium Deli per aliquot dies (& eſt ventoſiſſima regio inter Cycladas, fretis alias majoribus, alias minoribus diviſas) adverſi venti tenuerunt. Polyxenidas, certior per diſpoſitas ſpeculatorias naves factus, Deli ſtare Romanam claſſem, nuncios ad regem miſit. Qui, omiſſis, quae in Helleſponto agebat, cum roſtratis navibus, quantum adcelerare potuit, Epheſum rediit: & conſilium extemplo habuit, faciendumne periculum navalis certaminis foret. Polyxenidas negabat ceſſandum: " & utique prius confligen-" dum, quam claſſis Eumenis & Rhodiae naves " conjungerentur Romanis. Ita numero non " ferme inpares futuros ſe, ceteris omnibus ſupe-" riores, & celeritate navium, & varietate auxili-" orum. Nam Romanas naves, quum ipſas inſcite " factas inmobiles eſſe, tum etiam, ut quae in ter-" ram hoſtium veniant, oneratas commeatu ve-" nire: ſuas autem, ut pacata omnia circa ſe relin-" quentes, nihil praeter militem atque arma " habituras. Multum etiam adjuturam notitiam " maris terrarumque & ventorum: quae omnia " ignaros turbatura hoſtes eſſent." Movit omnes auctor conſilii, qui & re conſilium exſecuturus erat. Biduum in adparatu morati: tertio die centum navibus, quarum ſeptuaginta tectae, ceterae apertae, minoris omnes formae, erant, profecti

Phocaeam petierunt. Inde, quum audiſſet, adpropinquare jam Romanam claſſem, rex, quia non interfuturus navali certamini erat, Magneſiam, quae ad Sipylum eſt, conceſſit, ad terreſtres copias comparandas. Claſſis ad Cyſſuntem portum Erythraeorum, tamquam ibi aptius exſpectatura hoſtem, contendit. Romani, ubi primum aquilones (ii namque per aliquot dies tenuerant) cecidere, ab Delo Phanas, portum Chiorum in Aegaeum mare verſum, petunt: inde ad urbem circumegere naves, commeatuque ſumto, Phocaeam trajiciunt. Eumenes, Elaeam ad ſuam claſſem profectus, paucis poſt inde diebus, cum quatuor & viginti navibus tectis, apertis pluribus, paullo a Phocaea ad Romanos, parantes inſtruenteſque ſe ad navale certamen, rediit. Inde centum quinquaginta tectis navibus, apertis ferme quinquaginta, profecti, primo, aquilonibus tranſverſis quum urguerentur in terram, cogebantur tenui agmine prope in ordinem ſingulae naves ire; deinde, ut lenita paullum vis venti eſt, ad Corycum portum, qui ſuper Cyſſuntem eſt, conati ſunt trajicere.

XLIV. Polyxenidas, ut adpropinquare hoſtes adlatum eſt, occaſione pugnandi laetus, ſiniſtrum ipſe cornu in altum extendit, dextrum cornu praefectos navium ad terram explicare jubet, & aequa fronte ad pugnam procedebat. Quod ubi vidit Romanus, vela contrahit, maloſque inclinat, &,

ſimul armamenta componens, opperitur inſequentes naves. Jam ferme triginta in fronte erant; quibus ut aequaret laevum cornu, dolonibus erectis altum petere intendit: juſſis, qui ſequebantur, adverſus dextrum cornu prope terram proras dirigere. Eumenes agmen cogebat. Ceterum, ut demendis armamentis tumultuari primum coeptum eſt, & ipſe, quanta maxima celeritate poteſt, concitat naves. Jam omnibus in conſpectu erant: duae Punicae naves antecedebant Romanam claſſem, quibus obviae tres fuerunt regiae naves. Et ut in numero inpari, duae regiae unam circumſiſtunt: & primum ab utroque latere remos detergunt: deinde tranſcendunt armati, &, dejectis caeſiſque propugnatoribus, navem capiunt. Una, quae compari Marte concurrerat, poſtquam captam alteram navem vidit, priuſquam a tribus ſimul circumveniretur, retro ad claſſem refugit. Livius, indignatione accenſus, praetoria nave in hoſtes tendit. Adverſus quam eadem ſpe duae, quae Punicam unam navem circumvenerant, quum inferrentur, demittere in aquam remos ab utroque latere remiges ſtabiliendae navis cauſſa juſſit, & in advenientes hoſtium naves ferreas manus injicere, &, ubi pugnam pedeſtri ſimilem feciſſet, meminiſſe Romanae virtutis, nec pro viris ducere regia mancipia. Haud paullo facilius, quam ante duae unam, tunc una duas naves expugnavit, cepitque.

Et jam classes quoque undique concurrerant, & passim permixtis navibus pugnabatur. Eumenes, qui extremus commisso certamine advenerat, ut animadvertit laevum cornu hostium ab Livio turbatum, dextrum ipse, ubi aequa pugna erat, invadit.

XLV. Nec ita multo post primum ab laevo cornu fuga coepit. Polyxenidas enim, ut virtute militum haud dubie superari se vidit, sublatis dolonibus effuse fugere intendit: mox idem &, qui prope terram cum Eumene contraxerant certamen, fecerunt. Romani & Eumenes, quoad subficere remiges potuerunt, & in spe erant extremi agminis vexandi, satis pertinaciter secuti sunt. Postquam celeritate navium, utpote levium, suas commeatu onustas eludi frustra tendentes viderunt, tandem abstiterunt; tredecim captis navibus cum milite ac remige, decem demersis. Romanae classis una Punica navis, in primo certamine ab duabus circumventa, periit. Polyxenidas non prius, quam in portu Ephesi, fugae finem fecit. Romani eo die, unde egressa regia classis erat, manserunt: postero die hostem persequi intenderunt. Medio fere in cursu obviae fuere iis quinque & viginti tectae Rhodiae naves, cum Pausistrato praefecto classis. Iis adjunctis, Ephesum hostem persecuti, ante ostium portus acie instructa steterunt. Postquam confessionem victis satis ex-

presserunt, Rhodii & Eumenes domos dimissi: Romani, Chium petentes, Phoenicuntem primum portum Erythraeae terrae praetervecti, nocte anchoris jactis, postero die in insulam ad ipsam urbem trajecerunt. Ubi paucos dies remige maxime reficiendo morati, Phocaeam transmittunt. Ibi relictis ad praesidium urbis quatuor quinqueremibus, ad Canas classis venit: &, quum jam hiems adpeteret, fossa valloque circumdatis naves subductae. Exitu anni comitia Romae habita, quibus creati sunt consules L. Cornelius Scipio & C. Laelius, intuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. Postero die praetores creati, M. Tuccius, L. Auruncülejus, Cn. Fulvius, L. Aemilius, P. Junius, C. Atinius Labeo.

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBRI.

EPITOME LIBRI XXXVII.

L. CORNELIUS Scipio consul, legato P. Scipione Africano (qui se legatum fratris futurum dixerat, si ei Graecia provincia decerneretur, quum C. Laelio, qui multum in senatu poterat, ea provincia dari videretur) profectus ad bellum adversus Antiochum gerendum, in Asiam primus omnium Romanorum ducum trajecit. Aemilius Regillus adversus regiam classem Antiochi feliciter pugnavit ad Myonnesum, Rhodiis adjuvantibus. Filius Africani, ab Antiocho captus, patri remissus est. M'. Acilius Glabrio de Antiocho, quem Graecia expulerat, & de Aetolis triumphavit, Victo deinde Antiocho a L. Cornelio Scipione, adjuvante Eumene rege Per-

gami, Attali filio, pax data est ea conditione, ut omnibus provinciis citra Taurum montem cederet. Eumeni, quo juvante Antiochus victus erat, regnum ampliatum. Rhodiis quoque, qui & ipsi juverant, quaedam civitates concessae. Colonia deducta est Bononia. Aemilius Regillus, qui praefectos Antiochi navali certamine vicerat, navalem triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho debellaverat, cognomine fratri exaequatus, Asiaticus adpellatus est.

TITI LIVII

PATAVINI

LIBER TRIGESIMUS SEPTIMUS.

I. L. Cornelio Scipione, C. Laelio consulibus, nulla prius secundum religiones acta in senatu res est, quam de Aetolis. Et legati eorum institere, quia brevem induciarum diem habebant; & ab T. Quinctio, qui tum Romam ex Graecia redierat, adjuti sunt. Aetoli, ut quibus plus in misericordia senatus, quam in caussa, spei esset, suppliciter egerunt, veteribus benefactis nova pensantes maleficia. Ceterum & praesentes interrogationibus undique senatorum, confessionem magis noxae, quam responsa, exprimentium, fatigati sunt, &, excedere curia jussi, magnum certamen praebuere. Plus ira, quam misericordia, in caussa eorum valebat; quia non ut hostibus modo, sed tamquam indomitae & insociabili genti, succensebant. Per aliquot dies quum certatum esset, postremo neque dari, neque negari pacem placuit. Duae conditiones eis latae sunt: vel senatui liberum arbitrium de se permitterent; vel mille talentûm darent, eosdemque amicos atque inimicos haberent. Exprimere cupientibus, quarum rerum in se arbitrium senatui permitterent,

nihil certi refponfum eft. Ita infecta pace dimiffi, urbe eodem die, Italia intra quindecim dies excedere juffi. Tum de confulum provinciis coeptum eft agi. Ambo Graeciam cupiebant. Multum Laelius in fenatu poterat. Is, quum fenatus aut fortiri, aut comparare inter fe provincias confules juffiffet, elegantius facturos dixit, fi judicio Patrum, quam fi forti, eam rem permififfent. Scipio, refponfo ad hoc dato, "cogitaturum, quid fibi "faciendum effet," cum fratre uno locutus, juffufque ab eo permittere audacter fenatui, renunciat collegae, "facturum fe, quod is cenferet." Quum res, aut nova, aut vetuftate exemplorum memoriae jam exoletae, relata exfpectatione certaminis fenatum erexiffet, P. Scipio Africanus dixit, "Si L. Scipioni fratri fuo provinciam Graeciam "decreviffent, fe legatum iturum." Haec vox, magno adfenfu audita, fuftulit certamen. Experiri libebat, utrum plus regi Antiocho in Hannibale victo, an in victore Africano confuli legionibufque Romanis, auxilii foret: ac prope omnes Scipioni Graeciam, Laelio Italiam decreverunt.

II. Praetores inde provincias fortiti, L. Aurunculejus urbanam, Cn. Fulvius peregrinam, L. Aemilius Regillus claffem, P. Junius Brutus Tufcos, M. Tuccius Apuliam & Bruttios, C. Atinius Siciliam. Confuli deinde, cui Graecia provincia decreta erat, ad eum exercitum, quem a M'. Acilio

(duae autem legiones erant) accepturus esset, in supplementum addita peditum civium Romanorum tria millia, equites centum, & sociûm Latini nominis quinque millia, equites ducenti: & adjectum, ut, quum in provinciam venisset, si e republica videretur esse, exercitum in Asiam trajiceret. Alteri consuli totus novus exercitus decretus; duae legiones Romanae, & sociûm Latini nominis quindecim millia peditum, equites sexcenti. Exercitum ex Liguribus Q. Minucius (jam enim confectam provinciam scripserat, & Ligurum omne nomen in deditionem venisse) traducere in Bojos, & P. Cornelio proconsuli tradere, jussus. Ex agro, quo victos bello multaverat Bojos, deductae urbanae legiones, quae priore anno conscriptae erant, M. Tuccio praetori datae, & sociûm ac Latini nominis peditum quindecim millia, equites sexcenti, ad Apuliam Bruttiosque obtinendos. A. Cornelio superioris anni praetori, qui Bruttios cum exercitu obtinuerat, imperatum, si ita consuli videretur, ut legiones in Aetoliam trajectas M'. Acilio traderet, si is manere ibi vellet. Si Acilius redire Romam mallet, ut A. Cornelius cum eo exercitu in Aetolia remaneret. C. Atinium Labeonem provinciam Siciliam exercitumque a M. Aemilio accipere placuit, & in supplementum scribere ex ipsa provincia, si vellet, peditum duo millia, & centum equites. P. Junius Brutus in Tuscos ex-

ercitum novum, legionem unam Romanam, & decem millia sociûm ac Latini nominis scribere, & quadringentos equites; L. Aemilius, cui provincia maritima erat, viginti naves longas, & socios navales a M. Junio praetore superioris anni accipere jussus, & scribere ipse mille navales socios, duo millia peditum: cum iis navibus militibusque in Asiam proficisci, & classem a C. Livio accipere. Duas Hispanias Sardiniamque obtinentibus prorogatum in annum imperium est, & iidem exercitus decreti. Siciliae Sardiniaeque binae eo anno decumae frumenti imperatae: Siculum omne frumentum in Aetoliam ad exercitum portari jussum: ex Sardinia pars Romam, pars in Aetoliam, eodem quo Siculum.

III. Priusquam consules in provincias proficiscerentur, prodigia per pontifices procurari placuit. Romae Junonis Lucinae templum de coelo tactum erat, ita ut fastigium valvaeque deformarentur. Puteolis pluribus locis murus & porta fulmine icta, & duo homines exanimati. Nursiae sereno satis constabat nimbum ortum: ibi quoque duos liberos homines exanimatos. Terra apud se pluisse Tusculani nunciabant, & Reatini mulam in agro suo peperisse. Ea procurata, Latinaeque instauratae; quod Laurentibus carnis, quae dari debet, data non fuerat. Supplicatio quoque earum religionum caussa fuit, quibus Diis decemviri ex libris

ut fieret, ediderunt. Decem ingenui, decem virgines, patrimi omnes matrimique, ad id ſacrificium adhibiti: & decemviri nocte lactentibus rem divinam fecerunt. P. Cornelius Scipio Africanus, priuſquam proficiſceretur, fornicem in Capitolio adverſus viam, qua in Capitolium adſcenditur, cum ſignis ſeptem auratis, & duobus equis, & marmorea duo labra ante fornicem poſuit. Per eoſdem dies principes Aetolorum tres & quadraginta, inter quos Damocritus & frater ejus erant, ab duabus cohortibus, miſſis a M'. Acilio, Romam deducti, & in Lautumias conjecti ſunt. Cohortes inde ad exercitum redire, L. Cornelius conſul juſſit. Legati ab Ptolemaeo & Cleopatra, regibus Aegypti, gratulantes quod M'. Acilius conſul Antiochum regem Graecia expuliſſet, venerunt: adhortanteſque, ut in Aſiam exercitum trajicerent, "omnia perculſa metu non in Aſia modo, "ſed etiam in Syria, eſſe; reges Aegypti ad ea, "quae cenſuiſſet ſenatus, paratos fore." Gratiae regibus actae: legatis munera dari juſſa, in ſingulos quaternûm millium aeris.

IV. L. Cornelius conſul, peractis, quae Romae agenda erant, pro concione edixit, ut milites, quos ipſe in ſupplementum ſcripſiſſet, quique in Bruttiis cum A. Cornelio propraetore eſſent, ut hi omnes Idibus Quinctilibus Brundiſium convenirent. Item tres legatos nominavit, Sex. Digitium,

L. Apuſtium, C. Fabricium Luſcinum, qui ex ora maritima undique naves Brundiſium contraherent: &, omnibus jam paratis, paludatus ab urbe eſt profectus. Ad quinque millia voluntariorum ex Romanis ſociiſque, qui emerita ſtipendia ſub imperatore P. Africano habebant, praeſto fuere exeunti conſuli, & nomina dederunt. Per eos dies, quibus eſt profectus ad bellum conſul, ludis Apollinaribus, ante diem quintum Idus Quinctiles, coelo ſereno interdiu obſcurata lux eſt, quum luna ſub orbem ſolis ſubiſſet. Et L. Aemilius Regillus, cui navalis provincia evenerat, eodem tempore profectus eſt. L. Aurunculejo negotium ab ſenatu datum eſt, ut triginta quinqueremes, viginti triremes faceret; quia fama erat, Antiochum poſt proelium navale majorem claſſem aliquanto reparare. Aetoli, poſtquam legati ab Roma retulerunt, nullam ſpem pacis eſſe, quamquam omnis ora maritima eorum, quae in Peloponneſum verſa eſt, depopulata ab Achaeis erat, periculi magis, quam damni, memores, ut Romanis intercluderent iter, Coracem montem occupaverunt. Neque enim dubitabant, ad obpugnationem Naupacti eos principio veris redituros eſſe. Acilio, qui id exſpectari ſciebat, ſatius viſum eſt, inopinatam adgredi rem, & Lamiam obpugnare. Nam & a Philippo prope ad excidium adductos eſſe; & tunc eo ipſo, quod nihil tale timerent, obprimi

incautos posse. Profectus ab Elatia primum in hostium terra circa Sperchium amnem posuit castra: inde nocte motis signis, prima luce corona moenia est adgressus.

V. Magnus pavor ac tumultus, ut in re inprovisa, fuit. Constantius tamen, quam quis facturos crederet, in tam subito periculo, quum viri propugnarent, feminae tela omnis generis saxaque in muros gererent, jam multifariam scalis adpositis, urbem eo die defenderunt. Acilius, signo receptui dato, suos in castra medio ferme die reduxit: & tunc cibo & quiete refectis corporibus, priusquam praetorium dimitteret, denunciavit, "ut "ante lucem armati paratique essent. Nisi expug- "nata urbe, se eos in castra non reducturum." Eodem tempore, quo pridie, pluribus locis adgressus, quum oppidanos jam vires, jam tela, jam ante omnia animus deficeret, intra paucas horas urbem cepit. Ibi, partim divendita, partim divisa praeda, consilium habitum, quid deinde faceret. Nemini ad Naupactum iri placuit, occupato ad Coracem ab Aetolis saltu. Ne tamen segnia aestiva essent, & Aetoli non impetratam pacem ab senatu nihilominus per suam cunctationem haberent, obpugnare Acilius Amphissam statuit. Ab Heraclea per Oetam exercitus eos ductus. Quum ad moenia castra posuisset, non corona, sicut Lamiam, sed operibus obpugnare urbem est adortus. Plu-

ribus ſimul locis aries admovebatur; & quum quaterentur muri, nihil adverſus tale machinationis genus parare, aut comminiſci oppidani conabantur. Omnis ſpes in armis & audacia erat. Eruptionibus crebris & ſtationes hoſtium, & eos ipſos, qui circa opera & machinas erant, turbabant.

VI. Multis tamen locis murus decuſſus erat, quum adlatum eſt, ſucceſſorem, Apolloniae expoſito exercitu, per Epirum ac Theſſaliam venire. Cum tredecim millibus peditum & quingentis equitibus conſul veniebat. Jam in ſinum Maliacum venerat: & praemiſſis Hypatam, qui tradere urbem juberent, poſtquam reſponſum eſt, nihil, niſi ex communi Aetolorum decreto, facturos; ne teneret ſe obpugnatio Hypatae, nondum Amphiſſa recepta, praemiſſo fratre Africano, Amphiſſam ducit. Sub adventum eorum oppidani, relicta urbe, (jam enim magna ex parte nudata moenibus erat) in arcem, quam inexpugnabilem habent, omnes armati atque inermes conceſſere. Conſul ſex millia ferme paſſuum inde poſuit caſtra. Eo legati Athenienſes primum ad P. Scipionem, praegreſſum agmen, (ſicut ante dictum eſt) deinde ad conſulem venerunt, deprecantes pro Aetolis. Clementius reſponſum ab Africano tulerunt: qui, cauſſam relinquendi honeſte Aetolici belli quaerens, Aſiam & regem Antiochum ſpectabat, juſſeratque Athenienſes, non Romanis ſolum, ut

pacem bello praeferrent, ſed etiam Aetolis perſuadere. Celeriter, auctoribus Athenienſibus, frequens ab Hypata legatio Aetolorum venit: & ſpem pacis eis ſermo etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit, commemorantis, "multas gentes "populoſque in Hiſpania prius, deinde in Africa, "in fidem ſuam veniſſe. In omnibus ſe majora "clementiae benignitatiſque, quam virtutis bellicae, monumenta reliquiſſe." Perfecta videbatur res, quum aditus conſul idem illud reſponſum retulit, quo fugati ab ſenatu fuerant. Eo tamquam novo quum icti Aetoli eſſent, (nihil enim nec legatione Athenienſium, nec placido Africani reſponſo profectum videbant) referre ad ſuos dixerunt velle.

VII. Reditum inde Hypatam eſt, nec conſilium expediebatur. Nam neque, unde mille talentûm daretur, erat; &, permiſſo libero arbitrio, ne in corpora ſua ſaeviretur, metuebant. Redire itaque eoſdem legatos ad conſulem & Africanum juſſerunt, & petere, ut, ſi dare vere pacem, non tantum oſtendere, fruſtrantes ſpem miſerorum, vellent, aut ex ſumma pecuniae demerent, aut permiſſionem extra civium corpora fieri juberent. Nihil impetratum, ut mutaret conſul: & ea quoque irrita legatio dimiſſa eſt. Secuti & Athenienſes ſunt: & princeps legationis eorum Echedemus fatigatos tot repulſis Aetolos, & complorantes in-

utili lamentatione fortunam gentis, ad ſpem revocavit; auctor inducias ſex menſium petendi, ut legatos Romam mittere poſſent. "Dilationem "nihil ad praeſentia mala, quippe quae ultima "eſſent, adjecturam. Levari per multos caſus, "tempore interpoſito, praeſentes clades poſſe." Auctore Echedemo iidem miſſi, prius P. Scipione convento, per eum inducias temporis ejus, quod petebant, a conſule impetraverunt: &, ſoluta obſidione Amphiſſae, M'. Acilius, tradito conſuli exercitu, provincia deceſſit: & conſul ab Amphiſſa Theſſaliam repetit, ut per Macedoniam Thraciamque duceret in Aſiam. Tum Africanus fratri, "Iter, quod inſiſtis, L. Scipio, ego quo"que adprobo: ſed totum id vertitur in vo"luntate Philippi. Qui, ſi imperio noſtro fidus "eſt, & iter, & commeatus, & omnia, quae in "longo itinere exercitus alunt juvantque, nobis "ſuppeditabit. Si is deſtituat, nihil per Thra"ciam ſatis tutum habebis. Itaque prius regis "animum explorari placet. Optime explorabitur, "ſi nihil ex praeparato agentem obprimet, qui "mittetur." Ti. Sempronius Gracchus, longe tum acerrimus juvenum ad id delectus, per diſpoſitos equos prope incredibili celeritate ab Amphiſſa (inde enim eſt dimiſſus) die tertio Pellam pervenit. In convivio rex erat, & in multum vini proceſſerat: ea ipſa remiſſio animi ſuſpicionem demſit,

novare eum quidquam velle. Et tum quidem comiter acceptus hoſpes. Poſtero die commeatus exercitui paratos benigne, pontes in fluminibus factos, vias, ubi tranſitus difficiles erant, munitas vidit. Haec referens eadem, qua ierat, celeritate Thaumacis obcurrit conſuli. Inde certiore & majore ſpe laetus exercitus ad praeparata omnia in Macedoniam pervenit. Venientes regio adparatu & accepit, & proſecutus eſt rex. Multa in eo & dexteritas, & humanitas viſa, quae commendabilia apud Africanum erant; virum ſicut ad cetera egregium, ita a comitate, quae ſine luxuria eſſet, non averſum. Inde non per Macedoniam modo, ſed etiam Thraciam, proſequente & praeparante omnia Philippo, ad Helleſpontum perventum eſt.

VIII. Antiochus poſt navalem ad Corycum pugnam, quum totam hiemem liberam in adparatus terreſtres maritimoſque habuiſſet, claſſi maxime reparandae, ne tota maris poſſeſſione pelleretur, intentus fuerat. Subcurrebat, " Superatum ſe, " quum claſſis abfuiſſet Rhodiorum. Quod ſi ea " quoque (nec commiſſuros Rhodios, ut iterum " morarentur) certamini adeſſet, magno ſibi navi" um numero opus fore, ut viribus & magnitudi" ne claſſem hoſtium aequaret." Itaque & Hannibalem in Syriam miſerat ad Phoenicum arceſſendas naves, & Polyxenidam, quo minus proſpere geſta res erat, eo eniſius & eas, quae erant, refice-

re, & alias parare naves juffit. Ipfe in Phrygia hibernavit, undique auxilia arceffens: etiam in Gallograeciam miferat. Bellicofiores ea tempeftate erant, Gallicos adhuc, nondum exfoleta ftirpe gentis, fervantes animos. Filium Seleucum in Aeolide reliquerat cum exercitu ad maritimas continendas urbes: quas illinc a Pergamo Eumenes, hinc a Phocaea Erythrifque Romani follicitabant. Claffis Romana, ficut ante dictum eft, ad Canas hibernabat. Eo media ferme hieme rex Eumenes cum duobus millibus peditum, equitibus centum, venit. Is, quum magnam praedam agi poffe dixiffet ex hoftium agro, qui circa Thyatira effet, hortando perpulit Livium, ut quinque millia militum fecum mitteret. Miffi ingentem praedam intra paucos dies averterunt.

IX. Inter haec Phocaeae feditio orta, quibufdam ad Antiochum multitudinis animos avocantibus. Gravia hiberna navium erant; grave tributum, quod togae quingentae imperatae erant, cum quingentis tunicis; gravis etiam inopia frumenti, propter quam naves quoque & praefidium Romanum exceffit. Tum vero liberata metu factio erat, quae plebem in concionibus ad Antiochum trahebat. Senatus & optimates in Romana focietate perftandum cenfebant. defectionis auctores plus apud multitudinem valuerunt. Rhodii, quo magis ceffatum priore aeftate erat, eo maturius aequi-

noctio verno eumdem Pausistratum classis praefectum cum sex & triginta navibus miserunt. Jam Livius a Canis cum triginta navibus & septem quadriremibus, quas secum Eumenes rex adduxerat, Hellespontum petebat; ut ad transitum exercitus, quem terra venturum opinabatur, praepararet, quae opus essent. In portum, quem vocant Achaeorum, classem primum advertit. Inde Ilium adscendit, sacrificioque Minervae facto, legationes finitimas ab Elaeunte, & Dardano, & Rhoeteo, tradentes in fidem civitates suas, benigne audivit. Inde ad Hellesponti fauces navigat; &, decem navibus in statione contra Abydum relictis, cetera classe in Europam ad Sestum obpugnandam trajecit. Jam subeuntibus armatis muros fanatici Galli primum cum sollemni habitu ante portam obcurrunt. Jussu se matris Deûm famulos Deae venire memorant, ad precandum Romanum, ut parceret moenibus urbique. Nemo eorum violatus est: mox universus senatus cum magistratibus ad dedendam urbem processit. Inde Abydum trajecta classis. Ubi quum, tentatis per conloquia animis, nihil pacati responderetur, ad obpugnationem sese expediebant.

X. Dum haec in Hellesponto geruntur, Polyxenidas regius praefectus, (erat autem exsul Rhodius) quum audisset, profectam ab domo popularium suorum classem, & Pausistratum praefectum

ſuperbe quaedam & contemtim in ſe concionantem dixiſſe, praecipuo certamine animi adverſus eum ſumto, nihil aliud dies noctesque agitabat animo, quam ut verba magnifica ejus rebus confutaret. Mittit ad eum hominem & illi notum, qui diceret, "Et ſe Pauſiſtrato patriaeque ſuae magno uſui, ſi "liceat, fore; & a Pauſiſtrato ſe reſtitui in patri-"am poſſe." Quum, quonam modo ea fieri poſ-ſent, mirabundus Pauſiſtratus percunctaretur, fi-dem petenti dedit agendae communiter rei, aut ſilentio tegendae. Tum internuncius, "regiam "claſſem aut totam, aut majorem ejus partem, "Polyxenidam traditurum ei. Pretium tanti me-"riti nullum aliud paciſci, quam reditum in pa-"triam." Magnitudo rei, nec ut crederet, nec ut adſpernaretur dicta, effecit. Panormum Sa-miae terrae petit: ibique ad explorandam rem, quae oblata erat, ſubſtitit. Ultro citroque nuncii curſare: nec fides ante Pauſiſtrato facta eſt, quam coram nuncio ejus Polyxenidas ſua manu ſcripſit, "ſe ea, quae pollicitus eſſet, facturum," ſignoque ſuo inpreſſas tabellas miſit. Eo vero pignore velut auctoratum ſibi proditorem ratus eſt. Neque enim eum, qui ſub rege viveret commiſſurum fuiſſe, ut adverſus ſemet ipſum indicia manu ſua teſtata daret. Inde ratio ſimulatae proditionis compoſita, "Omnium ſe rerum adparatum omiſſurum," Po-lyxenidas dicere; "non remigem, non ſocios na-

"vales ad classem frequentes habiturum: subduc-"turum per simulationem reficiendi quasdam naves, "alias in propinquos portus dimissurum: paucas "ante portum Ephesi in salo habiturum; quas, si "exire res cogeret, objecturus certamini foret." Quam neglegentiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus audivit, eam ipse extemplo habuit. Partem navium ad commeatus arcessendos Halicarnassum, partem Samum ad urbem misit: ut paratus esset, quum signum adgrediendi a proditore accepisset. Polyxenidas augere simulando errorem: subducit quasdam naves, alias velut subducturus esset, navalia reficit: remiges ex hibernis non Ephesum arcessit, sed Magnesiam occulte cogit.

XI. Forte quidam Antiochi miles, quum Samum rei privatae caussa venisset, pro speculatore deprehensus deducitur Panormum ad praefectum. Is percunctanti, quid Ephesi ageretur, incertum metu, an erga suos haud sincera fide, omnia aperit: classem instructam paratamque in portu stare: remigium omne Magnesiam ad Sipylum missum: perpaucas naves subductas esse, & navalia tegi: numquam intentius rem navalem administratam esse. Haec ne pro veris audirentur, animus errore & spe vana praeoccupatus fecit. Polyxenidas, satis omnibus comparatis, nocte remige a Magnesia arcessito, deductisque raptim, quae subductae

erant, navibus, quum diem non tam in adparatu absumsisset, quam quod conspici proficiscentem classem nolebat; post solis occasum profectus septuaginta navibus tectis, vento adverso, ante lucem Pygela portum tenuit. Ubi quum interdiu ob eamdem caussam quiesset, nocte in proxima Samiae terrae trajecit. Hinc Nicandro quodam archipirata quinque navibus tectis Palinurum jusso petere, atque inde armatos, qua proximum per agros iter esset, Panormum ad tergum hostium ducere, ipse interim, classe divisa, ut ex utraque parte fauces portus teneret, Panormum petit. Pausistratus primo, ut in re necopinata, turbatus parumper, deinde vetus miles, celeriter conlecto animo, terra melius arceri, quam mari, hostes posse ratus, armatos duobus agminibus ad promontoria, quae cornibus objectis ab alto portum faciunt, ducit: inde facile telis ancipitibus hostem submoturus. Id inceptum ejus Nicander a terra visus quum turbasset, repente mutato consilio, naves conscendere omnes jubet. Tum vero ingens pariter militum nautarumque trepidatio orta, & velut fuga in naves fieri, quum se mari terraque simul cernerent circumventos. Pausistratus, unam viam salutis esse ratus, si vim facere per fauces portus, atque erumpere in mare apertum posset, postquam conscendisse suos vidit, sequi ceteris jussis, ipse princeps concitata nave remis ad ostium portus tendit. Su-

perantem jam fauces navem ejus Polyxenidas tribus quinqueremibus circumsistit. Navis rostris icta subprimitur: telis obruuntur propugnatores: inter quos & Pausistratus inpigre pugnans interficitur. Navium reliquarum ante portum aliae, aliae in portu deprehensae, quaedam a Nicandro, dum moliuntur a terra, captae. Quinque tantum Rhodiae naves cum duabus Coïs effugerunt, terrore flammae micantis via sibi inter confertas naves facta. Contis enim binis a prora prominentibus trullis ferreis multum conceptum ignem prae se portabant. Erythraeae triremes, quum haud procul a Samo Rhodiis navibus, quibus ut essent praesidio, veniebant, obviae fugientibus fuissent, in Hellespontum ad Romanos cursum averterunt. Sub idem tempus Seleucus proditam Phocaeam, porta una per custodes aperta, recepit; & Cyme aliaeque ejusdem orae urbes ad eum metu defecerunt.

XII. Dum haec in Aeolide geruntur, Abydus quum per aliquot dies obsidionem tolerasset, praesidio regio tutante moenia, jam omnibus fessis, Philota quoque praefecto praesidii permittente, magistratus eorum cum Livio de conditionibus tradendae urbis agebant. Rem distinebat, quod, utrum armati, an inermes, emitterentur regii, parum conveniebat. Haec agentibus quum intervenisset nuncius Rhodiorum cladis, emissa de

manibus res eſt. Metuens enim Livius, ne ſucceſſu tantae rei elatus Polyxenidas claſſem, quae ad Canas erat, obprimeret, Abydi obſidione cuſtodiaque Helleſponti extemplo relicta, naves, quae ſubductae Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elaeam venit. Livius omni claſſe, cui adjunxerat triremes duas Mitylenaeas, Phocaeam petit. Quam quum teneri valido regio praeſidio audiſſet, nec procul Seleuci caſtra eſſe; depopulatus maritimam oram, & praeda maxime hominum raptim in naves inpoſita, tantum moratus, dum Eumenes cum claſſe adſequeretur, Samum petere intendit. Rhodiis primo audita clades ſimul pavorem, ſimul luctum ingentem fecit. Nam, praeter navium militumque jacturam, quod floris, quod roboris in juventute fuerat, amiſerant; multis nobilibus ſecutis inter cetera auctoritatem Pauſiſtrati, quae inter ſuos merito maxima erat. Deinde, quod fraude capti, quod a cive potiſſimum ſuo forent, in iram luctus vertit. Decem extemplo naves, & diebus poſt paucis decem alias, praefecto omnium Eudamo, miſerunt: quem, aliis virtutibus bellicis haudquaquam Pauſiſtrato parem, cautiorem, quo minus animi erat, ducem futurum credebant. Romani & Eumenes rex in Erythraeam primum claſſem adplicuerunt. Ibi noctem unam morati, poſtero die Corycum Tejorum promontorium tenuerunt. Inde quum in proxi-

ma Samiae vellent trajicere, non exſpectato ſolis ortu, ex quo ſtatum coeli notare gubernatores poſſent, in incertam tempeſtatem miſerunt. Medio in curſu, aquilone in ſeptentrionem verſo, exaſperato fluctibus mari jactari coeperunt.

XIII. Polyxenidas, Samum petituros ratus hoſtes, ut ſe Rhodiae claſſi conjungerent, ab Epheſo profectus, primo ad Myonneſum ſtetit: inde ad Macrin (quam vocant) inſulam trajecit, ut praetervehentis claſſis ſi quas aberrantes ex agmine naves poſſet, aut poſtremum agmen opportune adoriretur. Poſtquam ſparſam tempeſtate claſſem vidit, occaſionem primo adgrediendi ratus, paullo poſt increbreſcente vento, & majores jam volvente fluctus, quia pervenire ſe ad eos videbat non poſſe, ad Aethaliam inſulam trajecit, ut inde poſtero die Samum ex alto petentes naves adgrederetur. Romani, pars exigua, primis tenebris portum Samiae deſertum tenuerunt: claſſis cetera, noctem totam in alto jactata, in eumdem portum decurrit. Ibi ex agreſtibus cognito, hoſtium naves ad Aethaliam ſtare, conſilium habitum, utrum extemplo decernerent, an Rhodiam exſpectarent claſſem. Dilata re, (ita enim placuit) Corycum, unde venerant, trajecerunt. Polyxenidas quoque, quum fruſtra ſtetiſſet, Epheſum rediit. Tum Romanae naves vacuo ab hoſtibus mari Samum trajecerunt. Eodem & Rhodia claſ-

ſis poſt dies paucos venit. Quam ut exſpectatam eſſe adpareret, profecti extemplo ſunt Epheſum, ut aut decernerent navali certamine, aut, ſi detrectaret hoſtis pugnam, (quod plurimum intererat ad animos civitatium) timoris confeſſionem exprimerent. Contra fauces portus inſtructa in frontem navium acie ſtetere. Poſtquam nemo adverſus ibat, claſſe diviſa, pars in ſalo ad oſtium portus in anchoris ſtetit; pars in terram milites expoſuit. In eos, jam ingentem praedam late depopulato agro agentes, Andronicus Macedo, qui in praeſidio Epheſi erat, jam moenibus adpropinquantes eruptionem fecit, exutoſque magna parte praedae ad mare ac naves redegit. Poſtero die, inſidiis medio ferme viae poſitis, ad eliciendum extra moenia Macedonem, Romani ad urbem agmine iere: inde, quum ea ipſa ſuſpicio, ne quis exiret, deterruiſſet, redierunt ad naves: &, terra marique fugientibus certamen hoſtibus, Samum, unde venerat, claſſis repetit. Inde duas ſociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum praefecto Epicrate Rhodiorum ad fretum Cephalleniae tuendum praetor miſit. Infeſtum id latrocinio Lacedaemonius Hybriſtas cum juventute Cephallenum faciebat: clauſumque jam mare commeatibus Italicis erat.

XIV. Piraeei L. Aemilio Regillo, ſuccedenti ad navale imperium, Epicrates obcurrit. Qui,

audita clade Rhodiorum, quum ipſe duas tantum quinqueremes haberet, Epicratem cum quatuor navibus in Aſiam ſecum reduxit. Proſecutae etiam apertae Athenienſium naves ſunt. Aegeo mari trajecit. Eodem Timaſicrates Rhodius cum duabus quadriremibus ad Samo nocte intempeſta venit: deductuſque ad Aemilium, praeſidii cauſſa ſe miſſum, aït, quod eam oram maris infeſtam onerariis regiae naves excurſionibus crebris ab Helleſponto atque Abydo facerent. Trajicienti Aemilio a Chio Samum duae Rhodiae quadriremes miſſae obviam ab Livio, & rex Eumenes cum duabus quinqueremibus obcurrit. Samum poſtquam ventum eſt, accepta a Livio claſſe, & ſacrificio, ut adſolet, rite facto, Aemilius conſilium advocavit. Ibi C. Livius, (is enim eſt primus rogatus ſententiam) " Neminem fidelius dare poſſe conſi-" lium," dixit, " quam eum, qui id alteri ſua-" deret, quod ipſe, ſi in eodem loco eſſet, facturus " fuerit. Se in animo habuiſſe, tota claſſe Ephe-" ſum petere, & onerarias ducere multa ſaburra " gravatas, atque eas in faucibus portus ſubprime-" re. Et eo minoris molimenti ea clauſtra eſſe, " quod, in fluminis modum, longum, & anguſ-" tum, & vadoſum oſtium portus ſit. Ita adem-" turum ſe maris uſum hoſtibus fuiſſe, inutilem-" que claſſem facturum."

XV. Nulli ea placere sententia. Eumenes rex quaesivit, "Quid tandem? ubi demersis navibus "frenassent claustra maris, utrum libera sua classe "se abscessuri inde forent ad opem ferendam sociis, "terroremque hostibus praebendum? an nihilo-"minus tota classe portum obsessuri? Sive enim "abscedant, cui dubium esse, quin hostes extrac-"turi demersas moles sint, & minore molimento "aperturi portum, quam obstruatur? Sin autem "manendum ibi nihilominus sit, quid adtinere, "claudi portum? Quin contra, illos, tutissimo "portu, opulentissima urbe fruentes, omnia Asia "praebente, quieta aestiva acturos: Romanos, "aperto in mari fluctibus tempestatibusque objec-"tos, omnium inopes, in assidua statione futuros: "ipsos magis adligatos inpeditosque, ne quid eo-"rum, quae agenda sint, possint agere, quam ut "hostes clausos habeant." Eudamus, praefectus Rhodiae classis, magis eam sibi displicere sententiam ostendit, quam ipse, quid censeret faciendum, dixit. Epicrates Rhodius, "Omissa in "praesentia Epheso, mittendam navium partem "in Lyciam," censuit, "& Patara, caput gentis, "in societatem adjungenda. In duas res magnas "id usui fore: & Rhodios, pacatis contra insu-"lam suam terris, totis viribus incumbere in uni-"us belli, quod adversus Antiochum sit, curam "posse: & eam classem, quae in Lycia compara-

" retur, intercludi, ne Polyxenidae conjungatur." Haec maxime movit ſententia. Placuit tamen, Regillum tota claſſe evehi ad portum Epheſi, ad inferendum hoſtibus terrorem.

XVI. C. Livius cum duabus quinqueremibus Romanis, & quatuor quadriremibus Rhodiis, & duabus apertis Smyrnaeis, in Lyciam eſt miſſus, Rhodum prius juſſus adire, & omnia cum iis communicare conſilia. Civitates, quas praetervectus eſt, Miletus, Myndus, Halicarnaſſus, Cnidus, Cous, imperata eniſe fecerunt. Rhodum ut eſt ventum, ſimul &, ad quam rem miſſus eſſet, iis expoſuit, & conſuluit eos. Adprobantibus cunctis, & ad eam, quam habebat, claſſem adſumtis tribus quadriremibus, navigat Patara. Primo ſecundus ventus ad ipſam urbem ferebat eos; ſperabantque, ſubito terrore aliquid moturos. Poſtquam, circumagente ſe vento, fluctibus dubiis volvi coeptum eſt mare, pervicerunt quidem remis, ut tenerent terram: ſed neque circa urbem tuta ſtatio erat, nec ante hoſtium portus in ſalo ſtare poterant, aſpero mari, & nocte inminente. Praetervecti moenia portum Phoenicunta, minus duûm millium ſpatio inde diſtantem, petiere, navibus ab maritima vi tutum: ſed altae rupes inſuper inminebant, quas celeriter oppidani, adſumtis regiis militibus, quos in praeſidio habebant, ceperunt. Adverſus quos Livius, quamquam

erant iniqua ac difficilia ad exitus loca, Issaeos auxiliares & Smyrnaeorum expeditos juvenes misit. Ii, dum missilibus primo & adversus paucos levibus excursionibus lacessebatur magis, quam conserebatur, pugna, sustinuerunt certamen: postquam plures ab urbe adfluebant, & jam omnis multitudo effundebatur, timor incessit Livium, ne & auxiliares circumvenirentur, & navibus etiam ab terra periculum esset: ita non milites solum, sed etiam navales socios, remigum turbam, quibus quisque poterat telis, armatos in proelium eduxit. Tum quoque anceps pugna fuit; neque milites solum aliquot, sed L. Apustius tumultuario proelio cecidit. Postremo tamen fusi fugatique sunt Lycii, atque in urbem compulsi: & Romani cum haud incruenta victoria ad naves redierunt. Inde in Telmissicum profecti sinum, qui latere uno Cariam, altero Lyciam contingit, omissa Patara amplius tentandi spe, Rhodii domum dimissi sunt. Livius, praetervectus Asiam, in Graeciam transmisit, ut, conventis Scipionibus, qui tum circa Thessaliam erant, in Italiam trajiceret.

XVII. Aemilius, postquam omissas in Lycia res, & Livium profectum in Italiam cognovit, quum ipse ab Epheso, repulsus tempestate, irrito incepto Samum revertisset, turpe ratus, tentata frustra Patara esse, proficisci eo tota classe, & summa vi adgredi urbem statuit. Miletum & ceteram

oram fociorum praetervecti, in Bargylietico finu exfcenfionem ad Jaffum fecerunt. Urbem regium tenebat praefidium: agrum circa Romani hoftiliter depopulati funt. Miffis deinde, qui per conloquia principum & magiftratuum tentarent animos, poftquam nihil in poteftate fua refponderunt effe, ad urbem obpugnandam ducit. Erant Jaffenfium exfules cum Romanis: ii frequentes Rhodios orare inftiterunt, " Ne urbem, & vicinam fibi, & " cognatam, innoxiam perire finerent. Sibi exfilii " nullam aliam cauffam effe, quam fidem erga Ro-" manos. Eadem vi regiorum, qua ipfi pulfi fint, te-" neri eos, qui in urbe maneant. Omnium Jaffenfi-" um unam mentem effe, ut fervitutem regiam " effugerent." Rhodii, moti precibus, Eumene etiam rege adfumto, fimul fuas neceffitudines commemorando, fimul obfeffae regio praefidio urbis cafum miferando, pervicerunt, ut obpugnatione abfifteretur. Profecti inde, pacatis ceteris, quum oram Afiae legerent, Loryma (portus adverfus Rhodum eft) pervenerunt. Ibi in principiis fermo primo inter tribunos militum fecretus oritur, deinde ad aures ipfius Aemilii pervenit, abduci claffem ab Ephefo, ab fuo bello: ut ab tergo liber relictus hoftis in tot propinquas fociorum urbes omnia inpune conari poffet. Movere ea Aemilium: vocatofque Rhodios quum percunctatus effet, utrumnam Pataris univerfa claffis

in portu ſtare poſſet, quum reſpondiſſent, non poſſe; cauſſam nactus omittendae rei, Samum reduxit naves.

XVIII. Per idem tempus Seleucus, Antiochi filius, quum per omne hibernorum tempus exercitum in Aeolide continuiſſet, partim ſociis ferendo opem, partim, quos in ſocietatem perlicere non poterat, depopulandis, tranſire in fines regni Eumenis, dum is procul ab domo cum Romanis & Rhodiis Lyciae maritima obpugnaret, ſtatuit. Ad Elaeam primo infeſtis ſignis acceſſit: deinde, omiſſa obpugnatione urbis, agros hoſtiliter depopulatus, ad caput arcemque regni Pergamum ducit obpugnandum. Attalus primo, ſtationibus ante urbem poſitis, & excurſionibus equitum leviſque armaturae, magis laceſſebat, quam ſuſtinebat, hoſtem. Poſtremo, quum, per levia certamina expertus, nulla parte virium ſe parem eſſe, intra moenia ſe recepiſſet, obſideri urbs coepta eſt. Eodem ferme tempore & Antiochus, ab Apamea profectus, Sardibus primum, deinde, haud procul Seleuci caſtris, ad caput Caïci amnis ſtativa habuit, cum magno exercitu mixto variis ex gentibus. Plurimum terroris in Gallorum mercede conductis quatuor millibus erat. Hos, paucis admixtis, ad pervaſtandum paſſim Pergamenum agrum miſit. Quae poſtquam Samum ſunt nunciata, primo Eumenes, avocatus domeſtico bello,

cum classe Elaeam petit: inde, quum praesto fuissent equites peditumque expediti, praesidio eorum tutus, priusquam hostes sentirent, aut moverentur, Pergamum contendit. Ibi rursus levia per excursiones proelia fieri coepta, Eumene summae rei discrimen haud dubie detrectante. Paucos post dies Romana Rhodiaque classis, ut regi opem ferrent, Elaeam ab Samo venerunt. Quos ubi exposuisse copias Elaeae, & tot classes in unum convenisse portum, Antiocho adlatum est; & sub idem tempus audivit, consulem cum exercitu jam in Macedonia esse, pararique, quae ad transitum Hellesponti opus essent; tempus venisse ratus, prius, quam terra marique simul urgueretur, agendi de pace, tumulum quemdam adversus Elaeam castris cepit. Ibi peditum omnibus copiis relictis, cum equitatu (erant autem sex millia equitum) in campos sub ipsa Elaeae moenia descendit, misso caduceatore ad Aemilium, velle se de pace agere.

XIX. Aemilius, Eumene a Pergamo adcito, adhibitis & Rhodiis, consilium habuit. Rhodii haud adspernari pacem: Eumenes, "Nec honestum esse," dicere, "eo tempore de pace agi; "nec exitum rei inponi posse. Qui enim," inquit, "aut honeste, inclusi moenibus & obsessi velut, "leges pacis accipiemus? aut cui rata ista pax erit, "quam sine consule, non ex auctoritate senatus, "non jussu populi Romani pepigerimus? Quaero

"enim, pace per te facta, rediturusne extemplo "in Italiam sis, classem exercitumque deducturus? "an exspectaturus, quid de ea re consuli placeat, "quid senatus censeat, aut populus jubeat? Re- "stat ergo, ut maneas in Asia, & rursus in hiber- "na copiae reductae, omisso bello, exhauriant "commeatibus praebendis socios: deinde (si ita "visum sit iis, penes quos potestas fuerit) instau- "remus novum de integro bellum: quod possu- "mus, si ex hoc inpetu rerum nihil prolatando "remittitur, ante hiemem, Diis volentibus, per- "fecisse." Haec sententia vicit, responsumque Antiocho est, ante consulis adventum de pace agi non posse. Antiochus, pace nequidquam tentata, evastatis Elaeensium primum, deinde Pergamenorum agris, relicto ibi Seleuco filio, Adramytteum hostiliter itinere facto, petit agrum opulentum, quem vocant Thebes campum, carmine Homeri nobilitatum. Neque alio ullo loco Asiae major regiis militibus parta est praeda. Eodem Adramytteum, ut urbi praesidio essent, navibus circumvecti, Aemilius & Eumenes venerunt.

XX. Per eosdem forte dies Elaeam ex Achaja mille pedites cum centum equitibus, Diophane omnibus his copiis praeposito, accesserunt. Quos egressos navibus obviam missi ab Attalo nocte Pergamum deduxerunt. Veterani omnes & periti belli erant, & ipse dux Philopoemenis, summi

tum omnium Graecorum imperatoris, difcipulus. Qui biduum fimul ad quietem hominum equorumque, & ad vifendas hoftium ftationes, quibus locis temporibufque accederent reciperentque fefe, fumferunt. Ad radices fere collis, in quo pofita eft urbs, regii fuccedebant. Ita libera ab tergo populatio erat, nullo ab urbe, ne in ftationes quidem qui procul jacularetur, excurrente. Poftquam femel compulfi metu fe moenibus inclufe-runt, contemtus eorum, & inde neglegentia, apud regios oritur; non ftratos, non infrenatos magna pars habebant equos. Paucis ad arma & ordines relictis, dilapfi ceteri fparferant fe toto paffim campo, pars in juvenales lufus lafciviamque verfi, pars vefcentes fub umbra, quidam fomno etiam ftrati. Haec Diophanes ex alta urbe Pergamo contemplatus, arma fuos capere, & ad juffa praefto effe jubet: ipfe Attalum adiit, & in animo fibi effe dixit, hoftium ftationem tentare. Aegre id permittente Attalo, quippe qui centum equitibus adverfus trecentos, mille peditibus cum quatuor millibus pugnaturum cerneret, porta egreffus, haud procul ftatione hoftium, occafionem opperiens, confedit. Et qui Pergami erant, amentiam magis, quam audaciam, credere effe: & hoftes, paullifper in eos verfi, ut nihil moveri viderunt, nec ipfi quidquam ex folita neglegentia, infuper etiam eludentes paucitatem, mutarunt. Diophanes

quietos aliquamdiu ſuos, velut ad ſpectaculum modo eductos, continuit: poſtquam dilapſos ab ordinibus hoſtes vidit, peditibus, quantum adcelerare poſſent, ſequi juſſis, ipſe princeps inter equites cum turma ſua, quam poſſet effuſiſſimis habenis, clamore ab omni ſimul pedite atque equite ſublato, ſtationem hoſtium inproviſo invadit. Non homines ſolum, ſed equi etiam territi, quum vincula abrupiſſent, trepidationem & tumultum inter ſuos fecerunt; pauci ſtabant inpavidi equi: eos ipſos non ſternere, non infrenare, aut adſcendere facile poterant, multo majorem, quam pro numero equitum, terrorem Achaeis inferentibus. Pedites vero ordinati & praeparati ſparſos per neglegentiam, & ſemiſomnos prope adorti ſunt: caedes paſſim fugaque per campos facta eſt. Diophanes, ſecutus effuſos, quoad tutum fuit, magno Achaeorum genti decore parto, (ſpectaverant enim e moenibus Pergami non viri modo, ſed feminae etiam) in praeſidium urbis rediit.

XXI. Poſtero die regiae, magis compoſitae & ordinatae, ſtationes quingentis paſſibus longius ab urbe poſuerunt caſtra: & Achaei eodem ferme tempore, atque in eumdem locum proceſſerunt. Per multas horas intenti utrimque velut jam futurum inpetum exſpectavere: poſtquam haud procul occaſu ſolis redeundi in caſtra tempus erat, regii ſignis conlatis abire agmine, ad iter magis, quam

ad pugnam, compoſito, coepere. Quievit Diophanes, dum in conſpectu erant. Deinde eodem, quo pridie, inpetu in poſtremum agmen incurrit; tantumque rurſus pavoris ac tumultus incuſſit, ut, quum terga caederentur, nemo pugnandi cauſſa reſtiterit. Trepidanteſque, & vix ordinem agminis ſervantes, in caſtra compulſi ſunt. Haec Achaeorum audacia Seleucum ex agro Pergameno movere caſtra coëgit. Antiochus, poſtquam Romanos & Eumenem ad tuendum Adramytteum veniſſe audivit, ea quidem urbe abſtinuit, depopulatus agros. Peraeam inde, coloniam Mitylenaeorum, expugnavit. Cotton, & Corylenus, & Aphrodiſias, & Crene, primo inpetu captae ſunt. Inde per Thyatira Sardes, rediit. Seleucus, in maritima ora permanens, aliis terrori, aliis praeſidio erat. Claſſis Romana cum Eumene Rhodiiſque Mitylenen primo, inde retro, unde profecta erat, Elaeam rediit. Inde Phocaeam petentes ad inſulam, quam Bachium vocant, (inminet urbi Phocaeenſium) adpulerunt, &, quibus ante abſtinuerant templis ſigniſque, (egregie autem exornata inſula erat) quum hoſtiliter diripuiſſent, ad ipſam urbem tranſmiſerunt. Eam diviſis inter ſe partibus quum obpugnarent, & viderent, ſine operibus, armis ſcaliſque capi non poſſe; miſſum ab Antiocho praeſidium trium millium armatorum quum intraſſet urbem; extemplo, obpugnatione

omiſſa, claſſis ad inſulam ſe recepit, nihil aliud quam depopulato circa urbem hoſtium agro.

XXII. Inde placuit Eumenem domum dimitti, & praeparare conſuli atque exercitui, quae ad tranſitum Helleſponti opus eſſent: Romanam Rhodiamque claſſem redire Samum, atque ibi in ſtatione eſſe, ne Polyxenidas ab Epheſo moveret. Rex Elaeam, Romani & Rhodii Samum redierunt. Ibi M. Aemilius, frater praetoris, deceſſit. Rhodii, celebratis exſequiis, adverſus claſſem, quam fama erat ex Syria venire, tredecim ſuis navibus, & una Coa quinqueremi, altera Gnidia, Rhodum, ut ibi in ſtatione eſſent, profecti ſunt. Biduo ante, quam Eudamus cum claſſe a Samo veniret, tredecim a Rhodo naves cum Pamphilida praefecto adverſus eamdem Syriacam claſſem miſſae, adſumtis navibus quatuor, quae Cariae praeſidio erant, obpugnantibus regiis, Daedala & quaedam alia parva caſtella obſidione exemerunt. Eudamum confeſtim exire placuit. Additae huic quoque ſunt ad eam claſſem, quam habebat, ſex apertae naves. Profectus quum, quantum adcelerare poterat, maturaſſet, ad portum, quem Megiſten vocant, praegreſſos conſequitur. Inde uno agmine Phaſelidem quum veniſſent, optimum viſum eſt, ibi hoſtem opperiri.

XXIII. In confinio Lyciae & Pamphyliae Phaſelis eſt: prominet penitus in altum, conſpici-

turque prima terrarum Rhodum a Cilicia petentibus, & procul navium praebet profpectum. Eo maxime, ut in obvio claffi hoftium effent, electus locus eft. Ceterum, quod non providerunt, & loco gravi, & tempore anni, (medium enim aeftatis erat) ad hoc infolito odore ingruere morbi vulgo, maxime in remiges, coeperunt. Cujus peftilentiae metu profecti, quum praeterveherentur Pamphylium finum, ad Eurymedontem amnem adpulfa claffe, audiunt ab Afpendiis, ad Sidam jam hoftes effe. Tardius navigaverant regii, adverfo tempore Etefiarum, quod velut ftatum Favoniis ventis effet. Rhodiorum duae & triginta quadriremes, & quatuor triremes fuere. Regia claffis feptem & triginta majoris formae navium erat, in quibus tres hepteres & quatuor hexeres habebat. Praeter has decem triremes erant. Et hi adeffe hoftes ex fpecula quadam cognovere. Utraque claffis poftero die luce prima, tamquam eo die pugnatura, e portu movit: &, poftquam fuperavere Rhodii promontorium, quod ab Sida prominet in altum, extemplo & confpecti ab hoftibus funt, & ipfi eos viderunt. Ab regiis finiftro cornu, quod ab alto objectum erat, Hannibal, dextro Apollonius, purpuratorum unus, praeerat. Et jam in frontem directas habebant naves. Rhodii longo agmine veniebant. Prima praetoria navis Eudami erat; cogebat agmen Chariclitus; Pam-

philidas mediae claſſi praeerat. Eudamus, poſtquam hoſtium aciem inſtructam & paratam ad concurrendum vidit, & ipſe in altum evehitur, & deinceps, quae ſequebantur, ſervantes ordinem in frontem dirigere jubet. Ea res primo tumultum praebuit. Nam nec ſic in altum evectus erat, ut ordo omnium navium ad terram explicari poſſet: & feſtinans ipſe praepropere cum quinque ſolis navibus Hannibali obcurrit. Ceteri, quia in frontem dirigere juſſi erant, non ſequebantur. Extremo agmini loci nihil ad terram relicti erat; trepidantibuſque iis inter ſe, jam in dextro cornu adverſus Hannibalem pugnabatur.

XXIV. Sed momento temporis & navium virtus, & uſus rei maritimae terrorem omnem Rhodiis demſit. Nam & in altum celeriter evectae naves locum poſt ſe quaeque venienti ad terram dedere; &, ſi qua concurrerat roſtro cum hoſtium navi, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut, libero inter ordines diſcurſu praetervecta, in puppim inpetum dabat. Maxime exterruit hepteris regia, a multo minore Rhodia nave uno ictu demerſa. Itaque jam haud dubie dexterum cornu hoſtium in fugam inclinabat. Eudamum in alto, multitudine navium maxime Hannibal, ceteris omnibus longe praeſtantem, urguebat; & circumveniſſet, ni, ſigno ſublato ex praetoria nave, (quo diſperſam claſſem in unum col-

ligi mos erat) omnes, quae in dextro cornu vicerant, naves ad opem ferendam ſuis concurriſſent. Tum & Hannibal, quaeque circa eum erant naves, capeſſunt fugam: nec inſequi Rhodii, ex magna parte aegris, & ob id celerius feſſis remigibus, potuerunt. Quum in alto, ubi ſubſtiterant, cibo reficerent vires, contemplatus Eudamus hoſtes, claudas mutilataſque naves apertis navibus remulco trahentes, viginti paullo amplius integras abſcedentes, e turri praetoriae navis ſilentio facto, "Exſurgite," inquit, "& egregium ſpectaculum "capeſſite oculis!" Conſurrexere omnes, contemplatique trepidationem fugamque hoſtium, prope una voce exclamavere omnes, ut ſequerentur. Ipſius Eudami multis ictibus vulnerata navis erat. Pamphilidam & Chariclitum inſequi, quoad putarent tutum, juſſit. Aliquamdiu ſecuti ſunt: poſtquam terrae adpropinquabat Hannibal, veriti ne includerentur vento in hoſtium ora, ad Eudamum revecti, hepterem captam, quae primo concurſu icta erat, aegre Phaſelidem pertraxerunt. Inde Rhodum, non tam victoria laeti, quam alius alium accuſantes, quod, quum potuiſſet, non omnis ſubmerſa aut capta claſſis hoſtium foret, redierunt. Hannibal, ictus uno proelio adverſo, ne tum quidem praetervehi Lyciam audebat, quum conjungi veteri regiae claſſi quamprimum cuperet. Et, id ne ei facere liberum eſſet, Rhodii Chari-

clitum cum viginti navibus roſtratis ad Patara & Megiſten portum miſerunt. Eudamum cum ſeptem navibus maximis ex ea claſſe, cui praefuerat, Samum redire ad Romanos juſſerunt; ut, quantum conſilio, quantum auctoritate valeret, compelleret Romanos ad Patara obpugnanda.

XXV. Magnam laetitiam Romanis jam prius nuncius victoriae, deinde adventus adtulit Rhodiorum. Et adparebat, ſi ea cura Rhodiis demta eſſet, vacuos eos tuta ejus regionis maria praeſtaturos. Sed, profectio Antiochi ab Sardibus, ne obprimerentur urbes maritimae, abſcedere cuſtodia Ioniae atque Aeolidis prohibuit. Pamphilidam cum quatuor navibus tectis ad eam claſſem, quae circa Patara erat, miſerunt. Antiochus non civitatium modo, quae circa ſe erant, contrahebat praeſidia; ſed ad Pruſiam, Bithyniae regem, miſerat legatos literaſque, quibus tranſitum in Aſiam Romanorum increpabat: "Venire eos ad omnia "regna tollenda, ut nullum uſquam orbis terra- "rum, niſi Romanum, imperium eſſet. Philippum "& Nabin expugnatos; ſe tertium peti. Ut quiſ- "que proximus ab oppreſſo ſit, per omnes velut "continens incendium pervaſurum. Ab ſe gradum "in Bithyniam fore, quando Eumenes in volun- "tariam ſervitutem conceſſiſſet." His motum Pruſiam literae Scipionis conſulis, ſed magis ejus fratris Africani, ab ſuſpicione tali averterunt: qui,

praeter confuetudinem perpetuam populi Romani augendi omni honore regum fociorum majeftatem, domefticis ipfe exemplis Prufiam ad promerendam amicitiam fuam compulit. "Regulos fe "acceptos in fidem in Hifpania reges reliquiffe. "Mafiniffam non in patrio modo locaffe regno, "fed in Syphacis, a quo ante expulfus fuiffet, reg- "num inpofuiffe. Et effe eum non Africae modo "regum longe opulentiffimum, fed toto in orbe "terrarum cuivis regum vel majeftate, vel viri- "bus parem. Philippum & Nabin, hoftes bellò "fuperatos ab T. Quinctio, tamen in regno re- "lictos. Philippo quidem anno priore etiam fti- "pendium remiffum, & filium obfidem redditum: "& quafdam civitates extra Macedoniam, pati- "entibus Romanis imperatoribus, recepiffe eum. "Id eadem dignitate & Nabin futurum fuiffe, "nifi eum fuus primo furor, deinde fraus Aetolo- "rum abfumfiffet." Maxime confirmatus eft animus regis, poftquam ad eum C. Livius, qui praetor ante claffi praefuerat, legatus ab Roma venit, & edocuit; quanto & fpes victoriae certior Romanis, quam Antiocho, & amicitia fanctior firmiorque apud Romanos futura effet.

XXVI. Antiochus, poftquam a fpe focietatis Prufiae decidit, Ephefum ab Sardibus eft profectus ad claffem, quae per aliquot menfes inftructa ac parata fuerat, vifendam; magis quia terreftri-

bus copiis exercitum Romanum & duos Scipiones imperatores videbat ſuſtineri non poſſe; quam quod res navalis ipſa per ſe aut tentata ſibi umquam feliciter, aut tunc magnae & certae fiduciae eſſet. Erat tamen momentum in praeſentia ſpei, quod & magnam partem Rhodiae claſſis circa Patara eſſe, & Eumenem regem cum omnibus navibus ſuis conſuli obviam in Helleſpontum profectum audierat. Aliquid etiam inflabat animos claſſis Rhodia, ad Samum per occaſionem fraude praeparatam abſumta. His fretus, Polyxenida cum claſſe ad tentandam omni modo certaminis fortunam miſſo, ipſe copias ad Notium ducit: id oppidum Colophonium, mari inminens, abeſt a vetere Colophone duo ferme millia paſſuum: & ipſam urbem ſuae eſſe poteſtatis volebat, adeo propinquam Epheſo, ut nihil terra marive ageret, quod non ſubjectum oculis Colophoniorum, ac per eos notum extemplo Romanis eſſet: quos, audita obſidione, non dubitabat ad opem ferendam ſociae urbi claſſem a Samo moturos. Eam occaſionem Polyxenidae ad rem gerendam fore. Igitur, operibus obpugnare urbem adgreſſus, & ad mare partibus duabus pariter munitionibus deductis, utrimque vineas & aggerem muro injunxit, & teſtudinibus arietes admovit. Quibus territi malis Colophonii oratores Samum ad L. Aemilium, fidem praetoris populique Romani inploran-

tes, miserunt. Aemilium & Sami segnis diu mora obsendebat, nihil minus opinantem, quam Polyxenidam, bis nequidquam ab se provocatum, potestatem pugnae facturum esse: & turpe existimabat, Eumenis classem adjuvare consulem ad trajiciendas in Asiam legiones; se Colophonis obsessae auxilio, incertam finem habituro, adligari. Eudamus Rhodius, qui & tenuerat eum Sami, cupientem proficisci in Hellespontum, cunctique instare & dicere, "Quanto satius esse, vel socios "obsidione eximere, vel victam jam semel classem "iterum vincere, totamque maris possessionem "hosti eripere, quam, desertis sociis, tradita An-"tiocho Asia terra marique, in Hellespontum, "ubi satis esset Eumenis classis, ab sua parte bel-"li discedere?"

XXVII. Profecti ab Samo ad petendos commeatus, consumtis jam omnibus, Chium parabant trajicere. Id erat horreum Romanis; eoque omnes ex Italia missae onerariae dirigebant cursum. Circumvecti ab urbe ad aversa insulae (objecta aquiloni ad Chium & Erythras sunt) quum pararent trajicere, literis certior fit praetor, frumenti vim magnam Chium ex Italia venisse; vinum portantes naves tempestatibus retentas esse. Simul adlatum est, Tejos regiae classi benigne commeatus praebuisse; quinque millia vasorum vini esse pollicitos. Teum ex medio cursu classem repente

avertit, aut volentibus iis usurus commeatu parato hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus. Quum direxissent ad terram proras, quindecim ferme eis naves circa Myonnesum adparuerunt, quas primo ex classe regia praetor esse ratus, institit sequi. Adparuit inde, piraticas celoces & lembos esse. Chiorum maritimam oram depopulati, cum omnis generis praeda revertentes, postquam videre ex alto classem, in fugam verterunt. Et celeritate superabant, levioribus & ad id fabrefactis navigiis, & propiores terrae erant. Itaque, priusquam adpropinquaret classis, Myonnesum perfugerunt. Unde se a portu ratus abstracturum naves, ignarus loci sequebatur praetor. Myonnesus promontorium inter Teum Samumque est. Ipse collis est in modum metae in acutum cacumen a fundo satis lato fastigatus: a continenti artae semitae aditum habet: a mari exesae fluctibus rupes claudunt; ita ut quibusdam locis superpendentia saxa plus in altum, quam, quae in statione sunt, naves, promineant. Circa ea adpropinquare non ausae naves, ne sub ictu superstantium rupibus piratarum essent, diem trivere. Tandem, sub noctem vano incepto quum abstitissent, Teum postero die accessere: &, in portu, qui ab tergo urbis est, (Geraesticum ipsi adpellant) navibus constitutis, praetor ad depopulandum circa urbem agrum milites emisit.

XXVIII. Teji, quum in oculis populatio esset, oratores cum infulis & velamentis ad Romanum miserunt. Quibus purgantibus civitatem omnis facti dictique hostilis adversus Romanos, " & " juvisse eos commeatu classem hostium" arguit, " & quantum vini Polyxenidae promisissent: quae " si eadem classi Romanae darent, revocaturum " se a populatione militem; sin minus, pro hos-" tibus eos habiturum." Hoc tam triste responsum quum retulissent legati, vocatur in concionem a magistratibus populus, ut, quid agerent, consultarent. Eo forte Polyxenidas cum regia classe a Colophone profectus, postquam movisse a Samo Romanos audivit, &, ad Myonnesum piratas persecutos, Tejorum agrum depopulari, naves in Geraestico portu stare, ipse adversus Myonnesum in insula (Macrin nautici vocant) ancoras portu occulto jecit. Inde ex propinquo explorans, quid hostes agerent, primo in magna spe fuit, quemadmodum Rhodiam classem ad Samum, circumsessis ad exitum faucibus portus, expugnasset, sic & Romanam expugnaturum. Nec est dissimilis natura loci. Promontoriis coëuntibus inter se ita clauditur portus, ut vix duae simul inde naves possint exire. Nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat, &, denis navibus ad promontoria stantibus, quae ab utroque cornu in latera exeuntium navium pugnarent, ex cetera

classe, sicut ad Panormum fecerat, armatis in litora expositis, terra marique simul hostes obprimere. Quod non vanum ei consilium fuisset, ni, quum Teji facturos se imperata promisissent, ad accipiendos commeatus aptius visum esset Romanis, in eum portum, qui ante urbem est, classem transire. Dicitur & Eudamus Rhodius vitium alterius portus ostendisse, quum forte duae naves in arto ostio inplicitos remos fregissent. Et inter alia id quoque movit praetorem, ut traduceret classem, quod ab terra periculum erat, haud procul inde Antiocho stativa habente.

XXIX. Traducta classe ad urbem, ignaris omnibus, egressi milites nautaeque sunt ad commeatus & vinum maxime dividendum in naves; quum medio forte diei agrestis quidam, ad praetorem adductus, nunciat, "alterum jam diem "classem stare ad insulam Macrin, & paullo ante "visas quasdam moveri, tamquam ad profectio-"nem, naves." Re subita perculsus praetor tubicines canere jubet, ut, si qui per agros palati essent, redirent: tribunos in urbem mittit ad cogendos milites nautasque in naves. Haud secus, quam in repentino incendio aut capta urbe, trepidatur, aliis in urbem currentibus ad suos revocandos, aliis ex urbe naves cursu repetentibus: incertisque clamoribus (quibus ipsis tubae obstreperent) turbatis imperiis, tandem concursum ad

naves eſt. Vix ſuam quiſque noſcere aut adire prae tumultu poterat: trepidatumque cum periculo & in mari, & in terra foret, ni, partibus diviſis, Aemilius, cum praetoria nave primus e portu in altum evectus, excipiens inſequentes, ſuo quamque ordine in frontem inſtruxiſſet; Eudamus Rhodiaque claſſis ſubſtitiſſent ad terram, ut & ſine trepidatione conſcenderent, &, ut quaeque parata eſſet, exiret navis. Ita & explicuere ordinem primae in conſpectu praetoris, & coactum agmen ab Rhodiis eſt: inſtructaque acies, velut cerneret regios, in altum proceſſit. Inter Myonneſum & Corycum promontorium erant, quum hoſtem conſpexere. Et regia claſſis, binis in ordinem navibus longo agmine veniens, & ipſa aciem adverſam explicuit; tantum laevo evecta cornu, ut amplecti & circumire dexterum cornu Romanorum poſſet. Quod ubi Eudamus, qui cogebat agmen, vidit, non poſſe aequare ordinem Romanos, & tantum non jam circumiri a dextro cornu, concitat naves; (& erant Rhodiae longe omnium celerrimae tota claſſe) aequatoque cornu, praetoriae navi, in qua Polyxenidas erat, ſuam objecit.

XXX. Jam totis claſſibus ſimul ab omni parte pugna conſerta erat. Ab Romanis octoginta naves pugnabant, ex quibus Rhodiae duae & viginti erant. Hoſtium claſſis undenonaginta navium fuit, & maximae formae naves tres hexeres habe-

bat, duas hepteres. Robore navium & virtute militum Romani longe regios praeſtabant: Rhodiae naves agilitate, & arte gubernatorum, & ſcientia remigum. Maximo tamen hoſtibus terrori fuere, quae ignes prae ſe portabant: &, quod unum iis ad Panormum circumventis ſaluti fuerat, id tum maximum momentum ad victoriam fuit. Nam metu ignis adverſi regiae naves, ne prora concurrerent, quum declinaſſent, neque ipſae ferire roſtro hoſtem poterant, & obliquas ſe ipſae ad ictus praebebant. Et, ſi qua concurrerat, obruebatur infuſo igni; magiſque ad incendium, quam ad proelium, trepidabant. Plurimum tamen, quae ſolet, militum virtus in bello valuit. Mediam namque aciem hoſtium Romani quum rupiſſent, circumvecti ab tergo pugnantibus adverſus Rhodios regiis ſeſe objecere: momentoque temporis & media acies Antiochi, & laevo in cornu circumventae naves mergebantur. Dextera pars integra, ſociorum magis clade, quam ſuo periculo, terrebatur. Ceterum, poſtquam alias circumventas, praetoriam navem Polyxenidae, relictis ſociis, vela dantem videre, ſublatis raptim dolonibus (& erat ſecundus petentibus Epheſum ventus) capeſſunt fugam, quadraginta duabus navibus in ea pugna amiſſis; quarum decem & tres captae in poteſtatem hoſtium venerunt, ceterae incenſae aut demerſae. Romanorum duae naves fractae ſunt,

vulneratae aliquot. Rhodia una capta memorabili casu. Nam, quum rostro percussisset Sidoniam navem, ancora, ictu ipso excussa e nave sua, unco dente, velut manu ferrea injecta, adligavit alterius proram: inde tumultu injecto, quum, divellere se ab hoste cupientes, inhiberent Rhodii, tractum ancorale & inplicitum remis, latus alterum detersit: debilitatam ea ipsa, quae icta cohaeserat, navim cepit. Hoc maxime modo ad Myonnesum navali proelio pugnatum est.

XXXI. Quo territus Antiochus, quia, possessione maris pulsus, longinqua tueri diffidebat se posse, praesidium ab Lysimachia, ne obprimeretur ibi ab Romanis, deduci pravo, ut res ipsa postea docuit, consilio jussit. Non enim tueri solum Lysimachiam a primo inpetu Romanorum facile erat: sed obsidionem etiam per totam hiemem tolerare, & obsidentes quoque ad ultimam inopiam adducere extrahendo tempus, & interim spem pacis per occasiones tentare. Nec Lysimachiam tantum hostibus tradidit post adversam navalem pugnam, sed etiam Colophonis obsidione abscessit, & Sardes recepit se: atque inde in Cappadociam ad Ariarathen, qui auxilia arcesserent, & quocumque alio poterat ad copias contrahendas, in unum jam consilium, ut acie dimicaret, intentus, misit. Regillus Aemilius, post victoriam navalem profectus Ephesum, directis ante portum navibus, quum

confeſſionem conceſſi maris ultimam hoſti expreſſiſſet, Chium, quo ante navale proelium curſum a Samo intenderat, navigat. Ibi naves in proelio quaſſatas quum refeciſſet, L. Aemilium Scaurum cum triginta navibus Helleſpontum ad exercitum trajiciendum miſit: Rhodias, parte praedae & ſpoliis navalibus decoratas, domum redire jubet. Rhodii inpigre praevertêre, ad trajiciendaſque copias conſulis iere: atque, eo quoque functi officio, tum demum Rhodum rediere. Claſſis Romana ab Chio Phocaeam trajecit. In ſinu maris intimo poſita haec urbs eſt, oblonga forma. Duûm millium & quingentorum paſſuum ſpatium murus amplectitur: coït deinde ex utraque parte in artiorem velut cuneum, Lamptera ipſi adpellant. Mille & ducentos paſſus ibi latitudo patet: inde in altum lingua mille paſſuum excurrens medium fere ſinum velut nota diſtinguit; ubi cohaeret faucibus anguſtis, duos in utramque regionem verſos portus tutiſſimos habet. Qui in meridiem vergit, ab re adpellant Nauſtathmon, quia ingentem vim navium capit: alter prope ipſum Lamptera eſt.

XXXII. Hos portus tutiſſimos quum occupaſſet Romana claſſis; priuſquam aut ſcalis, aut operibus, moenia adgrederetur, mittendos cenſuit praetor, qui principum magiſtratuumque animos tentarent. Poſtquam obſtinatos vidit, duobus ſimul locis obpugnare eſt adortus. Altera pars in-

frequens aedificiis erat; templa Deûm aliquantum tenebant loci: ea prius ariete admoto, quatere muros turresque coepit. Deinde, quum eo multitudo obcurreret ad defendendum, altera quoque parte admotus aries. Et jam utrimque sternebantur muri. Ad quorum casum quum inpetum Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerent, alii scalis etiam adscensum in muros tentarent; adeo obstinate restiterunt oppidani, ut facile adpareret, plus in armis & virtute, quam in moenibus, auxilii esse. Coactus ergo periculo militum praetor receptui cani jussit, ne objiceret incautos furentibus desperatione ac rabie. Diremto proelio, ne tum quidem ad quietem versi; sed undique omnes ad munienda & obmolienda, quae ruinis strata erant, concurrerunt. Huic operi intentis supervenit Q. Antonius, a praetore missus: qui, castigata pertinacia eorum, " Majorem curam Romanis, " quam illis," ostenderet, " esse, ne in perniciem " urbis pugnaretur. Si absistere furore vellent, " potestatem iis dare eadem conditione, qua prius " C. Livii in fidem venissent, se tradendi." Haec quum audissent, quinque dierum spatio ad deliberandum sumto, tentata interim spe auxilii ab Antiocho, postquam legati missi ad regem, nihil in eo esse praesidii, retulerant; tum portas aperuerunt, pacti ne quid hostile paterentur. Quum signa in urbem inferrentur, & pronunciasset praetor, parci

se deditis velle, clamor undique est sublatus, "indignum facinus esse, Phocaeenses, numquam "fidos socios, semper infestos hostes, inpune elu- "dere." Ab hac voce, velut signo a praetore dato, ad diripiendam urbem passim discurrerunt. Aemilius primo resistere & revocare, dicendo, "cap- "tas, non deditas, diripi urbes: & in his tamen "arbitrium esse imperatoris, non militum." Postquam ira & avaritia imperio potentiora erant, praeconibus per urbem missis, liberos omnes in forum ad se convenire jubet, ne violarentur: & in omnibus, quae ipsius potestatis fuerunt, fides constitit praetoris. Urbem, agrosque, & suas leges iis restituit: &, quia jam hiems adpetebat, Phocaeae portus ad hibernandum classi delegit.

XXXIII. Per idem fere tempus consuli, transgresso Aeniorum Maronitarumque fines, nunciatur, victam regiam classem ad Myonnesum, relictamque a praesidio Lysimachiam esse. Id multo, quam de navali victoria, laetius fuit: utique postquam eo venerunt, refertaque urbs omnium rerum commeatibus, velut in adventum exercitus praeparatis, eos excepit; ubi inopiam ultimam laboremque in obsidenda urbe sibi proposuerant. Ibi paucos dies stativa habuere, ut inpedimenta aegrique consequerentur, qui passim per omnia Thraciae castella, fessi morbis ac longitudine viae, relicti erant. Receptis omnibus, ingressi rursus

iter per Cherfonefum, Hellefpontum perveniunt. Ubi, omnibus cura regis Eumenis ad trajiciendum praeparatis, velut in pacata litora, nullo prohibente, aliis alio delatis navibus, fine tumultu trajecere. Ea vero res Romanis auxit animos, conceffum fibi tranfire cernentibus in Afiam; quam rem magni certaminis futuram crediderant. Stativa deinde ad Hellefpontum aliquamdiu habuerunt, quia dies forte, quibus ancilia moventur, religiofi ad iter inciderant. Iidem dies P. Scipionem propiore etiam religione, quia Salius erat, disjunxerant ab exercitu: cauffaque & is ipfe morae erat, dum confequeretur.

XXXIV. Per eos forte dies legatus ab Antiocho in caftra venerat Byzantius Heraclides, de pace adferens mandata: quam impetrabilem fore, magnam ei fpem adtulit mora & cunctatio Romanorum; quos, fimul Afiam adtigiffent, effufo agmine ad caftra regia ituros crediderat. Statuit tamen non prius adire confulem, quam P. Scipionem: & ita mandatum ab rege erat. In eo maximam fpem habebat, praeterquam quod & magnitudo animi & fatietas gloriae placabilem eum maxime faciebat; notumque erat gentibus, qui victor ille in Hifpania, qui deinde in Africa fuiffet: etiam quod filius ejus captus in poteftate regis erat. Is ubi, & quando, & quo cafu captus fit, ficut pleraque alia, parum inter auctores con-

ſtat. Alii principio belli, a Chalcide Oreum petentem, circumventum ab regiis navibus tradunt: alii, poſtquam tranſitum in Aſiam eſt, cum turma Fregellana miſſum exploratum ad regia caſtra, effuſo obviam equitatu, quum reciperet ſeſe, in eo delapſum tumultu ex equo, cum duobus equitibus obpreſſum, ita ad regem deductum eſſe. Illud ſatis conſtat, ſi pax cum populo Romano maneret, hoſpitiumque privatim regi cum Scipionibus eſſet, neque liberalius, neque benignius haberi colique adoleſcentem, quam cultus eſt, potuiſſe. Ob haec quum adventum P. Scipionis legatus exſpectaſſet, ubi is venit, conſulem adit, petitque, ut mandata audiret.

XXXV. Advocato frequenti conſilio, legati verba ſunt audita. Is, "multis ante legationibus "nequidquam ultro citroque de pace miſſis, eam "ipſam fiduciam impetrandi ſibi eſſe," dixit, "quod priores legati nihil impetraſſent. Smyr"nam enim, & Lampſacum, & Alexandriam "Troadem, & Lyſimachiam in Europa, jactatas "in illis diſceptationibus eſſe. Quarum Lyſima"chia jam ceſſiſſe regem, ne quid in Europa "habere eum dicerent: eas, quae in Aſia ſint, "civitates tradere, paratum eſſe, & ſi quas alias "Romani, quod ſuarum partium fuerint, vindi"care ab imperio regio velint. Inpenſae quoque, "in bellum factae, partem dimidiam regem prae-

" ſtaturum populo Romano." Hae conditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit, " Ut, memores " rerum humanarum, & ſuae fortunae moderarentur, & alienam ne urguerent. Finirent Europa " imperium. Id quoque inmenſum eſſe. Et " parari ſingula adquirendo facilius potuiſſe, " quam univerſa teneri poſſe. Quod ſi Aſiae quoque partem aliquam abſtrahere velint, dummodo non dubiis regionibus finiant, vinci ſuam " temperantiam Romana cupiditate, pacis & concordiae cauſſa, regem paſſurum." Ea, quae legato magna ad pacem impetrandam videbantur, parva Romanis viſa. Nam, " & inpenſam, quae " in bellum facta eſſet, omnem praeſtare regem," aequum cenſebant, " cujus culpa bellum excitatum eſſet; &, non Ionia modo atque Aeolide " deduci debere praeſidia regia: ſed, ſicut Graecia " omnis liberata eſſet, ita, quae in Aſia ſint, omnes liberari urbes. Id aliter fieri non poſſe, " quam ut cis Taurum montem poſſeſſione Aſiae " Antiochus cedat."

XXXVI. Legatus, poſtquam nihil aequi in conſilio impetrare ſe cenſebat, privatim (ſic enim imperatum erat) P. Scipionis tentare animum eſt conatus. Omnium primum, filium ei ſine pretio redditurum regem, dixit: deinde, ignarus & animi Scipionis, & moris Romani, auri pondus ingens eſt pollicitus, &, nomine tantum regio excep-

to, ſocietatem omnis regni, ſi per eum pacem impetraſſet. Ad ea Scipio: "Quod Romanos omnes, quod me, ad quem miſſus es, ignoras, "minus miror; quum te fortunam ejus, a quo "venis, ignorare cernam. Lyſimachia tenenda "erat, ne Cherſoneſum intraremus; aut ad Helleſpontum obſiſtendum, ne in Aſiam trajiceremus: ſi pacem tamquam ab ſollicitis de belli "eventu petituri eratis. Conceſſo vero in Aſiam "tranſitu, & non ſolum frenis, ſed etiam jugo "accepto, quae diſceptatio ex aequo, quum imperium patiendum ſit, relicta eſt? Ego ex "munificentia regia maximum donum filium habebo: aliis, Deos precor, ne umquam fortuna "egeat mea; animus certe non egebit. Pro "tanto in me munere gratum me eſſe in ſe ſentiet, "ſi privatam gratiam pro privato beneficio deſiderabit. Publice nec habeo quidquam ab illo, "nec dabo. Quod in praeſentia dare poſſim, "fidele conſilium eſt. Abi, nuncia meis verbis, "bello abſiſtat, pacis conditionem nullam recuſet." Nihil ea moverunt regem, tutam fore belli aleam ratum, quando perinde ac victo jam ſibi leges dicerentur. Omiſſa igitur in praeſentia mentione pacis, totam curam in belli adparatum intendit.

XXXVII. Conſul, omnibus praeparatis ad propoſita exſequenda, quum ex ſtativis moviſſet, Dardanum primum, deinde Rhoeteum, utraque

civitate obviam effusa, venit. Inde Ilium processit, castrisque in campo, qui est subjectus moenibus, positis, in urbem arcemque quum escendisset, sacrificavit Minervae praesidi arcis; & Iliensibus in omni rerum verborumque honore ab se oriundos Romanos praeferentibus, & Romanis laetis origine sua. Inde profecti sextis castris ad caput Caïci amnis pervenerunt. Eo & Eumenes rex, conatus primo ab Hellesponto reducere classem in hiberna Elaeam, adversis deinde ventis quum aliquot diebus superare Lecton promontorium non potuisset, in terram egressus, ne deesset principiis rerum, qua proximum fuit, in castra Romana cum parva manu contendit. Ex castris Pergamum remissus ad commeatus expediendos, tradito frumento, quibus jusserat consul, in eadem stativa rediit. Inde, plurium dierum praeparatis cibariis, consilium erat ire ad hostem, priusquam hiems obprimeret. Regia castra circa Thyatira erant: ibi quum audisset Antiochus, P. Scipionem aegrum Elaeam delatum, legatos, qui filium ad eum reducerent, misit. Non solum animo patrio gratum munus, sed corpori quoque salubre gaudium fuit: satiatusque tandem complexu filii, "Renunciate," inquit, "gratias regi me agere: referre gratiam "aliam nunc non posse, quam ut suadeam, ne ante "in aciem descendat, quam ut in castra me redisse "se audierit." Quamquam sexaginta duo millia

peditum, plus duodecim millia equitum animos interdum ad ſpem certaminis faciebant; motus tamen Antiochus tanti auctoritate viri, in quo ad incertos belli eventus omnis fortunae poſuerat ſubſidia, recepit ſe, tranſgreſſus Phrygium amnem, circaque Magneſiam, quae ad Sipylum eſt, poſuit caſtra: &, ne, ſi extrahere tempus vellet, munimenta Romani tentarent, foſſam ſex cubita altam, duodecim latam quum duxiſſet, extra duplex vallum foſſae circumdedit: interiore labro murum cum turribus crebris objecit; unde facile arceri tranſitu foſſae hoſtis poſſet.

XXXVIII. Conſul, circa Thyatira regem eſſe ratus, continuis itineribus quinto die ad Hyrcanum campum deſcendit. Inde quum profectum audiſſet, ſecutus veſtigia citra Phrygium amnem, quatuor millia ab hoſte, poſuit caſtra. Eo mille ferme equites, (maxima pars Gallograeci erant, & Dahae quidam, aliarumque gentium ſagittarii equites intermixti) tumultuoſe amne trajecto, in ſtationes inpetum fecerunt. Primo turbaverunt incompoſitos. Deinde, quum longius certamen fieret, Romanorum, ex propinquis caſtris facili ſubſidio, creſceret numerus, regii, feſſi jam & plures non ſuſtinentes, recipere ſe conati, circa ripam amnis, priuſquam flumen ingrederentur, ab inſtantibus tergo aliquot interfecti ſunt. Biduum deinde ſilentium fuit, neutris tranſgredientibus amnem.

Tertio post die Romani simul omnes transgressi sunt, & duo millia fere & quingentos passus ab hoste posuerunt castra. Metantibus & muniendo occupatis, tria millia delecta equitum peditumque regiorum magno terrore ac tumultu advenere. Aliquanto pauciores, qui in statione erant, duo tamen millia, per se, nullo a munimento castrorum milite avocato, & primo aequum proelium sustinuere, &, crescente certamine, pepulerunt hostes, centum ex his occisis, centum ferme captis. Per quatriduum insequens instructae utrimque acies pro vallo stetere. Quinto die Romani processere in medium campi. Antiochus nihil promovit signa, ita ut extremi minus mille pedes a vallo abessent.

XXXIX. Consul, postquam detrectari certamen vidit, postero die in consilium advocavit, "Quid "sibi faciendum esset, si Antiochus pugnandi co-"piam non faceret? Instare hiemem. Aut sub "pellibus habendos milites fore, aut, si concedere "in hiberna vellent, differendum esse in aestatem "bellum." Nullum umquam hostem Romani aeque contemserunt. Conclamatum undique est, "duceret extemplo, & uteretur ardore militum:" qui, tamquam non pugnandum cum tot millibus hostium, sed par numerus pecorum trucidandus esset, per fossas, per vallum castra invadere parati erant, si in proelium hostis non exiret. Cn. Domitius, ad explorandum iter, & qua parte adiri

vallum hoſtium poſſet, miſſus,* poſtquam omnia certa retulit, poſtero die propius caſtra admoveri placuit. Tertio ſigna in medium campi prolata, & inſtrui acies coepta eſt. Nec Antiochus ultra tergiverſandum ratus, ne & ſuorum animos minueret detrectando certamen, & hoſtium ſpem augeret, & ipſe copias eduxit; tantum progreſſus a caſtris, ut dimicaturum adpareret. Romana acies unius prope formae fuit, & hominum & armorum genere. Duae legiones Romanae, duae ſociûm ac Latini nominis erant: quina millia & quadringenos ſingulae habebant. Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt: haſtatorum prima ſigna, deinde principum erant: triarii poſtremos claudebant. Extra hanc veluti juſtam aciem, a parte dextera conſul Achaeorum caetratis inmixtos auxiliares Eumenis, tria millia ferme peditum, aequata fronte inſtruxit: ultra eos equitum minus tria millia obpoſuit; ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat: extremos Tralles & Cretenſes (quingentorum utrique numerum explebant) ſtatuit. Laevum cornu non videbatur egere talibus auxiliis, quia flumen ab ea parte ripaeque deruptae claudebant. Quatuor tamen inde turmae equitum obpoſitae. Haec ſumma copiarum erat Romanis, & duo millia mixtorum Macedonum Thracumque, qui voluntate ſecuti erant. Hi praeſidio relicti ſunt caſtris. Sexdecim

elephantos post triarios in subsidio locaverunt. Nam, praeterquam quod multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quatuor & quinquaginta) sustinere non videbantur posse, ne pari quidem numero Indicis Africi resistunt; sive quia magnitudine, (longe enim illi praestant) sive robore animorum vincuntur.

XL. Regia acies varia magis multis gentibus, dissimilitudine armorum auxiliorumque erat. Decem & sex millia peditum more Macedonum armati fuere, qui phalangitae adpellabantur. Haec media acies fuit in fronte, in decem partes divisa. Partes eas interpositis binis elephantis distinguebat: a fronte introrsus in duos & triginta ordines armatorum acies patebat. Hoc & roboris in regiis copiis erat, &, perinde quum alia specie, tum eminentibus tantum inter armatos elephantis, magnum terrorem praebebat. Ingentes ipsi erant. Addebant speciem frontalia, & cristae, & tergo inpositae turres, turribusque superstantes, praeter rectorem, quaterni armati. Ad latus dexterum phalangitarum mille & quingentos equites Gallograecorum obposuit. His tria millia equitum loricatorum (cataphractos ipsi adpellant) adjunxit. Addita his ala mille ferme equitum: agema eam vocabant. Medi erant lecti viri, & ejusdem regionis mixti multarum gentium equites. Continens his grex sedecim elephantorum est obpositus in subsidiis:

ab eadem parte, paullulum producto cornu, regia cohors erat: Argyraspides a genere armorum adpellabantur. Dahae deinde, equites sagittarii, mille & ducenti. Tum levis armatura trium millium, pari ferme numero pars Cretenses, pars Tralles. Duo millia & quingenti Mysi sagittariis adjuncti erant. Extremum cornu claudebant quatuor millia mixti Cyrtaei funditores, & Elymaei sagittarii. Ab laevo cornu phalangitis adjuncti erant Gallograeci equites mille & quingenti: & similiter his armati duo millia Cappadocum: (ab Ariarathe missi erant regi) Inde auxiliares mixti omnium generum duo millia & septingenti, & tria millia cataphractorum equitum, & mille alii equites, regia ala levioribus tegumentis suis equorumque, alio haud dissimili habitu: Syri plerique erant Phrygibus & Lydis inmixti. Ante hunc equitatum falcatae quadrigae & cameli, quos adpellant dromadas. His insidebant Arabes sagittarii, gladios habentes tenues, longos quaterna cubita, ut ex tanta altitudine contingere hostem possent. Inde alia multitudo, par ei, quae in dextro cornu erat; primi Tarentini, deinde Gallograecorum equitum duo millia & quingenti, inde Neocretes mille, & eodem armatu Cares & Cilices mille & quingenti, & totidem Tralles, & tria millia caetratorum; (Pisidae hi erant, & Pamphylii, & Lycii) tum Cyrtaeorum & Elymaeorum paria in dextro

cornu locatis auxilia, & ſexdecim elephanti modico intervallo diſtantes.

XLI. Rex ipſe in dextero cornu erat: Seleucum filium & Antipatrum fratris filium in laevo praepoſuit: media acies tribus permiſſa, Minioni, & Zeuxidi, & Philippo magiſtro elephantorum. Nebula matutina, creſcente die levata in nubes, caliginem dedit. Humor inde, ab auſtro velut, perfudit omnia. Quae nihil admodum Romanis, eadem perincommoda regiis erant. Nam & obſcuritas lucis in acie modica Romanis non adimebat in omnes partes conſpectum; & humor, toto fere gravi armatu, nihil gladios aut pila hebetabat. Regii, tam lata acie, ne ex medio quidem cornua ſua circumſpicere poterant, nedum extremi inter ſe conſpicerentur: & humor arcus fundaſque & jaculorum amenta emollierat. Falcatae quoque quadrigae, quibus ſe perturbaturum hoſtium aciem Antiochus crediderat, in ſuos terrorem verterunt. Armatae autem in hunc maxime modum erant. Cuſpides circa temonem ab jugo decem cubita exſtantes, velut cornua, habebant; quibus, quidquid obvium daretur, transfigerent. Et in extremis jugis binae circa eminebant falces; altera aequata jugo, altera inferior in terram devexa: illa, ut, quidquid ab latere objiceretur, abſcinderet: haec, ut prolapſos ſubeunteſque contingeret. Item ab axibus rotarum utrimque binae eodem modo

diverſae deligabantur falces. Sic armatas quadrigas, quia, ſi in extremo, aut in medio locatae forent, per ſuos agendae erant, in prima acie, ut ante dictum eſt, locaverat rex. Quod ubi Eumenes vidit, haud ignarus pugnae, & quam anceps eſſet auxilii genus, ſi quis pavorem magis equis injiceret, quam juſta adoriretur pugna, Cretenſes ſagittarios, funditoreſque, & jaculatores equitum, non confertos, ſed, quam maxime poſſent, diſperſos, excurrere jubet; ſimul omnibus partibus tela ingerere. Haec velut procella, partim vulneribus miſſilium undique conjectorum, partim clamoribus diſſonis, ita conſternavit equos, ut repente, velut effrenati, paſſim incerto curſu ferrentur: quorum inpetus & levis armatura, & expediti funditores, & velox Cretenſis momento declinabant: & eques inſequendo tumultum ac pavorem equis cameliſque, & ipſis ſimul conſternatis, augebat, clamore & ab alia circumſtantium turba multiplici adjecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigae: amotoque inani ludibrio, tum demum ad juſtum proelium, ſigno utrimque dato, concurſum eſt.

XLII. Ceterum vana illa res verae mox cladis cauſſa fuit. Auxilia enim ſubſidiaria, quae proxima locata erant, pavore & conſternatione quadrigarum territa, & ipſa in fugam verſa, nudarunt omnia uſque ad cataphractos equites. Ad quos quum,

diffipatis fubfidiis, perveniffet equitatus Romanus, ne primum quidem inpetum pars eorum fuftinuerunt. Alii fufi funt; alii propter gravitatem tegumentorum armorumque obpreffi funt. Totum deinde laevum cornu inclinavit; &, turbatis auxiliaribus, qui inter equites, & quos adpellant phalangitas, erant, ufque ad mediam aciem terror pervenit. Ibi fimul perturbati ordines, & inpeditus intercurfu fuorum ufus praelongarum haftarum, (fariffas Macedones vocant) intulere figna Romanae legiones, & pila in perturbatos conjecere. Ne interpofiti quidem elephanti militem Romanum deterrebant, adfuetum jam ab Africis bellis & vitare inpetum belluae, & ex tranfverfo aut pilis inceffere, aut, fi propius fubire poffet, gladio nervos incidere. Jam media acies fere omnis a fronte proftrata erat, & fubfidia circumita a tergo caedebantur: quum in parte alia fugam fuorum, & prope jam ad ipfa caftra clamorem paventium accepere. Namque Antiochus a dextro cornu, quum ibi fiducia fluminis nulla fubfidia cerneret, praeter quatuor turmas equitum, & eas, dum adplicant fe fuis, ripam nudantes, inpetum in eam partem cum auxiliis & cataphracto equitatu fecit. Nec a fronte tantum inftabat, fed, circumito a flumine cornu, jam ab latere urguebat; donec fugati equites primum, deinde proximi peditum effufo curfu ad caftra compulfi funt.

XLIII. Praeerat caſtris M. Aemilius tribunus militum, M. Lepidi filius, qui poſt paucos annos pontifex maximus factus eſt. Is, qua fugam cernebat ſuorum, cum praeſidio omni obcurrit; & ſtare primo, deinde redire in pugnam, jubebat, pavorem & turpem fugam increpans. Minae exinde erant, in perniciem ſuam caecos ruere, ni dicto parerent. Poſtremo dat ſignum ſuis, ut primos fugientium caedant, turbam inſequentium ferro & vulneribus in hoſtes redigant. Hic major timor minorem vicit. Ancipiti coacti metu primo conſtiterunt; deinde & ipſi redierunt in pugnam, & Aemilius cum ſuo praeſidio (erant autem duo millia virorum fortium) effuſe ſequenti regi acriter reſtitit. Et Attalus, Eumenis frater, a dextro cornu, a quo laevum hoſtium primo inpetu fugatum fuerat, ut ab ſiniſtro fugam ſuorum & tumultum circa caſtra vidit in tempore cum ducentis equitibus advenit. Antiochus, poſtquam & eos, quorum terga modo viderat, repetentes pugnam, & aliam & a caſtris & ex acie adfluentem turbam conſpexit, in fugam vertit equum. Ita utroque cornu victores Romani per acervos corporum (quos in media maxime acie cumulaverant, ubi & robur fortiſſimorum virorum, & arma gravitate fugam inpedierant) pergunt ad caſtra diripienda. Equites primi omnium Eumenis, deinde & alius equitatus toto paſſim campo ſequuntur hoſtem, &

poſtremos, ut quoſque adepti ſunt, caedunt. Ceterum fugientibus major peſtis, intermixtis quadrigis, elephantiſque, & camelis erat, & ſua ipſorum turba: quum, ſolutis ordinibus, velut caeci ſuper alios alii ruentes, incurſu belluarum obtererentur. In caſtris quoque ingens, & major prope quam in acie, caedes eſt edita. Nam & primorum fuga in caſtra maxime inclinavit; & hujus fiducia multitudinis, qui in praeſidio erant, pertinacius pro vallo pugnarunt. Retenti in portis valloque, quae ſe inpetu ipſo capturos crediderant, Romani, poſtquam tandem perruperunt, ab ira graviorem ediderunt caedem.

XLIV. Ad quinquaginta millia peditum caeſa eo die dicuntur, equitum tria millia; mille & quadringenti capti, & quindecim cum rectoribus elephanti. Romanorum aliquot vulnerati ſunt; ceciderunt non plus trecenti pedites, quatuor & viginti equites; & de Eumenis exercitu quinque & viginti. Et illo quidem die victores, direptis hoſtium caſtris, cum magna praeda in ſua reverterunt; poſtero die ſpoliabant caeſorum corpora, & captivos contrahebant. Legati ab Thyatira & a Magneſia ad Sipylum ad dedendas urbes venerunt. Antiochus, cum paucis fugiens, in ipſo itinere pluribus congregantibus ſe, modica manu armatorum media ferme nocte Sardes contendit. Inde, quum audiſſet, Seleucum filium & quoſ-

dam amicorum Apameam praegressos, & ipse quarta vigilia cum conjuge ac filia petit Apameam, Zenoni tradita custodia urbis, Timone Lydiae praeposito: quibus spretis, consensu oppidanorum & militum, qui in arce erant, legati ad consulem missi sunt.

XLV. Sub idem fere tempus & ab Trallibus, & a Magnesia, quae super Maeandrum est, & ab Epheso legati ad dedendas urbes venerunt. Reliquerat Ephesum Polyxenidas, audita pugna, &, classe usque ad Patara Lyciae pervectus, metu stationis Rhodiarum navium, quae ad Megisten erat, in terram egressus, cum paucis itinere pedestri Syriam petiit. Asiae civitates in fidem consulis ditionemque populi Romani sese tradebant. Sardibus jam consul erat. Eo & P. Scipio ab Elaea, quum primum pati laborem viae potuit, venit. Sub idem fere tempus caduceator ab Antiocho per P. Scipionem a consule petiit, impetravitque, ut oratores mittere liceret regi. Paucos post dies Zeuxis, qui praefectus Lydiae fuerat, & Antipater fratris filius venerunt. Hi, prius Eumene convento, quem propter vetera certamina aversum maxime a pace credebant esse, & placatiore eo & sua & regis spe invento, tum P. Scipionem, & per eum consulem, adierunt: praebitoque iis petentibus frequenti consilio ad mandata edenda, " Non tam, quid ipsi dicamus,

"habemus," inquit Zeuxis, "quam ut a vobis "quaeramus, Romani, quo piaculo expiare erro- "rem regis, pacem veniamque impetrare a victo- "ribus possimus. Maximo semper animo victis "regibus populisque ignovistis. Quanto id ma- "jore & placatiore animo decet vos facere in hac "victoria, quae vos dominos orbis terrarum fecit? "Positis jam adversus omnes mortales certamini- "bus, haud secus quam Deos, consulere & parce- "re vos generi humano oportet." Jam ante, quam legati venirent, decretum erat, quid respon- deretur. Respondere Africanum placuit. Is in hunc modum locutus fertur: "Romani ex iis, "quae in Deûm inmortalium potestate erant, ea "habemus, quae Dii dederunt. Animos, qui "nostrae mentis sunt, eosdem in omni fortuna "gessimus, gerimusque: neque eos secundae res "extulerunt, nec adversae minuerunt. Ejus rei, "ut alios omittam, Hannibalem vestrum vobis "darem testem, nisi vos ipsos dare possem. Post- "quam Hellespontum trajecimus, priusquam "castra regia, priusquam aciem videremus, quum "communis Mars & incertus belli eventus esset, "de pace vobis agentibus, quas pares paribus fe- "rebamus conditiones, easdem nunc victores vic- "tis ferimus. Europa abstinete, Asiaque omni, "quae cis Taurum montem est, decedite. Pro "inpensis deinde in bellum factis quindecim mil-

"lia talentûm Euboïcorum dabitis: quingenta "praesentia; duo millia & quingenta, quum senatus populusque Romanus pacem comprobaverint; millia deinde talentûm per duodecim "annos. Eumeni quoque reddi quadringenta "talenta, & quod frumenti reliquum ex eo, quod "patri debitum est, placet. Haec quum pepigerimus, facturos vos ut pro certo habeamus, erit "quidem aliquod pignus, si obsides viginti nostro "arbitratu dabitis: sed numquam satis liquebit "nobis, ibi pacem esse populo Romano, ubi Hannibal erit. Eum ante omnia deposcimus. Thoantem quoque Aetolum, concitorem Aetolici "belli, qui & illorum fiducia vos, & vestra illos "in nos armavit, dedetis, & cum eo Mnasimachum Acarnana, & Chalcidenses Philonem & "Eubulidam. In deteriore sua fortuna pacem "faciet rex, quia serius facit, quam facere potuit. Si nunc moratus fuerit, sciat, regum majestatem difficilius ab summo fastigio ad medium detrahi, quam a mediis ad ima praecipitari." Cum his mandatis ab rege missi erant legati, ut omnem pacis conditionem acciperent. Itaque Romam mitti legatos placuit. Consul in hiberna exercitum Magnesiam ad Maeandrum & Tralles Ephesumque divisit. Ephesum ad consulem paucos post dies obsides ab rege adducti sunt: & legati, qui Romam irent, venerunt. Eu-

menes quoque eodem tempore profectus est Romam, quo legati regis. Secutae eos sunt legationes omnium Asiae populorum.

XLVI. Dum haec in Asia geruntur, duo fere sub idem tempus cum triumphi spe proconsules de provinciis Romam redierunt; Q. Minucius ex Liguribus, M'. Acilius ex Aetolia. Auditis utriusque rebus gestis, Minucio negatus triumphus, Acilio magno consensu decretus: isque triumphans de rege Antiocho & Aetolis urbem est invectus. Praelata sunt in eo triumpho signa militaria ducenta triginta: & argenti infecti tria millia pondo; signati tetradrachmûm Atticûm centum tredecim millia, cistophorûm ducenta quadraginta octo: vasa argentea caelata multa, magnique ponderis. Tulit & supellectilem regiam argenteam, ac vestem magnificam; coronas aureas, dona sociarum civitatium, quadraginta quinque; spolia omnis generis: captivos nobiles, Aetolos & regios duces, sex & triginta duxit. Damocritus Aetolorum dux paucos ante dies, quum e carcere nocte effugisset, in ripa Tiberis consecutis custodibus, priusquam comprehenderetur, gladio se transfixit. Milites tantum, qui sequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus & spectaculo & fama rerum triumphus fuit. Hujus triumphi minuit laetitiam nuncius ex Hispania tristis, adversa pugna in Vastetanis, ductu L. Aemilii proconsulis, apud oppi-

dum Lyconem cum Lusitanis sex millia de exercitu Romano cecidisse. Ceteros, paventes intra vallum compulsos, aegre castra defendisse, & in modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos. Haec ex Hispania nunciata. Ex Gallia legatos Placentinorum & Cremonensium L. Aurunculejus praetor in senatum introduxit. Iis querentibus inopiam colonorum, aliis belli casibus, aliis morbo absumtis, quosdam taedio adcolarum Gallorum reliquisse colonias, decrevit senatus, " Uti C. Laelius consul, si ei videretur, sex " millia familiarum conscriberet, quae in eas colo" nias dividerentur: & ut L. Aurunculejus prae" tor triumviros crearet ad eos colonos deducen" dos." Creati M. Atilius Serranus, L. Valerius P. F. Flaccus, L. Valerius C. F. Tappo.

XLVII. Haud ita multo post, quum jam consularium comitiorum adpeteret tempus, C. Laelius consul ex Gallia Romam rediit. Is non solum, ex facto absente se senatusconsulto, in supplementum Cremonae & Placentiae colonos scripsit; sed, ut novae coloniae duae in agrum, qui Bojorum fuisset, deducerentur, & retulit, & auctore eo Patres censuerunt. Eodem tempore L. Aemilii praetoris literae adlatae de navali pugna ad Myonnesum facta, & L. Scipionem consulem exercitum in Asiam trajecisse. Victoriae navalis ergo in unum diem supplicatio decreta est: in alterum diem, quod ex-

ercitus Romanus tum primum in Asia posuisset castra, ut ea res prospera & laeta eveniret. Vicenis majoribus hostiis in singulas supplicationes sacrificare consul est jussus. Inde consularia comitia magna contentione habita. M. Aemilius Lepidus petebat adversa fama hominum, quod provinciam Siciliam petendi caussa, non consulto senatu, ut sibi id facere liceret, reliquisset. Petebant cum eo M. Fulvius Nobilior, Cn. Manlius Vulso, M. Valerius Messalla. Fulvius consul unus creatur, quum ceteri centurias non explessent: isque postero die Cn. Manlium, Lepido dejecto, (nam Messalla tacuit) collegam dixit. Praetores exinde facti, duo Q. Fabii, Labeo & Pictor, (flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat) M. Sempronius Tuditanus, Sp. Postumius Albinus, L. Plautius Hypsaeus, L. Baebius Dives.

XLVIII. M. Fulvio Nobiliore & Cn. Manlio Vulsone consulibus, Valerius Antias auctor est, rumorem celebrem Romae fuisse, & pene pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis caussa, consulem L. Scipionem, & cum eo P. Africanum, in conloquium evocatos regis, & ipsos comprehensos esse; &, ducibus captis, confestim ad castra Romana exercitum ductum, eaque expugnata, & deletas omnes copias Romanorum esse. Ob haec Aetolos sustulisse animos, & abnuisse imperata facere, principesque eorum in Macedoniam, & in

Dardanos, & in Thraciam, ad conducenda mercede auxilia profectos. Haec qui nunciarent Romam, A. Terentium Varronem & M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio propraetore ex Aetolia missos esse. Subtexit deinde fabulae huic, legatos Aetolos in senatu inter cetera hoc quoque interrogatos esse; unde audissent, imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege, & exercitum deletum esse? Aetolos respondisse, ab suis legatis se, qui cum consule fuerint, certiores factos. Rumoris hujus quia neminem alium auctorem habeo, neque adfirmata rés mea opinione sit, nec pro vana praetermissa.

XLIX. Aetoli legati in senatum introducti, quum & caussa eos sua & fortuna hortaretur, ut confitendo seu suae culpae seu errori veniam peterent supplices; orsi a beneficiis in populum Romanum, & prope exprobrantes virtutem suam in Philippi bello, & obsenderunt aures insolentia sermonis; & eo, vetera & obliterata repetendo, rem adduxerunt, ut haud paullo plurium maleficiorum gentis, quam beneficiorum, memoria subiret animos Patrum, &, quibus misericordia opus erat, iram & odium irritarent. Interrogati ab uno senatore, " permitterentne arbitrium de se populo " Romano?" deinde ab altero, " habiturine eos" dem, quos populus Romanus, socios & hostes " essent?" nihil ad ea respondentes, egredi tem-

plo juſſi ſunt. Conclamatum deinde prope ab univerſo ſenatu eſt, " Totos adhuc Antiochi Aetolos " eſſe, & ex unica ea ſpe pendere animos eorum. " Itaque bellum cum haud dubiis hoſtibus gerendum, perdomandoſque feroces animos eſſe." Etiam illa res accendit, quod eo ipſo tempore, quo pacem ab Romanis petebant, Dolopiae atque Athamaniae bellum inferebant. Senatuſconſultum in M'. Acilii ſententiam, qui Antiochum Aetoloſque devicerat, factum eſt, " Ut Aetoli eo die " juberentur proficiſci ab urbe, & intra quintumdecimum diem Italia excedere." A. Terentius Varro ad cuſtodiendum iter eorum miſſus, denunciatumque, " Si qua deinde legatio ex Aetolis, " niſi permiſſu imperatoris, qui eam provinciam " obtineret, & cum legato Romano, veniſſet Roma, pro hoſtibus omnes futuros." Ita dimiſſi Aetoli.

L. De provinciis deinde conſules retulerunt: ſortiri eos Aetoliam & Aſiam placuit. Qui Aſiam ſortitus eſſet, exercitus ei, quem L. Scipio haberet, eſt decretus, & in eum ſupplementum quatuor millia peditum Romanorum, ducenti equites & ſociorum ac Latini nominis octo millia peditum, & quadringenti equites: his copiis ut bellum cum Antiocho gereret. Alteri conſuli exercitus, qui erat in Aetolia, eſt decretus; &, ut ſupplementum ſcriberet, permiſſum, civium ſociorumque

eumdem numerum, quem collega. Naves quoque idem conſul, quae priore anno paratae erant, ornare juſſus, ac ducere ſecum: nec cum Aetolis ſolum bellum gerere, ſed etiam in Cephalleniam inſulam trajicere. Mandatum eidem, ut, ſi per commodum reipublicae facere poſſet, ut ad comitia Romam rediret. Nam, praeterquam quod magiſtratus annui ſubrogandi eſſent, cenſores quoque placere creari. Si qua res eum teneret, ſenatum certiorem faceret, ſe ad comitiorum tempus obcurrere non poſſe. Aetolia M. Fulvio, Aſia Cn. Manlio ſorte evenit. Praetores deinde ſortiti ſunt, Sp. Poſtumius Albinus urbanam & inter peregrinos, M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius Pictor flamen Quirinalis Sardiniam, Q. Fabius Labeo claſſem, L. Plautius Hypſaeus Hiſpaniam citeriorem, L. Baebius Dives Hiſpaniam ulteriorem. Siciliae legio una & claſſis, quae in ea provincia erat, decreta; & ut duas decumas frumenti novus praetor imperaret Siculis, earum alteram in Aſiam, alteram in Aetoliam mitteret. Idem ab Sardis exigi, atque ad eoſdem exercitus id frumentum, ad quos Siculum, deportari juſſum L. Baebio ſupplementum in Hiſpaniam datum mille Romani pedites, equites quinquaginta, & ſex millia peditum Latini nominis, ducenti equites. Plautio Hypſaeo in Hiſpaniam citeriorem mille Romani dati ſunt pedites, duo

millia fociûm Latini nominis, & ducenti equites. Cum his fupplementis ut fingulas legiones duae Hifpaniae haberent. Prioris anni magiftratibus, C. Laelio cum fuo exercitu prorogatum in annum imperium eft. Prorogatum & P. Junio propraetori in Etruria cum eo exercitu, qui in provincia effet; & M. Tuccio propraetori in Bruttiis & Apulia.

LI. Priufquam in provincias praetores irent, certamen inter P. Licinium pontificem maximum fuit & Q. Fabium Pictorem flaminem Quirinalem, quale patrum memoria inter L. Metellum & Poftumium Albinum fuerat. Confulem illum, cum C. Lutatio collega in Siciliam ad claffem proficifcentem, ad facra retinuerat Metellus pontifex maximus; praetorem hunc, ne in Sardiniam proficifceretur, P. Licinius tenuit. Et in fenatu, & ad populum magnis contentionibus certatum eft; & imperia inhibita ultro citroque, & pignora capta, & multae dictae, & tribuni adpellati, & provocatum ad populum eft. Religio ad poftremum vicit, ut dicto audiens effet flamen pontifici; & multae ex juffu populi remiffae. Ira provinciae ereptae praetorem magiftratu abdicare fe conantem Patres auctoritate fua deterruerunt: &, ut jus inter peregrinos diceret, decreverunt. Delectibus deinde intra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant) perfectis, confules praetorefque in

provincias proficiscuntur. Fama deinde de rebus in Asia gestis temere vulgata sine auctore: & post dies paucos nuncii certi literaeque imperatoris Romam adlatae; quae non tantum gaudium ab recenti metu adtulerunt, (desierant enim victum in Aetolia metuere) quam averterunt famam: quod ineuntibus id bellum gravis hostis & suis viribus, & quod Hannibalem rectorem militiae haberet, visus fuerat. Nihil tamen aut de consule mittendo in Asiam mutandum, aut minuendas ejus copias, censuerunt; metu, ne cum Gallis foret bellandum.

LII. Haud multo post M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, cum Antiochi regis legatis, & Eumenes rex Rhodiique Romam venerunt. Cotta in senatu primum, deinde in concione jussu Patrum, quae acta in Asia essent, exposuit. Supplicatio inde in triduum decreta est, & quadraginta majores hostiae inmolari jussae. Tum omnium primum Eumeni senatus datus est. Is quum breviter & egisset gratias Patribus, " quod obsi-" dione se ac fratrem exemissent, regnumque ab " injuriis Antiochi vindicassent:" & gratulatus esset, " quod mari terraque prospere res gessissent; " quodque regem Antiochum, fusum fugatum-" que & exutum castris, prius Europa, post & " Asia, quae cis Taurum montem est, expulissent; " sua" deinde " merita malle eos ex imperatoribus " suis legatisque, quam se commemorante, cog-

"noſcere," dixit. Haec adprobantibus cunctis, jubentibuſque dicere ipſum, omiſſa in id verecundia, "quid ſibi a ſenatu populoque Romano tribui "aequum cenſeret: propenſius cumulatiuſque, ſi "quo poſſit, prout ejus merita ſint, ſenatum fac-"turum;" ad ea rex: "Si ab aliis ſibi praemio-"rum optio deferretur, libenter, data modo fa-"cultate conſulendi ſenatum Romanum, conſilio "ampliſſimi ordinis uſurum fuiſſe, ne quid aut "inmoderate cupiſſe, aut petiſſe parum modeſte "videri poſſet: verum enimvero, quum ipſi da-"turi ſint, multo magis munificentiam eorum in "ſe fratreſque ſuos ipſorum arbitrii debere eſſe." Nihil hac oratione ejus Patres conſcripti deterriti ſunt, quo minus dicere ipſum juberent. Et quum aliquamdiu, hinc indulgentia, hinc modeſtia, inter permittentes in vicem, non magis mutua, quam inexplicabili facilitate, certatum eſſet, Eumenes templo exceſſit. Senatus in eadem perſtare ſententia, ut "abſurdum eſſe" diceret, "ignorare re-"gem, quid ſperans, aut petens venerit. Quae "adcommodata regno ſuo ſint, ipſum optime "ſcire: Aſiam longe melius, quam ſenatum, "noſſe. Revocandum igitur & cogendum, quae "vellet, quaeque ſentiret, expromere."

LIII. Reductus a praetore in templum rex, & dicere juſſus: "Perſeveraſſem," inquit, "tacere, "Patres conſcripti, niſi Rhodiorum legationem

"mox vocaturos vos scirem: &, illis auditis, "mihi necessitatem fore dicendi. Quae quidem "eo difficilior oratio erit, quod ea postulata eo-"rum futura sint, ut non solum nihil, quod "contra me sit, sed ne quod ad ipsos quidem "proprie pertineat, petere videantur. Agent "enim caussam civitatium Graecarum, & libe-"rari eas dicent debere. Quo impetrato, cui "dubium est, quin & a nobis aversuri sint non "eas modo civitates, quae liberabuntur, sed "etiam veteres stipendiarias nostras; ipsi autem "tanto obligatos beneficio verbo socios, re vera "subjectos imperio & obnoxios habituri sint? "Et, (si Diis placet) quum has tantas opes ad-"fectabunt, dissimulabunt, ulla parte id ad se per-"tinere: vos modo id decere, & conveniens "esse antefactis, dicent. Haec vos ne decipiat "oratio, providendum vobis erit; neve non solum "inaequaliter alios nimium deprimatis ex sociis "vestris, alios praeter modum extollatis; sed "etiam, ne, qui adversus vos arma tulerint, in "meliore statu sint, quam socii & amici vestri. "Quod ad me adtinet, in aliis rebus cessisse intra "finem juris mei cuilibet videri malim, quam ni-"mis pertinaciter in obtinendo eo tetendisse; in "certamine autem amicitiae nostrae, benevolen-"tiae erga vos, honoris, qui a vobis habebitur, "minime aequo animo vinci possum. Hanc ego

" maximam haereditatem a patre accepi, qui pri-
" mus omnium Aſiam Graeciamque incolentium
" in amicitiam veſtram venit, eamque perpetua &
" conſtanti fide ad extremum finem vitae perduxit:
" nec dumtaxat animum vobis bonum ac fidelem
" praeſtitit, ſed omnibus interfuit bellis, quae in
" Graecia geſſiſtis, terreſtribus, navalibus; omni
" genere commeatuum ita, ut nemo ſociorum
" veſtrorum aequari ulla parte poſſet, vos adjuvit.
" Poſtremo quum Boeotos ad ſocietatem veſtram
" hortaretur, in ipſa concione intermortuus, haud
" multo poſt exſpiravit. Hujus ego veſtigia in-
" greſſus, voluntati quidem & ſtudio in colendis
" vobis adjicere (etenim inexſuperabilia haec
" erant) nihil potui: rebus ipſis meritiſque &
" inpenſis officiorum ut ſuperare poſſem, fortuna,
" tempora, Antiochus, & bellum in Aſia geſtum
" praebuerunt materiam. Rex Aſiae & partis
" Europae Antiochus filiam ſuam in matrimo-
" nium mihi dabat; reſtituebat extemplo civita-
" tes, quae defecerant a nobis; ſpem magnam in
" poſterum amplificandi regni faciebat, ſi ſecum
" adverſus vos bellum geſſiſſem. Non gloriabor
" eo, quod nihil in vos deliquerim. Illa potius,
" quae vetuſtiſſima domus noſtrae vobiſcum ami-
" citia digna ſunt, referam. Pedeſtribus nava-
" libuſque copiis, ut nemo veſtrorum ſociorum
" me aequiparare poſſet, imperatores veſtros ad-

"juvi; commeatus terra marique ſuppeditavi; " navalibus proeliis, quae multis locis facta ſunt, " omnibus adfui; nec labori meo, nec periculo " uſquam peperci. Quod miſerrimum eſt in " bello, obſidionem paſſus ſum, Pergami incluſus " cum diſcrimine ultimo ſimul vitae regnique. " Liberatus deinde obſidione, quum alia parte " Antiochus, alia Seleucus circa arcem regni mei " caſtra haberent, relictis rebus, tota claſſe ad Hel- " leſpontum L. Scipioni conſuli veſtro obcurri, " ut eum in trajiciendo exercitu adjuvarem. " Poſtquam in Aſiam exercitus veſter eſt tranſ- " greſſus, numquam a conſule abſceſſi: nemo " miles Romanus magis aſſiduus in caſtris veſtris " fuit, quam ego fratreſque mei. Nulla expedi- " tio, nullum equeſtre proelium ſine me factum " eſt. In acie ibi ſteti, eam partem ſum tutatus, " in qua me conſul eſſe voluit. Non ſum hoc " dicturus, Patres conſcripti, quis hoc bello me- " ritis erga vos mecum comparari poteſt? Ego " nulli omnium neque populorum, neque re- " gum, quos in magno honore habetis, non au- " ſim me comparare. Hoſtis Maſiniſſa ante vobis, " quam ſocius, fuit: nec incolumi regno cum " auxiliis ſuis, ſed extorris, expulſus, amiſſis om- " nibus copiis, cum turma equitum in caſtra con- " fugit veſtra. Tamen eum, quia in Africa ad- " verſus Syphacem & Karthaginienſes fideliter

"atque inpigre vobiſcum ſtetit, non in patrium "ſolum regnum reſtituiſtis, ſed, adjecta opulen- "tiſſima parte Syphacis regni, praepotentem in- "ter Africae reges feciſtis. Quo tandem igitur "nos praemio atque honore digni apud vos ſumus, "qui numquam hoſtes ſemper ſocii fuimus? "Pater, ego, fratreſque mei non in Aſia tantum, "ſed etiam procul ab domo in Peloponneſo, in "Boeotia, in Aetolia, Philippi, Antiochi, Aetolico "bello, terra marique pro vobis arma tulimus. "Quid ergo poſtulas? dicat aliquis. Ego, Patres "conſcripti, quoniam dicere utique volentibus "vobis parendum eſt, ſi vos ea mente ultra Tauri "juga emoſtis Antiochum, ut ipſi teneretis eas "terras, nullos adcolas, nec finitimos habere, "quam vos, malo; nec ulla alia re tutius ſtabili- "uſque regnum meum futurum ſpero. Sed ſi "vobis decedere inde, atque exercitus deducere "in animo eſt; neminem digniorem eſſe ex ſociis "veſtris, qui bello a vobis parta poſſideat, quam "me, dicere auſim. At enim magnificum eſt "liberare civitates ſervas. Ita opinor, ſi nihil "hoſtile adverſus vos fecerunt: ſin autem Antio- "chi partis fuerunt; quanto eſt veſtra prudentia "& aequitate dignius, ſociis bene meritis, quam "hoſtibus, vos conſulere?"

LIV. Grata oratio regis Patribus fuit: & facile adparebat, munifice omnia & propenſo animo

facturos. Interposita Smyrnaeorum brevis legatio est, quia non aderant quidam Rhodiorum. Conlaudatis egregie Smyrnaeis, quod omnia ultima pati, quam se regi tradere, maluissent, introducti Rhodii sunt. Quorum princeps legationis, expositis initiis amicitiae cum populo Romano, meritisque Rhodiorum Philippi prius, deinde Antiochi bello: "Nihil," inquit, "nobis tota nostra ac-"tione, Patres conscripti, neque difficilius, neque "molestius est, quam quod cum Eumene nobis "disceptatio est: cum quo uno maxime regum & "privatum singulis, &, quod magis nos movet, "publicum civitati nostrae hospitium est. Cete-"rum non animi nostri, Patres conscripti, nos, "sed rerum natura, quae potentissima est, disjun-"git; ut nos liberi etiam aliorum libertatis caus-"sam agamus; reges serva omnia & subjecta im-"perio suo esse velint. Utcumque tamen res se "habet, magis verecundia nostra adversus regem "nobis obstat, quam ipsa disceptatio aut nobis in-"pedita est, aut vobis perplexam deliberationem "praebitura videtur. Nam, si aliter socio atque "amico regi, & bene merito hoc ipso in bello, "de cujus praemiis agitur, honos haberi nullus "posset, nisi liberas civitates ei in servitutem tra-"deretis, esset deliberatio anceps; ne aut regem "amicum inhonoratum dimitteretis, aut decede-"retis instituto vestro, & gloriam, Philippi bello

" partam, nunc ſervitute tot civitatium deforma-
" retis. Sed ab hac neceſſitate, aut gratiae in ami-
" cum minuendae, aut gloriae veſtrae, egregie
" vos fortuna vindicat. Eſt enim Deûm benigni-
" tate non glorioſa magis, quam dives, victoria
" veſtra: quae vos facile iſto velut aere alieno ex-
" ſolvat. Nam & Lycaonia, & Phrygia utraque,
" & Piſidia omnis, & Cherſoneſus, quaeque cir-
" cumjacent Europae, in veſtra ſunt poteſtate.
" Quarum una quaelibet regi adjecta multiplicare
" regnum Eumenis poteſt: omnes vero datae maxi-
" mis eum regibus aequare. Licet ergo vobis,
" & praemiis belli ditare ſocios, & non decedere
" inſtituto veſtro, & meminiſſe, quem titulum
" praetenderitis prius adverſus Philippum, nunc
" adverſus Antiochum, belli: quid feceritis,
" Philippo victo; quid nunc a vobis, non magis
" quia feciſtis, quam quia id vos facere decet,
" deſideretur atque exſpectetur. Alia enim aliis
" & honeſta eſt & probabilis cauſſa armorum.
" Illi agrum, hi vicos, hi oppida, hi portus,
" oramque aliquam maris ut poſſideant. Vos
" nec cupiſtis haec, antequam haberetis: nec nunc,
" quum orbis terrarum in ditione veſtra ſit, cupere
" poteſtis. Pro dignitate & gloria apud omne
" genus humanum, quod veſtrum nomen impe-
" riumque juxta ac Deos inmortales jam pridem
" intuetur, pugnaſtis. Quae parare & quaerere

" arduum fuit, nescio an tueri difficilius sit. Gen-" tis vetustissimae nobilissimaeque, vel fama rerum " gestarum, vel omni commendatione humanitatis " doctrinarumque, tuendam ab servitio regio li-" bertatem suscepistis. Hoc patrocinium receptae " in fidem & in clientelam vestram universae gen-" tis perpetuum vos praestare decet. Non, quae " in solo modo antiquo sunt, Graecae magis urbes " sunt, quam coloniae earum, illinc quondam " profectae in Asiam. Nec terra mutata mutavit " genus aut mores. Certare pio certamine cujus-" libet bonae artis ac virtutis ausi sumus cum pa-" rentibus quaeque civitas & conditoribus suis. " Adistis Graeciae, adistis Asiae urbes plerique. " Nisi quod longius a vobis absumus, nulla vin-" cimur alia re. Massilienses, quos, si natura insita " velut ingenio terrae vinci posset, jam pridem effe-" rassent tot indomitae circumfusae gentes, in eo ho-" nore, in ea merito dignitate audimus apud vos esse, " ac si medium umbilicum Graeciae incolerent. " Non enim sonum modo linguae vestitumque & " habitum, sed ante omnia mores, & leges, & inge-" nium sincerum integrumque a contagione ad-" colarum, servarunt. Terminus est nunc impe-" rii vestri mons Taurus. Quidquid intra eum " cardinem est, nihil longinquum vobis videri de-" bet. Quo arma vestra pervenerunt, eodem jus " hinc profectum perveniat. Barbari, quibus

" pro legibus ſemper dominorum imperia fuerunt, " quo gaudent, reges habeant: Graeci ſuam for- " tunam, veſtros animos gerunt. Domeſticis " quondam viribus etiam imperium amplectėban- " tur; nunc, imperium ubi eſt, ibi ut ſit perpe- " tuum, optant. Libertatem veſtris tueri armis " ſatis habent, quoniam ſuis non poſſunt. At " enim quaedam civitates cum Antiocho ſenſe- " runt. Et aliae prius cum Philippo, & cum " Pyrrho Tarentini. Ne alios populos enumerem, " Karthago libera cum ſuis legibus eſt. Huic " veſtro exemplo quantum debeatis, videte, Patres " conſcripti. Inducetis in animum negare Eu- " menis cupiditati, quod juſtiſſimae irae veſtrae " negaſtis. Rhodii & in hoc, & in omnibus bellis, " quae in illa ora geſſiſtis, quam forti fidelique " opera vos adjuverimus, veſtro judicio relinqui- " mus. Nunc in pace id conſilium adferimus; " quod ſi comprobaveritis, magnificentius vos vic- " toria uſos eſſe, quam viciſſe, omnes exiſtimaturi " ſint." Apta magnitudini Romanae oratio viſa eſt.

LV. Poſt Rhodios Antiochi legati vocati ſunt. Ii, vulgato petentium veniam more, errorem faſſi regis, obteſtati ſunt Patres conſcriptos, " Ut ſuae " potius clementiae, quam regis culpae, qui ſatis " ſuperque poenarum dediſſet, memores conſule- " rent. Poſtremo pacem datam a L. Scipione " imperatore, quibus legibus dediſſet, confirma-

" rent auctoritate sua." Et senatus eam pacem servandam censuit, & paucos post dies populus jussit. Foedus in Capitolio cum Antipatro principe legationis, & eodem fratris filio regis Antiochi, est ictum. Auditae deinde & aliae legationes ex Asia sunt. Quibus omnibus datum est responsum, " Decem legatos more majorum senatum " missurum ad res Asiae disceptandas componen- " dasque. Summam tamen hanc fore: ut cis " Taurum montem, quae intra regni Antiochi " fines fuissent, Eumeni adtribuerentur, praeter " Lyciam Cariamque usque ad Maeandrum am- " nem. Ea civitatis Rhodiorum essent. Ceterae " civitates Asiae, quae Attali stipendiariae fuissent, " eaedem Eumeni vectigal penderent: quae vec- " tigales Antiochi fuissent, eae liberae atque in- " munes essent." Decem legatos hos decreverunt, Q. Minucium Rufum, L. Furium Purpureonem, Q. Minucium Thermum, Ap. Claudium Neronem, Cn. Cornelium Merulam, M. Junium Brutum, L. Auruncalejum, L. Aemilium Paullum, P. Cornelium Lentulum, P. Aelium Tuberonem.

LVI. His, quae praesentis disceptationis essent, libera mandata. De summa rerum senatus constituit: " Lycaoniam omnem, & Phrygiam utram- " que, & Mysiam, regias silvas, & Lydiae Ioniae- " que, extra ea oppida, quae libera fuissent, quo " die cum rege Antiocho pugnatum est, & nomi-

" natim Magnesiam ad Sipylum, & Cariam, " quae Hydrela adpellatur, agrumque Hydrelatanum ad Phrygiam vergentem, & castella vicosque ad Maeandrum amnem, & oppida, nisi quae " libera ante bellum fuissent; Telmissum item nominatim, & castra Telmissium, praeter agrum, " qui Ptolemaei Telmissii fuisset: haec omnia, " quae supra scripta sunt, regi Eumeni jussa dari. " Rhodiis Lycia data, extra eumdem Telmissum, " & castra Telmissium, & agrum, qui Ptolemaei " Telmissii fuisset: haec & ab Eumene, & ab Rhodiis excepta. Ea quoque his pars data Cariae, " quae propior Rhodum insulam trans Maeandrum amnem est; oppida, vici, castella, agri, qui " ad Pisidiam vergunt: nisi quae eorum oppida in " libertate fuissent, pridie quam cum Antiocho " rege in Asia pugnatum est." Pro his quum gratias egissent Rhodii, de Solis urbe, quae in Cilicia est, egerunt: " Argis & illos, sicut sese, " oriundos esse. Ab ea germanitate fraternam " sibi cum iis caritatem esse. Petere hoc extraordinarium munus, ut eam civitatem ex servitute " regia eximerent." Vocati sunt regis Antiochi legati, actumque cum iis est: nec quidquam impetratum, testante foedera Antipatro, adversus quae ab Rhodiis non Solos, sed Ciliciam peti, & juga Tauri transcendi. Revocatis in senatum Rhodiis, quum, quantopere tenderet legatus re-

gius, exposuissent Patres, adjecerunt; "Si utique "eam rem ad civitatis suae dignitatem pertinere "censerent Rhodii, senatum omni modo expug-"naturum pertinaciam legatorum." Tum vero inpensius, quam ante, Rhodii gratias egerunt, cessurosque se potius adrogantiae Antipatri, quam caussam turbandae pacis praebituros, dixerunt. Ita nihil de Solis mutatum est.

LVII. Per eos dies, quibus haec gesta sunt, legati Massiliensium nunciarunt, "L. Baebium "praetorem, in provinciam Hispaniam proficis-"centem, ab Liguribus circumventum; magna "parte comitum caesa, vulneratum ipsum, cum "paucis, sine lictoribus, Massiliam perfugisse, & "intra triduum exspirasse." Senatus, ea re audita, decrevit, "uti P. Junius Brutus, qui propraetor "in Etruria esset, provincia exercituque traditis "uni, cui videretur, ex legatis, ipse in ulteriorem "Hispaniam proficisceretur, eaque ei provincia "esset." Hoc senatusconsultum literaeque a Sp. Postumio praetore in Etruriam missae sunt: profectusque in Hispaniam est P. Junius propraetor. In qua provincia prius aliquanto, quam successor veniret, L. Aemilius Paullus, qui postea regem Persea magna gloria vicit, quum priore anno haud prospere rem gessisset, tumultuario exercitu conlecto, signis conlatis cum Lusitanis pugnavit. Fusi fugatique sunt hostes. Caesa decem & octo

millia armatorum; tria millia trecenti capti, & caſtra expugnata. Hujus victoriae fama tranquilliores in Hiſpania res fecit. Eodem anno ante diem tertium Kalendas Januarias Bononiam Latinam coloniam ex ſenatuſconſulto L. Valerius Flaccus, M. Atilius Serranus, L. Valerius Tappus triumviri deduxerunt. Tria millia hominum ſunt deducta: equitibus ſeptuagena jugera, ceteris colonis quinquagena ſunt data. Ager captus de Gallis Bojis fuerat: Galli Tuſcos expulerant. Eodem anno cenſuram multi & clari viri petierunt. Quae res, tamquam in ſe parum magni certaminis cauſſam haberet, aliam contentionem multo majorem excitavit. Petebant T. Quinctius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio, L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, M. Acilius Glabrio, qui Antiochum ad Thermopylas Aetoloſque devicerat. In hunc maxime, quod multa congiaria habuerat, quibus magnam partem hominum obligaverat, favor populi ſe inclinabat. Id quum aegre paterentur tot nobiles, novum ſibi hominem tantum praeferri; P. Sempronius Gracchus & C. Sempronius Rutilus, tribuni plebis, ei diem dixerunt, quod pecuniae regiae praedaeque aliquantum, captae in Antiochi caſtris, neque in triumpho tuliſſet, neque in aerarium retuliſſet. Varia teſtimonia legatorum tribunorumque militum erant. M. Cato ante alios

testes conspiciebatur: cujus auctoritatem, perpetuo tenore vitae partam, toga candida elevabat. Is testis, quae vasa aurea atque argentea, captis castris, inter aliam praedam regiam vidisset, ea se in triumpho negabat vidisse. Postremo in hujus maxime invidiam desistere se petitione Glabrio dixit; quando, quod taciti indignarentur nobiles homines, id aeque novus competitor inaestimabili perjurio incesseret.

LVIII. Centum millium multa inrogata erat. Bis de ea re certatum est. Tertio, quum de petitione destitisset reus, nec populus de multa suffragium ferre voluit, & tribuni eo negotio destiterunt. Censores T. Quinctius Flamininus, M. Claudius Marcellus creati. Per eosdem dies L. Aemilio Regillo, qui classe praefectum Antiochi regis devicerat, extra urbem in aede Apollinis quum senatus datus esset, auditis rebus gestis ejus, quantis cum classibus hostium dimicasset, quot inde naves demersisset aut cepisset, magno consensu Patrum triumphus navalis est decretus. Triumphavit Kalendis Februariis. In eo triumpho undequinquaginta coronae aureae translatae sunt: pecunia nequaquam tanta, pro specie regii triumphi; tetradrachma Attica triginta quatuor millia septingenta, cistophori centum triginta unum millia trecenti. Supplicationes deinde fuerunt ex senatusconsulto, quod L. Aemilius in Hispania pros-

pere rempublicam gessisset. Haud ita multo post L. Scipio ad urbem venit. Qui, ne cognomini fratris cederet, Asiaticum se adpellari voluit. Et in senatu, & in concione de rebus ab se gestis disseruit. Erant, qui fama id majus bellum, quam difficultate rei, fuisse interpretarentur; uno memorabili proelio debellatum, gloriamque ejus victoriae praefloratam ad Thermopylas esse. Ceterum vere aestimanti Aetolicum magis ad Thermopylas bellum, quam regium fuit. Quota enim parte virium suarum ibi dimicavit Antiochus? in Asia totius Asiae steterunt vires, ab ultimi Orientis partibus omnium gentium contractis auxiliis.

LIX. Merito ergo & Diis inmortalibus, quantus maximus poterat, habitus est honos, quod ingentem victoriam facilem etiam fecissent, & imperatori triumphus est decretus. Triumphavit mense intercalario pridie Kalendas Martias. Qui triumphus spectaculo oculorum major, quam Africani fratris ejus, fuit; recordatione rerum & aestimatione periculi certaminisque non magis comparandus, quam si imperatorem imperatori, aut Antiochum ducem Hannibali conferres. Tulit in triumpho signa militaria ducenta triginta quatuor; oppidorum simulacra centum triginta quatuor; eburneos dentes mille ducentos triginta unum; aureas coronas ducentas triginta quatuor; argenti pondo centum triginta septem millia &

quadringenta viginti; tetradrachmûm Atticorum ducenta viginti quatuor millia; ciſtiphorum trecenta triginta unum millia & ſeptuaginta; nummos aureos Philippeos centum quadraginta millia; vaſorum argenteorum (omnia caelata erant) mille pondo & quadringenta viginti quatuor, aureorum mille pondo viginti quatuor. Et duces regii, praefecti, & purpurati duo & triginta ante currum ducti. Militibus quini viceni denarii dati, duplex centurioni, triplex equiti. Et ſtipendium militare & frumentum duplex poſt triumphum datum. Proelio in Aſia facto, duplex dederat. Triumphavit anno fere poſt, quam conſulatu abiit.

LX. Eodem fere tempore & Cn. Manlius conſul in Aſiam, & Q. Fabius Labeo praetor ad claſſem venit. Ceterum conſuli non deerat cum Gallis belli materia. Mare pacatum erat, devicto Antiocho. Cogitanti Q. Fabio, cui rei potiſſimum inſiſteret, ne otioſam provinciam habuiſſe videri poſſet, optimum viſum eſt, in Cretam inſulam trajicere. Cydoniatae bellum adverſus Gortynios Gnoſſioſque gerebant, & captivorum Romanorum atque Italici generis magnus numerus in ſervitute eſſe per totam inſulam dicebatur. Claſſe ab Epheſo profectus, quum primum Cretae litus adtigit, nuncios circa civitates miſit, ut armis abſiſterent, captivoſque in ſuis quaeque urbibus agriſque conquiſitos reducerent, & legatos mitterent ad ſe, cum

quibus de rebus ad Cretenses pariter Romanosque pertinentibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenses moverunt. Captivos, praeter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quatuor millia captivorum, quia belli minas timuerunt, ex tota insula reddita scripsit: eamque caussam Fabio, quum rem nullam aliam gessisset, navalis triumphi impetrandi ab senatu fuisse. A Creta Ephesum Fabius rediit: inde tribus navibus in Thraciae oram missis, ab Aeno & Maronea praesidia Antiochi deduci jussit, ut in libertate eae civitates essent.

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBRI.

EPITOME LIBRI XXXVIII.

M. Fulvius consul in Epiro Ambracienses obsessos in deditionem accepit, Cephalleniam subegit, Aetolis perdomitis pacem dedit. Cn. Manlius consul, collega ejus, Gallograecos Tolistobojos, & Tectosagos, & Trocmos, qui Brenno duce in Asiam transierant, quum soli citra Taurum montem non parerent, vicit. Eorum origo, & quemadmodum ea loca, quae tenent, occupaverint, refertur. Exemplum quoque virtutis & pudicitiae in femina traditur. Nam quum Ortiagontis, regis Gallograecorum, uxor captiva esset, centurionem custodem, qui ei vim intulerat, occidit. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita ducenta quinquaginta octo

millia & trecenta viginti octo. Cum Ariarathe, rege Cappadociae, amicitia juncta est. Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, ex quorum consilio foedus cum Antiocho conscripserat, de Gallograecis, acta pro se caussa in senatu, triumphavit. Scipio Africanus, die ei dicta, ut quidam ajunt, a Q. Petillio tribuno plebis, ut quidam, a Naevio, quod praeda ex Antiocho capta aerarium fraudasset, postquam is dies venit, evocatus in Rostra, Hac die, *inquit,* Quirites, Karthaginem vici: *&, prosequente populo, Capitolium adscendit. Inde, ne amplius tribuniciis injuriis vexaretur, in voluntarium exsilium Liternum concessit: incertum ibi, an Romae, defunctus. Nam ejus monumentum utrobique fuit. L. Scipio Asiaticus, frater Africani, eodem peculatus crimine accusatus damnatusque, quum in vincula & carcerem duceretur, Ti. Sempronius Gracchus, tribunus plebis, qui antea Scipionibus inimicus fuerat, intercessit; & ob id beneficium Africani filiam duxit. Quum quaestores in bona ejus publice possidenda missi essent, non modo in iis ullum vestigium pecuniae regiae adparuit, sed nequaquam tantum redactum, quantae summae erat damnatus. Conla-*

tam a cognatis & amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit: quae necessaria ei erant ad cultum, redemta.

TITI LIVII
PATAVINI
LIBER TRIGESIMUS OCTAVUS.

I. DUM in Asia bellum geritur, ne in Aetolis quidem quietae res fuerant, principio a gente Athamanum orto. Athamania ea tempestate, pulso Amynandro, sub praefectis Philippi regio tenebatur praesidio: qui superbo atque inmodico imperio desiderium Amynandri fecerant. Exsulanti tum Amynandro in Aetolia literis suorum, indicantium statum Athamaniae, spes recuperandi regni facta est. Remissique nuncii ab eo ad principes Argitheam, (id enim caput Athamaniae erat) si popularium animos satis perspectos haberet, impetrato ab Aetolis auxilio, in Athamaniam se venturum cum delectis Aetolorum, quod consilium esset gentis, & Nicandro praetore. Quos, ubi ad omnia paratos esse vidit, certiores subinde facit, quo die cum exercitu Athamaniam ingressurus esset. Quatuor primo fuere conjurati adversus Macedonum praesidium. Hi senos sibi adjutores ad rem gerendam adsumserunt: deinde, paucitate parum freti, quae celandae rei, quam agendae, aptior erat, parem priori numerum adjecerunt. Ita duo & quinquaginta facti, quadri-

fariam se diviserunt: pars una Heracleam, altera Tetraphyliam petit, ubi custodia regiae pecuniae esse solita erat, tertia Theudoriam, quarta Argitheam. Ita inter omnes convenit, ut primo quieti, velut ad privatam rem agendam venissent, in foro obversarentur: die certa multitudinem omnem convocarent ad praesidia Macedonum arcibus expellenda. Ubi ea dies advenit, & Amynander cum mille Aetolis in finibus erat; ex composito quatuor simul locis praesidia Macedonum expulsa, literaeque in alias urbes passim dimissae, ut vindicarent sese ab inpotenti dominatione Philippi, & restituerent in patrium ac legitimum regnum. Undique Macedones expelluntur. Theium oppidum, literis a Zenone praefecto praesidii interceptis, & arce ab regiis occupata, paucos dies obsidentibus restitit: deinde id quoque traditum Amynandro est, & omnis Athamania in potestate erat, praeter Athenaeum castellum, finibus Macedoniae subjectum.

II. Philippus, audita defectione Athamaniae, cum sex millibus armatorum profectus, ingenti celeritate Gomphos pervenit. Ibi relicta majore parte exercitus, (neque enim ad tanta itinera subfecissent) cum duobus millibus Athenaeum, quod unum a praesidio suo retentum fuerat, pervenit. Inde, proximis tentatis, quum facile animadvertisset, cetera hostilia esse, Gomphos regres-

ſus, omnibus copiis ſimul in Athamaniam rediit. Zenonem inde, cum mille peditibus praemiſſum, Ethopiam occupare jubet, opportune Argitheae inminentem: quem ubi teneri a ſuis locum vidit, ipſe circa templum Jovis Acraei poſuit caſtra. Ibi unum diem foeda tempeſtate retentus, poſtero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo adparuere Athamanes, in tumulos inminentes viae diſcurrentes. Ad quorum conſpectum conſtitere prima ſigna, totoque agmine pavor & trepidatio erat: & pro ſe quiſque, quidnam futurum eſſet, cogitare, ſi in valles ſubjectas rupibus agmen foret demiſſum. Haec tumultuatio regem, cupientem, ſi ſe ſequerentur, raptim evadere anguſtias, revocare primos, & eadem, qua venerat, via referre coëgit ſigna. Athamanes primo ex intervallo quieti ſequebantur: poſtquam Aetoli ſe conjunxerunt, hos, ut ab tergo agmini inſtarent, reliquerunt; ipſi a lateribus ſe circumfuderunt. Quidam, per notos calles breviore via praegreſſi, tranſitus inſedere: tantumque tumultus Macedonibus eſt injectum, ut fugae magis effuſae, quam itineris ordinati modo, multis armis viriſque relictis, flumen trajecerint. Hic finis ſequendi fuit. Inde tuto Macedones Gomphos, & a Gomphis in Macedoniam redierunt. Athamanes Aetolique Ethopiam, ad Zenonem ac mille Macedonas obprimendos, undique concurrerunt. Ma-

cedones, parum loco freti, ab Ethopia in altiorem deruptioremque undique tumulum concessere. Quo pluribus locis aditu invento, expulere eos Athamanes: dispersosque, & per invias atque ignotas rupes iter fugae non expedientes, partim ceperunt, partim interfecerunt: multi pavore in derupta praecipitati, perpauci cum Zenone ad regem evaserunt. Postero die per inducias sepeliendi caesos potestas facta est.

III. Amynander, recuperato regno, legatos & Romam ad senatum, & ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnum cum Antiocho proelium morantes, misit. Pacem petebat, excusabatque sese, quod per Aetolos recuperasset paternum regnum. Philippum incusabat. Aetoli ex Athamania in Amphilochos profecti sunt, & majoris partis voluntate in jus ditionemque totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta, (nam fuerat quondam Aetolorum) eadem spe in Aperantiam transcenderunt. Ea quoque magna ex parte sine certamine in deditionem venit. Dolopes numquam Aetolorum fuerant: Philippi erant. Hi primum ad arma concurrerunt: ceterum, postquam Amphilochos cum Aetolis esse, fugamque ex Athamania Philippi, & caedem praesidii ejus accepere, & ipsi a Philippo ad Aetolos deficiunt. Quibus circumjectis gentibus jam undique se a Macedonibus tutos credentibus esse, Aetolis fama

adfertur, Antiochum in Afia victum ab Romanis. Nec ita multo poft legati ab Roma rediere fine fpe pacis, Fulviumque confulem nunciantes jam cum exercitu trajeciffe. His territi, prius ab Rhodo & Athenis legationibus excitis, ut per auctoritatem civitatium earum fuae preces nuper repudiatae faciliorem aditum ad fenatum haberent, principes gentis ad tentandum ultimam fpem Romam miferunt: nihil, ne bellum haberent, prius, quam pene in confpectu hoftis erat, praemeditati. Jam M. Fulvius, Apolloniam exercitu trajecto, cum Epirotarum principibus confultabat, unde bellum inciperet. Epirotis Ambraciam placebat adgredi, quae tum contribuerat fe Aetolis. "Sive "ad tuendam eam venirent Aetoli, apertos circa "campos ad dimicandum effe: five detrectarent "certamen, obpugnationem fore haud difficilem. "Nam & copiam in propinquo materiae ad agge-"res excitandos & cetera opera effe; & Arethon-"tem, navigabilem amnem, opportunum ad com-"portanda, quae ufui fint, praeter ipfa moenia "fluere; & aeftatem aptam rei gerendae adeffe." His perfuaferunt, ut per Epirum duceret.

IV. Confuli, ad Ambraciam advenienti, magni operis obpugnatio vifa eft. Ambracia tumulo afpero fubjecta eft, Perranthem incolae vocant. Urbs, qua murus vergit in campos & flumen, occidentem; arx, quae inpofita eft tumulo, ori-

entem ſpectat. Amnis Aretho, ex Athamania fluens, cadit in ſinum maris, ab nomine propinquae urbis Ambracium adpellatum. Praeterquam quod hinc amnis munit, hinc tumuli; muro quoque firmo ſepta erat, patente in circuitu paullo amplius tria millia paſſuum. Fulvius bina a campo caſtra, modico inter ſe diſtantia intervallo, unum caſtellum loco edito contra arcem objecit. Ea omnia vallo ac foſſa ita jungere parat, ne exitus incluſis ab urbe, neve aditus foris ad auxilia intromittenda eſſet. Ad famam obpugnationis Ambraciae Stratum jam edicto Nicandri praetoris convenerant Aetoli. Inde primo copiis omnibus ad prohibendam obſidionem venire in animo fuerat. Deinde, poſtquam urbem jam magna ex parte operibus ſeptam viderunt, Epirotarum trans flumen loco plano caſtra poſita eſſe, dividere copias placuit. Cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum commiſſa inter ſe munimenta urbem intravit. Nicandro cum cetera manu primo Epirotarum caſtra nocte adgredi conſilium fuerat, haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intererat. Deinde, periculoſum inceptum ratus, ne qua ſentirent Romani, & regreſſus inde in tutum non eſſet, deterritus ab hoc conſilio, ad depopulandam Acarnaniam iter convertit.

V. Conſul, jam munimentis, quibus ſepienda urbs erat, jam operibus, quae admovere muris

parabat, perfectis, quinque simul locis moenia est adgressus. Tria paribus intervallis faciliore aditu a campo adversus Pyrrheum, quod vocant, admovit; unum e regione Aesculapii; unum adversus arcem. Arietibus muros quatiebat, asseribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primo & ad speciem & ad ictus moenium, cum terribili sonitu editos, pavor ac trepidatio cepit. Deinde, ut praeter spem stare muros viderunt, conlectis rursus animis, in arietes tollenonibus libramenta plumbi aut saxorum stipitesve robustos incutiebant; falces, ancoris ferreis injectis in interiorem partem muri trahentes asserem, praefringebant: ad hoc eruptionibus, & nocturnis in custodias operum, & diurnis in stationes, ultro terrorem inferebant. In hoc statu res ad Ambraciam quum essent, jam Aetoli a populatione Acarnaniae Stratum redierant. Inde Nicander praetor, spem nactus solvendae incepto forti obsidionis, Nicodamum quemdam cum Aetolis quingentis Ambraciam intromittit. Noctem certam tempusque etiam noctis constituit, quo & illi ab urbe opera hostium, quae adversus Pyrrheum erant, adgrederentur, & ipse ad castra Romana terrorem faceret; posse ratus, ancipiti tumultu & nocte augente pavorem, memorabilem rem geri. Et Nicodamus intempesta nocte, quum alias custodias fefellisset, per alias inpetu constanti erupisset, superato brachio

in urbem penetrat; animique aliquantum ad omnia audenda & ſpei obſeſſis adjecit; &, ſimul conſtituta nox venit, ex compoſito repente opera eſt adgreſſus. Id inceptum conatu, quam effectu, gravius fuit, quia nulla ab exteriore parte vis admota eſt; ſeu metu deterrito praetore Aetolorum, ſeu quia potius viſum eſt, Amphilochis opem ferre nuper receptis; quos Perſeus Philippi filius, miſſus ad Dolopiam Amphilochoſque recipiendos, ſumma vi obpugnabat.

VI. Tribus locis, ſicut ante dictum eſt, ad Pyrrheum opera Romana erant: quae omnia ſimul, ſed nec adparatu, nec vi ſimili, Aetoli adgreſſi ſunt. Alii cum ardentibus facibus, alii ſtuppam picemque & malleolos ferentes, tota conlucente flammis acie, advenere. Multos primo inpetu cuſtodes obpreſſerunt. Deinde, poſtquam clamor tumultuſque in caſtra eſt perlatus, datumque a conſule ſignum, arma capiunt, & omnibus portis ad opem ferendam effunduntur. Uno in loco ferro ignique geſta res eſt. A duobus irrito incepto, quum tentaſſent magis, quam iniſſent, certamen, Aetoli abſceſſerunt. Atrox pugna in unum inclinaverat locum. Ibi diverſis partibus duo duces Eupolemus & Nicodamus pugnantes hortabantur, & prope certa fovebant ſpe, jam Nicandrum ex compoſito adfore, & terga hoſtium invaſurum. Haec res aliquamdiu animos pugnantium ſuſtinuit.

Ceterum, poſtquam nullum ex compoſito ſignum a ſuis accipiebant, & creſcere numerum hoſtium cernebant, deſtituti ſegnius inſtare: poſtremo, re omiſſa, jam vix tuto receptu, fugientes in urbem compelluntur, parte operum incenſa, & pluribus aliquanto, quam ipſi ceciderant, interfectis. Quod ſi ex compoſito acta res fuiſſet, haud dubium erat, expugnari una utique parte opera cum magna caede hoſtium potuiſſe. Ambracienſes, quique intus erant Aetoli, non ab ejus ſolum noctis incepto receſſere, ſed in reliquum quoque tempus, velut proditi a ſuis, ſegniores ad pericula erant. Jam nemo eruptionibus, ut ante, in ſtationes hoſtium, ſed, diſpoſiti per muros & turres, ex tuto pugnabant.

VII. Perſeus, ubi adeſſe Aetolos audivit, omiſſa obſidione urbis, quam obpugnabat, depopulatus tantum agros, Amphilochiam exceſſit, atque in Macedoniam rediit. Et Aetolos inde avocavit populatio maritimae orae. Pleuratus Illyriorum rex, cum ſexaginta lembis Corinthium ſinum invectus, adjunctis Achaeorum, quae Patris erant, navibus, maritima Aetoliae vaſtabat. Adverſus quos mille Aetoli miſſi, quacumque ſe claſſis circumegerat per litorum amfractus, brevioribus ſemitis obcurrebant. Et Romani ad Ambraciam, pluribus locis quatiendo arietibus muros, aliquantum urbis nudaverant. Nec tamen pene-

trare in urbem poterant. Nam & pari celeritate novus pro diruto murus objiciebatur, & armati, ruinis superstantes, instar munimenti erant. Itaque, quum aperta vi parum procederet consuli res, cuniculum occultum, vineis ante contecto loco, agere instituit. Et aliquamdiu, quum dies noctesque in opere essent, non solum sub terra fodientes, sed egerentes etiam humum, fefellere hostem. Cumulus repente terrae eminens index operis oppidanis fuit. Pavidique, ne jam, subrutis muris, facta in urbem via esset, fossam intra murum e regione ejus operis, quod vineis contectum erat, ducere instituunt. Cujus ubi ad tantam altitudinem, quantae esse solum infimum cuniculi poterat, pervenerunt, silentio facto, pluribus locis aure admota, sonitum fodientium captabant. Quem ubi acceperunt, aperiunt rectam in cuniculum viam. Nec fuit magni operis. Momento enim ad inane, suspenso furculis ab hostibus muro, pervenerunt. Ibi commissis operibus, quum e fossa in cuniculum pateret iter, primo ipsis ferramentis, quibus in opere usi erant, dein celeriter armati etiam subeuntes occultam sub terram ediderunt pugnam. Segnior deinde ea facta est; intersepientibus cuniculum, ubi vellent, nunc ciliciis praetentis, nunc foribus raptim objectis. Nova etiam haud magni operis adversus eos, qui in cuniculo erant, excogitata res est. Dolium a

fundo pertuſum, qua fiſtula modica inſeri poſſet, & fiſtulam ferream operculumque dolii ferreum, & ipſum pluribus locis perforatum, fecerunt. Hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum verſo poſuerunt. Per operculi foramina praelongae haſtae, quas fariſſas vocant, ad ſubmovendos hoſtes eminebant. Scintillam levem ignis inditam plumae, folle fabrili ad caput fiſtulae inpoſito, flando accenderunt. Inde non ſolum magna vis fumi, ſed acrior etiam foedo quodam nidore ex aduſta pluma, quum totum cuniculum compleſſet, vix durare quiſquam intus poterat.

VIII. Quum in hoc ſtatu res ad Ambraciam eſſet, legati ab Aetolis Phaeneas & Damoteles, cum liberis mandatis, decreto gentis, ad conſulem venerunt. Nam praetor eorum, quum alia parte Ambraciam obpugnari cerneret, alia infeſtam oram navibus hoſtium eſſe, alia Amphilochos Dolopiamque a Macedonibus vaſtari, nec Aetolos ſimul ad tria diverſa bella obcurſantes ſubficere, convocato concilio, Aetolos principes, quid agendum eſſet, conſuluit. Omnium eo ſententiae decurrerunt, " ut pax, ſi poſſet, aequis; ſi minus, tole-
" randis conditionibus peteretur. Antiochi fiducia
" bellum ſuſceptum. Antiocho terra marique ſupe-
" rato, & prope extra orbem terrae ultra juga
" Tauri exacto, quam ſpem eſſe ſuſtinendi belli?
" Phaeneas & Damoteles, quod e re Aetolorum,

"ut in tali casu, fideque sua esse censerent, age-
"rent. Quod enim sibi consilium, aut cujus rei
"electionem a fortuna relictam?" Cum his mandatis legati missi orare consulem, "ut parceret
"urbi, misereretur gentis quondam sociae, nolle
"dicere injuriis, miseriis certe coactae insanire.
"Non plus mali meritos Aetolos Antiochi bello,
"quam boni ante, quum adversus Philippum bel-
"latum sit, fecisse. Nec tum large gratiam rela-
"tam sibi, nec nunc inmodice poenam injungi
"debere." Ad ea consul respondit: "Magis
"saepe, quam vere umquam, Aetolos pacem
"petere. Imitarentur Antiochum in petenda
"pace, quem in bellum traxissent. Non paucis
"urbibus eum, de quarum libertate certatum sit,
"sed omni Asia cis Taurum montem, opimo
"regno, excessisse. Aetolos, nisi inermes, de
"pace agentes non auditurum se. Arma illis
"prius equosque omnes tradendos esse, deinde
"mille talentûm argenti populo Romano dan-
"dum: cujus summae dimidium praesens nume-
"raretur, si pacem habere vellent. Ad ea adjec-
"turum etiam in foedus esse, ut eosdem, quos
"populus Romanus, ámicos atque hostes habe-
"ant."

IX. Adversus quae legati, & quia gravia erant, & quia suorum animos indomitos ac mutabiles noverant, nullo reddito responso, domum regressi

ſunt, ut etiam atque etiam, quid agendum eſſet, re integra, praetorem & principes conſulerent. Clamore & jurgio excepti, "quam diu rem trahe-"rent, qualemcumque pacem referre juſſi?" quum redirent Ambraciam, Acarnanum inſidiis prope viam poſitis, quibuſcum bellum erat, circumventi Thyrium cuſtodiendi deducuntur. Haec mora injecta eſt paci. Quum jam Athenienſium Rhodiorumque legati, qui ad deprecandum pro his venerant, apud conſulem eſſent; Amynander quoque, Athamanum rex, fide accepta, venerat in caſtra Romana; magis pro Ambracia urbe, ubi majorem partem temporis exſulaverat, quam pro Aetolis, ſollicitus. Per hos certior factus conſul de caſu legatorum, adduci eos a Thyrio juſſit. Quorum poſt adventum agi coeptum eſt de pace. Amynander, quod ſui maxime operis erat, inpigre agebat, ut Ambracienſes compelleret ad deditionem. Id quum per conloquia principum, ſuccedens murum, parum proficeret; poſtremo, conſulis permiſſu ingreſſus urbem, partim conſilio, partim precibus, evicit, ut permitterent ſe Romanis. Et Aetolos C. Valerius Laevini filius, qui cum ea gente primum amicitiam pepigerat, conſulis frater, matre genitus eadem, egregie adjuvit. Ambracienſes, prius pacti, ut Aetolorum auxiliares ſine fraude emitterent, aperuerunt portas. Dein [Aetoli,] "ut quingenta

"Euboïca darent talenta; ex quibus ducenta "praesentia, trecenta per annos sex pensionibus "aequis: captivos perfugasque redderent Romanis: urbem ne quam formulae sui juris facerent, "quae post id tempus, quo T. Quinctius trajecisset "in Graeciam, aut vi capta ab Romanis esset, "aut voluntate in amicitiam venisset: Cephallenia "insula ut extra jus foederis esset." Haec quamquam spe ipsorum aliquanto leviora erant, petentibus Aetolis, ut ad concilium referrent, permissum est. Parva disceptatio de urbibus tenuit. Quae quum sui juris aliquando fuissent, avelli velut a corpore suo aegre patiebantur. Ad unum tamen omnes accipi pacem jusserunt. Ambracienses coronam auream consuli centum & quinquaginta pondo dederunt: signa aenea marmoreaque & tabulae pictae, quibus ornatior Ambracia, (quia regia ibi Pyrrhi fuerat) quam ceterae regionis ejus urbes erant, sublata omnia avectaque. Nihil praeterea tactum violatumve.

X. Profectus ab Ambracia consul in mediterranea Aetoliae, ad Argos Amphilochium (viginti duo millia ab Ambracia abest) castra posuit. Eo tandem legati Aetoli, mirante consule, quod morarentur, venerunt. Inde, postquam adprobasse pacem concilium Aetolorum accepit, jussis proficisci Romam ad senatum, permissoque, ut & Rhodii, & Athenienses deprecatores irent, dato,

qui simul cum iis proficisceretur, C. Valerio fratre, ipse in Cephalleniam trajecit. Praeoccupatas aures animosque principum Romae criminibus Philippi invenerunt; qui, per legatos, per literas, Dolopas, Amphilochosque, & Athamaniam ereptas sibi querens, praesidiaque sua, postremo etiam filium Persea ex Amphilochis pulsum, averterat senatum ab audiendis precibus eorum. Rhodii tamen & Athenienses cum silentio auditi sunt. Atheniensis legatus Leon, Icesiae filius, eloquentia etiam dicitur movisse: qui vulgata similitudine, mari tranquillo, quod ventis concitaretur, aequiparando multitudinem Aetolorum, usus, "quum in fide "Romanae societatis mansissent, insita gentis tran-"quillitate quiesse eos". ajebat: "postquam flare "ab Asia Thoas & Dicaearchus, ab Europa Me-"nestas & Damocritus coepissent: tum illam tem-"pestatem coortam, quae ad Antiochum eos, "sicuti in scopulum, intulisset."

XI. Diu jactati Aetoli, tandem ut conditiones pacis convenirent, effecerunt. Fuerunt autem hae: "Imperium majestatemque populi Romani "gens Aetolorum conservato sine dolo malo. Ne "quem exercitum, qui adversus socios amicosque "eorum ducetur, per fines suos transire sinito; "neve ulla ope juvato. Hostes eosdem habeto, "quos populus Romanus, armaque in eos ferto, "bellumque pariter gerito. Perfugas, fugitivos,

" captivosque reddito Romanis sociisque; praeter-
" quam si qui capti, quum domos rediissent, ite-
" rum capti sunt; aut si qui eo tempore ex iis
" capti sunt, qui tum hostes erant Romanis, quum
" intra praesidia Romana Aetoli essent. Aliorum
" qui comparebunt, intra dies centum Corcyraeo-
" rum magistratibus sine dolo malo tradantur:
" qui non comparebunt, quando quisque eorum
" primum inventus fuerit, reddantur. Obsides
" quadraginta arbitratu consulis Romani dato, ne
" minores duodecim annorum, neu majores qua-
" draginta. Obses ne esto praetor, praefectus
" equitum, scriba publicus: neu quis, qui ante
" obses fuerit apud Romanos. Cephallenia extra
" pacis leges esto." De pecuniae summa, quam penderent, pensionibusque ejus, nihil ex eo, quod cum consule convenerat, mutatum. Pro argento si aurum dare mallent, darent, convenit; dum pro argenteis decem aureus unus valeret. " Quae
" urbes, qui agri, qui homines Aetolorum juris
" aliquando fuerunt, qui eorum T. Quinctio,
" Cn. Domitio consulibus, postve eos consules,
" aut armis subacti, aut voluntate, in ditionem
" populi Romani venerunt, ne quem eorum Ae-
" toli recepisse velint. Oeniadae cum urbe agris-
" que Acarnanum sunto." His legibus foedus ictum cum Aetolis est.

XII. Eadem non aeſtate ſolum, ſed etiam iiſdem prope diebus, quibus haec a M. Fulvio conſule in Aetolia geſta ſunt, conſul alter Cn. Manlius in Gallograecia bellum geſſit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Epheſum conſul venit, acceptiſque copiis a L. Scipione, & exercitu luſtrato, concionem apud milites habuit: qua, conlaudata virtute eorum, quod cum Antiocho uno proelio debellaſſent, adhortatus eos ad novum cum Gallis ſuſcipiendum bellum, qui & auxiliis Antiochum juviſſent, & adeo indomita haberent ingenia, ut nequidquam Antiochus emotus ultra juga Tauri montis eſſent, niſi frangerentur opes Gallorum, de ſe quoque pauca, nec falſa, nec inmodica, adjecit. Laeti milites cum frequenti adſenſu conſulem audiverunt, partem virium Antiochi fuiſſe Gallos credentes; rege ſuperato, nullum momentum in ſolis per ſe Gallorum copiis fore. Eumenem haud in tempore abeſſe (Romae tunc erat) credere conſul, gnarum locorum hominumque, & cujus intereſſet frangi Gallorum opes. Attalum igitur fratrem ejus arceſſit a Pergamo, hortatuſque ad capeſſendum ſecum bellum, pollicentem ſuam ſuorumque operam domum ad comparandum dimittit. Paucos poſt dies profecto ab Epheſo conſuli ad Magneſiam obcurrit Attalus cum mille peditibus, equitibus ducentis, Athenaeo fratre juſſo cum ceteris copiis ſubſequi, com-

mendata iis custodia Pergami, quos fratri regnoque fidos credebat. Consul, conlaudato juvene, cum omnibus copiis ad Maeandrum progressus, castra posuit, quia vado superari amnis non poterat, & contrahendae naves erant ad exercitum trajiciendum. Transgressi Maeandrum ad Hieran Comen pervenerunt.

XIII. Fanum ibi augustum Apollinis & oraculum: sortes versibus haud inconditis dare vates dicuntur. Hinc alteris castris ad Harpasum flumen ventum est: quo legati ab Alabandis venerunt, ut castellum, quod ab ipsis nuper descisset, aut auctoritate, aut armis, cogeret jura antiqua pati. Eodem & Athenaeus, Eumenis & Attali frater, cum Cretensi Leuso & Corrago Macedone venit. Mille pedites mixtarum gentium & trecentos equites secum adduxerunt. Consul, tribuno militum misso cum modica manu, castellum vi captum Alabandensibus reddit. Ipse, nihil via digressus, ad Antiochiam super Maeandrum amnem posuit castra. Hujus amnis fontes Celaenis oriuntur. Celaenae urbs caput quondam Phrygiae fuit. Migratum inde haud procul veteribus Celaenis, novaeque urbi Apameae nomen inditum ab Apamea, sorore Seleuci regis. Et Marsyas amnis haud procul a Maeandri fontibus oriens, in Maeandrum cadit. Famaque ita tenet, Celaenis Marsyam cum Apolline tibiarum cantu certasse. Maean-

der, ex arce ſumma Celaenarum ortus, media urbe decurrens, per Caras primum, deinde Ionas, in ſinum maris editur, qui inter Prienen & Miletum eſt. Ad Antiochiam in caſtra conſulis Seleucus, Antiochi filius, ex foedere icto cum Scipione, ad frumentum exercitui dandum venit. Parva diſceptatio de Attali auxiliaribus orta eſt; quod, Romano tantum militi, pactum Antiochum, ut daretur frumentum, Seleucus dicebat. Diſcuſſa ea quoque eſt conſtantia conſulis, qui dimiſſo tribuno edixit, ne Romani milites acciperent, priuſquam Attali auxilia accepiſſent. Inde ad Gordiutichos, quod vocant, proceſſum eſt. Ex eo loco ad Tabas tertiis caſtris perventum. In finibus Piſidarum poſita eſt urbs, in ea parte, quae vergit ad Pamphylium mare. Integris viribus regionis ejus, feroces ad bellandum habebat viros. Tum quoque equites, in agmen Romanum eruptione facta, haud modice primo inpetu turbavere: deinde, ut adparuit, nec numero ſe, nec virtute pares eſſe, in urbem compulſi, veniam erroris petebant, dedere urbem parati. Quinque & viginti talenta argenti, & decem millia medimnûm tritici imperata. Ita in deditionem accepti.

XIV. Tertio inde die ad Chaum amnem perventum: inde profecti Erizam urbem primo inpetu ceperunt. Ad Thabuſion caſtellum, inminens flumini Indo, ventum eſt; cui fecerat nomen

Indus, ab elephanto dejectus. Haud procul a Cibyra aberant: nec legatio ulla a Moagete, tyranno civitatis ejus, homine ad omnia infido atque inportuno, veniebat. Ad tentandum ejus animum C. Helvium, cum quatuor millibus peditum & quingentis equitibus, conſul praemittit. Huic agmini, jam fines ingredienti, legati obcurrerunt, nunciantes, paratum eſſe tyrannum imperata facere. Orabant, ut pacatus fines iniret, cohiberetque a populatione agri militem. Et coronam auream quindecim talentûm adferebant. Helvius, integros a populatione agros ſervaturum pollicitus, ire ad conſulem legatos juſſit. Quibus eadem referentibus, conſul, “ Neque Romani,” inquit, “ bo-
“ nae voluntatis ullum ſignum erga nos tyranni
“ habemus: & ipſum talem eſſe inter omnes con-
“ ſtat, ut de poena ejus magis, quam de amicitia,
“ nobis cogitandum ſit.” Perturbati hac voce legati nihil aliud petere, quam ut coronam acciperet; veniendique ad eum poteſtatem tyranno, & copiam loquendi ac purgandi ſe, faceret. Permiſſu conſulis poſtero die in caſtra tyrannus venit; veſtitus comitatuſque vix ad privati modice locupletis habitum. Et oratio fuit ſubmiſſa & infracta, extenuantis opes ſuas, urbiumque ſuae ditionis egeſtatem querentis. Erant autem ſub eo, praeter Cibyram, & Syleum, & Alimne quae adpellatur. Ex his, ut ſe ſuoſque ſpoliaret, quinque & viginti

talenta se confecturum, prope ut diffidens, pollicebatur. "Enimvero," inquit consul, "ferri jam "ludificatio ista non potest. Parum est, non "erubuisse absentem, quum per legatos frustrareris "nos: praesens quoque in eadem inpudentia per- "sistis. Quinque & viginti talenta tyrannidem "tuam exhaurirent? Quingenta ergo talenta "nisi triduo numeras, populationem in agris, "obsidionem in urbe exspecta." Hac denuntiatione conterritus, perstare tamen in pertinaci simulatione inopiae. Et paullatim inliberali adjectione, nunc per cavillationem, nunc precibus & simulatis lacrymis, ad centum talenta est perductus. Adjecta decem millia medimnûm frumenti. Haec omnia intra sex dies exacta.

XV. A Cibyra per agros Sindensium exercitus ductus, transgressusque Caularem amnem, posuit castra. Postero die est praeter Caralitin paludem agmen ductum. Ad Mandropolim manserunt. Inde progredientibus ad Lagon, proximam urbem, metu incolae fugerunt. Vacuum hominibus, & refertum rerum omnium copia, oppidum diripuerunt. Inde ab Lysis fluminis fonte, postero die ad Cobulatum amnem progressi. Termessenses eo tempore Isiondensium arcem, urbe capta, obpugnabant: inclusi, quum alia spes auxilii nulla esset, legatos ad consulem, orantes opem, miserunt. "Cum conjugibus ac liberis in arce inclusos se

" mortem in dies, aut ferro aut fame patiendam, " exſpectare." Volenti conſuli cauſſa in Pamphyliam divertendi oblata eſt. Adveniens obſidione Iſiondenſes exemit. Termeſſo pacem dedit, quinquaginta talentis argenti acceptis: item Aſpendiis ceteriſque Pamphyliae populis. Ex Pamphylia rediens ad fluvium Taurum primo die, poſtero ad Xylinen (quam vocant) comen poſuit caſtra. Profectus inde continentibus itineribus ad Cormaſa urbem pervenit. Darſa proxima urbs erat. Eam, metu incolarum deſertam, plenam omnium rerum copia invenit. Progredienti praeter paludes legati ab Lyſinoë, dedentes civitatem, venerunt. Inde in agrum Sagalaſſenum, uberem fertilemque omni genere frugum, ventum eſt. Colunt Piſidae, longe optimi bello regionis ejus. Quum ea res animos facit, tum agri foecunditas, & multitudo hominum, & ſitus inter paucas munitae urbis. Conſul, quia nulla legatio ad finem praeſto fuerat, praedatum in agros miſit. Tum demum fracta pertinacia eſt, ut ferri agique res ſuas viderunt. Legatis miſſis, pacti quinquaginta talentis, & viginti millibus medimnûm tritici, viginti hordei, pacem impetraverunt. Progreſſus inde ad Obrimae fontes, ad vicum, quem Aporidos comen vocant, poſuit caſtra. Eo Seleucus ab Apamea poſtero die venit. Aegros inde & inutilia inpedimenta quum Apameam dimiſiſſet, ducibus itine-

rum ab Seleuco acceptis, profectus eo die in Metropolitanum campum, postero die Dinias Phrygiae processit. Inde Synnada venit, metu omnibus circa oppidis desertis. Quorum jam praeda grave agmen trahens, vix quinque millium die toto itinere perfecto, ad Beudos, quod vetus adpellant, pervenit. Ad Anabura inde, & altero die ad Alandri fontes, tertio ad Abbassum posuit castra. Ibi plures dies stativa habuit, quia perventum erat ad Tolistobojorum fines.

XVI. Galli, magna hominum vis, seu inopia agri, seu praedae spe, nullam gentem, per quam ituri essent, parem armis rati, Brenno duce in Dardanos pervenerunt. Ibi seditio orta, & ad viginti millia hominum, cum Leonorio ac Lutario regulis, secessione facta a Brenno, in Thraciam iter averterunt. Ubi cum resistentibus pugnando, pacem petentibus stipendium inponendo, Byzantium quum pervenissent, aliquamdiu oram Propontidis vectigalem habendo, regionis ejus urbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Asiam transeundi, audientes ex propinquo, quanta ubertas terrae ejus esset, cepit: &, Lysimachia fraude capta, Chersonesoque omni armis possessa, ad Hellespontum descenderunt. Ibi vero exiguo divisam freto cernentibus Asiam multo magis animi ad transeundum accensi; nunciosque ad Antipatrum, praefectum ejus orae, de transitu mit-

tebant. Quae res quum lentius ſpe ipſorum traheretur, alia rurſus nova inter regulos orta ſeditio eſt. Leonorius retro, unde venerat, cum majore parte hominum repetit Byzantium: Lutarius Macedonibus, per ſpeciem legationis ab Antipatro ad ſpeculandum miſſis, duas tectas naves & tres lembos adimit. His, alios atque alios dies nocteſque tranſvehendo, intra paucos dies omnes copias trajecit. Haud ita multo poſt Leonorius, adjuvante Nicomede Bithyniae rege, a Byzantio tranſmiſit. Coëunt deinde in unum rurſus Galli, & auxilia Nicomedi dant, adverſus Zyboetam, partem tenentem Bithyniae, gerenti bellum. Atque eorum maxime opera devictus Zyboeta eſt, Bithyniaque omnis in ditionem Nicomedis conceſſit. Profecti ex Bithynia in Aſiam proceſſerunt. Non plus ex viginti millibus hominum, quam decem armata erant. Tamen tantum terroris omnibus, quae cis Taurum incolunt, gentibus injecerunt, ut, quas adiſſent, quaſque non adiſſent, pariter ultimae propinquis, imperio parerent. Poſtremo, quum tres eſſent gentes, Toliſtoboji, Trocmi, Tectoſagi, in tres partes, qua cuique populorum ſuorum vectigalis Aſia eſſet, diviſerunt. Trocmis Helleſponti ora data; Toliſtoboji Aeolida atque Ioniam, Tectoſagi mediterranea Aſiae ſortiti ſunt. Et ſtipendium tota cis Taurum Aſia exigebant. Sedem autem ipſi ſibi circa Ha-

lyn flumen ceperunt. Tantufque terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna fobole aucta, ut Syriae quoque ad poftremum reges ftipendium dare non abnuerent. Primus Afiam incolentium abnuit Attalus, pater regis Eumenis: audacique incepto, praeter omnium opinionem, adfuit fortuna, & fignis conlatis fuperior fuit. Non tamen ita infregit animos eorum, ut abfifterent imperio. Eaedem opes ufque ad bellum Antiochi cum Romanis manferunt. Tum quoque, pulfo Antiocho, magnam fpem habuerunt, quia procul mari incolerent, Romanum exercitum ad fe non perventurum.

XVII. Cum hoc hofte, tam terribili omnibus regionis ejus, quia bellum gerendum erat, pro concione milites maxime in hunc modum adlocutus eft conful: "Non me praeterit, milites, omnium, "quae Afiam colunt, gentium Gallos fama belli "praeftare. Inter mitiffimum genus hominum "ferox natio, pervagata bello prope orbem terra"rum, fedem cepit. Procera corpora, promif"fae & rutilatae comae, vafta fcuta, praelongi "gladii: ad hoc cantus ineuntium proelium, "& ululatus, & tripudia, & quatientium fcuta "in patrium quemdam modum horrendus ar"morum crepitus: omnia de induftria com"pofita ad terrorem. Sed haec, quibus info"lita atque infueta funt, Graeci & Phryges, &

"Cares timeant: Romanis, Gallici tumultus adsuetis, etiam vanitates notae sunt. Semel primo congressu ad Alliam olim fuderunt majores nostros: ex eo tempore per ducentos jam annos pecorum in modum consternatos caedunt fugantque; & plures prope de Gallis triumphi, quam de toto orbe terrarum, acti sunt. Jam usu hoc cognitum est, si primum inpetum, quem fervido ingenio & caeca ira effundunt, sustinueris, fluunt sudore & lassitudine membra, labant arma: mollia corpora, molles, ubi ira consedit, animos sol, pulvis, sitis, ut ferrum non admoveas, prosternunt. Non legionibus legiones eorum solum experti sumus, sed vir unus cum viro congrediendo, T. Manlius, M. Valerius, quantum Gallicam rabiem vinceret Romana virtus, docuerunt. Jam M. Manlius unus agmine scandentes in Capitolium Gallos detrusit. Et illis majoribus nostris cum haud dubiis Gallis in terra sua genitis res erat. Hi jam degeneres sunt; mixti, & Gallograeci vere, quod adpellantur: sicut in frugibus pecudibusque, non tantum semina ad servandam indolem valent, quantum terrae proprietas coelique, sub quo aluntur, mutat. Macedones, qui Alexandriam in Aegypto, qui Seleuciam ac Babyloniam, quique alias sparsas per orbem terrarum colonias habent, in Syros, Parthos, Ae-

"gyptios degenerarunt. Maſſilia, inter Gallos "ſita, traxit aliquantum ab adcolis animorum. "Tarentinis quid ex Spartana, dura illa & hor- "rida, diſciplina manſit? Generoſius in ſua "quidquid ſede gignitur; inſitum alienae terrae, "in id, quo alitur, natura vertente ſe, degenerat. "Phrygas igitur Gallicis oneratos armis, ſicut in "acie Antiochi cecîdiſtis, victos victores caedetis. "Magis id vereor, ne parum inde gloriae, quam "ne nimium belli ſit. Attalus eos rex ſaepe fudit "fugavitque. Nolite exiſtimare, belluas tantum "recens captas feritatem illam ſilveſtrem primo "ſervare, deinde, quum diu manibus humanis "alantur, miteſcere; in hominum feritate mul- "cenda non eamdem naturam eſſe. Eoſdemne "hos creditis eſſe, qui patres eorum avique fue- "runt? extorres inopia agrorum profecti domo "per aſperrimam Illyrici oram; Paeoniam inde "& Thraciam, pugnando cum ferociſſimis gen- "tibus, emenſi, has terras ceperunt. Duratos "eos tot malis exaſperatoſque accepit terra, quae "copia rerum omnium ſaginaret. Uberrimo "agro, mitiſſimo coelo, clementibus adcolarum "ingeniis, omnis illa, cum qua venerant, man- "ſuefacta eſt feritas. Vobis, mehercule, Martis "viris, cavenda ac fugienda quamprimum amoe- "nitas eſt Aſiae. Tantum hae peregrinae volup- "tates ad exſtinguendum vigorem animorum

" possunt; tantum contagio disciplinae morisque " adcolarum valet. Hoc tamen feliciter evenit, " quod, sicut vim adversus vos nequaquam, ita " famam apud Graecos parem illi antiquae obti- " nent, cum qua venerunt; bellique gloriam " victores eamdem inter socios habebitis, quam si " servantes antiquum specimen animorum Gallos " vicissetis."

XVIII. Concione dimissa, missisque ad Eposognatum legatis, qui unus ex regulis & in Eumenis amicitia manserat, & negaverat Antiocho adversus Romanos auxilia, castra movit. Primo die ad Alandrum flumen, postero ad vicum, quem vocant Tyscon, ventum. Eo legati Oroandensium quum venissent, amicitiam petentes, ducenta talenta iis sunt imperata; precantibusque, ut domum renunciarent, potestas facta. Ducere inde exercitum consul ad Plitendum: deinde ad Alyattos castra posita. Ec missi ad Eposognatum redierunt, & legati cum illis reguli orantes, ne Tectosagis bellum inferret. " Ipsum in eam gen- " tem iturum Eposognatum, persuasurumque, ut " imperata faciant." Data venia regulo, duci inde exercitus per Axylon (quam vocant) terram coeptus. Ab re nomen habet. Non ligni modo quidquam, sed ne spinas quidem, aut ullum aliud alimentum fert ignis. Fimo bubulo pro lignis utuntur. Ad Cuballum, Gallograeciae castellum,

castra habentibus Romanis adparuere cum magno tumultu hostium equites. Nec turbarunt tantum stationes Romanas, repente invecti; sed quosdam etiam occiderunt. Qui tumultus quum in castra perlatus esset, effusus repente omnibus portis equitatus Romanus fudit fugavitque Gallos, & aliquot fugientes occidit. Inde consul, ut qui jam ad hostes perventum cerneret, explorato deinde & cum cura coacto agmine procedebat. Et continentibus itineribus quum ad Sangarium flumen pervenisset, pontem, quia vado nusquam transitus erat, facere instituit. Sangarius, ex Adoreo monte per Phrygiam fluens, miscetur ad Bithyniam Tymbreti fluvio. Inde major jam geminatis aquis per Bithyniam fertur, & in Propontidem sese effundit; non tamen tam magnitudine memorabilis, quam quod piscium adcolis ingentem vim praebet. Transgressis ponte perfecto flumen, praeter ripam euntibus Galli Matris Magnae a Pessinunte obcurrere cum insignibus suis, vaticinantes fanatico carmine, Deam Romanis viam belli & victoriam dare, imperiumque ejus regionis. Accipere se omen quum dixisset consul, castra eo ipso loco posuit. Postero die ad Gordium pervenit. Id haud magnum quidem oppidum est, sed plus, quam mediterraneum, celebre & frequens emporium. Tria maria pari ferme distantia intervallo habet, Hellespontum, ad Sinopem, & alterius orae litora, qua

Cilices maritimi colunt. Multarum magnarumque praeterea gentium fines contingit, quarum commercium in eum maxime locum mutui usus contraxere. Id tum desertum fuga incolarum oppidum, refertum idem copia rerum omnium, invenerunt. Ibi stativa habentibus legati ab Eposognato venerunt, nunciantes, "Profectum eum "ad regulos Gallorum nihil aequi impetrasse. "Ex campestribus vicis agrisque frequentes demi-"grare, & cum conjugibus ac liberis, quae ferre "atque agere possint, prae se agentes portantesque "Olympum montem petere, ut inde armis loco-"rumque situ sese tueantur."

XIX. Certiora postea Oroandensium legati adtulerunt: "Tolistobojorum civitatem Olympum "montem cepisse; diversos Tectosagos alium "montem, qui Magaba dicatur, petisse. Troc-"mos, conjugibus ac liberis apud Tectosagos de-"positis, armatorum agmine Tolistobojis statuisse "auxilium ferre." Erant autem tunc trium populorum reguli Ortiagon, & Combolomarus, & Gaulotus. Iis haec maxime belli ratio sumendi fuerat, quod, quum montes editissimos ejus regionis tenerent, convectis omnibus, quae ad usum quamvis longi temporis subficerent, taedio se fatigaturos hostem censebant. "Nam neque ausu-"ros per tam ardua atque iniqua loca subire eos: "&, si conarentur, vel parva manu prohiberi hac

"deturbari poſſe. Nec quietos, in radicibus ge-" "lidorum montium ſedentes, frigus aut inopiam" "laturos." Et quum ipſa altitudo locorum eos tutaretur, foſſam quoque & alia munimenta verticibus iis, quos inſederant, circumjecere. Minima adparatus miſſilium telorum cura fuit, quod ſaxa adfatim praebituram aſperitatem ipſam locorum credebant.

XX. Conſul, quia non cominus pugnam, ſed procul locis obpugnandis, futuram praeceperat animo, ingentem vim pilorum, velitarium haſtarum, ſagittarum, glandiſque, & modicorum, qui funda mitti poſſent, lapidum paraverat. Inſtructuſque miſſilium adparatu ad Olympum montem ducit, & a quinque ferme millibus locat caſtra. Poſtero die cum quadringentis equitibus & Attalo progreſſum eum, ad naturam montis ſitumque Gallicorum caſtrorum viſendum, equites hoſtium, duplex numerus, effuſi caſtris in fugam averterunt. Occiſi quoque pauci fugientium, vulnerati plures. Tertio die cum omnibus ad loca exploranda profectus, quia nemo hoſtium extra munimenta proceſſit, tuto circumvectus montem, animadvertit, meridiana regione terrenos & placide adclivos ad quemdam finem colles eſſe, ad ſeptentrionem arduas & rectas prope rupes; atque, omnibus ferme aliis inviis, itinera tria eſſe: unum medio monte, qua terrena erant: duo difficilia ab hiberno ſolis

ortu, & ab aeſtivo occaſu. Haec contemplatus, eo die ſub ipſis radicibus poſuit caſtra. Poſtero die, ſacrificio facto, quum primis hoſtiis litaſſet, trifariam exercitum diviſum ducere ad hoſtem pergit. Ipſe cum maxima parte copiarum, qua aequiſſimum aditum praebebat mons, adſcendit. L. Manlium fratrem ab hiberno ortu, quoad loca patiantur, & tuto poſſit, ſubire jubet. Si qua periculoſa & praerupta obcurrant, non pugnare cum iniquitate locorum, neque inexſuperabilibus vim adferre; ſed obliquo monte ad ſe declinare, & ſuo agmini conjungi. C. Helvium cum tertia parte circumire ſenſim per infima montis, deinde ab aeſtivo occaſu erigere agmen. Et Attali auxilia trifariam aequo numero diviſit: ſecum eſſe ipſum juvenem juſſit. Equitatum cum elephantis in proxima tumulis planitie reliquit. Edictum praefectis, ut intenti, quid ubique geratur, animadvertant; opemque ferre, quo poſtulent res, properent.

XXI. Galli, duobus lateribus ſatis fidentes invia eſſe, ab ea parte, quae in meridiem vergeret, ut armis clauderent viam, quatuor ferme millia armatorum ad tumulum, inminentem viae minus mille paſſuum a caſtris, occupandum mittunt; eo ſe rati velut caſtello iter inpedituros. Quod ubi Romani viderunt, expediunt ſeſe ad pugnam. Ante ſigna modico intervallo velites eunt, & ab

Attalo Cretenſes ſagittarii, & funditores, & Tralli, & Thraces: ſigna peditum, ut per arduum, leni gradu ducuntur, ita prae ſe habentium ſcuta, ut miſſilia tantum vitarent, pede conlato non viderentur pugnaturi. Miſſilibus ex intervallo loci proelium commiſſum eſt, primo par, Gallos loco adjuvante, Romanos varietate & copia telorum. Procedente certamine, nihil jam aequi erat. Scuta longa, ceterum ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipſa plana, male tegebant Gallos. Nec jam tela alia habebant, praeter gladios: quorum, quum manum hoſtis non confereret, nullus uſus erat. Saxis, nec modicis, ut quae non praeparaſſent, ſed quod cuique temere trepidanti ad manum veniſſet, ut inſueti, nec arte nec viribus adjuvantes ictum, utebantur. Sagittis, glande, jaculis incauti ab omni parte configebantur: nec, quid agerent, ira & pavore obcaecatis animis, cernebant: & erant deprehenſi genere pugnae, in quod minime apti ſunt. Nam quemadmodum cominus, ubi in vicem pati & inferre vulnera licet, accendit ira animos eorum; ita, ubi ex occulto & procul levibus telis vulnerantur, nec, quo ruant caeco inpetu, habent, velut ferae transfixae in ſuos temere incurrunt. Detegebat vulnera eorum, quod nudi pugnant, & ſunt fuſa & candida corpora, ut quae numquam, niſi in pugna, nudentur: ita & plus ſanguinis e multa carne fundebatur, & foediores

patebant plagae, & candor corporum magis ſanguine atro maculabatur. Sed non tam patentibus plagis moventur. Interdum inſecta cute, ubi latior, quam altior, plaga eſt, etiam glorioſius ſe pugnare putant. Iidem, quum aculeus ſagittae aut glandis, abdítae introrſus, tenui vulnere in ſpeciem urit, & ſcrutantes, quae vellant, telum non ſequitur; tum, in rabiem & pudorem tam parvae perimentis peſtis verſi, proſternunt corpora humi, ſic ut paſſim procumberent. Alii, ruentes in hoſtem, undique configebantur: &, quum cominus venerant, gladiis a velitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet, & in dextra haſtas, quibus eminus utitur. Gladio Hiſpanienſi eſt cinctus. Quod ſi pede conlato pugnandum eſt, tranſlatis in laevam haſtis, ſtringit gladium. Pauci ſupererant jam Gallorum. Qui, poſtquam ab levi armatura ſuperatos ſe viderunt, & inſtare legionum ſigna, effuſa fuga caſtra repetunt, pavoris & tumultus jam plena: ut ubi feminae, puerique, & alia inbellis turba permixta eſſet. Romanos victores deſerti fuga hoſtium acceperunt tumuli.

XXII. Sub idem tempus L. Manlius & C. Helvius, quum, quoad viam colles obliqui dederunt, eſcendiſſent, poſtquam ad invia ventum eſt, flexere iter in partem montis, quae una habebat iter; & ſequi conſulis agmen, modico uterque intervallo, velut ex compoſito, coeperunt: quod

primo optimum factu fuisset, in id necessitate ipsa compulsi. Subsidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximo saepe usui fuerunt: ut, primis forte deturbatis, secundi & tegant pulsos, & integri pugnam excipiant. Consul, postquam ad tumulos, ab levi armatura captos, prima signa legionum pervenerunt, respirare & conquiescere paullisper militem jubet; simul strata per tumulos corpora Gallorum ostentat: Et, " quum levis ar-" matura tale proelium ediderit, quid ab legioni-" bus, quid ab justis armis, quid ab animis fortis-" simorum militum exspectari? Castra illis capi-" enda esse, in quae compulsus ab levi armatura " hostis trepidet." Praecedere tamen jubet levem armaturam: quae, quum staret agmen, colligendis per tumulos telis, ut missilia subficerent, haud segne id ipsum tempus consumserat. Jam castris adpropinquabant: & Galli, ne parum se munimenta sua tegerent, armati pro vallo constiterant. Obruti deinde omni genere telorum, quum, quo plures ac densiores erant, eo minus vani quidquam intercideret teli, intra vallum momento temporis compelluntur, stationibus tantum firmis ad ipsos aditus portarum relictis. In multitudinem, compulsam in castra, vis ingens missilium telorum conjiciebatur: &, vulnerari multos, clamor, permixtus mulierum atque puerorum ploratibus, significabat. In eos, qui portas stationibus suis

clauſerant, legionum anteſignani pila conjecerunt. Hi vero non vulnerabantur, ſed, tranſverberatis ſcutis, plerique inter ſe conſerti haerebant: nec diutius inpetum Romanorum ſuſtinuerunt.

XXIII. Patentibus jam portis, priuſquam inrumperent victores, fuga e caſtris Gallorum in omnes partes facta eſt. Ruunt caeci per vias, per invia: nulla praecipitia ſaxa, nullae rupes obſtant: nihil praeter hoſtem metuunt. Itaque plerique praecipites per vaſtam altitudinem prolapſi aut debilitati exanimantur. Conſul, caſtris captis, direptione praedaque abſtinet militem: ſequi pro ſe quemque, & inſtare, & perculſis pavorem addere jubet. Supervenit & alterum cum L. Manlio agmen; nec eos caſtra intrare ſinit. Protinus ad perſequendos hoſtes mittit: & ipſe paullo poſt, tradita captivorum cuſtodia tribunis militum, ſequitur; debellatum ratus, ſi in illo pavore quam plurimi caeſi forent, aut capti. Egreſſo conſule, C. Helvius cum tertio agmine advenit. Nec continere ſuos a direptione caſtrorum valuit: praedaque eorum, iniquiſſima ſorte, qui pugnae non interfuerant, facta eſt. Equites diu, ignari & pugnae & victoriae ſuorum, ſteterunt. Deinde & ipſi, quantum equis ſubire poterant, ſparſos fuga Gallos circa radices montis conſectati cecidere, aut cepere. Numerus interfectorum haud facile iniri potuit, quia late inter omnes amfrac-

tus montium fugaque & caedes fuit: & magna pars rupibus inviis in profundae altitudinis convalles delapſa eſt; pars in ſilvis vepribuſque occiſa. Claudius, qui bis pugnatum in Olympo monte ſcribit, ad quadraginta millia hominum caeſa, auctor eſt: Valerius Antias, qui magis inmodicus in numero augendo eſſe ſolet, non plus decem millia. Numerus captivorum haud dubie millia quadraginta explevit, quia omnis generis aetatiſque turbam ſecum traxerant, demigrantium magis, quam in bellum euntium, modo. Conſul, armis hoſtium in uno concrematis cumulo, ceteram praedam conferre omnes juſſit: & aut vendidit, quod ejus in publicum redigendum erat: aut cum cura, ut quam aequiſſima eſſet, per milites diviſit. Laudati quoque pro concione omnes ſunt, donatique pro merito quiſque: ante omnes Attalus, ſummo ceterorum adſenſu. Nam ſingularis ejus juvenis quum virtus & induſtria in omnibus laboribus periculiſque, tum modeſtia etiam fuerat.

XXIV. Supererat bellum integrum cum Tectoſagis. Ad eos profectus conſul, tertiis caſtris Ancyram, nobilem in illis locis urbem, pervenit, unde hoſtes paullo plus decem millia aberant. Ubi quum ſtativa eſſent, facinus memorabile a captiva factum eſt. Ortiagontis reguli uxor forma eximia cuſtodiebatur inter plures captivos, cui cuſtodiae centurio praeerat, & libidinis & avaritiae

militaris. Is primo ejus animum tentavit. Quem quum abhorrentem a voluntario videret ſtupro, corpori, quod ſervum fortuna erat, vim fecit. Deinde, ad leniendam indignitatem injuriae, ſpem reditus ad ſuos mulieri facit; & ne eam quidem, ut amans, gratuitam. Certo auri pondere pactus, ne quem conſcium ſuorum haberet, ipſi permittit, ut, quem vellet, unum ex captivis nuncium ad ſuos mitteret. Locum prope flumen conſtituit; quo duo, ne plus, neceſſarii captivae cum auro venirent nocte inſequenti ad eam accipiendam. Forte ipſius mulieris ſervus inter captivos ejuſdem cuſtodiae erat. Hunc nuncium primis tenebris extra ſtationes centurio educit. Nocte inſequenti & duo neceſſarii mulieris ad conſtitutum locum, & centurio cum captiva venit. Ubi quum aurum oſtenderent, quod ſummam talenti Attici (tanti enim pepigerat) expleret; mulier lingua ſua, "ſtringerent ferrum, & centurionem penſantem "aurum occiderent," imperavit. Jugulati praeciſum caput ipſa involutum veſte ferens, ad virum Ortiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, pervenit. Quem priuſquam complecteretur, caput centurionis ante pedes ejus abjecit: mirantique, cujuſnam id caput hominis, aut quod id facinus haudquaquam muliebre eſſet, & injuriam corporis, & ultionem violatae per vim pudicitiae confeſſa viro eſt: aliaque (ut traditur) ſanctitate

& gravitate vitae hujus matronalis facinoris decus ad ultimum conservavit.

XXV. Ad Ancyram in stativa Tectosagûm oratores ad consulem venerunt, petentes, ne ante ab Ancyra castra moveret, quam conlocutus cum suis regibus esset. Nullas conditiones pacis iis non bello fore potiores. Tempus in posterum diem constituitur, locusque qui maxime medius inter castra Gallorum & Ancyram est visus. Quo quum consul ad tempus cum praesidio quingentorum equitum venisset, nec ullo Gallorum ibi viso, regressus in castra esset, oratores iidem redeunt, excusantes, religione objecta venire reges non posse. Principes gentis, per quos aeque res transigi posset, venturos. Consul se quoque Attalum missurum dixit. Ad hoc conloquium utrimque ventum est. Trecentos equites Attalus praesidii caussa quum adduxisset, jactae sunt pacis conditiones. Finis rei quia absentibus ducibus inponi non poterat, convenit, uti consul regesque eo loco postero die congrederentur. Frustratio Gallorum eo spectabat, primum ut tererent tempus, donec res suas, quibus periclitari nolebant, cum conjugibus ac liberis trans Halyn flumen trajicerent: deinde quod ipsi consuli, parum cauto adversus conloquii fraudem, insidiabantur. Mille ad eam rem ex omni numero audaciae expertae delegerunt equites. Et successisset fraudi, ni pro jure

gentium, cujus violandi confilium initum erat, ftetiffet fortuna. Pabulatores lignatorefque Romani in eam partem, in qua conloquium futurum erat, ducti funt; tutius id futurum tribunis ratis, quia confulis praefidium & ipfum pro ftatione habituri erant, hofti obpofitum. Suam tamen alteram ftationem propius caftra fexcentorum equitum pofuerunt. Conful, adfirmante Attalo, venturos reges, & tranfigi rem poffe, profectus e caftris, quum eodem, quo antea, praefidio equitum quinque millia fere proceffiffet, nec multum a conftituto loco abeffet, repente concitatis equis cum inpetu hoftili videt Gallos venientes. Conftituit agmen, & expedire tela animofque equitibus juffis primo conftanter initium pugnae accepit, nec ceffit. Dein, quum praegraverat multitudo, cedere fenfim, nihil confufis turmarum ordinibus, coepit. Poftremo, quum jam plus in mora periculi, quam in ordinibus confervandis praefidii effet, omnes paffim in fugam effufi funt. Tum vero inftare diffipatis Galli, & caedere: magnaque pars obpreffa foret, ni ftatio pabulatorum, fexcenti equites, obcurriffent. Ii, procul clamore pavido fuorum exaudito, quum tela equofque expediffent, integri profligatam pugnam acceperunt. Itaque verfa extemplo fortuna eft, verfus in victores a victis terror. Et primo inpetu fufi Galli funt, & ex agris concurrebant pabulatores, & undique

obvius hostis Gallis erat: ut ne fugam quidem facilem aut tutam haberent, quia recentibus equis Romani fessos sequebantur. Pauci ergo effugerunt. Captus est nemo: major multo pars per fidem violati conloquii poenas morte luerunt. Romani, ardentibus ira animis, postero die omnibus copiis ad hostem perveniunt.

XXVI. Biduum natura montis per se ipsum exploranda, ne quid ignoti esset, absumsit consul. Tertio die, quum auspicio operam dedisset, deinde inmolasset, in quatuor partes divisas copias educit: duas ut medio monte duceret, duas ab lateribus ut adversus cornua Gallorum erigeret. Hostium quod roboris erat, Tectosagi & Trocmi mediam tenebant aciem, millia hominum quinquaginta. Equitatum (quia equorum nullus inter inaequales rupes usus erat) ad pedes deductum, decem millia hominum, ab dextro locaverunt cornu. Ariarathis Cappadoces & Morzi auxiliares in laevo quatuor ferme millium numerum explebant. Consul, sicut in Olympo monte, prima in acie locata levi armatura, telorum omnis generis ut aeque magna vis ad manum esset, curavit. Ubi adpropinquarunt, omnia eadem utrimque, quae fuerant in priore proelio, erant praeter animos, & victoribus ab re secunda auctos, & hostibus fractos: quia, etsi non ipsi victi erant, suae gentis hominum cladem pro sua ducebant. Itaque a paribus ini-

tiis coepta res eumdem exitum habuit. Velut nubes levium telorum conjecta obruit aciem Gallorum. Nec aut procurrere quisquam ab ordinibus suis, ne nudarent undique corpus ad ictus, audebant: & stantes, quo densiores erant, hoc plura, velut destinatum petentibus, vulnera accipiebant. Consul, jam per se turbatis si legionum signa ostendisset, versuros extemplo in fugam omnes ratus, receptis inter ordines velitibus & alia turba auxiliorum, aciem promovit.

XXVII. Galli, & memoria Tolistobojorum cladis territi, & inhaerentia corporibus gerentes tela, fessique & stando & vulneribus, ne primum quidem inpetum & clamorem Romanorum tulerunt. Fuga ad castra inclinavit. Sed pauci intra munimenta sese recepere: pars major, dextra laevaque praelati, qua quemque inpetus tulit, fugerunt. Victores, usque ad castra secuti, ceciderunt terga: deinde in castris cupiditate praedae haeserunt, nec sequebatur quisquam. In cornibus Galli diutius steterunt, quia serius ad eos perventum est. Ceterum ne primum quidem conjectum telorum tulerunt. Consul, qui ingressos in castra ab direptione abstrahere non poterat, eos, qui in cornibus fuerant, protinus ad sequendos hostes misit. Per aliquantum spatium secuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) ceciderunt: reliqui flumen Halyn tra-

jecerunt. Romanorum magna pars ea nocte in hoſtium caſtris manſit; ceteros in ſua caſtra conſul reduxit. Poſtero die captivos praedamque recenſuit: quae tanta fuit, quantam avidiſſima rapiendi gens, quum cis montem Taurum omnia armis per multos tenuiſſet annos, coacervare potuit. Galli, ex diſſipata paſſim fuga in unum locum congregati, magna pars ſaucii aut inermes, nudati omnibus rebus, oratores de pace ad conſulem miſerunt. Eos Manlius Epheſum venire juſſit. Ipſe, (jam enim medium autumni erat) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans, victorem exercitum in hiberna maritimae orae reduxit.

XXVIII. Dum haec in Aſia geruntur, in ceteris provinciis tranquillae res fuerunt. Cenſores Romae T. Quinctius Flamininus & M. Claudius Marcellus ſenatum perlegerunt. Princeps in ſenatu tertium lectus P. Scipio Africanus. Quatuor ſoli praeteriti ſunt, nemo curuli uſus honore. Et in equitatu recenſendo mitis admodum cenſura fuit. Subſtructionem ſuper Aequimaelium in Capitolio, & viam ſilice ſternendam a porta Capena ad Martis locaverunt. Campani, ubi cenſerentur, ſenatum conſuluerunt. Decretum, uti Romae cenſerentur. Aquae ingentes eo anno fuerunt. Tiberis duodecies campum Martium planaque urbis inundavit. Ab Cn. Manlio conſule bello

in Afia cum Gallis perfecto, alter conful M. Fulvius, perdomitis Aetolis, quum trajeciffet in Cephalleniam, circa civitates infulae mifit percunctatum, utrum fe dedere Romanis, an belli fortunam experiri, mallent? Metus ad omnes valuit, ne deditionem recufarent. Obfides inde imperatos pro viribus inopis populi, vicenos Nefiotae, Cranii, Palenfes & Samaei dederunt. Infperata pax Cephalleniae adfulferat; quum repente una civitas, incertum quam ob cauffam, Samaei defciverunt. Quia opportuno loco urbs pofita effet, timuiffe fe ajebant, ne demigrare cogerentur ab Romanis. Ceterum ipfine fibi eum finxerint metum & timore vano quietem exuerint, an jactata fermonibus res apud Romanos perlata ad eos fit, nihil comperti eft: nifi quod, datis jam obfidibus, repente portas claufferunt; & ne fuorum quidem precibus (miferat enim fub muros conful ad tentandam mifericordiam parentum populariumque) defiftere ab incepto voluerunt. Obpugnari deinde poftquam nihil pacati refpondebatur, coepta urbs eft. Adparatum omnem tormentorum machinarumque tranfvectum ab Ambraciae obpugnatione habebat: & opera, quae facienda erant, inpigre milites perfecerunt. Duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros.

XXIX. Nec ab Samaeis quidquam, quo aut opera, aut hoftis arceri poffet, praetermiffum eft.

Duabus tamen maxime reſiſtebant rebus: una, interiorem ſemper juxta validum pro diruto novum obſtruentes murum; altera, eruptionibus ſubitis, nunc in opera hoſtium, nunc in ſtationes. Et plerumque iis proeliis ſuperiores erant. Una ad coërcendos inventa haud magna memoratu res eſt. Centum funditores ab Aegio & Patris & Dymis adciti. A pueris ii, more quodam gentis, ſaxis globoſis, quibus ferme arenae inmixtis ſtrata litora ſunt, funda mare apertum inceſſentes, exercebantur. Itaque longius certiuſque & validiore ictu, quam Baliaris funditor, eo telo uſi ſunt. Et eſt non ſimplicis habenae, ut Baliarica aliarumque gentium funda: ſed triplex ſcutale, crebris ſuturis duratum, ne fluxa habena volutetur in jactu glans; ſed, librata quum ſederit, velut nervo miſſa excutiatur. Coronas modici circuli magno ex intervallo loci adſueti trajicere, non capita ſolum hoſtium vulnerabant, ſed quem locum deſtinaſſent oris. Eae fundae Samaeos cohibuerunt, ne tam crebro, neve tam audacter erumperent: adeo ut precarentur ex muris Achaeos, ut parumper abſcederent; & ſe, cum Romanis ſtationibus pugnantes, quiete ſpectarent. Quatuor menſes obſidionem Same ſuſtinuit. Quum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent, aut vulnerarentur, &, qui ſuperarent, feſſi & corporibus, & animis eſſent; Romani nocte per arcem, quam Cyatidem vocant,

(nam urbs, in mare devexa, in occidentem vergit) muro ſuperato, in forum pervenerunt. Samaei, poſtquam captam urbis partem ab hoſtibus ſenſerunt, cum conjugibus ac liberis in majorem refugerunt arcem. Inde poſtero die dediti, direpta urbe, ſub corona omnes venierunt.

XXX. Conſul, compoſitis rebus Cephalleniae praeſidio Samae inpoſito, in Peloponneſum, jam diu arceſſentibus Aegienſibus maxime ac Lacedaemoniis, trajecit. Aegium, a principio Achaïci concilii, ſemper conventus gentis indicti ſunt; ſeu dignitati urbis id, ſeu loci opportunitati datum eſt. Hunc morem Philopoemen eo primum anno labefactare conatus, legem parabat ferre, ut in omnibus civitatibus, quae Achaïci concilii eſſent, in vicem conventus agerentur. Et ſub adventum conſulis, Damiurgis civitatium, qui ſummus eſt magiſtratus, Aegium evocantibus, Philopoemen (praetor tum erat) Argos conventum edixit. Quo quum adpareret omnes fere conventuros, conſul quoque, quamquam Aegienſium favebat cauſſae, Argos venit: ubi quum diſceptatio fuiſſet, & rem inclinatam cerneret, incepto deſtitit. Lacedaemonii deinde eum in ſua certamina averterunt. Sollicitam eam civitatem exſules maxime habebant: quorum magna pars in maritimis Laconicae orae caſtellis, quae omnis ademta erat, habitabant. Id aegre patientes Lacedaemonii, ut aliqua libe-

rum ad mare haberent aditum, si quando Romam aliove quo mitterent legatos, simulque ut emporium & receptaculum peregrinis mercibus ad necessarios usus esset, nocte adorti vicum maritimum, nomine Lan, inproviso occupavere. Vicani, quique ibi exsules habitabant, primo inopinata re territi sunt: deinde, sub lucem congregati, levi certamine expulerunt Lacedaemonios. Terror tamen omnem maritimam oram pervasit: legatosque communiter, & castella omnia vicique, & exsules, quibus ibi domicilia erant, ad Achaeos miserunt.

XXXI. Philopoemen praetor, jam inde ab initio exsulum caussae & amicus, & auctor semper Achaeis minuendi opes & auctoritatem Lacedaemoniorum, concilium querentibus dedit. Decretumque, eo referente, factum est, "Quum in "fidem Achaeorum tutelamque T. Quinctius & "Romani Laconicae orae castella & vicos tradidissent, &, quum abstinere his ex foedere Lace"daemonii deberent, Las vicus obpugnatus esset, "caedesque ibi facta; qui ejus rei auctores adfi"nesque essent, nisi dederentur Achaeis, viola"tum videri foedus." Ad exposcendos eos legati extemplo Lacedaemonem missi sunt. Id imperium adeo superbum & indignum Lacedaemoniis visum est, ut, si antiqua civitatis fortuna esset, haud dubie arma extemplo capturi fuerint.

Maxime autem consternavit eos metus, si semel primis imperiis obediendo jugum accepissent, ne, id quod jam diu moliretur, Philopoemen exsulibus Lacedaemonem traderet. Furentes igitur ira, triginta hominibus ex factione, cum qua consiliorum aliqua societas Philopoemeni atque exsulibus erat, interfectis, decreverunt, renunciandam societatem Achaeis, legatosque extemplo Cephalleniam mittendos, qui consuli M. Fulvio, quique Romanis Lacedaemonem dederent; orarentque eum, ut veniret in Peloponnesum ad urbem Lacedaemonem in fidem ditionemque populi Romani accipiendam.

XXXII. Id ubi legati ad Achaeos retulerunt, omnium civitatium, quae ejus concilii erant, consensu bellum Lacedaemoniis indictum est. Ne extemplo gereretur, hiems inpediit. Incursionibus tamen parvis, latrocinii magis quam belli modo, non terra tantum, sed etiam navibus a mari fines eorum vastati. Hic tumultus consulem in Peloponnesum adduxit; jussuque ejus Elin concilio indicto, Lacedaemonii ad disceptandum adciti. Magna ibi non disceptatio modo, sed etiam altercatio fuit. Cui consul, quum alia, satis ambitiose partem utramque fovendo, incerta respondisset, una denunciatione, ut bello adstinerent, donec Romam legatos ad senatum misissent, finem inposuit. Utrimque legatio missa Romam est.

Exſules quoque Lacedaemoniorum ſuam cauſſam legationemque Achaeis injunxerunt, Diophanes & Lycortas, Megalopolitani ambo, principes legationis Achaeorum fuerunt. Qui, diffidentes in republica, tum quoque minime inter ſe convenientes orationes habuerunt. Diophanes ſenatui diſceptationem omnium rerum permittebat: eos optime controverſias inter Achaeos ac Lacedaemonios finituros eſſe. Lycortas ex praeceptis Philopoemenis poſtulabat, ut Achaeis ex foedere ac legibus ſuis, quae decreſſent, agere liceret: libertatemque ſibi inlibatam, cujus ipſi auctores eſſent, praeſtarent. Magnae auctoritatis apud Romanos tum gens Achaeorum erat: novari tamen nihil de Lacedaemoniis placebat. Ceterum reſponſum ita perplexum fuit, ut & Achaei ſibi de Lacedaemone permiſſum acciperent; & Lacedaemonii non omnia conceſſa iis interpretarentur. Hac poteſtate inmodice Achaei ac ſuperbe uſi ſunt.

XXXIII. Philopoemeni continuatur magiſtratus; qui veris initio, exercitu indicto, caſtra in finibus Lacedaemoniorum poſuit. Legatos deinde miſit ad depoſcendos auctores defectionis, & civitatem in pace futuram, ſi id feciſſent, pollicens, & illos nihil indicta cauſſa paſſuros. Silentium prae metu ceterorum fuit. Quos nominatim depopoſcerat, ipſi ſe ituros profeſſi ſunt; fide ac-

cepta ab legatis, vim abfuturam, donec caussam dixissent. Ierunt alii etiam inlustres viri, & advocati privatis, & quia pertinere caussam eorum ad rempublicam censebant. Numquam alias exsules Lacedaemoniorum Achaei secum adduxerant in fines, quia nihil aeque alienaturum animos civitatis videbatur. Tunc exercitus totius prope antesignani exsules erant. Ii venientibus Lacedaemoniis ad portam castrorum agmine facto obcurrerunt. Et primo lacessere jurgiis: deinde, altercatione orta, quum accenderentur irae, ferocissimi exsulum inpetum in Lacedaemonios fecerunt. Quum illi Deos & fidem legatorum testarentur, & legati & praetor submoveret turbas, & protegeret Lacedaemonios, vinculaque jam quosdam injicientes arceret, crescebat tumultu concitato turba. Et Achaei ad spectaculum primo concurrebant. Deinde vociferantibus exsulibus, quae passi forent, & orantibus opem, adfirmantibusque simul, "Numquam talem occasionem habituros, si eam "praetermisissent: foedus, quod in Capitolio, "quod Olympiae, quod in arce Athenis sacratum "fuisset, irritum per illos esse: priusquam alio "de integro foedere obligarentur, noxios puniendos esse;" accensa his vocibus multitudo ad vocem unius, qui, ut ferirent, inclamavit, saxa conjecit: atque ita septemdecim, quibus vincula per tumultum injecta erant, interfecti sunt: sexa-

ginta tres postero die comprehensi, a quibus praetor vim arcuerat, non quia salvos vellet, sed quia perire caussa indicta nolebat, objecti multitudini iratae, quum aversis auribus pauca locuti essent, damnati omnes, & traditi sunt ad supplicium.

XXXIV. Hoc metu injecto, Lacedaemoniis imperatum primum, ut muros diruerent: deinde, ut omnes externi auxiliares, qui mercede apud tyrannos militassent, terra Laconica excederent: tum, uti, quae servitia tyranni liberassent, (ea magna multitudo erat) ante diem certam abirent; qui ibi mansissent, eos prehendendi, vendendi, abducendi Achaeis jus esset. Lycurgi leges moresque abrogarent. Achaeorum adsuescerent legibus institutisque. Ita unius eos corporis fore, & de omnibus rebus facilius consensuros. Nihil obedientius fecerunt, quam ut muros diruerent: nec aegrius passi sunt, quam exsules reduci. Decretum Tegeae in concilio communi Achaeorum de restituendis iis factum est. Et, mentione inlata, externos auxiliares dimissos, & Lacedaemoniis adscriptos (ita enim vocabant, qui a tyrannis liberati erant) urbe excessisse, in agros dilapsos; priusquam dimitteretur exercitus, ire praetorem cum expeditis, & comprehendere id genus hominum, & vendere jure praedae placuit. Multi comprehensi venierunt. Porticus ex ea pecunia Megalopoli permissu Achaeorum refecta est, quam

Lacedaemonii diruerant. Et ager Belbinates, quem injuria tyranni Lacedaemoniorum possederant, restitutus eidem civitati, ex decreto vetere Achaeorum, quod factum erat, Philippo Amyntae filio regnante. Per haec velut enervata civitas Lacedaemoniorum diu Achaeis obnoxia fuit. Nulla tamen res tanto erat damno, quam disciplina Lycurgi, cui per septingentos annos adsueverant, sublata.

XXXV. A concilio, ubi apud consulem inter Achaeos Lacedaemoniosque disceptatum est, M. Fulvius, quia jam in exitu annus erat, comitiorum caussa profectus Romam, creavit consules M. Valerium Messallam & C. Livium Salinatorem, quum M. Aemilium Lepidum inimicum, eo quoque anno petentem, dejecisset. Praetores inde creati Q. Marcius Philippus, M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Atinius, P. Claudius Pulcher, L. Manlius Acidinus. Comitiis perfectis, consulem M. Fulvium in provinciam ad exercitum redire placuit; eique & collegae Cn. Manlio imperium in annum prorogatum est. Eo anno in aedem Herculis signum Dei ipsius ex decemvirorum responso, & sejuges in Capitolio aurati a P. Cornelio positi. Consulem dedisse inscriptum est. Et duodecim clipea aurata ab aedilibus curulibus, P. Claudio Pulchro & Ser. Sulpicio Galba, sunt posita ex pecunia, qua frumentarios ob

annonam compreſſam damnarunt. Et aedilis plebis Q. Fulvius Flaccus duo ſigna aurata, uno reo damnato, (nam ſeparatim accuſaverant) poſuit. Collega ejus A. Caecilius neminem condemnavit. Ludi Romani ter, plebeji quinquies toti inſtaurati. M. Valerius Meſſalla inde & C. Livius Salinator conſulatum idibus Martiis quum iniſſent, de republica, deque provinciis & exercitibus ſenatum conſuluerunt. De Aetolia & Aſia nihil mutatum eſt. Conſulibus, alteri Piſae cum Liguribus, alteri Gallia provincia decreta eſt. Comparare inter ſe, aut ſortiri juſſi, & novos exercitus, binas legiones, ſcribere, & ut ſociis Latini nominis quina dena millia peditum imperarent, & mille & ducentos equites. Meſſallae Ligures, Salinatori obtigit Gallia. Praetores inde ſortiti ſunt. M. Claudio urbana, P. Claudio peregrina juriſdictio evenit. Q. Marcius Siciliam, C. Stertinius Sardiniam, L. Manlius Hiſpaniam citeriorem, C. Atinius ulteriorem eſt ſortitus.

XXXVI. De exercitibus ita placuit. E Gallia legiones, quae ſub C. Laelio fuerant, ad M. Tuccium propraetorem in Bruttios traduci: &, qui in Sicilia eſſet, dimitti exercitum: & claſſem, quae ibi eſſet, Romam reducere M. Sempronium propraetorem. Hiſpaniis legiones ſingulae, quae tum in iis provinciis erant, decretae: & ut terna millia peditum, ducenos equites ambo praetores

in ſupplementum ſociis imperarent, ſecumque tranſportarent. Priuſquam in provincias novi magiſtratus proficiſcerentur, ſupplicatio in triduum pro collegio decemvirorum imperata fuit in omnibus compitis, quod luce inter horam tertiam ferme & quartam tenebrae obortae fuerant. Et novemdiale ſacrificium indictum eſt, quod in Aventino lapidibus pluiſſet. Campani, quum eos ex ſenatuſconſulto, quod factum erat priore anno, cenſores Romae cenſeri coëgiſſent, (nam antea incertum fuerat, ubi cenſerentur) petierunt, ut ſibi cives Romanas ducere uxores liceret; &, ſi qui prius duxiſſent, ut habere eas, & ante eam diem nati, uti juſti ſibi liberi haeredeſque eſſent. Utraque res impetrata. De Formianis Fundaniſque municipibus & Arpinatibus C. Valerius Tappus tribunus plebis promulgavit, uti iis ſuffragii latio (nam ante ſine ſuffragio habuerant civitatem) eſſet. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia non ex auctoritate ſenatus ferretur, quum intercederent, edocti, populi eſſe, non ſenatus jus, ſuffragium, quibus velit, inpartiri, deſtiterunt incepto. Rogatio perlata eſt, ut in Aemilia tribu Formiani & Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent. Atque in his tribubus tum primum ex Valerio plebiſcito cenſi ſunt. M. Claudius Marcellus cenſor, ſorte ſuperato T. Quinctio, luſtrum condidit. Cenſa ſunt civium capita ducenta quinquaginta octo

millia trecenta decem & octo. Lustro perfecto, consules in provincias profecti sunt.

XXXVII. Hieme ea, qua haec Romae gesta sunt, ad Cn. Manlium, consulem primum, deinde pro consule, hibernantem in Asia, legationes undique ex omnibus civitatibus gentibusque, quae cis Taurum montem incolunt, conveniebant. Et ut clarior nobiliorque victoria Romanis de rege Antiocho fuit, quam de Gallis; ita laetior sociis erat de Gallis, quam de Antiocho. Tolerabilior regia servitus fuerat, quam feritas inmanium barbarorum incertusque in dies terror, quo velut tempestas eos populantes inferret. Itaque, ut quibus libertas, Antiocho pulso, pax, Gallis domitis, data esset, non gratulatum modo venerant, sed coronas etiam aureas, pro suis quaeque facultatibus, adtulerant. Et ab Antiocho legati, & ab ipsis Gallis, ut pacis leges dicerentur, & ab Ariarathe rege Cappadocum venerunt, ad veniam petendam, luendamque pecunia noxam, quod auxiliis Antiochum juvisset. Huic sexcenta talenta argenti sunt imperata. Gallis responsum, quum Eumenes rex venisset, tum daturum iis leges. Civitatium legationes cum benignis responsis, laetiores etiam quam venerant, dimissae. Antiochi legati pecuniam in Pamphyliam, frumentumque ex pacto cum L. Scipione foedere jussi advehere; eo se cum exercitu venturum. Principio deinde veris, lustrato exercitu,

profectus, die octavo Apameam venit. Ibi triduum stativis habitis, tertiis rursus ab Apamea castris in Pamphyliam, quo pecuniam frumentumque regios convehere jusserat, pervenit. Mille & quingenta talenta argenti accepta Apameam deportantur. Frumentum exercitui dividitur. Inde ad Pergam ducit: quae una in iis locis regio tenebatur praesidio. Adpropinquanti praefectus praesidii obvius fuit, triginta dierum tempus petens, ut regem Antiochum de urbe tradenda consuleret. Dato tempore, ad eam diem praesidio decessum est. A Perga, L. Manlio fratre cum quatuor millibus militum Oroanda, ad reliquum pecuniae ex eo, quod pepigerant, exigendum, misso, ipse, quia Eumenem regem & decem legatos ab Roma Ephesum venisse audierat, jussis sequi Antiochi legatis, Apameam exercitum reduxit.

XXXVIII. Ibi ex decem legatorum sententia foedus in haec verba fere cum Antiocho conscriptum est. " Amicitia regi Antiocho cum populo " Romano his legibus & conditionibus esto. Ne " quem exercitum, qui cum populo Romano so- " ciisve bellum gesturus erit, rex per fines regni " sui, eorumve, qui sub ditione ejus erunt, trans- " ire sinito: neu commeatu, neu qua alia ope ju- " vato. Idem Romani sociique Antiocho, & iis, " qui sub imperio ejus erunt, praestent. Belli ge- " rendi jus Antiocho ne esto cum iis, qui insulas

" colunt, neve in Europam tranſeundi. Excedi-
" to urbibus, agris, vicis, caſtellis cis Taurum
" montem uſque ad Tanaïm amnem, & a valle
" Tauri uſque ad juga, qua in Lycaoniam ver-
" git. Ne qua arma efferto, ex iis oppidis, agris,
" caſtelliſque, quibus excedat. Si qua extulit,
" quae quoque oportebit, recte reſtituito. Ne mi-
" litem, neu quem alium ex regno Eumenis reci-
" pito. Si qui earum urbium cives, quae reg-
" no abſcedunt, cum rege Antiocho intraque fi-
" nes ejus regni ſunt, Apameam omnes ante diem
" certam redeant. Qui ex regno Antiochi apud
" Romanos ſocioſque ſunt, iis jus abeundi ma-
" nendique eſto. Servos, ſeu fugitivos, ſeu bello
" captos, ſeu qui liber captus aut transfuga erit,
" reddito Romanis ſociiſque. Elephantos tradito
" omnes, neque alios parato. Tradito & naves
" longas armamentaque earum: neve plures,
" quam decem naves actuarias, (nulla quarum plus
" quam triginta remis agatur) habeto: neve mo-
" nerem ex belli cauſſa, quod ipſe inlaturus erit.
" Neve navigato citra Calycadnum, neve Sarpedo-
" nem, promontoria: extra quam, ſi qua navis pe-
" cuniam, ſtipendium, aut legatos, aut obſides
" portabit. Milites mercede conducendi ex iis
" gentibus, quae ſub ditione populi Romani
" ſunt, Antiocho regi jus ne eſto: ne voluntarios
" quidem recipiendi. Rhodiorum ſociorumve

" quae aedes aedificiaque intra fines regni Antio-" chi ſunt, quo jure ante bellum fuerunt, eo " Rhodiorum ſociorumve ſunto. Si quae pecu-" niae debentur, earum exactio eſto. Si quid " ablatum eſt, id conquirendi, cognoſcendi, repe-" tendique jus item eſto. Si quas urbes, quas " tradi oportet, ii tenent, quibus Antiochus dedit, " & ex iis praeſidia deducito; utique recte tra-" dantur, curato. Argenti probi duodecim millia " Attica talenta dato intra duodecim annos penſi-" onibus aequis, (talentum ne minus pondo octo-" ginta Romanis ponderibus pendat) & tritici " quingenta quadraginta millia modiûm. Eumeni " regi talenta trecenta quinquaginta intra quin-" quennium dato: & pro frumento, quod aeſtimati-" one fiat, talenta centum viginti ſeptem. Obſides " Romanis viginti dato, & triennio mutato; ne mi-" nores octonûm denûm annorum, neu majores " quinûm quadragenûm. Si qui ſociorum populi " Romani ultro bellum inferent Antiocho, vim vi " arcendi jus eſto; dum ne quam urbem aut belli jure " teneat, aut in amicitiam accipiat. Controverſias " inter ſe jure ac judicio diſceptanto, aut, ſi utriſ-" que placebit, bello." De Hannibale Poeno, & Aetolo Thoante, & Mnaſimacho Acarnane, & Chalcidenſibus Eubulida & Philone, dedendis, in hoc quoque foedere adſcriptum eſt. Et ut, ſi

quid poſtea addi, demi, mutarive placuiſſet, ut id ſalvo foedere fieret.

XXXIX. Conſul juravit in hoc foedus. Ab rege qui exigerent jusjurandum, profecti Q. Minucius Thermus & L. Manlius, qui tum forte ab Oroandis rediit. Et Q. Fabio Labeoni, qui claſſi praeerat, ſcripſit, ut Patara extemplo proficiſceretur; quaeque ibi naves regiae eſſent, concideret cremaretque. Profectus ab Epheſo, quinquaginta tectas naves aut concidit, aut incendit. Telmiſſum eadem expeditione, territis ſubito adventu claſſis oppidanis, recepit. Ex Lycia protinus, juſſis ab Epheſo ſequi, qui ibi relicti erant, per inſulas in Graeciam trajecit. Athenis paucos moratus dies, dum Piraeeum ab Epheſo naves venirent, totam inde claſſem in Italiam reduxit. Cn. Manlius quum inter cetera, quae accipienda ab Antiocho erant, elephantos quoque accepiſſet, donoque Eumeni omnes dediſſet; deinde cauſſas civitatium, multis inter novas res turbatis, cognovit. Et Ariarathes rex, parte dimidia pecuniae imperatae, Eumenis beneficio, cui deſponderat per eos dies filiam, remiſſa, in amicitiam eſt acceptus. Civitatium autem cognitis cauſſis, decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quae ſtipendiariae regi Antiocho fuerant, & cum populo Romano ſenſerant, iis inmunitatem dederunt: quae partium Antiochi fuerant, aut ſtipen-

diariae Attali regis, eas omnes vectigal pendere Eumeni jusserunt. Nominatim praeterea Colophoniis, qui in Notio habitant, & Cymaeis, & Mylasenis inmunitatem concesserunt. Clazomeniis, super inmunitatem, & Drymusam insulam dono dederunt: & Milesiis, quem sacrum adpellant, agrum restituerunt: & Iliensibus Rhoeteum & Gergithum addiderunt, non tam ob recentia ulla merita, quam originum memoria. Eadem & Dardanum liberandi caussa fuit. Chios quoque, & Smyrnaeos, & Erythraeos, pro singulari fide, quam eo bello praestiterunt, & agro donarunt, & in omni praecipuo honore habuerunt. Phocaeensibus & ager, quem ante bellum habuerant, redditus; &, ut legibus antiquis uterentur, permissum. Rhodiis adfirmata, quae data priore decreto erant; Lycia & Caria datae usque ad Maeandrum amnem, praeter Telmissum. Regi Eumeni Chersonesum in Europa & Lysimachiam, castella, vicos, agros, quibus finibus tenuerat Antiochus, adjecerunt: in Asia Phrygiam utramque, (alteram ad Hellespontum, majorem alteram vocant) & Mysiam, quam Prusias rex ademerat, ei restituerunt: & Lycaoniam, & Milyada, & Lydiam, & nominatim urbes Tralles, atque Ephesum, & Telmissum. De Pamphylia disceptatum inter Eumenem & Antiochi legatos quum esset; quia pars ejus citra, pars ultra Taurum est, integra res ad senatum rejicitur.

XL. His foederibus decretisque datis, Manlius, cum decem legatis omnique exercitu ad Hellespontum profectus, evocatis eo regulis Gallorum, leges, quibus pacem cum Eumene servarent, dixit; denunciavitque, ut morem vagandi cum armis finirent, agrorumque suorum terminis se continerent. Contractis deinde ex omni ora navibus, & Eumenis etiam classe per Athenaeum fratrem regis ab Elaea adducta, copias omnes in Europam trajecit. Inde, per Chersonesum modicis itineribus grave praeda omnis generis agmen trahens, Lysimachiae stativa habuit; ut quam maxime recentibus & integris jumentis Thraciam, per quam iter vulgo horrebant, ingrederetur. Quo profectus est ab Lysimachia die, ad amnem, Melana quem vocant, inde postero die Cypsela pervenit. A Cypselis via decem millium fere silvestris, angusta, confragosa excipiebat. Propter cujus difficultatem itineris in duas partes divisus exercitus. Et praecedere una jussa, altera magno intervallo cogere agmen, media impedimenta interposuit: plaustra cum pecunia publica erant, pretiosaque alia praeda. Itaque, quum per saltum iret, Thracum decem haud amplius millia ex quatuor populis, Astii, & Caeni, & Maduateni, & Coreli, ad ipsas angustias viam circumsederunt. Opinio erat, non sine Philippi regis Macedonum fraude id factum. Eum scisse, non alia, quam per Thraciam,

redituros Romanos, & quantam pecuniam ſecum portarent. In primo agmine imperator erat, ſollicitus propter iniquitatem locorum. Thraces nihil ſe moverunt, donec armati tranſirent. Poſtquam primos ſuperaſſe anguſtias viderunt, poſtremos nondum adpropinquantes, inpedimenta & ſarcinas invadunt. Caeſiſque cuſtodibus, partim ea, quae in plauſtris erant, diripere, partim ſub oneribus jumenta abſtrahere. Unde poſtquam clamor primum ad eos, qui, jam ingreſſi ſaltum, ſequebantur, deinde etiam ad primum agmen eſt perlatus, utrimque in medium concurritur, & inordinatum ſimul pluribus locis proelium conſeritur. Thracas praeda ipſa inpeditos oneribus, & pleroſque (ut ad rapiendum manus vacuas haberent) inermes, ad caedem praebet; Romanos iniquitas locorum, barbaris per calles notos obcurſantibus, & latentibus interdum per cavas valles, prodebat. Ipſa etiam onera plauſtraque, ut fors tulit, his aut illis incommode objecta, pugnantibus inpedimento ſunt: alibi praedo, alibi praedae vindex cadit. Prout locus iniquus aequuſve his aut illis, prout animus pugnantium eſt, prout numerus, (alii enim pluribus, quam ipſi erant, alii paucioribus, obcurrerant) varia pugnae fortuna eſt. Multi utrimque cadunt. Jam nox adpetebat, quum proelio excedunt Thraces, non fuga vulnerum aut mortis, ſed quia ſatis praedae habebant.

XLI. Romanorum primum agmen extra ſaltum circa templum Bendidium caſtra loco aperto poſuit: pars altera ad cuſtodiam inpedimentorum medio in ſaltu, duplici circumdata vallo, manſit. Poſtero die, prius explorato ſaltu, quam moverent, primis ſe conjungunt. In eo proelio, quum & inpedimentorum pars & calonum, & milites aliquot, quum paſſim toto prope ſaltu pugnaretur, cecidiſſent, plurimum Q. Minucii Thermi morte damni eſt acceptum, fortis ac ſtrenui viri. Eo die ad Hebrum flumen perventum eſt. Inde Aeniorum fines praeter Apollinis, Zerynthium quem vocant incolae, templum ſuperant. Aliae anguſtiae circa Tempyra excipiunt, (hoc loco nomen eſt) nec minus confragoſae, quam priores: ſed, quia nihil ſilveſtre circa eſt, ne latebras quidem ad inſidiandum praebent. Huc ad eamdem ſpem praedae Thrauſi (gens & ipſa Thracum) convenere: ſed, quia nudae valles, procul ut conſpicerentur anguſtias obſidentes, efficiebant, minus terroris tumultuſque fuit apud Romanos. Quippe etſi iniquo loco, proelio tamen juſto, acie aperta, conlatis ſignis dimicandum erat. Conferti ſubeuntes cum clamore, inpetu facto, primum expulere loco hoſtes; deinde avertere. Fuga inde caedeſque, ſuis ipſos inpedientibus anguſtiis, fieri coepta eſt. Romani victores ad vicum Maronitarum (Saren adpellant) poſuerunt caſtra. Poſtero die patenti itinere

Priaticus campus eos excepit; triduumque ibi, frumentum accipientes, manſerunt, partim ex agris Maronitarum, conferentibus ipſis, partim ex navibus ſuis, quae cum omnis generis commeatu ſequebantur. Ab ſtativis diei via Apolloniam fuit. Hinc per Abderitarum agrum Neapolim perventum eſt. Hoc omne per Graecorum colonias pacatum iter fuit. Reliquum inde per medios Thracas, dies noctesque, etſi non infeſtum, ſuſpectum tamen, donec in Macedoniam pervenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus, quum a Scipione eadem via duceretur, habuerat, nullam ob aliam cauſſam, quam quod praedae minus, quod peteretur, fuerat. Quamquam tum quoque Claudius auctor eſt, ad quindecim millia Thracum, praecedenti ad exploranda loca agmen Mutini Numidae obcurriſſe. Quadringentos equites fuiſſe Numidas, paucos elephantos. Mutinis filium per medios hoſtes cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupiſſe. Eumdem mox, quum jam Mutines, in medio elephantis conlocatis, in cornua equitibus diſpoſitis, manum cum hoſte conſeruiſſet, terrorem ab tergo praebuiſſe. Atque inde turbatos equeſtri velut procella hoſtes ad peditum agmen non acceſſiſſe. Cn. Manlius per Macedoniam in Theſſaliam exercitum traduxit. Inde per Epirum Apolloniam quum perveniſſet, nondum

adeo hiberno contemto mari, ut trajicere auderet, Apolloniae hibernavit.

XLII. Exitu prope anni M. Valerius conſul ex Liguribus ad magiſtratus ſubrogandos Romam venit, nulla memorabili in provincia re geſta, ut ea probabilis morae cauſſa eſſet, quod ſolito ſerius ad comitia veniſſet. Comitia conſulibus rogandis fuerunt ante diem duodecimum Kalendas Martias. Creati M. Aemilius Lepidus, C. Flaminius. Poſtero die praetores facti Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpicius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terentius Maſſiliota, Q. Fulvius Flaccus, M. Furius Craſſipes. Comitiis perfectis, quas provincias praetoribus eſſe placeret, retulit ad ſenatum conſul. Decreverunt duas Romae, juris dicundi cauſſa; duas extra Italiam, Siciliam & Sardiniam; duas in Italia, Tarentum & Galliam. Et extemplo priuſquam inirent magiſtratum, ſortiri juſſi. Ser. Sulpicius urbanam, Q. Terentius peregrinam eſt ſortitus. L. Terentius Siciliam, Q. Fulvius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam. Eo anno L. Minucius Myrtilus & L. Manlius, quod legatos Karthaginienſes pulſaſſe dicebantur, juſſu M. Claudii praetoris urbis per fetiales traditi ſunt legatis, & Karthaginem avecti. In Liguribus magni belli, & gliſcentis in dies magis, fama erat. Itaque conſulibus novis, quo die de provinciis & de republica retulerunt, ſenatus utriſ-

que Ligures provinciam decrevit. Huic senatusconsulto Lepidus consul intercedebat, "Indignum "esse" praedicans, "consules ambos in valles "Ligurum includi. M. Fulvium & Cn. Manlium "biennium jam, alterum in Europa, alterum in "Asia, velut pro Philippo atque Antiocho substi- "tutos, regnare. Si exercitus in his terris esse "placeat, consules iis potius, quam privatos, prae- "esse oportere. Vagari eos cum belli terrore per "nationes, quibus bellum indictum non sit, pacem "pretio venditantes. Si eas provincias exercitibus "obtinere opus esset; sicut M'. Acilio L. Scipio "consul, L. Scipioni M. Fulvius & Cn. Manlius "successissent consules; ita Fulvio Manlioque C. "Livium & M. Valerium consules debuisse suc- "cedere. Nunc certe, perfecto Aetolico bello, "recepta ab Antiocho Asia, devictis Gallis, aut "consules ad exercitus consulares mitti, aut repor- "tari legiones inde, reddique tandem reipublicae "debere." Senatus, his auditis, in sententia perseveravit, ut consulibus ambobus Ligures provincia esset: Manlium Fulviumque decedere de provinciis, & exercitus inde deducere, ac redire Romam placuit.

XLIII. Inimicitiae inter M. Fulvium & M. Aemilium consulem erant: & super cetera Aemilius, serius biennio se consulem factum M. Fulvii opera, ducebat. Itaque ad invidiam ei facien-

dam legatos Ambracienses in senatum, subornatos criminibus, introduxit. Qui " sibi, quum in pace " essent, imperataque a prioribus consulibus fecis- " sent, & eadem praestare obedienter M. Fulvio " parati essent, bellum inlatum" questi, " agros " primum depopulatos, terrorem direptionis & " caedis urbi injectum, ut eo metu claudere coge- " rentur portas. Obsessos deinde & obpugnatos " se, & omnia exempla belli edita in se, caedibus, " incendiis, ruinis, direptione urbis: conjuges, " liberos in servitium abstractos: bona ademta, " &, quod se ante omnia moveat, templa tota " urbe spoliata ornamentis. Simulacra Deûm, " Deos immo ipsos, convulsos ex sedibus suis, ab- " latos esse; parietes postesque nudatos, quos ado- " rent, ad quos precentur & supplicent, Ambraci- " ensibus superesse." Haec querentes, interrogando criminose ex composito, consul ad plura, velut non sua sponte dicenda, eliciebat. Motis Patribus, alter consul C. Flaminius M. Fulvii caussam excepit: qui, " veterem & obsoletam viam ingres- " sos Ambracienses," dixit. " Sic M. Marcellum " a Syracusanis, sic Q. Fulvium a Campanis accu- " satos. Quin eadem opera T. Quinctium a Phi- " lippo rege, M'. Acilium & L. Scipionem ab " Antiocho, Cn. Manlium a Gallis, ipsum M. " Fulvium ab Aetolis & Cephalleniae populis ac- " cusari paterentur. Ambraciam obpugnatam &

"captam, & ſigna inde ornamentaque ablata, & "cetera facta, quae captis urbibus ſoleant, negaturum aut me pro M. Fulvio, aut ipſum M. Fulvium cenſetis, Patres conſcripti? qui ob has res geſtas triumphum a vobis poſtulaturus ſit; Ambraciam captam, ſignaque, quae ablata criminantur, & cetera ſpolia ejus urbis ante currum laturus, & fixurus in poſtibus ſuis. Nihil eſt, quod ſe ab Aetolis ſeparent. Eadem Ambracienſium & Aetolorum cauſſa eſt. Itaque collega meus vel in alia cauſſa inimicitias exerceat, vel, ſi in hac utique mavult, retineat Ambracienſes ſuos in adventum M. Fulvii. Ego nec de Ambracienſibus, nec de Aetolis decerni quidquam, abſente M. Fulvio, patiar."

XLIV. Quum Aemilius callidam malitiam inimici, velut omnibus notam, inſimularet, & tempus eum morando extracturum diceret, ne conſule inimico Romam veniret; certamine conſulum biduum abſumtum eſt. Nec praeſente Flaminio decerni quidquam videbatur poſſe. Captata occaſio eſt, quum aeger forte Flaminius abeſſet; &, referente Aemilio, ſenatuſconſultum factum eſt, "Ut Ambracienſibus omnes ſuae res redderentur: in libertate eſſent, ac legibus ſuis uterentur: portoria, quae vellent, terra marique caperent, dum eorum inmunes Romani ac ſocii Latini nominis eſſent. Signa aliaque ornamen-

" ta, quae quererentur ex aedibus ſacris ſublata " eſſe, de iis, quum M. Fulvius Romam revertiſ" ſet, placere ad collegium pontificum referri, &, " quod ii cenſuiſſent, fieri." Neque his contentus conſul fuit, ſed poſtea per infrequentiam adjecit ſenatuſconſultum, " Ambraciam non videri " vi captam eſſe." Supplicatio inde, ex decemvirorum decreto, pro valetudine populi fuit per triduum, quia gravis peſtilentia urbem atque agros vaſtabat. Latinae inde fuerunt. Quibus religionibus liberati conſules, & delectu perfecto, (novis enim uterque maluit uti militibus) in provinciam profecti ſunt: vetereſque omnes dimiſerunt. Poſt conſulum profectionem Cn. Manlius proconſul Romam venit, cui quum ab Ser. Sulpicio praetore ſenatus ad aedem Bellonae datus eſſet, & ipſe, commemoratis rebus ab ſe geſtis, poſtulaſſet, ut ob eas Diis inmortalibus honos haberetur, ſibique triumphanti urbem invehi liceret; contradixerunt pars major decem legatorum, qui cum eo fuerant, & ante alios L. Furius Purpureo, & L. Aemilius Paullus.

XLV. " Legatos ſeſe Cn. Manlio datos pacis " cum Antiocho faciendae cauſſa, foederiſque & " legum, quae cum L. Scipione inchoatae fuiſſent " perficiendarum. Cn. Manlium ſumma ope te" tendiſſe, ut eam pacem turbaret, & Antiochum, " ſi ſui poteſtatem feciſſet, inſidiis exciperet: ſed

" illum, cognita fraude consulis, quum saepe " conloquiis petitis captatus esset, non congressum " modo, sed conspectum etiam ejus vitasse. Cu- " pientem transire Taurum aegre omnium legato- " rum precibus, ne carminibus Sibyllae praedic- " tam superantibus terminos fatales cladem expe- " riri vellet, retentum. Admovisse tamen exer- " citum, & prope ipsis jugis ad divortia aquarum " castra posuisse. Quum nullam ibi caussam belli " inveniret, quiescentibus regiis, circumegisse ex- " ercitum ad Gallograecos: cui nationi non ex " senatus auctoritate, non populi jussu, bellum in- " latum. Quod quem umquam de sua sententia " facere ausum? Antiochi, Philippi, Hannibalis " & Poenorum recentissima bella esse. De omni- " bus his consultum senatum, populum jussisse. " Saepe legatos ante missos, res repetitas, postremo, " qui bellum indicerent, missos. Quid eorum, " Cn. Manli, factum est, ut istud publicum po- " puli Romani bellum, & non tuum privatum la- " trocinium ducamus? At eo ipso contentus fu- " isti; recto itinere duxisti exercitum ad eos, quos " tibi hostes desumseras: an & per omnes amfrac- " tus viarum, quum ad bivia consisteres, ut, quo " flexisset agmen Attalus Eumenis frater, eo con- " sul mercenarius cum exercitu Romano sequere- " ris, Pisidiae, Lycaoniaeque, & Phrygiae reces- " sus omnes atque angulos peragrasti, stipem a

" tyrannis caſtellaniſque deviis colligens? Quid " enim tibi cum Oroandis? quid cum aliis aeque " innoxiis populis? Bellum autem ipſum, cujus " nomine triumphum petis, quo modo geſſiſti? " Loco aequo, tempore tuo pugnaſti? Tu vero " recte, ut Diis inmortalibus honos habeatur, poſ- " tulas: primum, quod pro temeritate imperatoris, " nullo jure gentium bellum inferentis, poenas luere " exercitum noluerunt: deinde, quod belluas, " non hoſtes, nobis objecerunt."

XLVI. " Nolite nomen tantum exiſtimare " mixtum eſſe Gallograecorum. Multo ante & " corpora & animi mixti ac vitiati ſunt. An, ſi " illi Galli eſſent, cum quibus millies vario eventu " in Italia pugnatum eſt, quantum in imperatore " noſtro fuit, nuncius illinc rediſſet? Bis cum iis " pugnatum eſt, bis loco iniquo ſubiit, in valle " inferiore pedibus pene hoſtium aciem ſubjecit. " Ut non tela ex ſuperiore loco mitterent, ſed cor- " pora ſua nuda injicerent, obruere nos potuerunt. " Quid igitur incidit? Magna fortuna populi " Romani eſt, magnum & terribile nomen. Re- " centi ruina Hannibalis, Philippi, Antiochi, " prope adtoniti erant, tantae corporum moles. " Fundis ſagittiſque in fugam conſternati ſunt: " gladius in acie cruentatus non eſt Gallico bello: " velut avium examina, ad crepitum primum miſ- " ſilium avolavere. At, Hercule, nos iidem, (ad-

" monente fortuna, quid, si hostem habuissemus, " casurum fuisset) quum redeuntes in latrunculos " Thracas incidissemus, caesi, fugati, exuti inpedi- " mentis sumus. Q. Minucius Thermus, in quo " haud paullo plus damni factum est, quam si Cn. " Manlius, cujus temeritate ea clades inciderat, " perisset, cum multis viris fortibus cecidit: exer- " citus, spolia regis Antiochi referens, trifariam " dissipatus, alibi primum, alibi postremum ag- " men, alibi inpedimenta, inter vepres in latebris " ferarum noctem unam delituit. Pro his trium- " phus petitur? Si nihil in Thracia cladis igno- " miniaeque foret acceptum, de quibus hostibus " triumphum peteres? de iis, ut opinor, quos tibi " hostes senatus aut populus Romanus dedisset. " Sic huic L. Scipioni, sic illi M'. Acilio de rege " Antiocho, sic paullo ante T. Quinctio de rege " Philippo, sic P. Africano de Hannibale, &, Poe- " nis, & Syphace, triumphus datus. Et minima " illa, quum jam senatus censuisset bellum, quae- " sita tamen sunt, quibus nunciandum esset: ip- " sis utique regibus nunciaretur; an satis esset, ad " praesidium aliquod nunciari? Vultis ergo haec " omnia pollui & confundi? tolli fecialia jura? " nullos esse feciales? fiat (pace Deûm dixerim) " jactura religionis: oblivio Deorum capiat pecto- " ra vestra. Num senatum quoque de bello con- " suli non placet? non ad populum ferri, velint,

"jubeantne cum Gallis bellum geri? Modo "certe consules Graeciam atque Asiam volebant. "Tamen perseverantibus vobis, Ligures provin-"ciam decernere, dicto audientes fuerunt. Me-"rito ergo a vobis, prospere bello gesto, trium-"phum petent, quibus auctoribus gesserunt."

XLVII. Talis oratio Furii & Aemilii fuit. Manlium in hunc maxime modum respondisse accepimus. "Tribuni plebis antea solebant trium-"phum postulantibus adversari, Patres conscripti. "Quibus ego gratiam habeo, quod seu mihi, seu "magnitudini rerum gestarum, hoc dederunt, ut "non solum silentio comprobarent honorem me-"um, sed referre etiam, si opus esset, viderentur "parati esse. Ex decem legatis, si Diis placet, "quod consilium dispensandae cohonestandaeque "victoriae imperatoribus majores dederunt nostri, "adversarios habeo. L. Furius, L. Aemilius "currum triumphalem me conscendere prohibent, "coronam insignem capiti detrahunt; quos ego, "si tribuni me triumphare prohiberent, testes ci-"taturus fui rerum a me gestarum. Nullius "equidem invideo honori, Patres conscripti. Vos "tribunos plebei nuper, viros fortes ac strenuos, "inpedientes Q. Fabii Labeonis triumphum, auc-"toritate vestra deterruistis. Triumphavit, quem "non bellum injustum gessisse, sed hostem omni-"no non vidisse, inimici jactabant. Ego, qui

" cum centum millibus ferociſſimorum hoſtium
" ſignis conlatis toties pugnavi, qui plus quadra-
" ginta millia hominum cepi aut occidi, qui bina
" caſtra eorum expugnavi, qui citra juga Tauri
" omnia pacatiora, quam terra Italia eſt, reliqui,
" non triumpho modo fraudor; ſed cauſſam apud
" vos, Patres conſcripti, accuſantibus meis ipſe le-
" gatis, dico. Duplex eorum, ut animadvertiſtis,
" Patres conſcripti, accuſatio fuit. Nam, nec ge-
" rendum mihi fuiſſe bellum cum Gallis, & geſ-
" tum temere atque inprudenter, dixerunt. Non
" erant Galli hoſtes, ſed tu eos pacatos imperata
" facientes violaſti. Non ſum poſtulaturus a vo-
" bis, Patres conſcripti, ut, quae communiter de
" inmanitate gentis Gallorum, de infeſtiſſimo odio
" in nomen Romanum ſcitis, ea de illis quoque,
" qui Aſiam incolunt, exiſtimetis Gallis. Remota
" univerſae gentis infamia atque invidia, per ſe
" ipſos aeſtimate. Utinam rex Eumenes, utinam
" Aſiae civitates omnes adeſſent, & illos potius
" querentes, quam me accuſantem, audiretis!
" Mittite, agedum, legatos circa omnes Aſiae
" urbes, & quaerite, utra graviori ſervitute, Antio-
" cho ultra Tauri juga emoto, an Gallis ſubactis,
" liberati ſint? quoties agri eorum vaſtati ſint,
" quoties praedae abactae, referant: quum vix re-
" dimendi captivos copia eſſet, & mactatas huma-
" nas hoſtias inmolatoſque liberos ſuos audirent.

"Stipendium, ſcitote, pependiſſe ſocios veſtros "Gallis: & nunc, liberatos per vos regio imperio, "fuiſſe penſuros, ſi a me foret ceſſatum."

XLVIII. "Quo longius Antiochus emotus "eſſet, hoc inpotentius in Aſia Galli dominaren-"tur: &, quidquid eſt terrarum citra Tauri juga, "Gallorum imperio, non veſtro, adjeciſſetis. At "enim ſunt quidem iſta vera. Etiam Delphos, "quondam commune humani generis oraculum, "umbilicum orbis terrarum, Galli ſpoliaverunt: nec "ideo populus Romanus his bellum indixit, aut in-"tulit. Equidem aliquid intereſſe rebar inter id tem-"pus quo nondum in jure ac ditione veſtra Graecia "atque Aſia erat, ad curandum animadverten-"dumque, quid in his terris fieret; & hoc, quo "finem imperii Romani Taurum montem ſtatuiſ-"tis, quo libertatem inmunitatemve civitatibus "datis, quo aliis fines adjicitis, alias agro multatis, "aliis vectigal inponitis: regna augetis, minuitis, "donatis, adimitis: curae veſtrae cenſetis eſſe, "ut pacem terra marique habeant. An, niſi prae-"ſidia deduxiſſet Antiochus, quae quieta in ſuis "arcibus erant, non putaretis liberatam Aſiam? "ſi Gallorum exercitus effuſi vagarentur, rata dona "veſtra, quae dediſtis, regi Eumeni, rata libertas "civitatibus eſſet? Sed quid ego haec ita argu-"mentor; tamquam non acceperim, ſed fecerim "hoſtes Gallos? Te, L. Scipio, adpello, cujus

" ego mihi, succedens in vicem imperii tui, vir-
" tutem felicitatemque pariter non frustra ab Diis
" inmortalibus precatus sum; te, P. Scipio, qui
" legati jus, collegae majestatem, & apud fratrem
" consulem, & apud exercitum habuisti; sciatisne,
" in exercitu Antiochi Gallorum legiones fuisse?
" videritis in acie eos, in cornu utroque (id enim
" roboris esse videbatur) locatos? pugnaveritis, ut
" cum hostibus justis? cecideritis? spolia eorum
" retuleritis? Atqui cum Antiocho, non cum
" Gallis, bellum & senatus decreverat, & populus
" jusserat. Sed simul, ut opinor, cum his decreve-
" rant jusserantque, qui intra ejus praesidia fuissent.
" Ex quibus, praeter Antiochum, cum quo pa-
" cem pepigerat Scipio, & cum quo nominatim
" foedus ut fieret, mandaveratis, omnes hostes
" erant, qui pro Antiocho arma adversus nos tulé-
" runt. In qua caussa quum Galli ante omnes
" fuissent, & reguli quidam, & tyranni; ego ta-
" men & cum aliis, pro dignitate imperii vestri
" coactis luere peccata sua, pacem pepigi: &
" Gallorum animos, si possent mitigari a feritate
" insita, tentavi: &, postquam indomitos atque
" inplacabiles cernebam, tum demum vi atque ar-
" mis coërcendos ratus sum. Nunc, quoniam
" suscepti belli purgatum est crimen, gesti red-
" denda est ratio. In quo confiderem equidem
" caussae meae, etiamsi non apud Romanum,

" ſed apud Karthaginienſem ſenatum agerem; " ubi in crucem tolli imperatores dicuntur, ſi " proſpero eventu, pravo conſilio rem geſſerunt. " Sed ego in ea civitate, quae ideo omnibus rebus " incipiendis gerendiſque Deos adhibet, quia nul- " lius calumniae ſubjicit ea, quae Dii comproba- " verunt, & in ſollemnibus verbis habet, quum " ſupplicationem aut triumphum decernit; Quod " bene ac feliciter rempublicam adminiſtrarit; ſi " nollem, ſi grave, ac ſuperbum exiſtimarem vir- " tute gloriari; pro felicitate mea exercituſque " mei, quod tantam nationem ſine ulla militum " jactura devicimus, poſtularem, ut Diis inmorta- " libus honos haberetur, & ipſe triumphans in " Capitolium adſcenderem, unde, votis rite nun- " cupatis, profectus ſum. Negaretis hoc mihi cum " Diis inmortalibus?"

XLIX. " Iniquo enim loco dimicavi. Dic " igitur, quo aequiore potuerim dimicare? Quum " montem hoſtes cepiſſent, loco munito ſe tene- " rent, nempe eundum ad hoſtes erat, ſi vincere " vellem. Quid? ſi urbem eo loco haberent, & " moenibus ſe tenerent? nempe obpugnandi erant. " Quid? ad Thermopylas aequone loco M'. Aci- " lius cum rege Antiocho pugnavit? Quid? Phi- " lippum non eodem modo ſuper Aoum amnem " juga tenentem montium T. Quinctius dejecit? " Equidem adhuc, qualem aut ſibi fingant, aut

" vobis videri velint hoftem fuiffe, non invenio. " Si degenerem & emollitum amoenitate Afiae, " quid periculi vel iniquo loco fubeuntibus fuit? " fi timendum & feritate animorum, & robore " corporum, huicne tantae victoriae triumphum " negatis? Caeca invidia eft, Patres confcripti, " nec quidquam aliud fcit, quam detrectare vir- " tutes, conrumpere honores ac praemia earum. " Mihi, quaefo, ita ignofcatis, Patres confcripti, fi " longiorem orationem non cupiditas gloriandi de " me, fed neceffaria criminum defenfio fecit. An " etiam per Thraciam faltus patentes, qui an- " gufti erant, & plana ex arduis, & culta ex filvef- " tribus facere potui, & praeftare, necubi notis fibi " latebris delitefcerent latrones Thraces, ne quid " farcinarum raperetur, ne quod jumentum ex tan- " to agmine abftraheretur, ne quis vulneraretur, " ne ex vulnere vir fortis ac ftrenuus Q. Minucius " moreretur? In hoc cafu, quo infeliciter incidit, " ut talem civem amitteremus, haerent. Quod " faltu iniquo, loco alieno, quum adortus hoftis " nos effet, duae fimul acies primi & noviffimi ag- " minis haerentem ad inpedimenta noftra exerci- " tum barbarorum circumvenerunt; quod multa " millia ipfo die, plura multo poft dies paucos " ceciderunt & ceperunt; hoc, fi ipfi tacuerint, " vos fcituros, quum teftis orationis meae totus " exercitus fit, non credunt? Si gladium in Afia

" non ſtrinxiſſem, ſi hoſtem non vidiſſem; tamen " proconſul triumphum in Thracia duobus proe- " liis merueram. Sed jam dictum ſatis eſt. Quin " pro eo, quod pluribus verbis vos, quam volui, " fatigavi, veniam a vobis petitam impetratamque " velim, Patres conſcripti."

L. Plus crimina eo die, quam defenſio, valuiſſent, ni altercationem in ſerum perduxiſſent. Dimittitur ſenatus in ea opinione, ut negaturus triumphum fuiſſe videretur. Poſtero die & cognati amicique Cn. Manlii ſummis opibus adniſi ſunt, & auctoritas ſeniorum valuit, negantium, exemplum proditum memoriae eſſe, ut imperator, qui, perduellibus devictis, confecta provincia, exercitum reportaſſet, ſine curru & laurea, privatus inhonoratuſque, urbem iniret. Hic pudor malignitatem vicit, triumphumque frequentes decreverunt. Obpreſſit deinde mentionem memoriamque omnem contentionis hujus majus & cum majore & clariore viro certamen ortum. P. Scipioni Africano (ut Valerius Antias auctor eſt) duo Q. Petillii diem dixerunt. Id, prout cujuſque ingenium erat, interpretabantur. Alii non tribunos plebis, ſed univerſam civitatem, quae id pati poſſet, incuſabant. " Duas maximas orbis terrarum " urbes ingratas uno prope tempore in principes " inventas: Romam ingratiorem; ſi quidem victa " Karthago victum Hannibalem in exſilium ex-

" pulisset; Roma victrix victorem Africanum ex-" pellat." Alii, " Neminem unum civem tantum " eminere debere, ut legibus interrogari non pos-" sit: nihil tam aequandae libertatis esse, quam po-" tentissimum quemque posse dicere caussam. " Quid autem tuto cuiquam, nedum summam " rempublicam, permitti, si ratio non sit redden-" da? qui jus aequum pati non possit, in eum " vim haud injustam esse." Haec agitata sermonibus, donec dies dicendae caussae venit. Nec alius antea quisquam, nec ille ipse Scipio consul censorve majore omnis generis hominum frequentia, quam reus illo die, in forum est deductus. Jussus dicere caussam, sine ulla criminum mentione orationem adeo magnificam de rebus ab se gestis est exorsus, ut satis constaret, neminem umquam neque melius, neque verius laudatum esse. Dicebantur enim ab eodem animo ingenioque, a quo gesta erant: & aurium fastidium aberat, quia pro periculo, non in gloriam, referebantur.

LI. Tribuni plebis vetera luxuriae crimina Syracusanorum hibernorum, & Locris Pleminianum tumultum, quum ad fidem praesentium criminum retulissent; suspicionibus magis, quam argumentis, pecuniae captae reum accusarunt. " Filium cap-" tum sine pretio redditum, omnibusque aliis re-" bus Scipionem, tamquam in ejus unius manu " pax Romana bellumque esset, ab Antiocho cul-

" tum. Dictatorem eum confuli, non legatum, " in provincia fuiffe: nec ad aliam rem eo profec- " tum, quam ut, id quod Hifpaniae, Galliae, Si- " ciliae, Africae jampridem perfuafum effet, hoc " Graeciae Afiaeque & omnibus ad orientem ver- " fis regibus gentibufque adpareret; unum homi- " nem caput columenque imperii Romani effe: " fub umbra Scipionis civitatem dominam orbis " terrarum latere: nutum ejus pro decretis Patrum, " pro populi juffis effe." Infamia intactum invi- dia, qua poffunt, urguent. Orationibus in noc- tem perductis, prodicta dies eft. Ubi ea venit, tribuni in Roftris prima luce confederunt. Ci- tatus reus magno agmine amicorum clientium- que per mediam concionem ad Roftra fubiit: filentioque facto, " Hoc," inquit, " die, tribuni " plebis, vofque Quirites, cum Hannibale & Kar- " thaginienfibus fignis conlatis, in Africa bene ac " feliciter pugnavi. Itaque, quum hodie litibus " & jurgiis fuperfederi aequum fit, ego hinc ex- " templo in Capitolium ad Jovem optimum maxi- " mum Junonemque & Minervam ceterofque De- " os, qui Capitolio atque arci praefident, falutan- " dos ibo: hifque gratias agam, quod mihi & hoc " ipfo die, & faepe alias, egregie reipublicae ge- " rendae mentem facultatemque dederunt. Vef- " trum quoque quibus commodum eft, ite me- " cum, Quirites, & orate Deos, ut mei fimiles

" principes habeatis. Ita, si ab annis septemdecim " ad senectutem semper vos aetatem meam hono- " ribus vestris anteistis, ego vestros honores rebus " gerendis praecessi." Ab Rostris in Capitolium ascendit. Simul se universa concio avertit, & secuta Scipionem est: adeo, ut postremo scribae viatoresque tribunos relinquerent, nec cum iis, praeter servilem comitatum & praeconem, qui reum ex Rostris citabat, quisquam esset. Scipio non in Capitolio modo, sed per totam urbem omnia templa Deûm cum populo Romano circumiit. Celebratior is prope dies favore hominum & aestimatione verae magnitudinis ejus fuit, quam quo triumphans de Syphace rege & Karthaginiensibus urbem est invectus.

LII. Hic speciosus ultimus dies P. Scipioni inluxit. Post quem quum invidiam & certamina cum tribunis prospiceret, die longiore prodicta, in Literninum concessit; certo concilio, ne ad caussam dicendam adesset. Major animus & natura erat, ac majori fortunae adsuetus, quam ut reus esse sciret, & submittere se in humilitatem caussam dicentium. Ubi dies venit, citarique absens est coeptus, L. Scipio morbum caussae esse, cur abesset, excusabat. Quam excusationem quum tribuni, qui diem dixerant, non acciperent, & ab eadem superbia non venire ad caussam dicendam arguerent, qua judicium & tribunos plebis & concionem

reliquisset; &, quibus jus de se dicendae sententiae & libertatem ademisset, his comitatus, velut captos trahens, triumphum de populo Romano egisset, secessionemque eo die in Capitolium a tribunis plebis fecisset: "Habetis ergo temeritatis "illius mercedem. Quo duce & auctore nos reli-"quistis, ab eo ipsi relicti estis. Et tantum ani-"morum in dies nobis decrescit, ut, ad quem ante "annos septemdecim, exercitum & classem haben-"tem, tribunos plebis aedilemque mittere in Sici-"liam ausi sumus, qui prehenderent eum, & Ro-"mam reducerent, ad eum privatum ex villa sua "extrahendum, ad caussam dicendam, mittere non "audeamus?" Tribuni plebis, adpellati ab L. Scipione, ita decreverunt, "Si morbi caussa excu-"saretur, sibi placere, accipi eam caussam, diem-"que a collegis prodici." Tribunus plebis eo tempore Ti. Sempronius Gracchus erat, cui inimicitiae cum P. Scipione intercedebant. Is, quum vetuisset nomen suum decreto collegarum adscribi, tristioremque omnes sententiam exspectarent, ita decrevit: "Quum L. Scipio excusat "morbum esse caussae fratri, satis id sibi videri. Se "P. Scipionem, priusquam Romam redisset, ac-"cusari non passurum. Tum quoque, si se adpel-"let, auxilio ei futurum, ne caussam dicat. Ad "id fastigium rebus gestis, honoribus populi Ro-"mani, P. Scipionem Deorum hominumque con-

" ſenſu perveniſſe, ut ſub Roſtris reum ſtare, & " praebere aures adoleſcentium conviciis, populo " Romano magis deforme, quam ipſi, ſit."

LIII. Adjecit decreto indignationem: " Sub " pedibus veſtris ſtabit, tribuni, domitor ille Afri- " cae, Scipio? ideo quatuor nobiliſſimos duces " Poenorum in Hiſpania, quatuor exercitus fudit " fugavitque: ideo Syphacem cepit, Hannibalem " devicit, Karthaginem vectigalem nobis fecit, " Antiochum (recepit enim fratrem conſortem hu- " jus gloriae L. Scipio) ultra Tauri juga emovit, " ut duobus Petilliis ſubcumberet, vos de P. " Africano palmam peteretis? Nulliſne meritis " ſuis, nullis veſtris honoribus umquam in arcem " tutam & velut ſanctam clari viri pervenient: ubi, " ſi non venerabilis, inviolata ſaltem ſenectus eo- " rum conſidat?" Movit & decretum, & adjecta oratio non ceteros modo, ſed ipſos etiam accuſato-res: &, deliberaturos ſe, quid ſui juris & officii eſ-ſet, dixerunt. Senatus deinde, concilio plebis di-miſſo, haberi eſt coeptus. Ibi gratiae ingentes ab univerſo ordine, praecipue a conſularibus ſeniori-buſque, Ti. Graccho actae ſunt, quod rempubli-cam privatis ſimultatibus potiorem habuiſſet: & Petillii vexati ſunt probris, quod ſplendere aliena invidia voluiſſent, & ſpolia ex Africani triumpho peterent. Silentium deinde de Africano fuit. Vitam Literni egit ſine deſiderio urbis. Morien-

tem rure eo ipſo loco ſepeliri ſe juſſiſſe ferunt, monumentumque ibi aedificari, ne funus ſibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis: bellicis tamen, quam pacis, artibus memorabilior prima pars vitae, quam poſtrema, fuit: quia in juventa bella aſſidue geſta; cum ſenecta res quoque defloruere, nec praebita eſt materia ingenio. Quid ad primum conſulatum ſecundus, etiamſi cenſuram adjicias? quid Aſiatica legatio, & valetudine adverſa inutilis, & filii caſu deformata, & poſt reditum neceſſitate aut ſubeundi judicii, aut ſimul cum patria deſerendi? Punici tamen belli perpetrati, quo nullum neque majus neque periculoſius Romani geſſere, unus praecipuam gloriam tulit.

LIV. Morte Africani crevere inimicorum animi. Quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui vivo quoque eo adlatrare ejus magnitudinem ſolitus erat. Hoc auctore exiſtimantur Petillii &, vivo Africano, rem ingreſſi, &, mortuo, rogationem promulgaſſe. Fuit autem rogatio talis: "Velitis, "jubeatis, quaeratur, quae pecunia capta, ablata, "coacta ab rege Antiocho eſt, quique ſub ejus "imperio fuerunt; quod ejus in publicum relatum "non eſt, uti de ea re Ser. Sulpicius praetor urba-"nus ad ſenatum referat? quem eam rem velit ſe-"natus quaerere de iis, qui praetores nunc ſunt?" Huic rogationi primo Q. & L. Mummii intercedebant: ſenatum quaerere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea ſemper factum eſſet, ae-

quum censebant. Petillii nobilitatem & regnum in senatu Scipionum accusabant. L. Furius Purpureo consularis, qui in decem legatis in Asia fuerat, latius rogandum censebat: non quae ab Antiocho modo pecuniae captae forent, sed quae ab aliis regibus gentibusque, Cn. Manlium inimicum incessens. Et L. Scipio, quem magis pro se, quam adversus legem, dicturum adparebat, dissuasor processit. Is post mortem P. Africani fratris, viri omnium fortissimi clarissimique, eam exortam rogationem est conquestus. "Parum enim fuisse, "non laudari pro Rostris P. Africanum post mor-"tem, nisi etiam accusaretur. Et Karthaginienses "exsilio Hannibalis contentos esse: populum Ro-'manum ne morte quidem P. Scipionis exsatiari, "nisi & ipsius fama sepulti laceretur, & frater in-"super, accessio invidiae, mactetur." M. Cato suasit rogationem (exstat oratio ejus de pecunia regis Antiochi) & Mummios tribunos auctoritate deterruit, ne adversarentur rogationi. Remittentibus ergo his intercessionem, omnes tribus, uti rogassent, jusserunt.

LV. Ser. Sulpicio deinde referente, quem rogatione Petillia quaerere vellent, Q. Terentium Culleonem Patres jusserunt. Ad hunc praetorem, adeo amicum Corneliae familiae, ut, qui Romae mortuum elatumque P. Scipionem (est enim ea quoque fama) tradunt, pileatum, sicut in triumpho

ierat, in funere quoque ante lectum isse, memoriae prodiderint, & ad portam Capenam mulsum prosecutis funus dedisse, quod ab eo inter alios captivos in Africa ex hostibus receptus esset: aut adeo inimicum eumdem, ut propter insignem simultatem ab ea factione, quae adversa Scipionibus erat, delectus sit potissimum ad quaestionem exercendam; ceterum ad hunc nimis aequum aut iniquum praetorem reus extemplo factus L. Scipio; simul & delata & recepta nomina legatorum ejus, A. & L. Hostiliorum Catonum, & C. Furii Aculeonis quaestoris: &, ut omnia contacta societate peculatus viderentur, scribae quoque duo & accensus. L. Hostilius, & scribae, & accensus, priusquam de Scipione judicium fieret, absoluti sunt: Scipio, & A. Hostilius legatus, & C. Furius damnati: "Quo "commodior pax Antiocho daretur, Scipionem "sex millia pondo auri, quadringenta octoginta "argenti plus accepisse, quam in aerarium retule-"rit: A. Hostilium octoginta pondo auri, argenti "quadringenta tria: Furium quaestorem auri "pondo centum triginta, argenti ducenta." Has ego summas auri & argenti relatas apud Antiatem inveni. In L. Scipione malim equidem librarii mendum, quam mendacium scriptoris, esse in summa auri atque argenti. Similius enim veri est, argenti, quam auri, majus pondus fuisse; & potius quadragies, quam ducenties quadragies, litem

aestimatam: eo magis, quod, tantae summae rationem etiam ab ipso P. Scipione requisitam esse in senatu, tradunt: librumque rationis ejus, quum Lucium fratrem adferre jussisset, inspectante senatu suis ipsum manibus concerpsisse: indignantem, quod, quum bis millies in aerarium intulisset, quadragies ratio ab se posceretur. Ab eadem fiducia animi, quum quaestores pecuniam ex aerario contra legem promere non auderent, poposcisse claves, & se aperturum aerarium dixisse, qui, ut clauderetur, effecisset.

LVI. Multa alia, in Scipionis exitu maxime vitae, dieque dicta, morte, funere, sepulcro, in diversum trahunt: ut, cui famae, quibus scriptis adsentiar, non habeam. Non de accusatore convenit: alii M. Naevium, alii Petillios diem dixisse scribunt: non de tempore, quo dicta dies sit: non de anno, quo mortuus sit: non ubi mortuus, aut elatus sit. Alii Romae, alii Literni & mortuum, & sepultum: utrobique monumenta ostenduntur & statuae. Nam & Literni monumentum, monumentoque statua superinposita fuit, quam tempestate disjectam nuper vidimus ipsi. Et Romae extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuae sunt: quarum duae P. & L. Scipionum dicuntur esse, tertia poëtae Q. Ennii. Nec inter scriptores rerum discrepat solum, sed orationes quoque, si modo ipsorum sunt, quae feruntur, P.

Scipionis & Ti. Gracchi abhorrent inter se. Index orationis P. Scipionis nomen M. Naevii tribuni plebis habet: ipsa oratio sine nomine est accusatoris. Nebulonem modo, modo nugatorem adpellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petilliorum, accusatorum Africani, aut diei dictae Africano ullam mentionem habet. Alia tota ferenda fabula est Gracchi orationi conveniens: & illi auctores sequendi sunt, qui, quum L. Scipio & accusatus, & damnatus sit pecuniae captae ab rege, legatum in Etruria fuisse Africanum tradunt. Quo post famam de fratris casu adlatam, relicta legatione, cucurrisse eum Romam; &, quum a porta recta ad forum se contulisset, quod in vincula duci fratrem dictum erat, repulisse a corpore ejus viatorem: & tribunis retinentibus, magis pie, quam civiliter, vim fecisse. Hinc enim ipse Gracchus queritur, dissolutam esse a privato tribuniciam potestatem: & ad postremum, quum auxilium L. Scipioni pollicetur, adjicit, tolerabilioris exempli esse, a tribuno plebis potius, quam a privato, victam videri & tribuniciam potestatem, & rempublicam esse. Sed ita hanc unam inpotentem ejus injuriam invidia onerat, ut, increpando quod degenerarit tantum a se ipse, cumulatas ei veteres laudes moderationis & temperantiae pro reprehensione praesenti reddat. Castigatum enim quondam ab eo populum, aït, quod eum perpetuum

consulem & dictatorem vellet facere. Prohibuisse statuas sibi in comitio, in Rostris, in curia, in Capitolio, in cella Jovis poni. Prohibuisse, ne decerneretur, ut imago sua triumphali ornatu e templo Jovis optimi maximi exiret.

LVII. Haec, vel in laudatione posita, ingentem magnitudinem animi moderandis ad civilem habitum honoribus significarent, quae exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorem ex duabus filiis (nam major P. Cornelio Nasicae haud dubie a patre conlocata erat) nuptam fuisse convenit. Illud parum constat, utrum post mortem patris & desponsa sit, & nupserit: an verae illae opiniones sint, Gracchum, quum L. Scipio in vincula duceretur, nec quisquam collegarum auxilio esset, jurasse, " Sibi inimicitias cum Scipionibus, quae " fuissent, manere; nec se gratiae quaerendae " caussa quidquam facere. Sed, in quem carcerem " reges & imperatores hostium ducentem vidisset " P. Africanum, in eum se fratrem ejus duci non " passurum." Senatum, eo die forte coenantem in Capitolio, consurrexisse, & petisse, ut inter epulas Graccho filiam Africanus desponderet. Quibus ita inter publicum sollemne sponsalibus rite factis, quum se domum recepisset, Scipionem Aemiliae uxori dixisse, filiam se minorem despondisse. Quum illa, muliebriter indignabunda, nihil de communi filia secum consultatum, adjecisset, non,

si Ti. Graccho daret, expertem consilii debuisse matrem esse; laetum Scipionem tam concordi judicio, ipsi desponsam respondisse. Haec de tanto viro, quamquam & opinionibus, & monumentis literarum variarent, proponenda erant.

LVIII. Judiciis a Q. Terentio praetore perfectis, Hostilius & Furius damnati, praedes eodem die quaestoribus urbanis dederunt. Scipio, quum contenderet, omnem, quam accepisset, pecuniam in aerario esse, nec se quidquam publici habere, in vincula duci est coeptus. P. Scipio Nasica tribunos adpellavit; orationemque habuit plenam veris decoribus, non communiter modo Corneliae gentis, sed proprie familiae suae. "Parentes suos & "P. Africani ac L. Scipionis, qui in carcerem du- "ceretur, fuisse Cn. & P. Scipiones, clarissimos "viros. Eos, quum per aliquot annos in terra "Hispania, adversus multos Poenorum Hispano- "rumque & duces & exercitus, nominis Romani "famam auxissent, non bello solum, sed quod Ro- "manae temperantiae fideique specimen illis gen- "tibus dedissent, ad extremum ambo pro repub- "lica morte obcubuisse. Quum illorum tueri "gloriam posteris satis esset, P. Africanum tantum "paternas superavisse laudes, ut fidem fecerit, "non sanguine humano, sed stirpe divina satum "se esse. L. Scipionem, de quo agatur, (ut, "quae in Hispania, quae in Africa, quum legatus

" fratris esset, gessisset, praetereantur) consulem & " ab senatu dignum visum, cui extra sortem Asia " provincia & bellum cum Antiocho rege decer- " neretur; & a fratre, cui post duos consulatus " censuramque & triumphum legatus in Asiam " iret. Ibi, ne magnitudo & splendor legati lau- " dibus consulis obsiceret, forte ita incidisse, ut, " quo die ad Magnesiam signis conlatis L. Scipio " Antiochum devicisset, aeger P. Scipio Elaeae " dierum aliquot via abesset. Non fuisse minorem " eum exercitum, quam Hannibalis, cum quo in " Africa esset pugnatum. Hannibalem eumdem " fuisse inter multos alios regios duces, qui impera- " tor Punici belli fuerit. Et bellum quidem ita " gestum esse, ut ne fortunam quidem quisquam " criminari possit. In pace crimen quaeri. Eam " dici venisse. Hic decem legatos simul argui, " quorum ex consilio data pax esset. Quin exsti- " tisse ex decem legatis, qui Cn. Manlium accusa- " rent: tamen non modo ad criminis fidem, sed " ne ad moram quidem triumphi eam accusatio- " nem valuisse."

LIX. " At, Hercule, in Scipione ipsas leges " pacis, ut nimium adcommodatas Antiocho, sus- " pectas esse. Integrum enim ei regnum relic- " tum: omnia possidere eum victum, quae ante " bellum ejus fuerint: auri & argenti quum vim " magnam habuisset, nihil in publicum relatum,

" omne in privatum versum. An non praeter
" omnium oculos tantum auri argentique in tri-
" umpho L. Scipionis, quantum non decem aliis
" triumphis, si omne in unum conferatur, sit la-
" tum? Nam quid de finibus regni dicam?
" Asiam omnem & proxima Europae tenuisse An-
" tiochum? Ea quanta regio orbis terrarum sit,
" a Tauro monte in Aegaeum usque prominens
" mare, quot non urbes modo, sed gentes amplec-
" tatur, omnes scire. Hanc regionem, dierum
" plus triginta in longitudinem, decem inter duo
" maria in latitudinem patentem, usque ad Tauri
" montis juga Antiocho ademtam, expulso in ulti-
" mum angulum orbis terrarum. Quid, si gra-
" tuita pax esset, plus adimi ei potuisse? Philip-
" po victo Macedoniam, Nabidi Lacedaemonem
" relictam. Nec Quinctio crimen quaesitum:
" non enim habuisse eum Africanum fratrem;
" cujus quum gloria prodesse L. Scipioni debuisset,
" invidiam nocuisse. Tantum auri argentique
" judicatum esse in domum L. Scipionis inlatum,
" quantum, venditis omnibus bonis, redigi non
" posset. Id ubi ergo esse regium aurum? ubi
" tot haereditates acceptas? In domo, quam
" sumtus non exhauserint, exstare debuisse novae
" fortunae cumulum. At enim, quod ex bonis
" redigi non possit, ex corpore & tergo per vexa-
" tionem & contumelias L. Scipionis petituros

" inimicos: ut in carcerem inter fures nocturnos " & latrones vir clarissimus includatur, & in robore " & tenebris exspiret: deinde nudus ante carce" rem projiciatur. Non id Corneliae magis fami" liae, quam urbi Romanae, fore erubescendum."

LX. Adversus ea Terentius praetor rogationem Petilliam, & senatusconsultum, & judicium de L. Scipione factum recitavit: se, ni referatur pecunia in publicum, quae judicata sit, nihil habere, quod faciat, nisi ut prehendi damnatum, & in vincula duci jubeat. Tribuni quum in consilium secessissent, paullo post C. Fannius ex sua collegarumque aliorum, praeter Gracchum, sententia pronunciavit, " praetori non intercedere tribunos, " quo minus sua potestate utatur." Ti. Gracchus ita decrevit: " Quo minus ex bonis L. Scipionis, " quod judicatum sit, redigatur, se non intercede" re praetori. L. Scipionem (qui regem opulen" tissimum orbis terrarum devicerit, imperium po" puli Romani propagaverit in ultimos terrarum " fines, regem Eumenem, Rhodios, alias tot urbes " Asiae devinxerit populi Romani beneficiis, plu" rimos duces hostium in triumpho ductos carcere " incluserit) non passurum inter hostes populi Ro" mani L. Scipionem in carcere & in vinculis esse, " mittique eum se jubere." Tanto adsensu auditum est decretum, adeo dimissum L. Scipionem laeti homines viderunt, ut vix in eadem civitate

videretur factum judicium. In bona deinde L. Scipionis possessum publice quaestores praetor misit. Neque in iis non modo vestigium ullum comparuit pecuniae regiae, sed nequaquam tantum redactum est, quantae summae damnatus fuerat. Conlata pecunia a cognatis amicisque & clientibus est L. Scipioni; ut, si acciperet eam, locupletior aliquanto esset, quam ante calamitatem fuerat. Nihil accepit. Quae necessaria ad cultum erant, redemta ei a proximis cognatis sunt. Verteratque Scipionum invidia in praetorem, & consilium ejus, & accusatores.

T. LIVII PATAVINI
HISTORIARUM
AB URBE CONDITA
LIBRI.

EPITOME LIBRI XXXIX.

M. Aemilius consul, Liguribus subactis, viam a Placentia usque Ariminum perductam Flaminiae junxit. Initia luxuriae, introducta ab exercitu Asiatico, referuntur. Ligures, quicumque citra Apenninum erant, subacti sunt. Bacchanalia, sacrum Graecum, & quidem nocturnum, scelerum omnium seminarium, quum ad ingentis turbae conjurationem pervenisset, a consule investigatum, & multorum poena sublatum est. A censoribus L. Valerio Flacco & M. Porcio Catone, & belli & pacis artibus maximo, motus est senatu L. Quinctius Flamininus, T. Quinctii frater, eo quod, quum Galliam provinciam consul obtinuerat, rogatus in convivio a Phi-

lippo Poeno, quem amabat, scorto nobili, Gallum quemdam sua manu occiderat: sive, ut quidam tradiderunt, unum ex damnatis securi percusserat, rogatus a meretrice Placentina, cujus amore deperibat. Exstat in eum M. Catonis oratio. Scipio Literni decessit. Et, tamquam jungente fortuna circa idem tempus duo funera maximorum virorum, Hannibal, a Prusia Bithyniae rege, ad quem, victo Antiocho, confugerat, quum dederetur Romanis, qui ad exposcendum illum T. Quinctium Flamininum miserant, veneno sibi mortem conscivit. Philopoemen quoque, dux Achaeorum, vir maximus, a Messeniis interemtus veneno, quum ab iis bello captus esset. Coloniae Potentia, & Pisaurum, & Mutina, & Parma deductae sunt. Praeterea res adversus Celtiberos prospere gestas, & initia caussasque belli Macedonici continet; cujus origo inde fluxit, quod Philippus aegre ferebat, regnum suum inminui a Romanis & quod cogeretur, a Thracibus aliisque locis praesidia deducere.

TITI LIVII

PATAVINI

LIBER TRIGESIMUS NONUS.

I. DUM haec (ſi modo hoc anno acta ſunt) Romae aguntur, conſules ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hoſtis velut natus ad continendam inter magnorum intervalla bellorum Romanis militarem diſciplinam erat: nec alia provincia militem magis ad virtutem acuebat. Nam Aſia, & amoenitate urbium, & copia terreſtrium maritimarumque rerum, & mollitia hoſtium regiiſque opibus, ditiores, quam fortiores, exercitus faciebat. Praecipue ſub imperio Cn. Manlii ſolute ac neglegenter habiti ſunt. Itaque aſperius paullo iter in Thracia, & exercitatior hoſtis magna clade eos caſtigavit. In Liguribus omnia erant, quae militem excitarent: loca montana & aſpera, quae & ipſis capere labor erat, & ex praeoccupatis dejicere hoſtem: itinera ardua, anguſta, infeſta inſidiis: hoſtis levis, & velox, & repentinus, qui nullum uſquam tempus, nullum locum quietum aut ſecurum eſſe ſineret: obpugnatio neceſſaria munitorum caſtellorum, laborioſa ſimul periculoſaque: inops regio, quae parſimonia adſtringeret milites, praedae haud multum praeberet. Itaque non lixa

S 5

ſequebatur, non jumentorum longus ordo agmen extendebat: nihil, praeter arma & viros omnem ſpem in armis habentes, erat. Nec deerat umquam cum iis vel materia belli, vel cauſſa; quia propter domeſticam inopiam vicinos agros incurſabant. Nec tamen in diſcrimen ſummae rerum pugnabatur.

II. C. Flaminius conſul, cum Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus proeliis ſecundis factis, in deditionem gentem accepit, & arma ademit: ea quia non ſincera fide tradebant, quum caſtigarentur, relictis vicis, in montem Auginum confugerunt. Confeſtim ſecutus eſt conſul. Ceteri effuſi rurſus, & pars maxima inermes, per invia & rupes deruptas praecipitantes fugerunt, qua ſequi hoſtis non poſſet. Ita trans Apenninum abierunt. Qui caſtris ſe tenuerant, circumſeſſi expugnati ſunt. Inde trans Apenninum ductae legiones. Ibi montis, quem ceperant, altitudine paullisper ſe tutati, mox in deditionem conceſſerunt. Tum conquiſita cum intentiore cura arma, & omnia ademta. Tranſlatum deinde ad Apuanos Ligures bellum; qui in agrum Piſanum Bononienſemque ita incurſaverant, ut coli non poſſet. His quoque perdomitis, conſul pacem dedit finitimis. Et, quia, a bello quieta ut eſſet provincia, effecerat, ne in otio militem haberet, viam a Bononia perduxit Arretium. M. Aemilius alter con-

ſul agros Ligurum vicoſque, qui in campis aut vallibus erant, ipſis montes duos Baliſtam Suiſmontiumque tenentibus, deuſſit depopulatuſque eſt. Deinde eos, qui in montibus erant, adortus, primo levibus proeliis fatigavit; poſtremo coactos in aciem deſcendere juſto proelio devicit: in quo & aedem Dianae vovit. Subactis cis Apenninum omnibus, tum tranſmontanos adortus (in his & Friniates Ligures erant, quos non adierat C. Flaminius) omnes Aemilius ſubegit, armaque ademit, & de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus, in agrum Gallicum exercitum duxit; viamque ab Placentia, ut Flaminiae committeret, Ariminum perduxit. Proelio ultimo, quo cum Liguribus ſignis conlatis conflixit, aedem Junoni Reginae vovit. Haec in Liguribus eo anno geſta.

III. In Gallia M. Furius praetor inſontibus Cenomanis, in pace ſpeciem belli quaerens, ademerat arma. Id Cenomani conqueſti Romae apud ſenatum, rejectique ad conſulem Aemilium; cui, ut cognoſceret ſtatueretque, ſenatus permiſerat, magno certamine cum praetore habito, tenuerunt cauſſam. Arma reddere Cenomanis, decedere provincia praetor juſſus. Legatis deinde ſociorum Latini nominis, qui toto undique ex Latio frequentes convenerant, ſenatus datus eſt. His querentibus, magnam multitudinem civium ſuo-

rum Romam commigrasse, & ibi censos esse, Q. Terentio Culleoni praetori negotium datum est, ut eos conquireret, &, quem C. Claudio, M. Livio censoribus, postve eos censores, ipsum parentemve ejus apud se censum esse, probassent socii, ut redire eo cogeret, ubi censi essent. Hac conquisitione duodecim millia Latinorum domos redierunt, jam tum multitudine alienigenarum urbem onerante.

IV. Priusquam consules redirent Romam, M. Fulvius proconsul ex Aetolia rediit. Isque, ad aedem Apollinis in senatu quum de rebus in Aetolia Cephalleniaque ab se gestis disseruisset, petiit a Patribus, ut aequum censerent, ob rempublicam bene ac feliciter gestam, & Diis inmortalibus honorem haberi jubere, & sibi triumphum decernere. M. Aburius tribunus plebis, si quid de ea re ante M'. Aemilii consulis adventum decerneretur, intercessurum se ostendit: "eum contradicere velle, "proficiscentemque in provinciam ita sibi man-"dasse, ut ea disceptatio integra in adventum "suum servaretur. Fulvium temporis jacturam "facere. Senatum etiam praesente consule, quod "vellet, decreturum." M. Fulvius: "Si aut si-"multas M. Aemilii secum ignota hominibus "esset, aut quam is eas inimicitias inpotenti ac "prope regia ira exerceret; tamen non fuisse fe-"rendum, absentem consulem & Deorum inmor-

" talium honori obstare, & meritum debitumque " triumphum morari: imperatorem, rebus egregie " gestis, victoremque exercitum cum praeda ac " captivis ante portas stare, donec consuli, ob " hoc ipsum moranti, redire Romam libitum " esset. Verum enimvero, quum sint nobilissimae " sibi cum consule inimicitiae, quid ab eo quem- " quam posse aequi exspectare, qui per infrequen- " tiam furtim senatusconsultum factum ad aerari- " um detulerit, Ambraciam non videri vi captam; " quae aggere ac vineis obpugnata sit; ubi, in- " censis operibus, alia de integro facta sint; ubi " circa muros supra subterque terram per dies " quindecim pugnatum; ubi a prima luce, quum " jam transcendisset muros miles, usque ad noctem " diu anceps proelium tenuerit; ubi plus tria " millia hostium sint caesa. Jam de Deorum in- " mortalium templis, spoliatis in capta urbe, qua- " lem calumniam ad pontifices adtulerit? Nisi " Syracusarum ceterarumque captarum civitatium " ornamentis urbem exornari fas fuerit, in Am- " braciam unam captam non valuerit belli jus. " Se & Patres conscriptos orare, & ab tribunis pe- " tere, ne se superbissimo inimico ludibrio esse si- " nant."

V. Undique omnes, alii deprecari tribunum, alii castigare. Ti. Gracchi collegae plurimum oratio movit: " Ne suas quidem simultates pro

" magiſtratu exercere boni exempli eſſe: alienarum vero ſimultatium tribunum plebis cognitorem fieri, turpe & indignum collegii ejus poteſtate & ſacratis legibus eſſe. Suo quemque judicio & homines odiſſe aut diligere, & res probare aut inprobare debere; non pendere ex alterius vultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi, adſtipularique irato conſuli tribunum plebei: &, quid privatim M. Aemilius mandaverit, meminiſſe: tribunatum ſibi a populo Romano mandatum obliviſci; & mandatum pro auxilio ac libertate privatorum, non pro conſulari regno. Ne hoc quidem cernere eum, fore, ut memoriae ac poſteritati mandetur, ejuſdem collegii alterum e duobus tribunis plebis ſuas inimicitias remiſiſſe reipublicae, alterum alienas & mandatas exercuiſſe." His victus caſtigationibus tribunus, quum templo exceſſiſſet, referente Ser. Sulpicio praetore, triumphus M. Fulvio eſt decretus. Is quum gratias Patribus conſcriptis egiſſet, adjecit; " Ludos magnos ſe Jovi optimo maximo eo die, quo Ambraciam cepiſſet, voviſſe. In eam rem ſibi centum pondo auri a civitatibus conlatum. Petere, ut ex ea pecunia, quam in triumpho latam in aerario poſiturus eſſet, id aurum ſecerni juberent." Senatus pontificum collegium conſuli juſſit, num omne id aurum in ludos conſumi neceſſum eſſet?

Quum pontifices negassent, ad religionem pertinere quanta inpensa in ludos fieret; senatus Fulvio, quantum inpenderet, permisit, dum ne summam octoginta millium excederet. Triumphare mense Januario statuerat: sed quum audisset, consulem M. Aemilium, literis Aburii tribuni plebis acceptis de remissa intercessione, ipsum ad inpediendum triumphum Romam venientem, aegrum in via substitisse, ne plus in triumpho certaminum, quam in bello, haberet, praetulit triumphi diem. Triumphavit ante diem decimum Kalendas Januarias de Aetolis, & de Cephallenia. Aureae coronae, centum duodecim pondo, ante currum latae sunt: argenti pondo millia octoginta tria: auri pondo ducenta quadraginta tria: tetradrachmûm Atticûm centum octodecim millia: Philippei nummi duodecim millia quadringenti viginti duo: signa aenea ducenta octoginta quinque: signa marmorea ducenta triginta: arma, tela, cetera spolia hostium, magnus numerus. Ad hoc catapultae, ballistae, tormenta omnis generis: duces, aut Aetoli & Cephallenes, aut regii ab Antiocho ibi relicti, ad septem & viginti. Multos eo die, priusquam in urbem inveheretur, in circo Flaminio tribunos, praefectos, equites, centuriones, Romanos sociosque, donis militaribus donavit. Militibus ex praeda vicenos quinos denarios divisit, duplex centurioni, triplex equiti.

VI. Jam consularium comitiorum adpetebat tempus; quibus quia M. Aemilius, cujus sortis ea cura erat, obcurrere non potuit, C. Flaminius Romam venit. Ab eo creati consules Sp. Postumius Albinus, Q. Marcius Philippus. Praetores inde facti T. Maenius, P. Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piso, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quinctius Crispinus. Extremo anni, magistratibus jam creatis, ante diem tertium Nonas Martias Cn. Manlius Vulso de Gallis, qui Asiam incolunt, triumphavit. Serius ei triumphandi caussa fuit, ne, Q. Terentio Culleone praetore, caussam lege Petillia diceret, & incendio alieni judicii, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret; eo infensioribus in se, quam in illum, judicibus, quod disciplinam militarem, severe ab eo conservatam, successor ipse omni genere licentiae conruperat. Neque ea sola infamiae erant, quae in provincia procul ab oculis facta narrabantur: sed ea etiam magis, quae in militibus ejus quotidie conspiciebantur. Luxuriae enim peregrinae origo ab exercitu Asiatico invecta in urbem est. Ii primum lectos aeratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas, & alia textilia, &, quae tum magnificae supellectilis habebantur, monopodia & abacos Romam advexerunt. Tunc psaltriae sambucistriaeque, & convivalia ludionum oblectamenta addita epulis: epulae quoque ipsae & cura & sumtu ma-

jore adparari coeptae: tum coquus, viliſſimum antiquis mancipium & aeſtimatione & uſu, in pretio eſſe; &, quod miniſterium fuerat, ars haberi coepta. Vix tamen illa, quae tum conſpiciebantur, ſemina erant futurae luxuriae.

VII. In triumpho tulit Cn. Manlius coronas aureas, ducentas duodecim pondo: argenti pondo ducenta viginti millia: auri pondo duo millia centum tres: tetradrachmûm Atticûm centum viginti ſeptem millia: ciſtophorûm ducenta quinquaginta: Philippeorum aureorum nummorum ſedecim millia trecentos viginti: & arma ſpoliaque multa Gallica, carpentis tranſvecta. Duces hoſtium duo & quinquaginta ducti ante currum. Militibus quadragenos binos denarios diviſit, duplex centurioni; & ſtipendium duplex in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium ordinum, donati militaribus donis, currum ſecuti ſunt. Carminaque a militibus ea in imperatorem dicta, ut facile adpareret, in ducem indulgentem ambitioſumque ea dici; triumphum eſſe militari magis favore, quam populari, celebrem. Sed ad populi quoque gratiam conciliandam amici Manlii valuerunt. Quibus adnitentibus ſenatuſconſultum factum eſt, "Ut ex pecunia, quae in triumpho "tranſlata eſſet, ſtipendium, conlatum a populo "in publicum, quod ejus ſolutum antea non eſſet, "ſolveretur." Vicenos quinos & ſemiſſes in mil-

lia aeris quaestores urbani cum fide & cura solverunt. Per idem tempus tribuni militum duo ex duabus Hispaniis cum literis C. Atinii & L. Manlii, qui eas provincias obtinebant, venerunt. Ex iis literis cognitum est, Celtiberos Lusitanosque in armis esse, & sociorum agros populari. De ea re consultationem integram senatus ad novos magistratus rejecit. Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus faciebant, malus in circo instàbilis in signum Pollentiae procidit, atque id dejecit. Ea religione moti Patres, & diem unum adjiciendum ludorum celebritati censuerunt, & signa duo pro uno reponenda, & novum auratum faciendum. Et plebeji ludi ab aedilibus C. Sempronio Blaeso & M. Furio Lusco diem unum instaurati sunt.

VIII. Insequens annus Sp. Postumium Albinum & Q. Marcium Philippum consules ab exercitu bellorumque & provinciarum cura ad intestinae conjurationis vindictam avertit. Praetores provincias sortiti sunt, T. Maenius urbanam, M. Licinius Lucullus inter cives & peregrinos, C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Siciliam, L. Quinctius Crispinus Hispaniam citeriorem, C. Calpurnius Piso Hispaniam ulteriorem. Consulibus ambobus quaestio de clandestinis conjurationibus decreta est. Graccus ignobilis in Etruriam primum venit nulla cum arte earum,

quas multas ad animorum corporumque cultum nobis eruditiſſima omnium gens invexit, ſacrificulus & vates: nec is, qui aperta religione, propàlam & quaeſtum & diſciplinam profitendo, animos horrore imbueret, ſed occultorum & nocturnorum antiſtes ſacrorum. Initia erant, quae primo paucis tradita ſunt: deinde vulgari coepta ſunt per viros mulieresque. Additae voluptates religioni vini & epularum, quo plurium animi inlicerentur. Quum vinum animos, & nox & mixti feminis mares, aetatis tenerae majoribus, diſcrimen omne pudoris exſtinxiſſent; corruptelae primum omnis generis fieri coeptae, quum ad id quiſque, quo natura pronioris libidinis eſſet, paratam voluptatem haberet. Nec unum genus noxae, ſtupra promiſcua ingenuorum feminarumque, erant: ſed falſi teſtes, falſa ſigna teſtimoniaque & indicia ex eadem officina exibant. Venena indidem inteſtinaeque caedes: ita ut ne corpora quidem interdum ad ſepulturam exſtarent. Multa dolo, pleraque per vim audebantur. Occulebat vim, quod prae ululatibus, tympanorumque & cymbalorum ſtrepitu, nulla vox quiritantium inter ſtupra & caedes exaudiri poterat.

IX. Hujus mali labes ex Etruria Romam, velut contagione morbi, penetravit. Primo urbis magnitudo capacior patientiorque talium malorum ea celavit: tandem indicium hoc maxime modo

ad Poſtumium conſulem pervenit. P. Aebutius, cujus pater publico equo ſtipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus, ſub tutela Duroniae matris & vitrici T. Sempronii Rutili educatus fuerat. Et mater dedita viro erat; & vitricus, quia tutelam ita geſſerat, ut rationem reddere non poſſet, aut tolli pupillum, aut obnoxium ſibi vinculo aliquo fieri cupiebat. Via una corruptelae Bacchanalia erant. Mater adoleſcentulum adpellat, "Se pro aegro eo voviſſe, ubi primum "convaluiſſet, Bacchis eum ſe initiaturam. Damnatam voti, Deûm benignitate, exſolvere id velle. Decem dierum caſtimonia opus eſſe. Decimo die coenatum, deinde pure lautum in ſacrarium deducturam." Scortum nobile libertina Hiſpala Fecenia, non digna quaeſtu, cui ancillula adſuerat, etiam poſtquam manumiſſa erat, eodem ſe genere tuebatur. Huic conſuetudo juxta vicinitatem cum Aebutio fuit, minime adoleſcentis aut rei aut famae damnoſa: ultro enim amatus adpetituſque erat: &, maligne omnia praebentibus ſuis, meretriculae munificentia ſuſtinebatur. Quin eo proceſſerat conſuetudine capta, ut poſt patroni mortem, quia in nullius manu erat, tutore a tribunis & praetore petito, quum teſtamentum faceret, unum Aebutium inſtitueret haeredem.

X. Haec amoris pignora quum eſſent, nec quidquam ſecretum alter ab altero haberent, per

jocum adolescens vetat eam mirari, si per aliquot noctes secubuisset. " Religionis se caussa, ut vo- " to pro valetudine sua facto liberetur, Bacchis " initiari velle." Id ubi mulier audivit, perturbata, " Dii meliora!" inquit: " mori & sibi & " illi satius esse, quam id faceret; & in caput eo- " rum detestari minas periculaque, qui id suasis- " sent." Admiratus quum verba, tum perturbationem tantam adolescens, " Parcere exsecrationi- " bus" jubet. " Matrem id sibi, adsentiente vi- " trico, imperasse. Vitricus ergo," inquit, " tuus " (matrem enim insimulare forsitan fas non sit) " pudicitiam, famam, spem, vitamque tuam per- " ditum ire hoc facto properat." Eo magis mirabundo, quaerentique quid rei esset, pacem veniamque precata Deorum Dearumque, si, coacta caritate ejus, silenda enunciasset, " ancillam se," aït, " dominae comitem id sacrarium intrasse, " liberam numquam eo accessisse. Scire corrupte- " larum omnis generis eam officinam esse: & jam " biennio constare neminem initiatum ibi ma- " jorem annis viginti. Ut quisque introductus " sit, velut victimam tradi sacerdotibus. Eos de- " ducere in locum, qui circumsonet ululatibus, " cantuque symphoniae, & cymbalorum & tym- " panorum pulsu, ne vox quiritantis, quum per " vim stuprum inferatur, exaudiri possit." Orare deinde atque obsecrare, ut eam rem quocumque

discuteret modo: nec se eo praecipitaret, ubi omnia infanda patienda primum, deinde facienda essent. Neque ante dimisit eum, quam fidem dedit adolescens, ab his sacris se temperaturum.

XI. Postquam domum venit, & mater mentionem intulit, quid eo die, quid deinceps ceteris, quae ad sacra pertinerent, faciendum esset; negat, eorum se quidquam facturum, nec initiari sibi in animo esse. Aderat sermoni vitricus. Confestim mulier exclamat, "Hispalae concubitu carere "eum decem noctes non posse, illius excetrae de-"linimentis & venenis imbutum, nec parentis, "nec vitrici, nec Deorum verecundiam habere." Jurgantes hinc mater, hinc vitricus, cum quatuor eum servis domo exegerunt. Adolescens inde ad Aebutiam se amitam contulit: caussamque ei, cur esset a matre ejectus, narravit. Deinde ex auctoritate ejus postero die ad consulem Postumium, arbitris remotis, rem detulit. Consul post diem tertium ad se jussum redire dimisit; ipse Sulpiciam, gravem feminam, socrum suam, percunctatus est, ".ecquam anum Aebutiam ex Aventino "nosset?" quum "eam nosse, probam, & antiqui "moris feminam," respondisset; "opus esse sibi "ea conventa" dixit. "Mitteret nuncium ad eam, "ut veniret." Aebutia adcita ad Sulpiciam venit. Et consul paullo post, velut forte intervenisset, sermonem de Aebutio fratris ejus filio infert. La-

crimae mulieri obortae, & miſerari caſum adoleſcentis coepit, qui ſpoliatus fortunis, a quibus minime oporteret, apud ſe tunc eſſet, ejectus a matre quod probus adoleſcens (Dii propitii eſſent) obſcoenis, ut fama eſſet, ſacris initiari nollet.

XII. Satis de Aebutio exploratum ratus conſul, non vanum auctorem eſſe, dimiſſa Aebutia, ſocrum rogat, ut Hiſpalam, indidem ex Aventino libertinam, non ignotam viciniae, arceſſeret ad ſeſe. Eam, quoque eſſe, quae percunctari vellet. Ad cujus nuncium perturbata Hiſpala, quod ad tam nobilem & gravem feminam ignara cauſſae arceſſeretur: poſtquam lictores in veſtibulo turbamque conſularem & conſulem ipſum conſpexit, prope exanimata eſt. In interiorem partem aedium abductam ſocru adhibita conſul, "Si ve-" ra dicere inducere in animum poſſet," negat, "perturbari debere. Fidem vel a Sulpicia, tali fe-" mina, vel ab ſe acciperet. Exprimeret ſibi, quae "in luco Similae Bacchanalibus in ſacro nocturno "ſolerent fieri." Hoc ubi audivit, tantus pavor tremorque omnium membrorum mulierem cepit, ut diu hiſcere non poſſet: tandem confirmata, "puel-" lam admodum ſe ancillam initiatam cum domina," ait. "Aliquot annis, ex quo manumiſſa ſit, nihil, "quid ibi fiat, ſcire." Jam id ipſum conſul laudare, "quum initiatam ſe non inficiaretur. Sed "& cetera eadem fide expromeret. Neganti ultra

" quidquam ſcire non eamdem," dicere, " ſi co-
" arguatur ab alio, ac per ſe fatenti, veniam aut
" gratiam fore. Eum ſibi omnia expoſuiſſe, qui
" ab illa audiſſet."

XIII. Mulier, haud dubie, id quod erat, Aebutium indicem arcani rata eſſe, ad pedes Sulpiciae procidit, & eam primo orare coepit, " Ne
" mulieris libertinae cum amatore ſermonem in
" rem non ſeriam modo, ſed capitalem etiam,
" verti vellet: ſe terrendi ejus cauſſa, non quo
" ſciret quidquam, ea locutam eſſe." Hic Poſtumius accenſus ira, " Tum quoque," aït, " eam
" cum Aebutio ſe amatore cavillari credere, non
" in domo graviſſimae feminae & cum conſule lo-
" qui." Et Sulpicia adtollere paventem; ſimul illam adhortari, ſimul iram generi lenire. Tandem confirmata, multum incuſata perfidia Aebutii, qui optimi in eo ipſo meriti talem gratiam retuliſſet, " Magnum ſibi metum Deorum, quo-
" rum occulta initia enunciaret, majorem multo," dixit, " hominum eſſe, qui ſe indicem manibus
" ſuis diſcerpturi eſſent. Itaque hoc ſe Sulpiciam
" hoc conſulem orare, ut ſe extra Italiam aliquo
" amandarent, ubi reliquum vitae degere tuto
" poſſet. Bono animo eſſe" jubere " eam" conſul, &, " ſibi curae fore," dicere, " ut Romae
" tuto habitaret." Tum Hiſpala originem ſacrorum expromit. " Primo ſacrarium id feminarum

" fuiſſe, nec quemquam virum eo admitti ſolitum. " Tres in anno ſtatos dies habuiſſe, quibus inter- " diu Bacchis initiarentur. Sacerdotes in vicem " matronas creari ſolitas. Pacullam Anniam Cam- " paniam ſacerdotem omnia, tamquam Deûm " monitu, inmutaſſe. Nam & viros eam primam " ſuos filios initiaſſe, Minium & Herennium " Cerrinios. Et nocturnum ſacrum ex diurno, & " pro tribus in anno diebus quinos ſingulis menſi- " bus dies initiorum feciſſe. Ex quo in promiſcuo " ſacra ſint, & permixti viri feminis, & noctis li- " centia acceſſerit, nihil ibi facinoris, nihil flagitii " praetermiſſum. Plura virorum inter ſeſe, quam " feminarum, eſſe ſtupra. Si qui minus patien- " tes dedecoris ſint, & pigriores ad facinus, pro " victimis inmolari: nihil nefas ducere, hanc " ſummam inter eos religionem eſſe. Viros, " velut mente capta, cum jactatione fanatica cor- " poris vaticinari; matronas Baccharum habitu " crinibus ſparſis cum ardentibus facibus decurrere " ad Tiberim, demiſſaſque in aquam faces (quia " vivum ſulphur cum calce inſit) integra flamma " efferre. Raptos a Diis homines dici, quos ma- " chinae inligatos ex conſpectu in abditos ſpecus " abripiant. Eos eſſe, qui aut conjurare, aut ſo- " ciari facinoribus, aut ſtuprum pati noluerint. " Multitudinem ingentem, alterum jam prope " populum eſſe: in his nobiles quoſdam viros fe-

" minasque. Biennio proximo institutum esse, ne " quis major viginti annis initiaretur. Captari ae- " tates & erroris & stupri patientes."

XIV. Peracto indicio, advoluta rursus genibus preces easdem, ut se ablegaret, repetivit. Consul rogat socrum, ut aliquam partem aedium vacuam faceret, quo Hispala inmigraret. Coenaculum super aedes datum est, scalis ferentibus in publicum obseratis, aditu in aedes verso. Res omnes Feceniae extemplo translatae, & familia arcessita. Et Aebutius migrare ad consulis clientem jussus. Ita quum indices ambo in potestate essent, rem ad senatum Postumius defert, omnibus ordine expositis, quae delata primo, quae deinde ab se inquisita forent. Patres pavor ingens cepit, quum publico nomine, ne quid eae conjurationes coetusque nocturni fraudis occultae aut periculi inportarent, tum privatim suorum quisque vicem, ne quis adfinis ei noxae esset. Censuit autem senatus, gratias consuli agendas, quod eam rem & cum singulari cura, & sine ullo tumultu investigasset. Quaestionem deinde de Bacchanalibus sacrisque nocturnis extra ordinem consulibus mandant: indicibus, Aebutio ac Feceniae, ne fraudi ea res sit, curare, & alios indices praemiis invitare jubent. Sacerdotes eorum sacrorum, seu viri seu feminae essent, non Romae modo, sed per omnia fora & conciliabula conquiri, ut in consulum potestate essent.

Edici praeterea in urbe Roma, & per totam Italiam edicta mitti, " Ne quis, qui Bacchis initia-" tus esset, coïsse aut convenisse caussa sacrorum " velit, neu quid talis rei divinae fecisse." Ante omnia, ut quaestio de his habeatur, qui coïerint, conjuraverintve, quo stuprum flagitiumve inferretur. Haec senatus decrevit. Consules aedilibus curulibus imperarunt, ut sacerdotes ejus sacri omnes conquirerent, comprehensosque libero conclavi ad quaestionem servarent; aediles plebis videre, ne qua sacra in operto fierent. Triumviris capitalibus mandatum est, ut vigilias disponerent per urbem, servarentque, ne qui nocturni coetus fierent; utque ab incendiis caveretur, adjutores triumviris quinqueviri uti cis Tiberim suae quisque regionis aedificiis praeessent.

XV. Ad haec officia dimissis magistratibus, consules in Rostra escenderunt; &, concione advocata, quum sollemne carmen precationis, quod praefari, priusquam populum adloquantur, magistratus solent, peregisset consul, ita coepit: " Nulli " umquam concioni, Quirites, non solum apta, " sed etiam necessaria, haec sollemnis Deorum " comprecatio fuit; quae vos admoneret, hos esse " Deos, quos colere, venerari, precarique majores " vestri instituissent: non illos, qui pravis & exter-" nis religionibus captas mentes, velut furialibus " stimulis, ad omne scelus & ad omnem libidinem

" agerent. Equidem, nec quid taceam, nec qua- " tenus proloquar, invenio: ſi aliquid ignorabitis, " ne locum neglegentiae dem: ſi omnia nudavero, " ne nimium terroris obfundam vobis, vereor. " Quidquid dixero, minus, quam pro atrocitate " & magnitudine rei, dictum ſcitote eſſe. Ut ad " cavendum ſatis ſit, dabitur opera a nobis. Bac- " chanalia tota jam pridem Italia, & nunc per ur- " bem etiam multis locis eſſe, non fama modo " accepiſſe vos, ſed crepitibus etiam ululatibuſque " nocturnis, qui perſonant tota urbe, certum ha- " beo; ceterum, quae ea res ſit, ignorare. Alios " Deorum aliquem cultum, alios conceſſum lu- " dum & laſciviam eſſe credere, &, qualecumque " ſit, ad paucos pertinere. Quod ad multitudi- " nem eorum adtinet, ſi dixero, multa millia ho- " minum eſſe, illico neceſſe eſt, exterreamini; " niſi adjunxero, qui qualeſque ſint. Primum igi- " tur mulierum magna pars eſt, & is fons mali hu- " juſce fuit: deinde ſimillimi feminis mares, ſtu- " prati & conſtupratores, fanatici vigiles; vino, " ſtrepitibus, clamoribuſque nocturnis adtoniti. " Nullas adhuc vires conjuratio, ceterum incre- " mentum ingens virium habet, quod in dies " plures fiunt. Majores veſtri, ne vos quidem, niſi " quum aut, vexillo in arce poſito, comitiorum " cauſſa exercitus eductus eſſet, aut plebi concili- " um tribuni edixiſſent, aut aliquis ex magiſtrati-

"bus ad concionem vocaſſet, forte temere coïre "voluerunt: &, ubicumque multitudo eſſet, ibi "& legitimum rectorem multitudinis cenſebant "debere eſſe. Quales primum nocturnos coetus, "deinde promiſcuos mulierum ac virorum eſſe "creditis? Si, quibus aetatibus initientur mares "ſciatis, non misereat vos eorum ſolum, ſed etiam "pudeat. Hoc ſacramento initiatos juvenes mili- "tes faciendos cenſetis, Quirites? iis ex obſcoeno "ſacrario eductis arma committenda? hi, cooperti "ſtupris ſuis alieniſque, pro pudicitia conjugum "ac liberorum veſtrorum ferro decernent?"

XVI. "Minus tamen eſſet, ſi flagitiis tantum "effeminati forent, (ipſorum id magna ex parte "dedecus erat) a facinoribus manus, mentem a "fraudibus abſtinuiſſent. Numquam tantum "malum in republica fuit, nec ad plures, nec ad "plura pertinens. Quidquid his annis libidine, "quidquid fraude, quidquid ſcelere peccatum eſt, "ex illo uno ſacrario ſcitote ortum eſſe. Necdum "omnia, in quae conjuraverunt, edita facinora "habent. Adhuc privatis noxiis, quia nondum "ad rempublicam obprimendam ſatis virium eſt, "conjuratio ſeſe inpia tenet. Creſcit & ſerpit "quotidie malum. Jam majus eſt, quam ut ca- "pere id privata fortuna poſſit: ad ſummam rem- "publicam ſpectat. Niſi praecavetis, Quirites, "jam huic diurnae, legitime ab conſule vocatae,

" par nocturna concio esse poterit. Nunc illi vos " singuli universos concionantes timent: jam, ubi " vos dilapsi domos & in rura vestra eritis, illi " coïerint, consultabunt de sua salute simul ac " vestra pernicie: tum singulis vobis universi " timendi erunt. Optare igitur unusquisque vestrûm debet, ut bona mens suis omnibus fuerit. " Si quem libido, si furor in illum gurgitem abri- " puit, illorum eum, cum quibus in omne flagi- " tium & facinus conjuravit, non suum judicet " esse. Ne quis etiam errore labatur, vestrûm " quoque non sum securus. Nihil enim in speci- " em fallacius est, quam prava religio. Ubi Deo- " rum numen praetenditur sceleribus, subit ani- " mum timor, ne fraudibus humanis vindicandis " divini juris aliquid inmixtum violemus. Hac " vos religione innumerabilia decreta pontificum, " senatusconsulta, aruspicum denique responsa li- " berant. Quoties hoc patrum avorumque aetate " negotium est magistratibus datum, ut sacra ex- " terna fieri vetarent, sacrificulos vatesque foro, " circo, urbe prohiberent, vaticinos libros con- " quirerent comburerentque, omnem disciplinam " sacrificandi, praeterquam more Romano, abole- " rent? Judicabant enim prudentissimi viri om- " nis divini humanique juris, nihil aeque dissol- " vendae religionis esse, quam ubi non patrio, " sed externo ritu sacrificaretur. Haec vobis

"praedicenda ratus ſum, ne qua ſuperſtitio agita-"ret animos veſtros, quum demolientes nos Bac-"chanalia diſcutienteſque nefarios coetus cernere-"tis. Omnia, Diis propitiis volentibuſque, ea "faciemus: qui, quia ſuum numen ſceleribus "libidinibuſque contaminari indigne ferebant, ex "occultis ea tenebris in lucem extraxerunt. Nec "patefieri, ut inpunita eſſent, ſed ut vindicaren-"tur & obprimerentur, voluerunt. Senatus quaeſ-"tionem extra ordinem de ea re mihi collegaeque "meo mandavit: nos, quae ipſis nobis agenda "ſunt, inpigre exſequemur. Vigiliarum noctur-"narum curam per urbem minoribus magiſtrati-"bus mandavimus. Vos quoque, aequum eſt, "quae veſtra munia ſunt, quo quiſque loco poſi-"tus erit, quod imperabitur, inpigre praeſtare, & "dare operam, ne quid fraude noxiorum periculi "aut tumultus oriatur."

XVII. Recitari deinde ſenatuſconſulta juſſe-runt, indicique praemium propoſuerunt ſi quis quem ad ſe deduxiſſet, nomenve abſentis detuliſ-ſet. "Qui nominatus profugiſſet, diem certam "ſe finituros; ad quam niſi citatus reſpondiſſet, "abſens damnaretur. Si quis eorum, qui tum "extra terram Italiam eſſent, nominaretur, ei "laxiorem diem daturos, ſi venire ad cauſſam "dicendam vellet." Edixerunt deinde, "ne quis "quid fugae cauſſa vendidiſſe, neve emiſſe vellet:

"ne quis reciperet, celaret, ope ulla juvaret fugi-"entes." Concione dimissa, terror magnus urbe tota fuit: nec moenibus se tantum urbis aut finibus Romanis continuit; sed passim per totam Italiam, literis hospitum de senatusconsulto, & concione, & edicto consulum acceptis, trepidari coeptum est. Multi ea nocte, quae diem insecuta est, quo in concione res palam facta est, custodiis circa portas positis, fugientes a triumviris comprehensi & reducti sunt: multorum nomina delata. Quidam ex iis viri feminaeque mortem sibi consciverunt. Conjurasse supra septem millia virorum ac mulierum dicebantur. Capita autem conjurationis constabat esse, M. & C. Atinios de plebe Romana, & Faliscum L. Opiternium, & Minium Cerrinium Campanum: ab his omnia facinora & flagitia orta: eos maximos sacerdotes conditoresque ejus sacri esse. Data opera est, ut primo quoque tempore comprehenderentur. Adducti ad consules, fassique de se, nullam moram judicio fecerunt.

XVIII. Ceterum tanta fuga ex urbe facta erat, ut, quia multis actiones & res peribant, cogerentur praetores T. Maenius & M. Licinius per senatum res in diem trigesimum differre, donec quaestiones a consulibus perficerentur. Eadem solitudo, quia Romae non respondebant, nec inveniebantur, quorum nomina delata erant, coëgit consules circa fora proficisci, ibique quaerere & judicia ex-

ercere. Qui tantum initiati erant, & ex carmine ſacro, praeeunte verba ſacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda conjuratio in omne facinus ac libidinem continebatur, nec earum rerum ullam, in quas jurejurando obligati erant, in ſe aut alios admiſerant, eos in vinculis relinquebant: qui ſtupris aut caedibus violati erant, qui falſis teſtimoniis, ſignis adulterinis, ſubjectione teſtamentorum, fraudibus aliis contaminati, eos capitali poena adficiebant. Plures necati, quam in vincula conjecti ſunt. Magna vis in utraque cauſſa virorum mulierumque fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu eſſent, tradebant, ut ipſi in privato animadverterent in eas. Si nemo erat idoneus ſupplicii exactor, in publico animadvertebatur. Datum deinde conſulibus negotium eſt, ut omnia Bacchanalia Romae primum, deinde per totam Italiam, diruerent; extra quam ſi qua ibi vetuſta ara aut ſignum conſecratum eſſet. In reliquum deinde ſenatuſconſulo cautum eſt, " Ne qua Bacchanalia Romae, neve in Italia " eſſent. Si quis tale ſacrum ſollemne & neceſſa- " rium duceret, nec ſine religione & piaculo ſe id " omittere poſſe, apud praetorem urbanum profi- " teretur, praetor ſenatum conſuleret. Si ei per- " miſſum eſſet, quum in ſenatu centum non mi- " nus eſſent, ita id ſacrum faceret, dum ne " plus quinque ſacrificio intereſſent, neu qua pe-

"cunia communis, neu quis magister sacrorum, "aut sacerdos esset."

XIX. Aliud deinde huic conjunctum, referente Q. Marcio consule, senatusconsultum factum est, "Ut de iis, quos pro indicibus consules "habuissent, integra res ad senatum referretur, "quum Sp. Postumius, quaestionibus perfectis, "Romam redisset." Minium Cerrinium Campanum Ardeam in vincula mittendum censuerunt, magistratibusque Ardeatium praedicendum, ut intentiore eum custodia adservarent; non solum ne effugeret, sed ne mortis consciscendae locum haberet. Sp. Postumius aliquanto post Romam venit. Eo referente, de P. Aebutii & Hispalae Feceniae praemio, quod eorum opera indicata Bacchanalia essent, senatusconsultum factum est, "Ut singulis his centena millia aeris quaestores "urbani ex aerario darent. Utique consul cum "tribunis plebis ageret, ut ad plebem primo quo-"que tempore ferrent, ut P. Aebutio emerita sti-"pendia essent, ne invitus militaret, neve censor "ei equum publicum adsignaret. Utique Fece-"niae Hispalae datio, deminutio, gentis enuptio, "tutoris optio item esset, quasi ei vir testamento "dedisset. Utique ei ingenuo nubere liceret: "neu quid ei, qui eam duxisset, ob id fraudi ig-"nominiaeve esset. Utique consules praetores-"que, qui nunc essent, quive postea futuri essent,

"curarent, ne quid ei mulieri injuriae fieret, uti-"que tuto esset. Id senatum velle, & aequum "censere, ut ita fieret." Ea omnia lata ad plebem, factaque sunt ex senatusconsulto; & de ceterorum indicum inpunitate praemiisque consulibus permissum est.

XX. Et jam Q. Marcius, quaestionibus suae regionis perfectis, in Ligures provinciam proficisci parabat; tribus millibus peditum Romanorum, centum quinquaginta equitibus, & quinque millibus Latini nominis peditum, ducentis equitibus in supplementum acceptis. Eadem provincia, idem numerus peditum equitumque & collegae decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore anno C. Flaminius & M. Aemilius consules habuerunt. Duas praeterea legiones novas ex senatusconsulto scribere jussi sunt: & viginti millia peditum sociis & nomini Latino imperarunt, & equites mille trecentos, & tria millia peditum Romanorum, ducentos equites. Totum hunc exercitum, praeter legiones, in supplementum Hispaniensis exercitus duci placebat. Itaque consules dum ipsi quaestionibus inpediebantur, T. Maenium delectui habendo praefecerunt. Perfectis quaestionibus, prior Q. Marcius in Ligures Apuanos est profectus. Dum penitus in abditos saltus, quae latebrae receptaculaque semper illis fuerant, persequitur; in praeoccupatis angustiis, loco

iniquo eſt circumventus. Quatuor millia militum amiſſa; & legionis ſecundae ſigna tria, undecim vexilla ſociûm Latini nominis in poteſtatem hoſtium venerunt, & arma multa, quae, quia inpedimento fugientibus per ſilveſtres ſemitas erant, paſſim jactabantur. Prius ſequendi Ligures finem, quam fugae Romani, fecerunt. Conſul, ubi primum ex hoſtium agro evaſit, ne, quantum deminutae copiae forent, adpareret, in locis pacatis exercitum dimiſit. Non tamen obliterare famam rei male geſtae potuit. Nam ſaltus, unde eum Ligures fugaverant, Marcius eſt adpellatus.

XXI. Sub hunc nuncium ex Liguſtinis vulgatum literae, ex Hiſpania mixtam gaudio triſtitiam adferentes, recitatae ſunt. C. Atinius, qui biennio ante praetor in eam provinciam profectus erat, cum Luſitanis in agro Aſtenſi ſignis conlatis pugnavit. Ad ſex millia hoſtium ſunt caeſa: ceteri fuſi, fugati, caſtriſque exuti. Ad oppidum deinde Aſtam obpugnandum legiones ducit. Id quoque haud multo majore certamine cepit, quam caſtra; ſed, dum incautius ſubit muros, ictus ex vulnere poſt dies paucos moritur. Literis de morte propraetoris recitatis, ſenatus cenſuit mittendum, qui ad Lunae portum C. Calpurnium praetorem conſequeretur; nunciaretque, ſenatum aequum cenſere, ne ſine imperio provincia eſſet, maturare eum proficiſci. Quarto die, qui miſſus

erat, Lunam venit. Paucis ante diebus Calpurnius profectus erat. Et in citeriore Hispania L. Manlius Acidinus, qui eodem tempore, quo C. Atinius, in provinciam ierat, cum Celtiberis acie conflixit. Incerta victoria discessum est, nisi quod Celtiberi castra inde nocte proxima moverunt: Romanis & suos sepeliendi, & spolia legendi ex hostibus potestas facta est. Paucos post dies, majore coacto exercitu, Celtiberi ad Calagurrim oppidum ultro lacessiverunt proelio Romanos. Nihil traditur, quae caussa numero aucto infirmiores eos fecerit. Superati proelio sunt. Ad duodecim millia hominum caesa, plus duo capta: & castris Romanus potitus. Et, nisi successor adventu suo inhibuisset inpetum victoris, subacti Celtiberi forent. Novi praetores ambo exercitus in hiberna deduxerunt.

XXII. Per eos dies, quibus haec ex Hispania nunciata sunt, ludi Taurii per biduum facti religionis caussa. [Per dies] decem adparatos deinde ludos M. Fulvius, quos voverat Aetolico bello, fecit. Multi artifices ex Graecia venerunt honoris ejus caussa. Athletarum quoque certamen tum primo Romanis spectaculo fuit, & venatio data leonum & pantherarum; & prope hujus seculi copia ac varietate ludicrum celebratum est. Novemdiale deinde sacrum tenuit, quod in Piceno per triduum lapidibus pluerat, ignesque coelestes

multifariam orti adussisse complurium levi adflatu vestimenta maxime dicebantur. Addita & unum diem supplicatio est ex decreto pontificum, quod aedes Opis in Capitolio de coelo tacta erat. Hostiis majoribus consules procurarunt, urbemque lustraverunt. Sub idem tempus & ex Umbria nunciatum est, semimarem duodecim ferme annos natum inventum. Id prodigium abominantes, arceri Romano agro necarique quamprimum jusserunt. Eodem anno Galli Transalpini, transgressi in Venetiam sine populatione aut bello, haud procul inde, ubi nunc Aquileja est, locum oppido condendo ceperunt. Legatis Romanis, de ea re trans Alpes missis, responsum est, "Neque profectos ex auctoritate gentis eos, nec, quid in Italia facerent, se scire." L. Scipio ludos eo tempore, quos bello Antiochi vovisse sese dicebat, ex conlata ad id pecunia ab regibus civitatibusque per dies decem fecit. Legatum eum post damnationem & bona vendita missum in Asiam, ad dirimenda inter Antiochum & Eumenem reges certamina, Valerius Antias est auctor. Tum conlatas ei pecunias, congregatosque per Asiam artifices: &, quorum ludorum post bellum, in quo votos diceret, mentionem non fecisset de iis post legationem demum in senatu actum.

XXIII. Quum jam in exitu annus esset, Q. Marcius absens magistratu abiturus erat. Sp. Postu-

mius, quaestionibus cum summa fide curaque perfectis, comitia habuit. Creati sunt consules Ap. Claudius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus. Postero die praetores facti P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Atilius Serranus, L. Postumius Tempsanus, M. Claudius Marcellinus. Extremo anni, quia Sp. Postumius consul renunciaverat, peragrantem se propter quaestiones utrumque litus Italiae desertas colonias, Sipontum supero, Buxentum infero mari, invenisse; triumviri ad colonos eo scribendos ex senatusconsulto ab T. Maenio praetore urbano creati sunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Baebius Tamphilus. Cum Perseo rege & Macedonibus bellum, quod inminebat, non unde plerique opinantur, nec ab ipso Perseo caussas cepit. Inchoata initia a Philippo sunt: & is ipse, si diutius vixisset, id bellum gessisset. Una eum res, quum victo leges inponerentur, maxime angebat; quod, qui Macedonum ab se defecerant in bello, in eos jus saeviendi ademtum ei ab senatu erat: quum, quia rem integram Quinctius in conditionibus pacis distulerat, non desperasset impetrari posse. Antiocho rege deinde bello superato ad Thermopylas, divisis partibus, quum per eosdem dies consul Acilius Heracleam, Philippus Lamiam obpugnasset; capta Heraclea, quia jussus abscedere a moenibus Lamiae erat, Romanisque oppi-

dum deditum eſt, aegre eam rem tulerat. Permulſit iram ejus conſul, quod, ad Naupactum ipſe feſtinans, quo ſe ex fuga Aetoli contulerant, Philippo permiſit, ut Athamaniae & Amynandro bellum inferret; & urbes, quas Theſſalis Aetoli ademerant, regno adjiceret. Haud magno certamine & Amynandrum Athamania expulerat, & urbes aliquot receperat. Demetriadem quoque, urbem validam & ad omnia opportunam, & Magnetum gentem ſuae ditionis fecit. Inde & in Thracia quaſdam urbes, novae atque inſuetae libertatis vitio, ſeditionibus principum turbatas, partibus, quae domeſtico certamine vincerentur, adjungendo ſeſe, cepit.

XXIV. His ſedata in praeſentia regis ira in Romanos eſt. Numquam tamen remiſit animum a colligendis in pace viribus, quibus, quandoque data fortuna eſſet, ad bellum uteretur. Vectigalia regni non fructibus tantum agrorum portoriiſque maritimis auxit; ſed metalla etiam & vetera intermiſſa recoluit, & nova multis locis inſtituit. Ut vero antiquam multitudinem hominum, quae belli cladibus amiſſa erat, reſtitueret; non ſobolem tantum ſtirpis parabat, cogendis omnibus procreare atque educare liberos, ſed Thracum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat, quietuſque aliquamdiu a bellis, omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere dein-

de caussae, quae de integro iram moverent in Romanos. Thessalorum & Perrhaeborum querelae de urbibus suis ab eo possessis, & legatorum Eumenis regis de Thraciis oppidis per vim occupatis, traductaque in Macedoniam multitudine, ita auditae erant, ut eas non neglegi satis adpareret. Maxime moverat senatum, quod jam Aeni & Maroneae adfectari possessionem audierant; minus Thessalos curabant. Athamanes quoque venerunt legati, non partis amissae, non finium jacturam querentes, sed totam Athamaniam sub jus judiciumque regis venisse. Et Maronitarum exsules (erant pulsi, quia libertatis caussam defendissent ab regio praesidio) ii non Maroneam modo, sed etiam Aenum in potestate nunciabant Philippi esse. Venerant & a Philippo legati ad purganda ea: qui nihil, nisi permissu Romanorum imperatorum, factum adfirmabant. "Civitates Thessa-
" lorum, & Perrhaeborum, & Magnetum, & cum
" Amynandro Athamanum gentem, in eadem
" caussa, qua Aetolos, fuisse. Antiocho rege
" pulso, occupatum obpugnandis Aetolicis urbi-
" bus consulem ad recipiendas eas civitates Phi-
" lippum misisse. Armis subactos parere." Senatus, ne quid absente rege statueret, legatos ad eas controversias disceptandas misit, Q. Caecilium Metellum, M. Baebium Tamphilum, Ti. Sempronium. Quorum sub adventum ad Thessalica

Tempe omnibus iis civitatibus, quibus cum rege disceptatio erat, concilium indictum est.

XXV. Ibi quum Romani legati disceptatorum loco, Thessali Perrhaebique & Athamanes haud dubii accusatores, Philippus ad audienda crimina tamquam reus, consedissent; pro ingenio quisque eorum, qui principes legationum erant, & gratia cum Philippo aut odio, acerbius leniusve egerunt. In controversiam autem veniebant, Philippopolis, Tricca, Phaloria, & Eurymenae, & cetera circa eas oppida; utrum Thessalorum juris, quum vi ademtae possessaeque ab Aetolis forent, (nam Philippum Aetolis ademisse eas constabat) an Aetolica antiquitus ea oppida fuissent. "Ita "enim Acilium regi concessisse, si Aetolorum "fuissent, & si voluntate, non si vi atque armis "coacti, cum Aetolis essent." Ejusdem formulae disceptatio de Perrhaeborum Magnetumque oppidis fuit. Omnium enim jura possidendo per occasiones Aetoli miscuerant. Ad haec, quae disceptationis erant, querelae Thessalorum adjectae, "quod ea oppida, si jam redderentur sibi, spoliata "ac deserta redditurus esset. Nam, praeter belli "casibus amissos, quingentos principes juventutis "in Macedoniam abduxisse, & opera eorum in "servilibus abuti ministeriis: &, quae reddiderit "coactus Thessalis, inutilia ut redderet, curasse. "Thebas Phthias unum maritimum emporium

"fuiſſe, quondam Theſſalis quaeſtuoſum & frugi-
"ferum. Ibi navibus onerariis comparatis, re-
"gem, quae praeter Thebas Demetriadem curſum
"dirigerent, negotiationem maritimam omnem eo
"avertiſſe. Jam ne a legatis quidem, qui jure
"gentium ſancti ſint, violandis abſtinere. Inſidi-
"as poſitas euntibus ad T. Quinctium. Itaque
"ergo in tantum metum omnes Theſſalos conjec-
"tos, ut non in civitatibus ſuis, non in communi-
"bus gentis conciliis, quiſquam hiſcere audeat.
"Procul enim abeſſe libertatis auctores Romanos:
"lateri adhaerere gravem dominum, prohiben-
"tem uti beneficiis populi Romani. Quid au-
"tem, ſi vox libera non ſit, liberum eſſe? Nunc
"ſe fiducia & praeſidio legatorum ingemiſcere
"magis, quam loqui. Niſi provideant aliquid
"Romani, quo & Graecis Macedoniam adcolen-
"tibus metus, & audacia Philippi minuatur, ne-
"quidquam & illum victum, & ſe liberatos eſſe.
"Ut equum tenacem, non parentem frenis aſperi-
"oribus caſtigandum eſſe." Haec acerbe poſtre-
mi: quum priores leniter permulſiſſent iram ejus,
petentes, "Ut ignoſceret pro libertate loquenti-
"bus; & ut, depoſita domini acerbitate, adſueſ-
"ceret ſocium atque amicum ſeſe praeſtare; &
"imitaretur populum Romanum, qui caritate,
"quam metu, adjungere ſibi ſocios mallet." Theſ-
ſalis auditis, Perrhaebi Gonnocondylum, quod

Philippus Olympiadem adpellaverat, Perrhaebiae fuisse, & ut sibi restitueretur, agebant. Et de Malloea & Ericinio eadem postulatio erat. Athamanes libertatem repetebant, & castella Athenaeum & Poetneum.

XXVI. Philippus, ut accusatoris potius, quam rei, speciem haberet, & ipse a querelis orsus, "Menelaïdem in Dolopia, quae regni sui fuisset, "Thessalos vi atque armis expugnasse," questus est: "item Petram in Pieria ab iisdem Thessalis "Perrhaebisque captam. Xynias quidem, haud "dubie Aetolicum oppidum, sibi eos contribu-"isse; & Paracheloïda, quae sub Athamania esset, "nullo jure Thessalorum formulae factam. Nam "quae sibi crimina objiciantur, de insidiis legato-"rum, & maritimis portubus frequentatis aut de-"sertis; alterum deridiculum esse, se reddere ra-"tionem, quos portus mercatores aut nautici pe-"tant; alterum mores suos respuere. Tot annos "esse, per quos numquam cessaverint legati, nunc "ad imperatores Romanos, nunc Romam ad se-"natum crimina de se deferre. Quem umquam "verbo violatum esse? Semel ad Quinctium "euntibus insidias dici factas. Sed, quid iis acci-"derit, non adjici. Quaerentium, quod falso "objiciant, quum veri nihil habeant, ea crimina "esse. Insolenter & inmodice abuti Thessalos "indulgentia populi Romani, velut ex diutina

" siti nimis avide meram haurientes libertatem. " Itaque, servorum modo praeter spem repente " manumissorum, licentiam vocis & linguae ex- " periri, & jactare sese insectatione & convitiis " dominorum." Elatus deinde ira adjecit, " Nondum omnium dierum solem occidisse." Id minaciter dictum, non Thessali modo in sese, sed etiam Romani acceperunt. Et quum fremitus post eam vocem ortus, & tandem sedatus esset, Perrhaeborum inde Athamanumque legatis respondit, " Eamdem, de quibus illi agant, civitati- " um caussam esse. Consulem Acilium & Roma- " nos sibi dedisse eas, quum hostium essent. Si " suum munus, qui dedissent, adimere velint, " scire se, cedendum esse: sed meliori ac fideliori " amico, in gratiam levium & inutilium sociorum " injuriam eos esse facturos. Nec enim ullius " rei minus diuturnam esse gratiam, quam liber- " tatis: praesertim apud eos, qui male utendo " eam conrupturi sint." Caussa cognita, pronunciaverunt legati, " Placere, deduci praesidia Ma- " cedonum ex iis urbibus, & antiquis Macedoniae " terminis regnum finiri. De injuriis, quas ultro " citroque inlatas querantur, quo modo inter eas " gentes & Macedonas disceptetur, formulam ju- " ris exsequendi constituendam esse."

XXVII. Inde, graviter obfenso rege, Thessalonicen ad cognoscendum de Thraciae urbibus

proficifcuntur. Ibi legati Eumenis: "Si liberas "esse Aenum & Maroneam velint Romani, nihil, "sui pudoris esse ultra dicere, quam ut admone-"ant, re, non verbo, eos liberos relinquant, nec "suum munus intercipi ab alio patiantur. Sin "autem minor cura sit civitatium in Thracia po-"sitarum, multo verius esse, quae sub Antiocho "fuerint, praemia belli Eumenem, quam Philip-"pum, habere; vel pro patris Attali meritis bello, "quod adversus Philippum ipsum gesserit popu-"lus Romanus; vel suis, quod Antiochi bello "terra marique laboribus periculisque omnibus "interfuerit. Habere eum praeterea decem le-"gatorum in eam rem praejudicium; qui quum "Chersonesum Lysimachiamque dederint, Ma-"roneam quoque atque Aenum profecto dedisse, "quae ipsa propinquitate regionis velut adpendi-"ces majoris muneris essent. Nam Philippum "quidem quo aut merito in populum Romanum, "aut jure imperii, quum tam procul a finibus "Macedoniae absint, civitatibus his praesidia in-"posuisse? Vocari Maronitas juberent. Ab iis "certiora omnia de statu civitatium earum scitu-"ros." Legati Maronitarum vocati, "Non uno "loco tantum urbis praesidium regium esse, sicut "in aliis civitatibus," dixerunt, "sed pluribus si-"mul, & plenam Macedonum Maroneam esse. "Itaque dominari adsentatores regios. His solis

" loqui & in senatu & in concionibus licere. " Eos omnes honores & capere ipsos, & dare aliis. " Optimum quemque, quibus libertatis, quibus " legum cura sit, aut exsulare pulsos patria, aut " inhonoratos & deterioribus obnoxios silere." De jure etiam finium pauca adjecerunt: " Q. " Fabium Labeonem, quum in regione ea fuisset, " direxisse finem Philippo veterem viam regiam, " quae ad Thraciae Paroreiam subeat, nusquam " ad mare declinantem. Philippum novam post- " ea deflexisse viam, qua Maronitarum urbes " agrosque amplectatur."

XXVIII. Ad ea Philippus longe aliam, quam adversus Thessalos Perrhaebosque nuper, ingressus differendi viam, " Non cum Maronitis," inquit, " mihi aut cum Eumene disceptatio est; " sed jam vobiscum, Romani; a quibus nihil ae- " qui me impetrare jam diu animadverto. Civi- " tates Macedonum, quae a me inter inducias de- " fecerant, reddi mihi aequum censebam; non " quia magna accessio ea regni futura esset, (sunt " enim & parva oppida, & in finibus extremis po- " sita) sed quia multum ad reliquos Macedonas " continendos exemplum pertinebat. Negatum " est mihi. Bello Aetolico Lamiam obpugnare " jussus a consule M'. Acilio, quum diu fatiga- " tus ibi proeliis operibusque essem, transcenden- " tem me jam muros a capta prope urbe revoca-

" vit consul, & abducere copias inde coegit. Ad " hujus solatium injuriae permissum est, ut Thes" saliae Perrhaebiaeque & Athamanum reciperem " quaedam castella magis, quam urbes. Ea quo" que ipsa vos mihi, Q. Caecili, paucos ante dies " ademistis. Pro non dubio paullo ante, si Diis " placet, legati Eumenis sumebant, quae Antiochi " fuerunt Eumenem aequius esse, quam me, ha" bere. Id ego aliter longe judico esse. Eume" nes enim, non nisi vicissent Romani, sed nisi " bellum gessissent, manere in regno suo non po" tuit. Itaque ille vestrum meritum habet, non " vos illius: mei autem regni, tantum aberat, ut " ulla pars in discrimine fuerit, ut tria millia ta" lentûm, & quinquaginta tectas naves, & omnes " Graeciae civitates, quas antea tenuissem, polli" centem ultro Antiochum in mercedem societa" tis sim adspernatus. Hostemque ei me esse " prius etiam, quam M'. Acilius exercitum in " Graeciam trajiceret, prae me tuli: & cum eo " consule belli partem, quamcumque mihi dele" gavit, gessi. Et insequenti consuli L. Scipioni, " quum terra statuisset ducere exercitum ad Hel" lespontum, non iter tantum per regnum nostrum " dedi, sed vias etiam munivi, pontes feci, com" meatus praebui: nec per Macedoniam tantum, " sed per Thraciam etiam, ubi inter cetera pax " quoque praestanda a barbaris erat. Pro hoc stu-

" dio meo erga vos, ne dicam merito, utrum ad-
" jicere vos, Romani, aliquid, & amplificare &
" augere regnum meum munificentia veſtra opor-
" tebat, an, quae haberem aut meo jure, aut bene-
" ficio veſtro, eripere? id quod nunc facitis.
" Macedonum civitates, quas regni mei fuiſſe fa-
" temini, non reſtituuntur. Eumenes, tamquam
" ad Antiochum, ad ſpoliandum me venit, &, ſi
" Diis placet, decem legatorum decretum calum-
" niae inpudentiſſimae praetendit; quo maxime
" & refelli & coargui poteſt. Diſertiſſime enim
" planiſſimeque in eo ſcriptum eſt, Cherſoneſum
" & Lyſimachiam Eumeni dari. Ubi tandem
" Aenus, & Maronea, & Thraciae civitates ad-
" ſcriptae ſunt? quod ab illis ne poſtulare quidem
" eſt auſus, id apud vos, tamquam ab illis impe-
" traverit, obtinebit? Quo in numero me apud
" vos eſſe velitis, refert. Si tamquam inimicum
" & hoſtem inſectari propoſitum eſt, pergite, ut
" coepiſtis, facere. Sin aliquis reſpectus eſt mei,
" ut ſocii atque amici regis, deprecor, ne me tanta
" injuria dignum judicetis."

XXIX. Movit aliquantum oratio regis legatos. Itaque medio reſponſo rem ſuſpenderunt: " Si
" decem legatorum decreto Eumeni datae civita-
" tes eae eſſent, nihil ſe mutare. Si Philippus
" bello cepiſſet eas, praemium victoriae jure belli
" habiturum. Si neutrum eorum foret, placere

"cognitionem ſenatui reſervari: &, ut omnia in "integro manerent, praeſidia, quae in iis urbibus "ſint, deduci." Hae cauſſae maxime animum Philippi alienaverunt ab Romanis: ut non a Perſeo filio ejus novis cauſſis motum, ſed ob has a patre bellum relictum filio videri poſſit. Romae nulla belli Macedonici ſuſpicio erat. L. Manlius proconſul ex Hiſpania redierat. Cui poſtulanti ab ſenatu in aede Bellonae triumphum rerum geſtarum magnitudo impetrabilem faciebat, exemplum obſtabat; quod ita comparatum more majorum erat, ne quis, qui exercitum non deportaſſet, triumpharet, niſi perdomitam pacatamque provinciam tradidiſſet ſucceſſori. Medius tamen honos Manlio habitus, ut ovans urbem iniret. Tulit coronas aureas quinquaginta duas: auri praeterea pondo centum triginta duo: argenti ſedecim millia trecenta: & pronunciavit in ſenatu, decem millia pondo argenti, & octoginta auri Q. Fabium quaeſtorem advehere. Id quoque ſe in aerarium inlaturum. Magnus motus ſervilis eo anno in Apulia fuit. Tarentum provinciam L. Poſtumius praetor habebat. Is de paſtorum conjuratione, qui vias latrociniis paſcuaque publica infeſta habuerant, quaeſtionem ſevere exercuit. Ad ſeptem millia hominum condemnavit: multi inde fugerunt, de multis ſumtum eſt ſupplicum. Con-

fules, diu retenti ad urbem delectibus, tandem in provincias profecti funt.

XXX. Eodem anno in Hifpania praetores C. Calpurnius & L. Quinctius, quum primo vere ex hibernis copias eductas in Baeturia junxiffent, in Carpetaniam, ubi hoftium caftra erant, progreffi funt, communi animo confilioque parati rem gerere. Haud procul Hippone & Toleto urbibus inter pabulatores pugna orta eft. Quibus dum utrimque fubvenitur a caftris, paullatim omnes copiae in aciem eductae funt. In eo tumultuario certamine & loca fua & genus pugnae pro hofte fuere. Duo exercitus Romani fufi atque in caftra compulfi funt. Non inftitere perculfis hoftes. Praetores Romani, ne poftero die caftra obpugnarentur, filentio proximae noctis tacito figno exercitum abduxerunt. Luce prima Hifpani acie inftructa ad vallum accefferunt, vacuaque praeter fpem caftra ingreffi, quae derelicta inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt: regreffique in fua caftra, paucos dies quietis ftativis manferunt. Romanorum fociorumque, in proelio fugaque, ad quinque millia occifa; quorum fe fpoliis hoftes armarunt. Inde ad Tagum flumen profecti funt. Praetores interim Romani omne id tempus contrahendis ex civitatibus fociis Hifpanorum auxiliis reficiendifque ab terrore adverfae pugnae militum animis, confumferunt. Ubi fatis placuere vires,

& jam miles quoque, ad delendam priorem ignominiam, hostem poscebat; duodecim millia passuum ab Tago flumine posuerunt castra. Inde tertia vigilia sublatis signis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam pervenerunt. Trans fluvium in colle hostium castra erant. Extemplo, qua duobus locis vada nudabat amnis, dextera parte Calpurnius, laeva Quinctius exercitum traduxerunt; quieto hoste, dum miratur subitum adventum, consultatque, qui tumultum injicere trepidantibus in ipso transitu amnis potuisset. Interim Romani, inpedimentis quoque omnibus traductis contractisque in unum locum, quia jam moveri videbant hostem, nec spatium erat castra communiendi, aciem instruxerunt. In medio locatae quinta Calpurnii legio & octava Quinctii. Id robur toto exercitu erat. Campum apertum usque ad hostium castra habebant, liberum a metu insidiarum.

XXXI. Hispani, postquam in citeriore ripa duo Romanorum agmina conspexerunt, ut, priusquam se jungere atque instruere possent, occuparent eos, castris repente effusi cursu ad pugnam tendunt. Atrox in principio proelium fuit, & Hispanis recenti victoria ferocibus, & insueta ignominia milite Romano accenso. Acerrime media acies, duae fortissimae legiones, dimicabant; quas quum aliter moveri loco non posse hostis

cerneret, cuneo inftitit pugnare; & ufque plures confertiorefque, medios urguebant. Ibi poftquam laborare aciem Calpurnius praetor vidit, T. Quinctilium Varum & L. Juventium Thalnam legatos ad fingulas legiones adhortandas propere mittit. Docere & monere jubet, " in illis fpem omnem " vincendi & retinendae Hifpaniae effe. Si illi " loco cedant, neminem ejus exercitus non modo " Italiam, fed ne Tagi quidem ulteriorem ripam, " umquam vifurum." Ipfe, cum equitibus duarum legionum paullulum circumvectus, in cuneum hoftium, qui mediam urguebat aciem, ab latere incurrit. Quinctius cum fuis equitibus alterum hoftium latus invadit: fed longe acrius Calpurniani equites pugnabant, & praetor ipfe ante alios. Nam & primus hoftem percuffit, & ita fe inmifcuit mediis, ut vix, utrius partis effet, nofci poffet. Et equites praetoris eximia virtute, & equitum pedites accenfi funt. Pudor movit primos centuriones, qui inter tela hoftium praetorem confpexerunt. Itaque urguere figniferos pro fe quifque, jubere inferre figna, & confeftim militem fequi. Renovatur ab omnibus clamor. Inpetus fit velut ex fuperiore loco. Haud fecus ergo, quam torrentis modo, fundunt fternuntque perculfos, nec fuftinere alii fuper alios inferentes fefe poffunt. Fugientes in caftra equites perfecuti funt, & permixti turbae hoftium intra vallum pe-

netraverunt. Ubi ab relictis in praesidio castrorum proelium instauratum: coactique sunt Romani equites descendere ex equis. Dimicantibus iis, legio quinta supervenit: deinde, ut quaeque potuerant, copiae adfluebant. Caeduntur passim Hispani per tota castra; nec plus quam quatuor millia hominum effugerunt. Inde tria millia fere qui arma retinuerant, montem propinquum ceperunt: mille semiermes maxime per agros palati sunt. Supra triginta quinque millia hostium fuerant, ex quibus tam exigua pars pugnae superfuit. Signa capta centum triginta tria. Romani sociique paullo plus sexcenti, & provincialium auxiliorum centum quinquaginta ferme ceciderunt. Tribuni militum quinque amissi, & pauci equites Romani, cruentae maxime victoriae speciem fecerunt. In castris hostium, quia ipsis spatium sua communiendi non fuerat, manserunt. Pro concione postero die laudati donatique a C. Calpurnio equites phaleris. Pronunciavitque, eorum maxime opera hostes fusos, castra capta & expugnata esse. Quinctius alter praetor suos equites catellis ac fibulis donavit. Donati & centuriones ex utriusque exercitu permulti; maxime qui mediam aciem tenuerunt.

XXXII. Consules, delectibus aliisque, quae Romae agendae erant, peractis rebus, in Ligures provinciam exercitum duxerunt. Sempronius, a

Pisis profectus in Apuanos Ligures, vastando agros urendoque vicos & castella eorum, aperuit saltum usque ad fluvium Macram & Lunae portum. Hostes montem, antiquam sedem majorum suorum, ceperunt: & inde, superata locorum iniquitate, proelio dejecti sunt. Et Ap. Claudius felicitatem virtutemque collegae in Liguribus Ingaunis aequavit secundis aliquot proeliis. Sex praeterea oppida eorum expugnavit: multa millia hominum in iis cepit: belli auctores tres & quadraginta securi percussit. Jam comitiorum adpetebat tempus. Prior tamen Claudius, quam Sempronius, cui sors comitia habendi obtigerat, Romam venit; quia P. Claudius frater ejus consulatum petebat. Competitores habebat patricios L. Aemilium, Q. Fabium, Ser. Sulpicium Galbam, veteres candidatos, & ab repulsis eo magis debitum, quia primo negatus erat, honorem repetentes. Etiam, quia plus quam unum ex patriciis creari non licebat, artior petitio quatuor petentibus erat. Plebeji quoque gratiosi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Baebius Tamphilus. Et hi repulsi, in spem impetrandi tandem aliquando honoris dilati. Claudius unus ex omnibus novus candidatus erat. Opinione hominum haud dubie destinabantur Q. Fabius Labeo & L. Porcius Licinus. Sed Claudius consul sine lictoribus cum fratre toto foro

volitando, clamitantibus adverſariis & majore parte ſenatus, "meminiſſe eum debere prius, ſe "conſulem populi Romani, quam fratrem P. "Claudii, eſſe: quin ille, ſedens pro tribunali, "aut arbitrum, aut tacitum ſpectatorem comitio-"rum ſe praeberet;" coërceri tamen ab effuſo ſtudio nequiit. Magnis contentionibus tribunorum quoque plebei, qui aut contra conſulem, aut pro ſtudio ejus pugnabant, comitia aliquoties turbata: donec pervicit Appius, ut, dejecto Fabio, fratrem traheret. Creatus P. Claudius Pulcher praeter ſpem ſuam & ceterorum. Locum ſuum tenuit L. Porcius Licinus, quia moderatis ſtudiis, non vi Claudiana, inter plebejos certatum eſt. Praetorum inde comitia ſunt habita. C. Decimius Flavus, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Naevius Matho, C. Sempronius Blaeſus, A. Terentius Varro, praetores facti. Haec eo anno, quo Ap. Claudius, M. Sempronius conſules fuerunt, domi militiaeque geſta.

XXXIII. Principio inſequentis anni P. Claudius, L. Porcius conſules, quum Q. Caecilius, M. Baebius, & Ti. Sempronius, qui ad diſceptandum inter Philippum & Eumenem reges Theſſalorumque civitates miſſi erant, legationem renunciaſſent, regum quoque eorum civitatiumque legatos in ſenatum introduxerunt. Eadem utrimque iterata quae dicta apud legatos in Graecia erant. Aliam

deinde legationem novam Patres, cujus princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniam & in Graeciam decreverunt ad visendum, redditaene civitates Thessalis & Perrhaebis essent. Iisdem mandatum, ut ab Aeno & Maronea praesidia deducerentur, maritimaque omnis Thraciae ora a Philippo & Macedonibus liberaretur. Peloponnesum quoque adire jussi, unde prior legatio discesserat incertiore statu rerum, quam si non venissent. Nam super cetera etiam sine responso dimissi, nec datum petentibus erat Achaeorum concilium. De qua re querente graviter Q. Caecilio, simul Lacedaemoniis deplorantibus, moenia diruta, abductam plebem in Achajam & venundatam, ademtas, quibus ad eam diem civitas stetisset, Lycurgi leges, Achaei maxime concilii negati crimen excusabant, recitando legem, quae, nisi belli pacisve caussa, & quum legati ab senatu cum literis aut scriptis mandatis venirent, vetaret indici concilium. Ea ne postea excusatio esset, ostendit senatus, curae iis esse debere, ut Romanis legatis semper adeundi concilium gentis potestas fieret; quemadmodum & illis, quoties vellent, senatus daretur.

XXXIV. Dimissis iis legationibus, Philippus, a suis certior factus, cedendum civitatibus, deducendaque praesidia esse, infensus omnibus, in Maronitas iram effundit. Onomasto, qui praeerat maritimae orae, mandat, ut partis adversae princi-

pes interficeret. Ille per Casandrum quemdam, unum ex regiis jam diu habitantem Maroneae, nocte Thracibus intromissis, velut in bello capta urbe, caedem fecit. Id apud Romanos legatos querentes tam crudeliter adversus innoxios Maronitas, tam superbe adversus populum Romanum factum, ut, quibus libertatem restituendam senatus censuisset, ii pro hostibus trucidarentur, abnuebat, "quidquam eorum ad se, aut quemquam suorum "pertinere. Seditione inter ipsos dimicatum, "quum alii ad se, alii ad Eumenem civitatem tra-"herent. Id facile scituros esse. Percunctaren-"tur ipsos Maronitas:" haud dubius, perculsis omnibus terrore tam recentis caedis, neminem hiscere adversus se ausurum. Negare Appius, "Rem evidentem pro dubia quaerendam. Si ab "se culpam removere vellet, Onomastum & Ca-"sandrum, per quos acta res diceretur, mitteret "Romam, ut eos senatus percunctari posset." Primo adeo perturbavit ea vox regem, ut non color, non vultus ei constaret. Deinde, conlecto tandem animo, "Casandrum, qui Maroneae fuis-"set, si utique vellent, se missurum" dixit. "Ad "Onomastum quidem quid eam rem pertinere, "qui non modo Maroneae, sed ne in regione "quidem propinqua fuisset?" Et parcebat magis Onomasto, honoratiori amico, & eumdem indicem haud paullo plus timebat; quia & ipse ser-

monem cum eo contulerat, & multorum talium miniſtrum & conſcium habebat. Caſander quoque, miſſis, qui per Epirum ad mare proſequerentur eum, ne qua indicium emanaret, veneno creditur ſublatus.

XXXV. Et legati a Philippi conloquio ita digreſſi ſunt, ut prae ſe ferrent, nihil eorum ſibi placere: & Philippus, minime, quin rebellandum eſſet, dubius, quia tamen inmaturae ad id vires erant, ad moram interponendam Demetrium, minorem filium, mittere Romam, ſimul ad purganda crimina, ſimul ad deprecandam iram ſenatus, ſtatuit: ſatis credens, ipſum etiam juvenem, quod Romae obſes ſpecimen regiae indolis dediſſet, aliquid momenti facturum. Interim per ſpeciem auxilii Byzantiis ferendi, re ipſa ad terrorem regulis Thracum injiciendum, profectus, perculſis iis uno proelio, & Amadoco duce capto, in Macedoniam rediit, miſſis ad adcolas Iſtri fluminis barbaros, ut in Italiam inrumperent, ſollicitandos. Et in Peloponneſo adventus Romanorum legatorum, qui ex Macedonia in Achajam ire juſſi erant, exſpectabatur: adverſus quos ut praeparata conſilia haberent, Lycortas praetor concilium indixit. Ibi de Lacedaemoniis actum. "Ex hoſtibus eos "accuſatores factos: & periculum eſſe, ne victi "magis timendi forent, quam bellantes fuiſſent. "Quippe in bello ſociis Romanis Achaeos uſos:

" nunc eofdem Romanos aequiores Lacedaemo-
" niis, quam Achaeis, effe: ubi Areus etiam &
" Alcibiades, ambo exfules, fuo beneficio reftituti,
" legationem Romam adverfus gentem Achaeo-
" rum ita de ipfis meritam fufcepiffent, adeoque
" infefta oratione ufi effent, ut patria pulfi, non
" reftituti in eam, viderentur." Clamor undique ortus, referret nominatim de iis. Et, quum omnia ira, non confilio, gererentur, capitis damnati funt. Paucos poft dies Romani legati venerunt. His Clitore in Arcadia datum eft concilium.

XXXVI. Priufquam agerent quidquam, terror Achaeis injectus erat & cogitatio, quam non ex aequo difceptatio futura effet; quod Areum & Alcibiadem, capitis ab fe in concilio proximo damnatos, cum legatis videbant, nec hifcere quifquam audebat. Appius ea, quae apud fenatum quefti erant Lacedaemonii, difplicere fenatui oftendit: " caedem primum ad conflictum factam eorum, " qui a Philopoemene ad cauffam dicendam evo- " cati veniffent: deinde, quum in homines ita fae- " vitum effet, ne in ulla parte crudelitas eorum " ceffaret, muros dirutos urbis nobiliffimae effe, " leges vetuftiffimas abrogatas, inclitamque per " gentes Lycurgi difciplinam fublatam." Haec quum Appius dixiffet, Lycortas, & quia praetor, & quia Philopoemenis, auctoris omnium, quae Lacedaemone acta fuerant, factionis erat, ita re-

ſpondit: " Difficilior nobis, Ap. Claudi, apud vos
" oratio eſt, quam Romae nuper apud ſenatum
" fuit. Tunc enim Lacedaemoniis accuſantibus
" reſpondendum erat: nunc a vobis ipſis accuſati
" ſumus, apud quos cauſſa dicenda eſt. Quam
" iniquitatem conditionis ſubimus illa ſpe, judicis
" animo te auditurum eſſe, poſita contentione, qua
" paullo ante egiſti. Ego certe, quum ea, quae
" & hic antea apud Q. Caecilium, & poſtea Ro-
" mae queſti ſunt Lacedaemonii, a te paullo ante
" relata ſint, non tibi, ſed illis, me apud te reſpon-
" dere credam. Caedem objicitis eorum, qui a
" Philopoemene praetore evocati ad cauſſam di-
" cendam interfecti ſunt. Hoc ego crimen non
" modo a vobis, Romani, ſed ne apud vos quidem
" nobis objiciendum fuiſſe arbitror. Quid ita?
" quia in veſtro foedere erat, ut maritimis urbibus
" abſtinerent Lacedaemonii. Quo tempore armis
" captis urbes, a quibus abſtinere juſſi erant, noc-
" turno inpetu occupaverunt, ſi T. Quinctius, ſi
" exercitus Romanus, ſicut antea, in Peloponneſo
" fuiſſet, eo nimirum capti & obpreſſi confugiſſent.
" Quum vos procul eſſetis, quo alio, niſi ad nos
" ſocios veſtros, quos antea Gythio opem ferentes,
" quos Lacedaemonem vobiſcum ſimili de cauſſa
" obpugnantes viderant, confugerent? Pro vobis
" igitur juſtum piumque bellum ſuſcepimus.
" Quod quum alii laudent, reprehendere ne Lace-

"daemonii quidem poſſint, Dii quoque ipſi com-
"probaverint, qui nobis victoriam dederunt; quo-
"nam modo ea, quae belli jure acta ſunt, in diſ-
"ceptationem veniunt? quorum tamen maxima
"pars nihil pertinet ad nos. Noſtrum eſt, quod
"evocavimus eos ad cauſſam dicendam, qui ad
"arma multitudinem exciverant, qui expugnave-
"rant maritima oppida, qui diripuerant, qui cae-
"dem principum fecerant. Quod vero illi, veni-
"entes in caſtra, interfecti ſunt, veſtrum eſt, Areu
"& Alcibiade, qui nunc nos, ſi Diis placet, accu-
"ſatis, non noſtrum. Exſules Lacedaemoniorum
"(quo in numero hi quoque duo fuerunt) & tunc
"nobiſcum erant, &, quod domicilium ſibi dele-
"gerant maritima oppida, ſe petitos credentes, in
"eos, quorum opera patria extorres ne in tuto
"quidem exſilio poſſe conſeneſcere ſe indignaban-
"tur, inpetum fecerunt. Lacedaemonii igitur
"Lacedaemonios, non Achaei, interfecerunt.
"Nec, jure an injuria caeſi ſint, argumentari re-
"fert."

XXXVII. "At enim illa certe veſtra ſunt,
"Achaei, quod leges diſciplinamque vetuſtiſſi-
"mam Lycurgi ſuſtuliſtis, quod muros diruiſtis.
"Quae utraque ab iiſdem objici qui poſſunt? quum
"muri Lacedaemoniis non ab Lycurgo, ſed pau-
"cos ante annos ad diſſolvendam Lycurgi diſci-
"plinam exſtructi ſint. Tyranni enim nuper eos

" arcem & munimentum sibi, non civitati, para-
" verunt. Et, si exsistat hodie ab inferis Lycur-
" gus, gaudeat ruinis eorum, & nunc se patriam &
" Spartam antiquam agnoscere dicat. Non Phi-
" lopoemenem exspectare, nec Achaeos, sed vos
" ipsi, Lacedaemonii, vestris manibus amoliri &
" diruere omnia tyrannidis vestigia debuistis.
" Vestrae enim illae deformes veluti cicatrices ser-
" vitutis erant: &, quum sine muris per octingen-
" tos prope annos liberi, aliquando etiam princi-
" pes Graeciae fuissetis, muris, velut compedibus,
" circumdatis vincti per centum annos servistis.
" Quod ad leges ademtas adtinet, ego antiquas
" Lacedaemoniis leges tyrannos ademisse arbitror;
" nos non suas ademisse, quas non habebant, sed
" nostras leges dedisse; nec male consuluisse civi-
" tati, quum concilii nostri eam fecerimus, & no-
" bis miscuerimus, ut corpus unum & concilium
" totius Peloponnesi esset. Tunc, ut opinor, si
" aliis ipsi legibus viveremus, alias istis injunxisse-
" mus, queri, se iniquo jure esse, & indignari pos-
" sent. Scio ego, Ap. Claudi, hanc orationem,
" qua sum adhuc usus, neque sociorum apud so-
" cios, neque liberae gentis esse: sed vere servorum
" disceptantium apud dominos. Nam, si non va-
" na illa vox praeconis fuit, qua liberos esse om-
" nium primos Achaeos jussistis, si foedus ratum
" est, si societas & amicitia ex aequo observatur,

"cur ego, quid, Capua capta, feceritis Romani,
"non quaero; vos rationem reposcitis quid Achaei
"Lacedaemoniis bello victis fecerimus? Inter-
"fecti aliqui sunt; finge, a nobis. Quid? vos se-
"natores Campanos securi non percussistis? Mu-
"ros diruimus. Vos non muros tantum, sed
"urbem & agros ademistis. Specie, inquis, ae-
"quum est foedus: re apud Achaeos precaria
"libertas, apud Romanos etiam imperium est.
"Sentio, Appi, &, si non oportet, non indignor;
"sed, oro vos, quantumlibet intersit inter Roma-
"nos & Achaeos, modo ne in aequo hostes vestri
"nostrique apud vos sint, ac nos socii; immo ne
"meliore jure sint. Nam, ut in aequo essent, nos
"fecimus, quum leges iis nostras dedimus; quum
"ut Achaei concilii essent, effecimus. Parum est
"victis, quod victoribus satis est. Plus postulant
"hostes, quam socii habent. Quae jurejurando,
"quae monumentis literarum in lapide insculptis
"in aeternam memoriam sancta atque sacrata
"sunt, ea cum perjurio nostro tollere parant.
"Veremur quidem vos, Romani, &, si ita vultis,
"etiam timemus: sed plus & veremur & timemus
"Deos inmortales." Cum adsensu maximae partis est auditus, & locutum omnes pro majestate magistratus censebant: ut facile adpareret, molliter agendo dignitatem suam tenere Romanos non posse. Tum Appius, "suadere se magnopere

"Achaeis," dixit, "ut, dum liceret voluntate "sua facere, gratiam inirent, ne mox inviti & co-"acti facerent." Haec vox audita quidem cum omnium gemitu est, sed metum injecit imperata recusandi. Id modo petierunt, "ut Romani, "quae viderentur, de Lacedaemoniis mutarent, "nec Achaeos religione obstringerent irrita ea, "quae jurejurando sanxissent, faciendi." Damnatio tantum Arei & Alcibiadis, quae nuper facta erat, sublata est.

XXXVIII. Romae principio ejus anni, quum de provinciis consulum & praetorum actum esset, consulibus Ligures, quia bellum nusquam alibi erat, decreti. Praetores, C. Decimius Flavus urbanam, P. Cornelius Cethegus inter cives & peregrinos sortiti sunt; C. Sempronius Blaesus Siciliam, Q. Naevius Matho Sardiniam, & ut idem de veneficiis quaereret, A. Terentius Varro Hispaniam citeriorem, P. Sempronius Longus Hispaniam ulteriorem. De iis duabus provinciis legati per id fere tempus, L. Juventius Thalna & T. Quinctilius Varus, venerunt. Qui, quantum bellum jam profligatum in Hispania esset, senatu edocto, postularunt simul, ut pro rebus tam prospere gestis Diis inmortalibus haberetur honos, & ut praetoribus exercitum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta est. De legionibus deportandis, quum de consulum praetorumque exercitibus age-

retur, rem integram referri jusserunt. Paucos post dies consulibus in Ligures binae legiones, quas Ap. Claudius & M. Sempronius habuerant, decretae sunt. De exercitibus Hispaniensibus magna contentio fuit inter novos praetores & amicos absentium, Calpurnii Quinctiique. Utraque caussa tribunos plebis, utraque consules habebat. Hi, se intercessuros senatusconsulto, si deportandos censerent exercitus, denuntiabant: illi, si haec intercessio fieret, nullam rem aliam se decerni passuros. Victa postremo absentium gratia est, & senatusconsultum factum, " Ut praetores quatuor " millia peditum Romanorum scriberent, quadrin- " gentos equites, & quinque millia sociorum " peditum Latini nominis, quingentos equites, " quos secum in Hispaniam portarent. Quum " eas legiones quatuor descripsissent, quod plus, " quam quina millia peditum, treceni equites, in " singulis legionibus esset, dimitterent: eos pri- " mum, qui emerita stipendia haberent; deinde, " ut cujusque fortissima opera Calpurnius & " Quinctius in proelio usi essent."

XXXIX. Hac sedata contentione, alia subinde C. Decimii praetoris morte exorta est. Cn. Sicinius & L. Pupius, qui aediles proximo anno fuerant, & C. Valerius flamen Dialis & Q. Fulvius Flaccus (is, quia aedilis curulis designatus erat, sine toga candida, sed maxima ex omnibus conten-

tione) petebant. Certamenque ei cum flamine erat. Et poſtquam primo aequare, mox ſuperare etiam eſt viſus, pars tribunorum plebis negare, rationem ejus habendam eſſe, quod duos ſimul unus magiſtratus, praeſertim curules, neque capere poſſet, nec gerere: pars legibus eum ſolvi aequum cenſere, ut, quem vellet, praetorem creandi populo poteſtas fieret. L. Porcius conſul primo in ea ſententia eſſe, ne nomen ejus acciperet. Deinde, ut ex auctoritate ſenatus idem faceret, convocatis Patribus, " referre ſe ad eos," dixit, " quod nec " jure ullo, nec exemplo tolerabili liberae civitati " aedilis curulis deſignatus praeturam peteret, ſibi, " niſi quid aliud iis videretur, in animo eſſe, e lege " comitia habere." Patres cenſuerunt, uti L. Porcius conſul cum Q. Fulvio ageret, ne inpedimento eſſet, quo minus comitia praetoris in locum C. Decimii ſubrogandi e lege haberentur. Agenti conſuli ex ſenatuſconſulto reſpondit Flaccus, " nihil, quod ſe indignum eſſet, facturum." Medio reſponſo ſpem ad voluntatem interpretantibus fecerat, ceſſurum Patrum auctoritati eſſe. Comitiis acrius etiam, quam ante, petebat, criminando, extorqueri ſibi a conſule & ſenatu populi Romani beneficium, & invidiam geminati honoris fieri; tamquam non adpareret, ubi deſignatus praetor eſſet, extemplo aedilitate ſe abdicaturum. Conſul, quum & pertinaciam petentis creſcere, & fa-

vorem populi magis magisque in eum inclinari cerneret, dimissis comitiis, senatum vocavit. Censuerunt frequentes, "quoniam Flaccum auctoritas Patrum nihil movisset, ad populum cum Flacco agendum." Concione advocata, quum egisset consul; ne tum quidem de sententia motus, gratias populo Romano egit, "quod tanto studio, quotiescumque declarandae voluntatis potestas facta esset, praetorem se voluisset facere. Ea sibi studia civium suorum destituere non in animo esse." Haec vero tam obstinata vox tantum ei favorem accendit, ut haud dubius praetor esset, si consul accipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis, & inter se ipsos, & cum consule, fuit: donec senatus a consule est habitus, decretumque: "quoniam, praetoris subrogandi comitia ne legibus fierent, pertinacia Q. Flacci & prava studia hominum inpedirent, senatum censere, satis praetorum esse: P. Cornelius utramque in urbe jurisdictionem haberet, Apollinique ludos faceret."

XL. His comitiis prudentia & virtute senatus sublatis, alia majoris certaminis, quo & majore de re, & inter plures potentioresque viros, sunt exorta. Censuram summa contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. & L. Scipiones, Cn. Manlius Vulso, L. Furius Purpureo, patricii: plebeji autem, M. Porcius Cato, M. Fulvius Nobilior, Ti. & M.

Sempronii, Longus & Tuditanus. Sed omnes patricios plebejosque nobilissimarum familiarum M. Porcius longe anteibat. In hoc viro tanta vis animi ingeniique fuit, ut, quocumque loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus fuisse videretur. Nulla ars, neque privatae, neque publicae rei gerendae, ei defuit. Urbanas rusticasque res pariter callebat. Ad summos honores alios scientia juris, alios eloquentia, alios gloria militaris provexit. Huic versatile ingenium sic pariter ad omnia fuit, ut natum ad id unum diceres, quodcumque ageret. In bello manu fortissimus, multisque insignibus clarus pugnis. Idem, postquam ad magnos honores pervenit, summus imperator: idem in pace, si jus consuleres, peritissimus; si caussa oranda esset, eloquentissimus. Nec is tantum, cujus lingua vivo eo viguerit, monumentum eloquentiae nullum exstet: vivit immo vigetque eloquentia ejus, sacrata scriptis omnis generis. Orationes & pro se multae, & pro aliis, & in alios. Nam non solum accusando, sed etiam caussam dicendo, fatigavit inimicos. Simultates nimio plures & exercuerunt eum, & ipse exercuit eas. Nec facile dixeris, utrum magis presserit eum nobilitas, an ille agitaverit nobilitatem. Asperi procul dubio animi, & linguae acerbae, & inmodice liberae fuit: sed invicti a cupiditatibus animi, & rigidae innocentiae; contemtor gratiae, divitiarum. In parsi-

monia, in patientia laboris, periculi, ferrei prope corporis animique: quem ne senectus quidem, quae solvit omnia, fregerit. Qui sextum & octogesimum annum agens caussam dixerit, ipse pro se oraverit, scripseritque: nonagesimo anno Ser. Galbam ad populi adduxerit judicium.

XLI. Hunc, sicut omni vita, tum petentem premebat nobilitas: coïerantque (praeter L. Flaccum, qui collega in consulatu fuerat) candidati omnes ad dejiciendum honore eum; non solum ut ipsi potius adipiscerentur, nec quia indignabantur novum hominem censorem videre; sed etiam quod tristem censuram, periculosamque multorum famae, & ab laeso a plerisque, & laedendi cupido, exspectabant. Etenim tum quoque minitabundus petebat, "refragari sibi, qui liberam & fortem "censuram timerent," criminando. Et simul L. Valerio subfragabatur. "Illo uno collega casti- "gare se nova flagitia, & priscos mores revocare "posse." His accensi homines, adversa nobilitate, non M. Porcium modo censorem fecerunt, sed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adjecerunt. Secundum comitia censorum consules praetoresque in provincias profecti sunt, praeter Q. Naevium, quem quatuor non minus menses, priusquam in Sardiniam iret, quaestiones veneficii, quarum magnam partem extra urbem per municipia conciliabulaque habuit, quia ita aptius visum

erat, tenuerunt. Si Antiati Valerio credere libet, ad duo hominum millia damnavit. Et L. Postumius praetor, cui Tarentum provincia evenerat, magnas pastorum conjurationes vindicavit, & reliquias Bacchanalium quaestionis cum omni exsecutus est cura. Multos, qui aut citati non adfuerant, aut vades deseruerant, in ea regione Italiae latentes, partim noxios judicavit, partim comprehensos Romam ad senatum misit. In carcerem omnes a P. Cornelio conjecti sunt.

XLII. In Hispania ulteriore, fractis proximo bello Lusitanis, quietae res fuerunt. In citeriore A. Terentius in Suessetanis oppidum Corbionem vineis & operibus expugnavit, captivos vendidit: quieta deinde hiberna & citerior provincia habuit. Veteres praetores, C. Calpurnius Piso & L. Quinctius, Romam redierunt. Utrique magno Patrum consensu triumphus est decretus. Prior C. Calpurnius de Lusitanis & Celtiberis triumphavit. Coronas aureas tulit octoginta tres, & duodecim millia pondo argenti. Paucos post dies L. Quinctius Crispinus ex iisdem Lusitanis Celtiberisque triumphavit. Tantumdem auri atque argenti in eo triumpho translatum. Censores, M. Porcius & L. Valerius, metu mixta exspectatione, senatum legerunt: septem moverunt senatu. Ex quibus unum insignem & nobilitate & honoribus, L. Quinctium Flamininum consularem. Patrum me-

moria inſtitutum fertur, ut cenſores motis ſenatu adſcriberent notas. Catonis & aliae quidem acerbae orationes exſtant in eos, quos aut ſenatorio loco movit, aut quibus equos ademit: longe graviſſima in L. Quinctium oratio eſt, qua ſi accuſator ante notam, non cenſor poſt notam, uſus eſſet, retinere Quinctium in ſenatu ne frater quidem T. Quinctius, ſi tum cenſor eſſet, potuiſſet. Inter cetera objecit ei, Philippum Poenum, carum ac nobile ſcortum, ab Roma in Galliam provinciam ſpe ingentium donorum perductum. Eum puerum, per laſciviam quum cavillaretur, exprobrare conſuli perſaepe ſolitum, quod ſub ipſum ſpectaculum gladiatorium abductus ab Roma eſſet, ut obſequium amatori venditaret. Forte epulantibus iis, quum jam vino incaluiſſent, nunciatum in convivio eſſe, nobilem Bojum cum liberis transfugam veniſſe; convenire conſulem velle, ut ab eo fidem praeſens acciperet. Introductum in tabernaculum per interpretem adloqui conſulem coepiſſe. Inter cujus ſermonem Quinctius ſcorto, "Vis tu," inquit, "quoniam gladiatorium ſpectaculum reliquiſti, jam hunc Gallum morientem "videre?" Et quum is vixdum ſerio adnuiſſet, ad nutum ſcorti conſulem ſtricto gladio, qui ſuper caput pendebat, loquenti Gallo caput primum percuſſiſſe, deinde fugienti, fidemque populi Romani,

atque eorum, qui aderant, inploranti, latus tranſfodiſſe.

XLIII. Valerius Antias, ut qui nec Catonis orationem legiſſet, & fabulae tantum ſine auctore editae crediſdiſſet, aliud argumentum, ſimile tamen & libidine & crudelitate, peragit. Placentiae famoſam mulierem, cujus amore deperiret, in convivium arceſſitam ſcribit. Ibi jactantem ſeſe ſcorto inter cetera retuliſſe, quam acriter quaeſtiones exercuiſſet, & quam multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos ſecuri percuſſurus eſſet. Tum illam infra eum adcubantem negaſſe, umquam vidiſſe quemquam ſecuri ferientem, & pervelle id videre. Hic indulgentem amatorem, unum ex illis miſeris, adtrahi juſſum, ſecuri percuſſiſſe. Facinus, ſive eo modo, quo cenſor objecit, ſive, ut Valerius tradit, commiſſum eſt, ſaevum atque atrox: inter pocula atque epulas, ubi libare Diis dapes, ubi bene precari mos eſſet, ad ſpectaculum ſcorti procacis, in ſinu conſulis recubantis, mactatam humanam victimam eſſe, & cruore menſam reſperſam. In extrema oratione Catonis conditio Quinctio fertur, ut, ſi id factum negaret, ceteraque quae objeciſſet, ſponſione defenderet ſeſe: ſin fateretur, ignominiane ſua quemquam doliturum cenſeret, quum ipſe, vino & Venere amens, ſanguine hominis in convivio luſiſſet?

XLIV. In equitatu recognoſcendo L. Scipioni Aſiageni ademtus equus. In cenſibus quoque accipiendis triſtis & aſpera in omnes ordines cenſura fuit. Ornamenta & veſtem muliebrem & vehicula, quae pluris, quam quindecim millium aeris, eſſent, in cenſum referre viatores juſſit. Item mancipia minora annis viginti, quae poſt proximum luſtrum decem millibus aeris, aut eo pluris, veniſſent, uti ea quoque decies tanto pluris, quam quanti eſſent, aeſtimarentur; & his rebus omnibus terni in millia aeris adtribuerentur. Aquam publicam omnem, in privatum aedificium aut agrum fluentem, ademerunt; &, quae in loca publica inaedificata inmolitave privati habebant, intra dies triginta demoliti ſunt. Opera deinde facienda ex decreta in eam rem pecunia, lacus ſternendos lapide, detergendaſque, qua opus eſſet, cloacas; in Aventino & in aliis partibus, qua nondum erant, faciendas locaverunt. Et ſeparatim Flaccus molem ad Neptunias aquas, ut iter populo eſſet, & viam per Formianum montem. Cato atria duo, Maenium & Titium in lautumiis, & quatuor tabernas, in publicum emit; baſilicamque ibi fecit, quae Porcia adpellata eſt. Et vectigalia ſummis pretiis, ultro tributa infimis locaverunt. Quas locationes quum ſenatus, precibus & lacrimis publicanorum victus, induci & de integro locari juſſiſſet; cenſores, edicto ſubmotis ab haſta, qui ludificati priorem locatio-

nem erant, omnia eadem paullum inminutis pretiis locaverunt. Nobilis cenſura fuit, ſimultatiumque plena; quae M. Porcium (cui acerbitas ea adſignabatur) per omnem vitam exercuerunt. Eodem anno coloniae duae, Potentia in Picenum, Piſaurum in Gallicum agrum, deductae ſunt. Sena jugera in ſingulos data. Diviſerunt agrum coloniaſque deduxerunt iidem treſviri, Q. Fabius Labeo, & M. & Q. Fulvii, Flaccus & Nobilior. Conſules ejus anni nec domi nec militiae memorabile quidquam egerunt.

XLV. In inſequentem annum crearunt conſules M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. Claudius, Q. Fabius Idibus Martiis, quo die conſulatum inierunt, de provinciis ſuis praetorumque retulerunt. Praetores creati erant C. Valerius flamen Dialis, qui & priore anno petierat, & Sp. Poſtumius Albinus, & P. Cornelius Siſenna, L. Pupius, L. Julius, Cn. Sicinius. Conſulibus Ligures cum iiſdem exercitibus, quos P. Claudius & L. Porcius habuerant, provincia decreta eſt. Hiſpaniae extra ſortem prioris anni praetoribus cum ſuis exercitibus ſervatae. Praetores ita ſortiri juſſi, uti flamini Diali utique altera juris dicendi Romae provincia eſſet. Peregrinam eſt ſortitus. Siſennae Cornelio urbana, Sp. Poſtumio Sicilia, L. Pupio Apulia, L. Julio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia evenit. L. Julius maturare

est jussus. Galli Transalpini, per saltus ignotae antea viae (ut ante dictum est) in Italiam transgressi, oppidum in agro, qui nunc est Aquilejensis, aedificabant. Id eos ut prohiberet, quod ejus sine bello posset, praetori mandatum est. Si armis prohibendi essent, consules certiores faceret. Ex his placere alterum adversus Gallos ducere legiones. Extremo prioris anni comitia habita erant in demortui Cn. Cornelii locum auguris subficiendi. Creatus Sp. Postumius Albinus.

XLVI. Hujus principio anni P. Licinius Crassus pontifex maximus mortuus est: in cujus locum M. Sempronius Tuditanus pontifex est cooptatus: pontifex maximus est creatus C. Servilius Geminus. P. Licinii funeris caussa visceratio data, & gladiatores centum viginti pugnaverunt, & ludi funebres per triduum facti, post ludos epulum. In quo, quum toto foro strata triclinia essent, tempestas, cum magnis procellis coorta, coëgit plerosque tabernacula statuere in foro. Eadem paullo post, quum undique disserenasset, sublata. Defunctosque vulgo ferebant, quod inter fatalia vates cecinissent, necesse esse tabernacula in foro statui. Hac religione levatis altera injecta, quod sanguine per biduum pluisset in area Vulcani: & per decemviros supplicatio indicta erat ejus prodigii expiandi caussa. Priusquam consules in provincias proficiscerentur, legationes transmarinas in sena-

tum introduxerunt. Nec umquam ante tantum regionis ejus hominum Romae fuerat. Nam ex quo fama per gentes, quae Macedoniam adcolunt, vulgata eſt, crimina querimoniaſque de Philippo non neglegenter ab Romanis audiri, multis operae pretium fuiſſe queri; pro ſe quaeque civitates genteſque, ſinguli etiam privatim, (gravis enim adcola omnibus erat) Romam, aut ad ſpem levandae injuriae, aut ad deflendae ſolatium, venerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre ejus Athenaeo venit ad querendum, ſimul quod non deducerentur ex Thracia praeſidia, ſimul quod in Bithyniam Pruſiae bellum adverſus Eumenem gerenti auxilia miſſa forent.

XLVII. Reſpondendum ad omnia juveni tum admodum Demetrio erat; quum haud facile eſſet, aut ea, quae objicerentur, aut quae adverſus ea dicenda erant, memoria complecti. Nec enim multa ſolum, ſed etiam pleraque oppido quam parva erant: de controverſia finium, de hominibus raptis pecoribuſque abactis, de jure aut dicto per libidinem aut non dicto, de rebus per vim aut per gratiam judicatis. Nihil horum neque Demetrium docere dilucide, nec ſe ſatis liquido diſcere ab eo ſenatus quum cerneret poſſe; ſimul & tirocinio, & perturbatione juvenis moveretur; quaeri juſſit ab eo, ecquem de his rebus commentarium a patre accepiſſet? Quum reſpondiſſet, " accepiſſe

"se;" nihil prius nec potius visum est, quam regis ipsius de singulis responsa accipere. Librum extemplo poposcerunt; deinde, ut ipse recitaret, permiserunt. Erant autem de rebus singulis in breve coactae caussae: ut alia fecisse se secundum decreta legatorum doceret; alia non per se stetisse, quo minus faceret, sed per eos ipsos, qui accusarent. Interposuerat & querelas de iniquitate decretorum, & quam non ex aequo disceptatum apud Caecilium foret, indigneque sibi, nec ullo suo merito, insultatum ab omnibus esset. Has notas irritati ejus animi conlegit senatus. Ceterum alia excusanti juveni, alia recipienti, futura ita, ut maxime vellet senatus, responderi placuit: "Nihil "patrem ejus neque rectius, nec magis, quod ex "voluntate senatus esset, fecisse, quam quod, "utcumque ea gesta essent, per Demetrium filium "satisfieri voluisset Romanis. Multa & dissimu-"lare, & oblivisci, & pati praeterita senatum "posse, & credere etiam, Demetrio credendum "esse. Obsidem enim se animum ejus habere, "etsi patri corpus reddiderit: & scire, quantum "salva in patrem pietate possit, amicum eum po-"pulo Romano esse. Honorisque ejus caussa "missuros in Macedoniam legatos, ut, si quid "minus factum sit, quam debuerit, tum quoque "sine piaculo rerum praetermissarum fiat. Velle "etiam sentire Philippum, integra omnia sibi

"cum populo Romano Demetrii filii beneficio "esse."

XLVIII. Haec, quae augendae amplitudinis ejus caussa facta erant, extemplo in invidiam, mox etiam in perniciem adolescenti verterunt. Lacedaemonii deinde introducti sunt. Multae & parvae disceptationes jactabantur: sed, quae maxime rem continerent, erant; utrum restituerentur, quos Achaei damnaverant, nec ne; inique, an jure occidissent, quos occiderant. Vertebatur &, utrum manerent in Achaïco concilio Lacedaemonii; an, ut ante fuerat, secretum ejus unius in Peloponneso civitatis jus esset. Restitui, judiciaque facta tolli placuit: Lacedaemonem manere in Achaïco concilio: scribique id decretum, & consignari a Lacedaemoniis & Achaeis. Legatus in Macedoniam Q. Marcius est missus: jussus idem in Peloponneso sociorum res adspicere. Nam ibi quoque & ex veteribus discordiis residui motus erant, & Messene desciverat a concilio Achaïco. Cujus belli & caussas & ordinem si expromere velim, inmemor sim propositi, quo statui non ultra adtingere externa, nisi qua Romanis cohaererent rebus.

XLIX. Eventus memorabilis est, quod, quum bello superiores essent Achaei, Philopoemen praetor eorum capitur, ad praeoccupandam Coronen [profectus,] quam hostes petebant, in valle iniqua

cum equitibus paucis obpressus. Ipsum potuisse effugere Thracum Cretensiumque auxilio tradunt. Sed pudor relinquendi equites, nobilissimos gentis, ab ipso nuper lectos, tenuit. Quibus dum locum ad evadendas angustias cogendo ipse agmen praebet, sustinens inpetus hostium; prolapso equo, & suo ipse casu, & onere equi super eum ruentis, haud multum abfuit, quin exanimaretur, septuaginta annos jam natus, & diutino morbo, ex quo tum primum reficiebatur, viribus admodum adtenuatis. Jacentem hostes superfusi obpresserunt: cognitumque primum a verecundia memoriaque meritorum, haud secus quam ducem suum, adtollunt reficiuntque, & ex valle devia in viam portant, vix sibimet ipsi prae necopinato gaudio credentes; pars nuncios Messenen praemittunt, debellatum esse, Philopoemenem captum adduci. Primum adeo incredibilis visa res, ut non pro vano modo, sed vix pro sano nuncius audiretur. Deinde, ut super alium alius idem omnes adfirmantes veniebant, tandem facta fides; &, priusquam adpropinquare urbi satis scirent, ad spectaculum omnes, simul liberi ac servi, pueri quoque cum feminis, effunduntur. Itaque clauserant portam turbae, dum pro se quisque, nisi ipse oculis suis credidisset, vix pro comperta tantam rem habiturus videretur. Aegre submoventes obvios intrare portam, qui adducebant Philopoemenem,

potuerunt, atque turba conferta iter reliquum clauſerat. Et, quum pars maxima excluſa a ſpectaculo eſſet, theatrum repente, quod viae propinquum erat, compleverunt, &, ut eo in conſpectum populi adduceretur, una voce omnes expoſcebant. Magiſtratus & principes, veriti, ne quem motum miſericordia praeſentis tanti viri faceret, quum alios verecundia priſtinae majeſtatis conlata praeſenti fortunae, alios recordatio ingentium meritorum motura eſſet, procul in conſpectu eum ſtatuerunt. Deinde raptim ex oculis hominum abſtraxerunt, praetore Dinocrate dicente, eſſe, quae pertinentia ad ſummam belli percunctari eum magiſtratus vellent. Inde abducto eo in curiam, & ſenatu vocato, conſultari coeptum.

L. Jam inveſperaſcebat, & non modo cetera, ſed ne in proximam quidem noctem ubi ſatis tuto cuſtodiretur, expediebant. Obſtupuerant ad magnitudinem priſtinae ejus fortunae virtutiſque: & neque ipſi domum recipere cuſtodiendum audebant, nec cuiquam uni cuſtodiam ejus ſatis credebant. Admonent deinde quidam, eſſe theſaurum publicum ſub terra, ſaxo quadrato ſeptum. Eo vinctus demittitur, & ſaxum ingens, quo operitur, machina ſuperinpoſitum eſt. Ita loco potius, quam homini cuiquam, credendam cuſtodiam rati, lucem inſequentem exſpectaverunt. Poſtero die multitudo quidem integra, memor priſtinorum

ejus in civitatem meritorum, parcendum, ac per eum remedia quaerenda eſſe praeſentium malorum, cenſebant: defectionis auctores, quorum in manu reſpublica erat, in ſecreto conſultantes, omnes ad necem ejus conſentiebant: ſed, utrum maturarent, an differrent, ambigebatur. Vicit pars avidior poenae, miſſuſque, qui venenum ferret. Accepto poculo, nihil aliud locutum ferunt, quam quaeſiſſe, " ſi incolumis Lycortas" (is alter imperator Achaeorum erat) " equiteſque " evaſiſſent?" Poſtquam dictum eſt, " incolumes " eſſe; Bene habet," inquit; &, poculo inpavide exhauſto, haud ita multo poſt exſpiravit. Non diuturnum mortis ejus gaudium auctoribus crudelitatis fuit. Victa namque Meſſene bello expoſcentibus Achaeis noxios dedidit, oſſaque reddita Philopoemenis ſunt: & ſepultus ab univerſo Achaico eſt concilio, adeo omnibus humanis congeſtis honoribus, ut ne divinis quidem abſtineretur. Ab ſcriptoribus rerum Graecis Latiniſque tantum huic viro tribuitur, ut a quibuſdam eorum, velut ad inſignem notam hujus anni, memoriae mandatum ſit, tres claros imperatores eo anno deceſſiſſe, Philopoemenem, Hannibalem, P. Scipionem. Adeo in aequo eum duarum potentiſſimarum gentium ſummis imperatoribus poſuerunt.

LI. Ad Pruſiam regem legatus T. Quinctius Flamininus venit, quem ſuſpectum Romanis & re-

ceptus post fugam Antiochi Hannibal, & bellum adversus Eumenem motum faciebat. Ibi, seu quia à Flaminino inter cetera objectum Prusiae erat, hominem omnium, qui viverent, infestissimum populo Romano apud eum esse, qui patriae suae primum, deinde, fractis ejus opibus, Antiocho regi auctor belli adversus populum Romanum fuisset: seu quia ipse Prusias, ut gratificaretur praesenti Flaminino Romanisque, per se necandi aut tradendi ejus in potestatem consilium cepit; a primo colloquio Flaminini milites extemplo ad domum Hannibalis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum vitae suae Hannibal prospexerat animo, & Romanorum inexpiabile odium in se cernens, & fidei regum nihil sane confisus. Prusiae vero levitatem etiam expertus erat. Flaminini quoque adventum velut fatalem sibi horruerat. Ad omnia undique infesta, ut iter semper aliquod praeparatum fugae haberet, septem exitus e domo fecerat; & ex iis quosdam occultos, ne custodia sepirentur. Sed grave imperium regum nihil inexploratum, quod investigari volunt, efficit. Totius circuitum domus ita custodiis complexi sunt, ut nemo inde elabi posset. Hannibal, postquam est nunciatum, milites regios in vestibulo esse, postico, quod devium maxime atque occultissimi exitus erat, fugere conatus, ut id quoque obcursu militum obseptum sensit, &

omnia circa clausa custodiis dispositis esse, venenum (quod multo ante praeparatum ad tales habebat casus) poposcit. "Liberemus," inquit, "diuturna cura populum Romanum, quando mortem senis exspectare longum censent. Nec magnam, nec memorabilem ex inermi proditoque Flamininus victoriam feret. Mores quidem populi Romani quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit. Horum patres Pyrrho regi, hosti armato, exercitum in Italia habenti, ut a veneno caveret, praedixerunt. Hi legatum consularem, qui auctor esset Prusiae per scelus occidendi hospitis, miserunt." Exsecratus deinde in caput regnumque Prusiae, & hospitales Deos violatae ab eo fidei testes invocans, poculum exhausit. Hic vitae exitus fuit Hannibalis.

LII. Scipionem & Polybius, & Rutilius hoc anno mortuum scribunt. Ego neque his, neque Valerio adsentior: his, quod, censoribus M. Porcio, L. Valerio, principem senatus ipsum L. Valerium censorem lectum invenio; quum superioribus tribus lustris Africanus fuisset: quo vivo, nisi ut ille senatu moveretur, quam notam nemo memoriae prodidit, alius princeps in locum ejus lectus non esset. Antiatem auctorem refellit tribunus plebis M. Naevius, adversus quem oratio inscripta P. Africani est. Hic Naevius in magistratuum libris est tribunus plebis, P. Claudio, L.

Porcio consulibus: sed iniit tribunatum, Ap. Claudio, M. Sempronio consulibus, ante diem quartum Idus Decembres. Inde tres menses ad Idus Martias sunt; quibus P. Claudius, L. Porcius consulatum inierunt. Ita & vixisse in tribunatu Naevii videtur, diesque ei dici ab eo potuisse; decessisse autem ante L. Valerii & M. Porcii censuram. Trium clarissimorum suae cujusque gentis virorum non magis tempore congruente comparabilis mors videtur esse, quam quod nemo eorum satis dignum splendore vitae exitum habuit. Jam primum omnes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt. Veneno absumti Hannibal & Philopoemen; exsul Hannibal, proditus ab hospite; captus Philopoemen in carcere & in vinculis exspiravit. Scipio, etsi non exsul, neque damnatus, die tamen dicta, ad quam non adfuerat reus, absens citatus, voluntarium non sibimet ipse solum, sed etiam funeri suo, exsilium indixit.

LIII. Dum ea in Peloponneso (a quibus divertit oratio) geruntur, reditus in Macedoniam Demetrii legatorumque aliter aliorum adfecerat animos. Vulgus Macedonum, quos belli ab Romanis inminentis metus terruerat, Demetrium, ut pacis auctorem, cum ingenti favore conspiciebant: simul & spe haud dubia regnum ei post mortem patris destinabant. "Nam, etsi minor "aetate, quam Perseus, esset, hunc tamen justa

"matrefamiliae, illum pellice ortum esse: illum, "ut ex vulgato corpore genitum, nullam certi pa-"tris notam habere; hunc insignem Philippi simili-"tudinem prae se ferre. Ad hoc, Romanos Deme-"trium in paterno solio locaturos; Persei nullam "apud eos gratiam esse." Haec vulgo loquebantur. Itaque & Persea cura angebat, ne parum pro se una aetas valeret, quum omnibus aliis rebus frater superior esset: & Philippus ipse, vix sui arbitrii fore, quem haeredem regni relinqueret, credens, sibi quoque graviorem esse, quam vellet, minorem filium censebat. Offendebatur interdum concursu Macedonum ad eum, & alteram jam se vivo regiam esse indignabatur. Et ipse juvenis haud dubie inflatior redierat, subnisus erga se judiciis senatus, concessisque sibi, quae patri negata essent; & omnis mentio Romanorum, quantam dignitatem ei apud ceteros Macedonas, tantam invidiam, non apud fratrem modo, sed etiam apud patrem, conciliabat: utique postquam alii legati Romani venerunt, & cogebatur decedere Thracia, praesidiaque deducere, & alia, aut ex decreto priorum legatorum, aut ex nova constitutione senatus, facere. Sed omnia moerens quidem & gemens, (eo magis, quod filium frequentiorem prope cum illis, quam secum, cernebat) obedienter tamen adversus Romanos faciebat, ne quam movendi extemplo belli caussam praeberet. Aver-

tendos etiam animos a ſuſpicione talium conſiliorum ratus, mediam in Thraciam exercitum in Odryſas, & Dentheletos, & Beſſos duxit. Philippopolin urbem, fuga deſertam oppidanorum, qui in proxima montium juga cum familiis receperant ſeſe, cepit: campeſtreſque barbaros, depopulatus agros eorum in deditionem accepit. Relicto inde ad Philippopolin praeſidio, quod haud multo poſt ab Odryſis expulſum eſt, oppidum in Deuriopo condere inſtituit. Paeoniae ea regio eſt prope Erigonum fluvium; qui, ex Illyrico per Paeoniam fluens, in Axium amnem editur. Haud procul Stobis, vetere urbe, novam urbem Perſeïda, ut is filio majori haberetur honos, adpellari juſſit.

LIV. Dum haec in Macedonia geruntur, conſules in provincias profecti. Marcellus nuncium praemiſit ad L. Porcium proconſulem, ut ad novum Gallorum oppidum legiones admoveret. Advenienti conſuli Galli ſeſe dediderunt. Duodecim millia armatorum erant. Plerique arma ex agris rapta habebant. Ea aegre patientibus iis ademta, quaeque alia aut populantes agros rapuerant, aut ſecum adtulerant. De his rebus qui quererentur, legatos Romam miſerunt. Introducti in ſenatum a C. Valerio praetore expoſuerunt, " Se, ſuperante " in Gallia multitudine, inopia coactos agri & " egeſtate, ad quaerendam ſedem Alpes tranſ" greſſos. Quae inculta per ſolitudines viderent,

"ibi sine ullius injuria consedisse. Oppidum "quoque aedificare coepisse: quod indicium es-"set, nec agro, nec urbi ulli vim adlaturos venis-"se. Nuper M. Claudium ad se nuncium mi-"sisse, bellum se cum iis, ni dederentur, gestu-"rum. Se, certam, etsi non speciosam, pacem, "quam incerta belli, praeoptantes, dedidisse se "prius in fidem, quam in potestatem, populi Ro-"mani. Post paucos dies, jussos & agro & urbe "decedere, sese tacitos abire, quo terrarum pos-"sent, in animo habuisse. Arma deinde sibi, "& postremo omnia alia, quae ferrent agerentque, "ademta. Orare se senatum populumque Roma-"num, ne in se innoxios deditos acerbius, quam "in hostes, saevirent." Huic orationi senatus ita responderi jussit: "Neque illos recte fecisse, "quum in Italiam venerint, oppidumque in alie-"no agro, nullius Romani magistratus, qui ei "provinciae praeesset, permissu, aedificare conati "sint: neque senatui placere, deditos spoliari. "Itaque se cum iis legatos ad consulem missuros; "qui, si redeant, unde venerint, omnia iis sua "reddi jubeant; quique protinus eant trans Alpes, "& denuncient Gallicis populis, multitudinem "suam domi contineant. Alpes prope inexsupe-"rabilem finem in medio esse. Non utique iis "melius fore, quam qui eas primi pervias fecis-"sent." Legati missi L. Furius Purpureo, Q.

Minucius, L. Manlius Acidinus. Galli, redditis omnibus, quae ſine cujuſquam injuria habebant, Italia exceſſerunt.

LV. Legatis Romanis Tranſalpini populi benigne reſponderunt. Seniores eorum nimiam lenitatem populi Romani caſtigarunt: " Quod eos " homines, qui gentis injuſſu profecti occupare " agrum imperii Romani, & in alieno ſolo aedifi" care oppidum conati ſint, inpunitos dimiſerint. " Debuiſſe gravem temeritatis mercedem ſtatui. " Quod vero etiam ſua reddiderint, vereri, ne " tanta indulgentia plures ad talia audenda inpel" lantur." Et exceperunt, & proſecuti cum donis legatos ſunt. M. Claudius conſul, Gallis ex provincia exactis, Iſtricum bellum moliri coepit, literis ad ſenatum miſſis, ut ſibi in Iſtriam traducere legiones liceret. Id ſenatui placuit. Illud agitabant, uti colonia Aquileja deduceretur. Nec ſatis conſtabat, utrum Latinam, an civium Romanorum, deduci placeret. Poſtremo Latinam potius coloniam deducendam Patres cenſuerunt. Triumviri creati ſunt P. Scipio Naſica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina & Parma coloniae Romanorum civium ſunt deductae. Bina millia hominum in agro, qui proxime Bojorum, ante Tuſcorum fuerat, octona jugera Parmae, quina Mutinae acceperunt. Deduxerunt triumviri M. Aemilius Lepidus, T. Ae-

butius Carus, L. Quinctius Crispinus. Et Saturnia colonia civium Romanorum in agrum Caletranum est deducta. Deduxerunt triumviri Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, Ti. Sempronius Gracchus. Jugera in singulos data decem.

LVI. Eodem anno A. Terentius proconsul haud procul flumine Ibero, in agro Ausetano, & proelia secunda cum Celtiberis fecit, & oppida, quae ibi communierant, aliquot expugnavit. Ulterior Hispania eo anno in pace fuit, quia & P. Sempronius proconsul diutino morbo est inplicitus, &, nullo lacessente, peropportune quieverunt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quidquam a Q. Fabio consule gestum. M. Marcellus, ex Istria revocatus, exercitu dimisso, Romam comitiorum caussa rediit. Creavit consules Cn. Baebium Tamphilum & L. Aemilium Paullum. Cum M. Aemilio Lepido hic aedilis curulis fuerat: a quo consule quintus annus erat, quum is ipse Lepidus post duas repulsas consul factus esset. Praetores inde facti Q. Fulvius Flaccus, M. Valerius Laevinus, P. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Caecilius Denter, C. Terentius Istra. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum caussa; quod sanguine per biduum pluisse in area Concordiae satis credebant; nunciatumque erat, haud procul Sicilia insulam, quae non ante fuerat, novam editam e mari esse. Hannibalem hoc anno

Antias Valerius deceffiffe auctor eft, legatis ad eam rem ad Prufiam miffis, praeter T. Quinctium Flamininum, (cujus in ea re celebre eft nomen) L. Scipione Afiatico & P. Scipione Nafica.

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBRI.

EPITOME LIBRI XL.

Quum Philippus liberos eorum, quos occiderat, conquiri obsides jussisset, Theoxena, pro liberis suis & sororis admodum pueris verita regis libidinem, prolatis in medium gladiis & poculo, in quo erat venenum, suasit iis, ut inminens ludibrium morte effugerent: quod quum persuasisset, ipsa se cum viro e navi in mare praecipitavit. Certamina inter Philippi Macedoniae regis liberos Persen & Demetrium referuntur: & ut fraude fratris sui Demetrius confictis criminibus inter quae accusatione parricidii & adfectati regni, primum petitus, ad ultimum, quoniam populi Romani amicus erat, veneno necatus est; regnumque Macedoniae mortuo Philippo ad Per-

ſen devenit. Item res in Liguribus & in Hiſpania contra Celtiberos a compluribus feliciter geſtas continet. Libri Numae Pompilii in agro L. Petillii ſcribae ſub Janiculo a cultoribus agri, in arca lapidea clauſi, & Graeci & Latini, inventi ſunt; in quibus quum plura, quae diſſolvendarum religionum, praetor, ad quem delati erant, legiſſet, juravit ſenatui, contra rempublicam eſſe, ut legerentur ſervarenturque; & ex ſenatuſconſulto in Comitio exuſti ſunt. Colonia Aquileja deducta eſt. Philippus, aegritudine animi confectus, quod Demetrium filium, falſis Perſei alterius filii delationibus inpulſus, veneno ſuſtuliſſet, & de poena Perſei cogitavit, voluitque Antigonum potius amicum ſuum ſucceſſorem regni ſui relinquere. Sed in hac cogitatione morte raptus eſt. Regnum Perſeus excepit.

TITI LIVII

PATAVINI

LIBER QUADRAGESIMUS.

I. PRINCIPIO insequentis anni consules praetoresque sortiti provincias sunt. Consulibus, nulla, praeter Ligures, quae decerneretur, erat. Jurisdictio urbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio evenit; Hispaniarum Q. Fulvio Flacco citerior, P. Manlio ulterior, L. Caecilio Dentri Sicilia, C. Terentio Istrae Sardinia. Consules delectus habere jussi. Q. Fabius ex Liguribus scripserat, Apuanos ad rebellionem spectare; periculumque esse, ne inpetum in agrum Pisanum facerent. Et ex Hispaniis, citeriorem in armis esse, & cum Celtiberis bellari sciebant: in ulteriore, quia diu aeger praetor esset, luxuria & otio solutam disciplinam militarem esse. Ob ea novos exercitus conscribi placuit: quatuor legiones in Ligures, uti singulae quina millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites: sociorum iisdem Latini nominis quindecim millia peditum addita, & octingenti equites. Hi duo consulares exercitus essent. Scribere praeterea jussi septem millia peditum sociorum ac Latini nominis, & quadringentos equites; & mittere ad M. Marcellum in

Galliam, cui ex consulatu prorogatum imperium erat. In Hispaniam etiam utramque quae ducerentur, quatuor millia peditum civium Romanorum & ducenti equites, & sociorum septem millia peditum cum trecentis equitibus scribi jussa. Et Q. Fabio Labeoni cum exercitu, quem habebat in Liguribus, prorogatum in annum imperium est.

II. Ver procellosum eo anno fuit. Pridie Parilia, medio ferme die, atrox cum vento tempestas coorta multis sacris profanisque locis stragem fecit: signa aenea in Capitolio dejecit: forem ex aede Lunae, quae in Aventino est, raptam tulit, & in posticis partibus Cereris templi adfixit: signa alia in circo maximo cum columnis, quibus superstabant, evertit: fastigia aliquot templorum, a culminibus abrupta, foede dissipavit. Itaque in prodigium versa ea tempestas, procurarique aruspices jusserunt. Simul procuratum est, quod tripedem mulum Reate natum nunciatum erat, & a Formiis aedem Apollinis ac Cajetae de coelo tactam. Ob ea prodigia viginti hostiis majoribus sacrificatum est, & diem unum supplicatio fuit. Per eosdem dies ex literis A. Terentii propraetoris cognitum, P. Sempronium in ulteriore provincia, quum plus annum aeger fuisset, mortuum esse. Eo maturius in Hispaniam praetores jussi proficisci. Legationes transmarinae deinde in senatum

introductae ſunt. Prima Eumenis & Pharnacis regum, & Rhodiorum querentium de Sinopenſium clade. Philippi quoque legati, & Achaeorum & Lacedaemoniorum, ſub idem tempus venerunt. Iis, prius Marcio audito, qui ad res Graeciae Macedoniaeque viſendas miſſus erat, reſponſa data ſunt. Aſiae regibus ac Rhodiis reſponſum eſt, legatos ad eas res viſendas miſſurum ſenatum.

III. De Philippo auxerat curam Marcius. Nam ita feciſſe eum, quae ſenatui placuiſſent, fatebatur, ut facile adpareret, non diutius, quam neceſſe eſſet, facturum. Neque obſcurum erat rebellaturum, omniaque, quae tunc ageret diceretque, eo ſpectare. Jam primum omnem fere multitudinem civium ex maritimis civitatibus cum familiis ſuis in Emathiam, quae nunc dicitur, quondam adpellata Paeonia eſt, traduxit: Thracibuſque & aliis barbâris urbes tradidit habitandas, fidiora haec genera hominum fore ratus in Romano bello. Ingentem ea res fremitum tota Macedonia fecit; relinquenteſque penates ſuos cum conjugibus ac liberis pauci tacitum dolorem continebant; exſecrationeſque in agminibus proficiſcentium in regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus omnes homines, omnia loca temporaque ſuſpecta habebat. Poſtremo negare propalam coepit, ſatis tutum ſibi quidquam eſſe, niſi liberos eorum, quos interfeciſſet,

comprehensos in custodia haberet, & tempore alium alio tolleret.

IV. Eam crudelitatem, foedam per se, foediorem unius domus clades fecit. Herodicum, principem Thessalorum, multis ante annis occiderat: generos quoque ejus postea interfecit. In viduitate relictae filiae, singulos filios parvos habentes. Theoxena & Archo nomina mulieribus erant. Theoxena, multis petentibus, adspernata nuptias est. Archo Poridi cuidam, longe principi gentis Aeneatum, nupsit; &, apud eum plures enisa partus, parvis admodum relictis omnibus, decessit. Theoxena, ut in suis manibus liberi sororis educarentur, Poridi nupsit: &, tamquam omnes ipsa enisa foret, suum sororisque filios in eadem habebat cura. Postquam regis edictum de comprehendendis liberis eorum, qui interfecti essent, accepit; ludibrio futuros, non regis modo, sed custodum etiam libidini, rata, ad rem atrocem animum adjecit; ausaque est dicere, se sua manu potius omnes interfecturam, quam in potestatem Philippi venirent. Poris, abominatus mentionem tam foedi facinoris, Athenas deportaturum eos ad fidos hospites dixit, comitemque ipsum fugae futurum esse. Proficiscuntur ab Thessalonica Aeneam ad statum sacrificium, quod conditori Aeneae cum magna ceremonia quotannis faciunt. Ibi die per sollemnes epulas consumto,

navem praeparatam a Poride, ſopitis omnibus, de tertia vigilia conſcendunt, tamquam redituri in Theſſalonicam; ſed trajicere in Euboeam erat propoſitum. Ceterum in adverſum ventum nequidquam eos tendentes prope terram lux obpreſſit: & regii, qui praeerant cuſtodiae portus, lembum armatum ad pertrahendam eam navim miſerunt, cum gravi edicto, ne reverterentur ſine ea. Quum jam adpropinquabant, Poris quidem ad hortationem remigum nautarumque intentus erat; interdum manus ad coelum tendens Deos, ut ferrent opem, orabat. Ferox interim femina, ad multo ante praecogitatum revoluta facinus, venenum diluit, ferrumque promit: &, poſito in conſpectu poculo, ſtrictiſque gladiis, "Mors," inquit, "una "vindicta eſt. Viae ad mortem hae ſunt: qua "quemque animus fert, effugite ſuperbiam regi-"am. Agite, juvenes mei, primum, qui majo-"res eſtis, capite ferrum; aut haurite poculum, ſi "ſegnior mors juvat." Et hoſtes aderant, & auctor mortis inſtabat. Alii alio leto abſumti ſemianimes e nave praecipitantur. Ipſa deinde, virum comitem mortis complexa, in mare ſeſe dejecit. Nave vacua dominis regii potiti ſunt.

V. Hujus atrocitas facinoris novam velut flammam regis invidiae adjecit, ut vulgo ipſum liberoſque ejus exſecrarentur. Quae dirae brevi ab omnibus Diis exauditae, ut ſaeviret ipſe in ſuum

ſanguinem, effecerunt. Perſeus enim, quum in dies magis cerneret favorem dignitatemque Demetrii fratris apud Macedonum multitudinem creſcere, & gratiam apud Romanos, ſibi ſpem nullam regni ſupereſſe, niſi in ſcelere, ratus, ad id unum omnes cogitationes intendit. Ceterum quum ſe ne ad id quidem, quod muliebri cogitabat animo ſatis per ſe validum crederet, ſingulos amicorum patris tentare ſermonibus perplexis inſtitit. Et primo quidam ex his adſpernantium tale quidquam ſpeciem praebuerunt, quia plus in Demetrio ſpei ponebant. Deinde, creſcente in dies Philippi odio in Romanos, cui Perſeus indulgeret, Demetrius ſumma ope adverſaretur, proſpicientes animo exitum incauti a fraude fraterna juvenis, adjuvandum, quod futurum erat, rati, fovendamque ſpem potentioris, Perſeo ſe adjungunt. Cetera in ſuum quaeque tempus agenda differunt. In praeſentia placet, omni ope in Romanos accendi regem, inpellique ad conſilia belli, ad quae jam ſua ſponte animum inclinaſſet. Simul, ut Demetrius in dies ſuſpectior eſſet, ex compoſito ſermones ad ſpretionem Romanorum trahebant. Ibi quum alii mores & inſtituta eorum, alii res geſtas, alii ſpeciem ipſius urbis, nondum exornatae neque publicis neque privatis locis, alii ſingulos principum eluderent; juvenis incautus, & amore nominis Romani, & certamine adverſus fratrem,

omnia tuendo ſuſpectum ſe patri & opportunum criminibus faciebat. Itaque expertem eum pater omnium de rebus Romanis conſiliorum habebat. Totus in Perſea verſus, cum eo cogitationes ejus rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos forte miſerat in Baſtarnas ad arceſſenda auxilia, adduxerantque inde nobiles juvenes, & regii quoſdam generis: quorum unus ſororem ſuam in matrimonium Philippi filio pollicebatur: erexeratque conſociatio gentis ejus animum regis. Tum Perſeus, "Quid iſta proſunt?" inquit. "Nequaquam "tantum in externis auxiliis eſt praeſidii, quantum "periculi fraude domeſtica. Proditorem nolo "dicere, certe ſpeculatorem habemus in ſinu: "cujus, ex quo obſes Romae fuit, corpus nobis "reddiderunt Romani, animum ipſi habent. Om"nium pene Macedonum in eum ora converſa "ſunt: nec regem ſe alium rentur habituros eſſe, "quam quem Romani dediſſent." His per ſe aegra mens ſenis ſtimulabatur. Et animo magis, quam vultu, ea crimina accipiebat.

VI. Forte luſtrandi exercitus venit tempus, cujus ſollemne eſt tale. Caput mediae canis praeciſae & prior pars ad dexteram, cum extis poſterior ad laevam viae ponitur. Inter hanc diviſam hoſtiam copiae armatae traducuntur. Praeferuntur primo agmini arma inſignia omnium ab ultima origine Macedoniae regum: deinde rex ipſe cum

liberis ſequitur: proxima eſt regia cohors cuſtodeſque corporis: poſtremum agmen Macedonum cetera multitudo claudit. Latera regis duo filii juvenes cingebant, Perſeus jam triceſimum annum agens, Demetrius quinquennio minor; medio juventae robore ille, hic flore; fortunati patris matura ſoboles, ſi mens ſana fuiſſet. Mos erat, luſtrationis ſacro peracto, exercitum decurrere, & diviſas bifariam duas acies concurrere ad ſimulacrum pugnae. Regii juvenes duces ei ludicro certamini dati. Ceterum non imago fuit pugnae, ſed, tamquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt, multaque vulnera ſudibus facta; nec praeter ferrum quidquam defuit ad juſtam belli ſpeciem. Pars ea, quae ſub Demetrio erat, longe ſuperior fuit. Id aegre patiente Perſeo, laetari prudentes amici ejus, eamque rem ipſam dicere praebituram cauſſam criminandi juvenis.

VII. Convivium eo die ſodalium, qui ſimul decurrerant, uterque habuit, quum vocatus ad coenam ab Demetrio Perſeus negaſſet. Feſto die invitatio benigna & hilaritas juvenalis utroſque in vinum traxit. Commemoratio ibi certaminis ludicri & jocoſa dicta in adverſarios, ita ut ne ipſis quidem ducibus abſtineretur, jactabantur. Ad has excipiendas voces ſpeculator ex convivis Perſei miſſus, quum incautior obverſaretur, exceptus a juvenibus forte triclinio egreſſis, male mulcatur.

Hujus rei ignarus Demetrius, "Quin comiſſatum," inquit, "ad fratrem imus? & iram ejus, "ſi qua ex certamine reſidet, ſimplicitate & hilaritate noſtra lenimus?" Omnes ſe ire conclamarunt, praeter eos, qui ſpeculatoris ab ſe pulſati praeſentem ultionem metuebant. Quum eos quoque Demetrius traheret, ferrum veſte abdiderunt, quo ſe tutari, ſi qua vis fieret, poſſent. Nihil occulti eſſe in inteſtina diſcordia poteſt. Utraque domus ſpeculatorum & proditorum plena erat. Praecucurrit index ad Perſea, ferro ſubcinctos nuncians cum Demetrio quatuor adoleſcentes venire. Etſi cauſſa adparebat, (nam ab iis pulſatum convivam ſuum audierat) tamen, infamandae rei cauſſa, januam obſerari jubet: & ex parte ſuperiore aedium, verſiſque in viam feneſtris, comiſſatores, tamquam ad caedem ſuam venientes, aditu januae arcet. Demetrius, per vinum, quod excluderetur, paulliſper vociferatus, in convivium redit, totius rei ignarus.

VIII. Poſtero die Perſeus, quam primum conveniendi poteſtas patris fuit, regiam ingreſſus, perturbato vultu in conſpectu patris tacitus procul conſtitit. Cui, cum pater, "Satin' ſalvae? &, "quaenam ea moeſtitia eſſet?" interrogaret eum, "De lucro tibi," inquit, "vivere me ſcito. "Jam non occultis a fratre petimur inſidiis. Nocte "cum armatis domum ad interficiendum me ve-

" nit: claufifque foribus, parietum praefidio me a " furore ejus fum tutatus." Quum pavorem mixtum admiratione patri injeciffet, " Atqui, fi aures " praebere potes," inquit, " manifeftam rem te- " neas, faciam. Enimvero fe," Philippus dicere, " auditurum," vocarique extemplo Demetrium juffit: & feniores duos amicos, expertes inter fratres certaminum, infrequentes jam in regia, Lyfimachum & Onomaftum arceffit, quos in confilio haberet. Dum veniunt amici, folus, filio procul ftante, multa fecum animo volutans, inambulavit. Poftquam veniffe eos nunciatum eft, feceffit in partem interiorem cum duobus amicis, totidem cuftodibus corporis: filiis, ut ternos inermes fecum introducerent, permifit. Ibi quum confediffet: " Sedeo," inquit, " miferrimus pater, judex " inter duos filios, accufatorem parricidii, & re- " um; aut confićti, aut admiffi criminis labem " apud meos inventurus. Jam pridem quidem " hanc procellam inminentem timebam, quum " vultus inter vos minime fraternos cernerem, " quum voces quafdam exaudirem. Sed inter- " dum fpes animum fubibat, deflagrare iras veftras, " purgari fufpiciones poffe. Etiam hoftes, armis " pofitis, foedus iciffe, & privatas multorum fi- " multates finitas. Subituram vobis aliquando " germanitatis memoriam, puerilis quondam fim- " plicitatis confuetudinifque inter vos, meorum

" denique praeceptorum; quae, vereor, ne vana fur-
" dis auribus cecinerim. Quoties ego, audientibus
" vobis, deteftatus exempla difcordiarum fraterna-
" rum, horrendos eventus eorum retuli, quibus
" fe ftirpemque fuam, domos, regna, funditus
" evertiffent? Meliora quoque exempla parte al-
" tera pofui; fociabilem confortionem inter binos
" Lacedaemoniorum reges, falutarem per multa
" fecula ipfis patriaeque. Eamdem civitatem,
" poftquam mos fibi cuique rapiendi tyrannidem
" exortus fit, everfam. Jam hos Eumenem At-
" talumque fratres, a quam exiguis rebus, prope
" ut puderet regii nominis, mihi, Antiocho, &
" cuilibet regum hujus aetatis, nulla re magis,
" quam fraterna unanimitate, regnum aequaffe.
" Ne Romanis quidem exemplis abftinui, quae
" aut vifa, aut audita habebam: T. & L. Quinc-
" tiorum, qui bellum mecum gefferunt; P. & L.
" Scipionum, qui Antiochum devicerunt; patris
" patruique eorum, quorum perpetuam vitae con-
" cordiam mors quoque mifcuit. Neque vos
" illorum fcelus, fimilifque fceleri eventus, deter-
" rere a vecordi difcordia potuit: neque horum
" bona mens, bona fortuna, ad fanitatem flectere.
" Vivo & fpirante me, haereditatem meam am-
" bo & fpe & cupiditate inproba creviftis. Eo
" ufque me vivere vultis, donec, alterius veftrûm
" fuperftes, haud ambiguum regem alterum mea

" morte faciam. Nec fratrem, nec patrem potef-
" tis pati. Nihil cari, nihil fancti eft: in omnium
" vicem regni unius infatiabilis amor fucceffit.
" Agite, confcelerate aures paternas: decernite
" criminibus, mox ferro decreturi: dicite palam,
" quidquid aut veri poteftis, aut comminifci libet.
" Referatae aures funt, quae pofthac fecretis alte-
" rius ab altero criminibus claudentur." Haec, furens ira, quum dixiffet, lacrimae omnibus obortae, & diu moeftum filentium tenuit.

IX. Tum Perfeus: " Aperienda nimirum nocte
" janua fuit, & armati comiffatores accipiendi,
" praebendumque ferro jugulum, quando non
" creditur, nifi perpetratum, facinus; & eadem
" petitus infidiis audio, quae latro atque infidiator.
" Non nequidquam ifti unum Demetrium filium
" te habere, me fubditum & pellice genitum ad-
" pellant. Nam, fi gradum, fi caritatem filii apud
" te haberem, non in me, querentem deprehenfas
" infidias, fed in eum, qui feciffet, faevires: nec
" adeo tibi vilis vita effet noftra, ut nec praeterito
" periculo meo movereris, neque futuro, fi infidi-
" antibus fit inpune. Itaque, fi mori tacitum
" oportet, taceamus, precati tantum Deos, ut a
" me coeptum fcelus in me finem habeat, nec per
" meum latus tu petaris. Sin autem (quod cir-
" cumventis in folitudine natura ipfa fubjicit, ut
" hominum, quos numquam viderint, fidem ta-

"men inplorent) mihi quoque, ferrum in me "strictum cernenti, vocem mittere liceat; per te, "patriumque nomen, quod utri nostrûm sanctius "sit, jam pridem sentis, ita me audias, precor, "tamquam si, voce & comploratione nocturna "excitus, mihi quiritanti intervenisses, Deme- "trium cum armatis nocte intempesta in vestibulo "meo deprehendisses. Quod tum vociferarer in re "praesenti pavidus, hoc nunc postero die queror. "Frater, non comissantium in vicem jam diu "vivimus inter nos. Regnare utique vis: huic "spei tuae obstat aetas mea, obstat gentium jus, "obstat vetustus Macedoniae mos, obstat vero "etiam patris judicium. Haec transcendere, nisi "per meum sanguinem, non potes. Omnia mo- "liris & tentas. Adhuc seu cura mea, seu fortuna, "restitit parricidio tuo. Hesterna die in lustratione, "& decursu, & simulacro ludicro pugnae, funestum "prope proelium fecisti: nec me aliud a morte "vindicavit, quam quod me ac meos vinci passus "sum. Ab hostili proelio, tamquam fraterno "lusu, pertrahere me ad coenam voluisti. Cre- "dis, me, pater, inter inermes convivas coena- "turum fuisse, ad quem armati comissatum ve- "nerunt? credis nihil a gladiis nocte periculum "fuisse, quem sudibus, te inspectante, prope oc- "ciderunt? Quid hoc noctis, quid inimicus ad "iratum, quid cum ferro subcinctis juvenibus

"venis? Convivam me tibi committere ausus non "sum; comissatorem te cum armatis venientem "recipiam? Si aperta janua fuisset, funus meum "parares hoc tempore, pater, quo querentem "audis. Nihil ego, tamquam accusator, crimi-"nose nec dubia argumentis colligendo ago. "Quid enim? negat se cum multitudine venisse "ad januam meam? an ferro subcinctos secum "fuisse? Quos nomina vero, arcesse. Possunt "quidem omnia audere, qui hoc ausi sunt; non "tamen audebunt negare. Si deprehensos intra "limen meum cum ferro ad te deducerem, "pro manifesto haberes; fatentes pro deprehensis "habe."

X. "Exsecrare nunc cupiditatem regni, & fu-"rias fraternas concita. Sed, ne sint caecae, pa-"ter, exsecrationes tuae, discerne & dispice insi-"diatorem & petitum insidiis. Noxium huic esse "caput. Qui occisurus fratrem fuit, habeat "etiam iratos paternos Deos: qui periturus frater-"no scelere fuit, perfugium in patris misericordia "& justitia habeat. Quo enim alio confugiam, "cui non sollemne lustrale exercitus tui, non de-"cursus militum, non domus, non epulae, non "nox, ad quietem data naturae beneficio mor-"talibus, tuta est? Si iero ad fratrem invitatus, "moriendum est: si recepero intra januam comis-"satum fratrem, moriendum est. Nec eundo,

" nec manendo insidias evito. Quo me conferam? " Nihil praeter Deos, pater, & te colui. Non " Romanos habeo, ad quos confugiam. Perisse " expetunt, quia tuis injuriis doleo, quia ademtas " tot urbes, tot gentes, modo Thraciae maritimam oram, indignor. Nec me, nec te incolumi, Macedoniam suam futuram sperant. Si me " scelus fratris, te senectus, absumserit, aut ne ea " quidem exspectata fuerit, regem regnumque " Macedoniae sua futura sciunt. Si quid extra " Macedoniam tibi Romani reliquissent, mihi quoque id relictum crederem receptaculum. At in " Macedonibus satis praesidii est. Vidisti hesterno die inpetum in me militum. Quid illis defuit, nisi ferrum? Quod illis defuit interdiu, " convivae fratris noctu sumserunt. Quid de magna parte principum loquar, qui in Romanis " spem omnem dignitatis & fortunae posuerunt, " & in eo, qui omnia apud Romanos potest? " Neque, Hercule, istum mihi tantum fratri majori, sed prope est, ut tibi quoque ipsi, regi & patri, " praeferant. Iste enim est, cujus beneficio poenam " tibi senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis " protegit, qui tuam senectutem obligatam & obnoxiam adolescentiae suae esse aequum censet. " Pro isto Romani stant, pro isto omnes urbes tuo " imperio liberatae, pro isto Macedones, qui pa-

" ce Romana gaudent. Mihi praeter te, pater, " quid usquam aut spei, aut praesidii est?"

XI. " Quo spectare illas literas ad te nunc " missas T. Quinctii credis, quibus, & bene te " consuluisse rebus tuis, aït, quod Demetrium " Romam miseris, & hortatur, ut iterum, & cum " pluribus legatis & primoribus Macedonum, re- " mittas eum? T. Quinctius nunc est auctor " omnium rerum isti & magister. Eum sibi, te " abdicato patre, in locum tuum substituit. Illic " ante omnia clandestina concocta sunt consilia. " Quaeruntur adjutores consiliis, quum te plures, " & principes Macedonum, cum isto mittere jubet. " Qui hinc integri & sinceri Romam eunt, Philip- " pum regem se habere credentes, imbuti illinc " & infecti Romanis delenimentis redeunt. De- " metrius iis unus omnia est. Eum jam regem, " vivo patre, adpellant. Haec si indignor, audi- " endum est statim, non ab aliis solum, sed etiam " a te, pater, cupiditatis regni crimen. Ego vero " si in medio ponitur, non agnosco. Quem " enim suo loco moveo, ut ipse in ejus locum " succedam? Unus ante me pater est: &, ut " diu sit, Deos rogo. Superstes (& ita sim, si me- " rebor, ut ipse me esse velit) haereditatem regni, " si pater tradet, accipiam. Cupit regnum, & " quidem scelerate cupit, qui transcendere festi- " nat ordinem aetatis, naturae, moris Macedo- " num, juris gentium. Obstat frater major, ad

" quem jure, voluntate etiam patris, regnum per-
" tinet. Tollatur: non primus regnum fraterna
" caede petiero. Pater fenex, & filio folus orbatus,
" de fe magis timebit, quam ut filii necem ulcif-
" catur. Romani laetabuntur, probabunt, defen-
" dent factum. Hae fpes incertae, pater, fed
" non inanes funt. Ita enim fe res habet: pericu-
" lum vitae propellere a me potes, puniendo eos,
" qui ad me interficiendum ferrum fumferunt:
" fi facinori eorum fucceflerit, mortem meam
" idem tu perfequi non poteris."

XII. Poftquam dicendi finem Perfeus fecit, conjecti eorum, qui aderant, oculi in Demetrium funt, velut confeftim refponfurus effet. Deinde diu fuit filentium, quum perfufum fletu adpareret omnibus loqui non poffe. Tandem vicit dolorem ipfa neceffitas, quum dicere juberent, atque ita orfus eft: " Omnia, quae reorum antea fuerant
" auxilia, pater, praeoccupavit accufator. Simu-
" latis lacrimis in alterius perniciem veras meas
" lacrimas fufpectas tibi fecit. Quum ipfe, ex quo
" ab Roma redii, per occulta cum fuis conloquia
" dies noctefque infidietur; ultro mihi non infi-
" diatoris modo, fed latronis manifefti & percuffo-
" ris, fpeciem induit. Periculo fuo te exterret,
" ut innoxio fratri per eumdem te maturet perni-
" ciem. Perfugium fibi nufquam gentium effe
" aït, ut ego ne apud te quidem quidquam fpei

" reliquae habeam. Circumventum, ſolum, ino-
" pem, invidia gratiae externae, quae obeſt potius,
" quam prodeſt, onerat. Jam illud quam accu-
" ſatorie, quod noctis hujus crimen miſcuit cum
" cetera inſectatione vitae meae? ut & hoc, quod
" jam, quale ſit, ſcies, ſuſpectum alio vitae noſ-
" trae tenore faceret: & illam vanam criminatio-
" nem ſpei, voluntatis, conſiliorum meorum noc-
" turno hoc ficto & compoſito argumento fulciret.
" Simul & illud quaeſivit, ut repentina & minime
" praeparata accuſatio videretur, quippe ex noctis
" hujus metu & tumultu repentino exorta. Opor-
" tuit autem, Perſeu, ſi proditor ego patris regni-
" que eram, ſi cum Romanis, ſi cum aliis inimi-
" cis patris inieram conſilia, non exſpectatam
" fabulam noctis hujus eſſe, ſed proditionis meae
" ante me accuſatum: ſi illa ſeparata ab hac vana
" accuſatio erat, invidiamque tuam adverſus me
" magis, quam crimen meum indicatura, hodie
" quoque eam aut praetermitti, aut in aliud tem-
" pus differri: ut perſpiceretur, utrum ego tibi,
" an tu mihi, novo quidem & ſingulari genere
" odii, inſidias feciſſes. Ego tamen, quantum
" in hac ſubita perturbatione potero, ſeparabo ea,
" quae tu confudiſti: & noctis hujus inſidias, aut
" tuas, aut meas, detegam. Occidendi ſui conſi-
" lium me iniſſe, videri vult: ut ſcilicet, majore
" fratre ſublato, cujus jure gentium, more Mace-

" donum, tuo etiam, ut aït, judicio regnum eſt " futurum, ego minor in ejus, quem occidiſſem, " ſuccederem locum. Quid ergo illa ſibi vult " pars altera orationis, qua Romanos a me cultos " aït, atque eorum fiducia in ſpem regni me ve- " niſſe? nam ſi & in Romanis tantum momenti " eſſe credebam, ut, quem vellent, inponerent " Macedoniae regem, & meae tantum apud eos " gratiae confidebam, quid opus parricidio fuit? " An, ut cruentum fraterna caede diadema gere- " rem? ut illis ipſis, apud quos aut vera, aut certe " ſimulata, probitate partam gratiam habeo, ſi " quam forte habeo, exſecrabilis & inviſus eſſem? " Niſi T. Quinctium credis, cujus virtute & conſi- " liis me nunc arguis regi, quum & ipſe tali pie- " tate vivat cum fratre, mihi fraternae caedis fu- " iſſe auctorem. Idem non Romanorum ſolum " gratiam, ſed Macedonum judicia, ac pene om- " nium Deorum hominumque conſenſum conle- " git, per quae omnia ſe mihi parem in certamine " non futurum crediderit. Idem, tamquam in " aliis omnibus rebus inferior eſſem, ad ſceleris " ſpem ultimam confugiſſe me inſimulat. Vis " hanc formulam cognitionis eſſe, ut, uter timue- " rit, ne alter dignior videretur regno, is conſili- " um obprimendi fratris cepiſſe judicetur?"

XIII. " Exſequamur tamen quocumque modo " confícti ordinem criminis. Pluribus modis ſe

" petitum criminatus eſt, & omnes inſidiarum vias
" in unum diem contulit. Volui interdiu eum
" poſt luſtrationem, quum concurrimus, & qui-
" dem, ſi Diis placet, luſtrationum die occidere:
" volui, quum ad coenam invitavi, veneno ſcilicet
" tollere: volui, quum comiſſatum gladiis adcincti
" me ſecuti ſunt, ferro interficere. Tempora
" quidem qualia ſint ad parricidium electa, vides:
" luſus, convivii, comiſſationis. Quid? dies qua-
" lis? quo luſtratus exercitus, quo inter diviſam
" victimam, praelatis omnium, qui umquam fu-
" ere, Macedoniae regum armis regiis, duo ſoli
" tua tegentes latera, pater, praevecti ſumus, &
" ſecutum eſt Macedonum agmen. Hoc ego,
" etiam ſi quid ante admiſiſſem piaculo dignum,
" luſtratus & expiatus ſacro, tum cum maxime in
" hoſtiam itineri noſtro circumdatam intuens, par-
" ricidium, venena, gladios, in comiſſationem
" praeparatos, volutabam in animo: ut quibus
" aliis deinde ſacris contaminatam omni ſcelere
" mentem expiarem? Sed caecus criminandi cu-
" piditate animus, dum omnia ſuſpecta efficere
" vult, aliud alio confundit. Nam, ſi veneno te
" inter coenam tollere volui, quid minus aptum
" fuit, quam pertinaci certamine & concurſu ira-
" tum te efficere, ut merito, ſicut feciſti, invita-
" tus ad coenam abnueres? Quum autem iratus
" negaſſes, utrum, ut placarem te, danda opera

"fuit, ut aliam quererem occasionem, quoniam "semel venenum paraveram? an ab illo consilio "velut transiliendum ad aliud fuit, ut ferro te, & "quidem eo die, per speciem comissationis, oc- "ciderem? Quo deinde modo, si te metu mortis "credebam coenam evitasse meam, non ab eodem "metu comissationem quoque evitaturum existi- "mabam?"

XIV. "Non est res, qua erubescam, pater, si "die festo inter aequales largiore vino sum usus. "Tu quoque, velim, inquiras, qua laetitia, quo "lusu apud me celebratum hesternum convivium "sit, illo etiam (pravo forsitan) gaudio provehente, "quod in juvenali armorum certamine pars nostra "non inferior fuerat. Miseria haec & metus cra- "pulam facile excusserunt; quae si non interve- "nissent, insidiatores nos sopiti jaceremus. Si "domum tuam expugnaturus, capta domo, do- "minum interfecturus eram, non temperassem "vino in unum diem? non milites abstinuissem "meos? Et, ne ego me solus nimia simplicitate "tuear, ipse quoque minime malus ac suspicax "frater, 'Nihil aliud scio,' inquit, 'nihil arguo, 'nisi quod cum ferro comissatum venerunt.' Si "quaeram, unde id ipsum scieris? necesse erit te "fateri, aut speculatorum tuorum plenam domum "fuisse meam, aut illos ita aperte sumsisse ferrum, "ut omnes viderent. Et, ne quid ipse aut prius

"inquisisse, aut nunc criminose argumentari vide-
"retur, te quaerere ex iis, quos nominasset, jube-
"bat, an ferrum habuissent? ut, tamquam in re
"dubia, quum id quaesisses, quod ipsi fatentur,
"pro convictis haberentur. Quin tu illud quaeri
"jubes, num tui occidendi caussa ferrum sumse-
"rint? num me auctore & sciente? Hoc enim
"videri vis, non illud, quod fatentur, & palam
"est, & sui se tuendi caussa sumsisse dicunt.
"Recte, an perperam fecerint, ipsi sui facti ratio-
"nem reddent. Meam caussam, quae nihil eo
"facto contingitur, ne miscueris: aut explica,
"utrum aperte, an clam te adgressuri fuerimus.
"Si aperte, cur non omnes ferrum habuimus?
"cur nemo praeter eos, qui tuum speculatorem
"pulsarunt? si clam, quis ordo consilii fuit? Con-
"vivio soluto, quum comissator ego discessissem,
"quatuor substitissent, ut sopitum te adgrederen-
"tur? quomodo fefellissent, & alieni, & mei, &
"maxime suspecti, quia paullo ante in rixa fue-
"rant? quomodo autem, trucidato te, ipsi evasu-
"ri fuerint? quatuor gladiis domus tua capi & ex-
"pugnari potuit?"

XV. "Quin tu, omissa ista nocturna fabula,
"ad id, quod doles, quod invidiam urit, reverte-
"ris? Cur usquam regni tui mentio fit, Deme-
"tri? cur dignior patris fortunae successor quibus-
"dam videris, quam ego? cur spem meam, quae,

" si tu non esses, certa erat, dubiam & sollicitam " facis? Haec sentit Perseus, etsi non dicit: " haec istum inimicum, haec accusatorem faci- " unt: haec domum, haec regnum tuum crimini- " bus & suspicionibus replent. Ego autem, pater, " quemadmodum nec nunc sperare regnum, nec " ambigere umquam de eo forsitan debeam, quia " minor sum, quia tu me majori cedere vis; sic " illud nec debui facere, nec debeo, ut indignus " te patre, indignus omnibus videar. Id enim vitiis " meis, non cedendo, cui jus fasque est, non mo- " destia, consequar. Romanos objicis mihi, & ea, " quae gloriae esse debent, in crimen vertis. Ego, " nec obses Romanis ut traderer, nec ut legatus " mitterer Romam, petii. A te missus ire non " recusavi. Utroque tempore ita me gessi, ne tibi " pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonum " essem. Itaque mihi cum Romanis amicitiae " caussa tu fuisti, pater. Quoad tecum illis pax " manebit, mecum quoque gratia erit: si bel- " lum esse coeperit, qui obses, qui legatus pro pa- " tre non inutilis fui, idem hostis illis acerrimus " ero. Nec hodie, ut prosit mihi gratia Romano- " rum, postulo; ne obsit, tantum deprecor. Nec " in bello coepit, nec ad bellum reservatur. Pa- " cis pignus fui, ad pacem retinendam legatus " missus sum. Neutra res mihi nec gloriae, nec " crimini sit. Ego, si quid inpie in te, pater, si

" quid ſcelerate in fratrem admiſi, nullam depre-
" cor poenam. Si innocens ſum, ne invidia con-
" flagrem, quum crimine non poſſim, deprecor.
" Non hodie me primum frater accuſat: ſed ho-
" die primum aperte, nullo meo in ſe merito. Si
" mihi pater ſuccenſeret, te majorem fratrem pro
" minore deprecari oportebat, te adoleſcentiae, te
" errori veniam impetrare. In eo, ubi praeſidi-
" um eſſe oportebat, ibi exitium eſt. E convivio
" & comiſſationibus prope ſemiſomnus raptus
" ſum ad cauſſam parricidii dicendam. Sine ad-
" vocatis, ſine patronis, ipſe pro me dicere cogor.
" Si pro alio dicendum eſſet, tempus ad meditan-
" dum & componendam orationem ſumſiſſem,
" quum quid aliud, quam ingenii fama, pericli-
" tarer? Ignarus, quid arceſſitus eſſem, te iratum
" & jubentem dicere cauſſam, fratrem accuſantem
" audivi. Ille diu ante praeparata, meditata in
" me oratione eſt uſus: ego id tantum temporis,
" quo accuſatus ſum, ad cognoſcendum, quid
" ageretur, habui. Utrum momento illo horae
" accuſatorem audirem? an defenſionem medita-
" rer? Adtonitus repentino atque inopinato ma-
" lo, vix, quid objiceretur, intelligere potui:
" nedum ſatis ſciam, quo modo me tuear. Quid
" mihi ſpei eſſet, niſi patrem judicem haberem?
" apud quem etiamſi caritate a fratre majore vin-
" cor, miſericordia certe reus vinci non debeo.

"Ego enim, ut me mihi tibique ferves, precor: "ille, ut me in fecuritatem fuam occidas, poftu- "lat. Quid eum, quum regnum ei tradideris, "facturum credis in me effe, qui jam nunc fangui- "ne meo fibi indulgeri aequum cenfet?"

XVI. Dicenti haec lacrimae fimul fpiritum & vocem intercluferunt. Philippus, fubmotis iis, paullifper conlocutus cum amicis, pronunciavit: "Non verbis fe, nec unius horae difceptatione, "cauffam eorum dijudicaturum, fed inquirendo "in utriufque vitam, mores; & dicta factaque in "magnis parvifque rebus obfervando:" ut omnibus adpareret, noctis proximae crimen facile revictum; fufpectam nimiam cum Romanis Demetrii gratiam effe. Haec vivo Philippo, velut femina jacta funt Macedonici belli, quod maxime cum Perfeo gerendum erat. Confules ambo in Ligures, quae tum una confularis provincia erat, proficifcuntur. Et, quia profpere ibi res gefferunt, fupplicatio in unum diem decreta eft. Ligurum duo millia fere ad extremum finem provinciae Galliae, ubi caftra Marcellus habebat, venerunt, uti reciperentur, orantes. Marcellus, opperiri eodem loco Liguribus juffis, fenatum per literas confuluit. Senatus refcribere M. Ogulnium praetorem Marcello juffit: "Verius fuiffe, confules, "quorum provincia effet, quam fe, quid e repub- "lica effet, decernere: tum quoque non placere,

" si per deditionem Ligures recipiet, receptis ar-
" ma adimi: atque, eos ad consulem mitti, sena-
" tum aequum censere." Praetores eodem tempore, P. Manlius in ulteriorem Hispaniam, quam & priore praetura provinciam obtinuerat; Q. Fulvius Flaccus in citeriorem pervenit, exercitumque a Terentio accepit. Nam ulterior morte P. Sempronii proconsulis sine imperio fuerat. Fulvium Flaccum oppidum Hispanum, Urbicuam nomine, obpugnantem Celtiberi adorti sunt. Dura ibi proelia aliquot facta: multi Romani milites & vulnerati, & interfecti sunt. Victi perseverantia Fulvii, quod nulla vi abstrahi ab obsidione potuit, Celtiberi, fessi proeliis variis abscesserunt. Urbs, amoto auxilio eorum, intra paucos dies capta & direpta est: praedam militibus praetor concessit. Fulvius, hoc oppido capto, P. Manlius, exercitu tantum in unum coacto, qui dissipatus fuerat, nulla alia memorabili gesta re, exercitus in hiberna deduxerunt. Haec ea aestate in Hispania gesta. Terentius, qui ex ea provincia decesserat, ovans urbem iniit. Translatum, argenti pondo novem millia trecenta viginti: auri octoginta pondo, & duae coronae aureae pondo sexaginta septem.

XVII. Eodem anno inter populum Karthaginiensem & regem Masinissam in re praesenti disceptatores Romani de agro fuerunt. Ceperat eum ab Karthaginiensibus, pater Masinissae, Gala:

Galam Syphax inde expulerat: postea, in gratiam soceri Hasdrubalis, Karthaginiensibus dono dederat. Karthaginienses eo anno Masinissa expulerat. Haud minore certamine animorum, quam quum ferro & acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Karthaginienses, quod primo majorum suorum fuisset, deinde ab Syphace ad se pervenisset, repetebant. Masinissa, "paterni regni agrum se & recepis-"se, & habere jure gentium," ajebat, "& caussa, & "possessione superiorem esse. Nihil aliud se in ea "disceptatione metuere, quam ne pudor Romano-"rum, dum vereantur, ne quid socio atque amico "regi adversus communes suos atque illius hostes "indulsisse videantur, damno sit." Legati possessionis jus non mutarunt. Caussam integram Romam ad senatum rejecerunt. In Liguribus nihil postea gestum. Recesserant primum in devios saltus: deinde, dimisso exercitu, passim in vicos castellaque sua dilapsi sunt. Consules quoque dimittere exercitum voluerunt, ac de ea re Patres consuluerunt. Alterum ex his, dimisso exercitu, ad magistratus in annum creandos venire Romam jusserunt: alterum cum legionibus suis Pisis hiemare. Fama erat, Gallos Transalpinos juventutem armare: nec, in quam regionem Italiae effusura se multitudo esset, sciebatur. Ita inter se consules compararunt, ut Cn. Baebius ad comitia iret, quia M. Baebius frater ejus consulatum petebat.

XVIII. Comitia consulibus rogandis fuere. Creati P. Cornelius Cethegus, M. Baebius Tamphilus. Praetores inde facti, duo Q. Fabii, Maximus & Buteo, Ti. Claudius Nero, Q. Petillius Spurinus, M. Pinarius Posca, L. Duronius. His, inito magistratu, provinciae ita sorte evenerunt. Ligures consulibus; praetoribus, Q. Petillio urbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, Ti. Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario Sardinia, L. Duronio Apulia; & Istri adjecti, quod Tarentini Brundisinique nunciabant, maritimos agros infestos transmarinarum navium latrociniis esse. Eadem Massilienses de Ligurum navibus querebantur. Exercitus inde decreti: quatuor legiones consulibus, (quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberent equites) & quindecim millia sociûm ac Latini nominis, octingenti equites. In Hispaniis prorogatum veteribus praetoribus imperium est cum exercitibus, quos haberent. Et in supplementum decreta tria millia civium Romanorum, ducenti equites: & sociûm Latini nominis sex millia peditum, trecenti equites. Nec rei navalis cura omissa. Duumviros in eam rem consules creare jussi, per quos naves viginti deductae navalibus sociis civibus Romanis, qui servitutem servissent, complerentur; ingenui tantum ut iis praeessent. Inter duumviros ita divisa tuenda denis navibus maritima ora, ut pro-

montorium iis Minervae, velut cardo, in medio esset: alter in dextram partem usque ad Massiliam, laevam alter usque ad Barium tueretur.

XIX. Prodigia multa foeda & Romae eo anno visa, & nunciata peregre. In area Vulcani & Concordiae sanguinem pluit; & pontifices hastas motas nunciavere, & Lanuvii simulacrum Junonis Sospitae lacrimasse. Et pestilentia in agris, forisque, & conciliabulis, & in urbe tanta erat, ut Libitina tunc vix subficeret. His prodigiis cladibusque anxii Patres decreverunt, ut & consules, quibus Diis videretur, hostiis majoribus sacrificarent, & decemviri libros adirent. Eorum decreto supplicatio circa omnia pulvinaria Romae in diem unum indicta est. Iisdem auctoribus & senatus censuit, & consules edixerunt, ut per totam Italiam triduum supplicatio & feriae essent. Pestilentiae tanta vis erat, ut, quum propter defectionem Corsorum, bellumque ab Iliensibus concitatum in Sardinia, octo millia peditum ex sociis Latini nominis scribi placuisset, & trecentos equites, quos M. Pinarius praetor secum in Sardiniam trajiceret, tantum hominum demortuum esse, tantum ubique aegrorum consules renunciaverint, ut is numerus effici militum non potuerit. Quod deerat militum, sumere a Cn. Baebio proconsule, qui Pisis hibernabat, jussus praetor, atque inde in Sardiniam trajicere. L. Duronio praetori, cui provincia Apu-

lia evenerat, adjecta de Bacchanalibus quaestio est: cujus residua quaedam velut semina ex prioribus malis jam priore anno adparuerant: sed magis inchoatae apud L. Pupium praetorem quaestiones erant, quam ad exitum ullum perductae. Id persecare novum praetorem, ne serperet iterum latius, Patres jusserunt. Et leges de ambitu consules ex auctoritate senatus ad populum tulerunt.

XX. Legationes deinde in senatum introduxerunt. Regum primas, Eumenis, & Ariarathis Cappadocis, & Pharnacis Pontici. Nec ultra quidquam eis responsum est, quam missuros, qui de controversiis eorum cognoscerent, statuerentque. Lacedaemoniorum deinde exsulum & Achaeorum legati introducti sunt. Et spes data exsulibus est, scripturum senatum Achaeis, ut restituerentur. Achaei de Messene recepta, compositisque ibi rebus, cum adsensu Patrum exposuerunt. Et a Philippo rege Macedonum duo legati venerunt, Philocles & Apelles, nulla super re, quae ab senatu petenda esset: speculatum magis inquisitumque missi de iis, quorum Perseus Demetrium insimulasset sermonum, cum Romanis, maxime cum T. Quinctio, adversus fratrem de regno habitorum. Hos, tamquam medios, nec in alterius favorem inclinatos, miserat rex. Erant autem & hi Persei fraudis in fratrem ministri & participes. Demetrius, omnium, praeterquam fraterni sceleris, quod

nuper eruperat, ignarus, primo neque magnam, neque nullam ſpem habebat, patrem ſibi placari poſſe. Minus deinde in dies patris animo fidebat, quum obſideri aures a fratre cerneret. Itaque, circumſpiciens dicta factaque ſua, ne cujus ſuſpiciones augeret, maxime ab omni mentione & contagione Romanorum abſtinebat; ut neque ſcribi ſibi vellet, quia hoc praecipue criminum genere exaſperari animum ſentiebat.

XXI. Philippus, ſimul ne otio miles deterior fieret, ſimul avertendae ſuſpicionis cauſſa quidquam a ſe agitari de Romano bello, Stobos Paeoniae exercitu indicto, in Maedicam ducere pergit. Cupido eum ceperat in verticem Haemi montis adſcendendi, quia vulgatae opinioni crediderat, Ponticum ſimul & Hadriaticum mare, & Hiſtrum amnem, & Alpes conſpici poſſe: ſubjecta oculis ea haud parvi ſibi momenti futura ad cogitationem Romani belli. Percunctatus regionis peritos de adſcenſu Haemi, quum ſatis inter omnes conſtaret, viam exercitui nullam eſſe, paucis & expeditis perdifficillimum aditum, ut ſermone familiari minorem filium permulceret, quem ſtatuerat non ducere ſecum, primum quaerit ab eo, " Quum tanta difficultas itineris proponatur, " utrum perſeverandum ſit in incepto, an abſti-" nendum? Si pergat tamen ire, non poſſe ob-" liviſci ſe in talibus rebus Antigoni: qui, ſaeva

" tempestate jactatus, quum in eadem nave secum " suos omnes habuisset, praecepisse liberis dice- " tur, ut & ipsi meminissent, & ita posteris pro- " derent, ne quis cum tota gente simul in rebus " dubiis periclitari auderet. Memorem ergo se " praecepti ejus, duos simul filios non commissurum " in aleam ejus, qui proponeretur, casus; &, " quoniam majorem filium secum duceret, mino- " rem ad subsidia spei & custodiam regni remis- " surum in Macedoniam esse." Non fallebat Demetrium, ablegari se, ne adesset consilio, quum in conspectu locorum consultaret, qua proxime itinera ad mare Hadriaticum atque Italiam ducerent, quaeque belli ratio esset futura. Sed non solum parendum patri tum, sed etiam adsentiendum erat, ne invitum parere suspicionem faceret. Ut tamen iter ei tutum in Macedoniam esset, Didas, ex praetoribus regiis unus, qui Paeoniae praeerat, jussus est prosequi eum cum modico praesidio. Hunc quoque Perseus, sicut plerosque patris amicorum, ex quo haud dubium cuiquam esse coeperat, ad quem, ita inclinato regis animo, haereditas regni pertineret, inter conjuratos in fratris perniciem habuit. In praesentia dat ei mandata, ut per omne obsequium insinuaret se in quam maxime familiarem usum, ut elicere omnia arcana, specularique abditos ejus sensus posset. Ita digre-

ditur Demetrius cum infeſtioribus, quam ſi ſolus iret, praeſidiis.

XXII. Philippus, Maedicam primum, deinde ſolitudines interjacentes Maedicae atque Haemo tranſgreſſus, ſeptimis demum caſtris ad radices montis pervenit. Ibi unum moratus diem ad deligendos, quos duceret ſecum, tertio die iter eſt ingreſſus. Modicus primo labor in imis collibus fuit. Quantum in altitudinem egrediebantur, magis magiſque ſilveſtria & pleraque invia loca excipiebant. Pervenere deinde in tam opacum iter, ut, prae denſitate arborum inmiſſorumque aliorum in alios ramorum, perſpici coelum vix poſſet; ut vero jugis adpropinquabant, quod rarum in aliis locis eſſet, adeo omnia contecta nebula, ut haud ſecus quam nocturno itinere inpedirentur. Tertio demum die ad verticem perventum. Nihil vulgatae opinioni, degreſſi inde, detraxerunt: magis, credo, ne vanitas itineris ludibrio eſſet, quam quod diverſa inter ſe maria, monteſque, & amnes, ex uno loco conſpici potuerint. Vexati omnes, & ante alios rex ipſe, quo gravior aetate erat, difficultate viae eſt. Duabus aris ibi Jovi & Soli ſacratis quum inmolaſſet, qua triduo adſcenderat, biduo eſt degreſſus, frigora nocturna maxime metuens, quae caniculae ortu ſimilia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihilo laetiora in caſtris invenit: ubi ſumma

penuria erat, ut in regione, quam ab omni parte ſolitudines clauderent. Itaque unum tantum moratus diem, quietis eorum cauſſa, quos habuerat ſecum, itinere inde ſimili fugae in Dentheletos tranſcurrit. Socii erant: ſed propter inopiam haud ſecus quam hoſtium fines Macedones populati ſunt. Rapiendo enim paſſim villas primum, dein quoſdam vicos etiam evaſtarunt, non ſine magno pudore regis, quum ſociorum voces, nequidquam Deos ſociales nomenque ſuum inplorantes, audiret. Frumento inde ſublato, in Maedicam regreſſus, urbem, quam Petram adpellant, obpugnare eſt adortus. Ipſe a campeſtri aditu caſtra poſuit. Perſeum filium cum modica manu circummiſit, ut a ſuperioribus locis urbem adgrederetur. Oppidani, quum terror undique inſtaret, obſidibus datis, in praeſentia dediderunt ſeſe. Iidem, poſtquam exercitus receſſit, obliti obſidum, relicta urbe, in loca munita & montes refugerunt. Philippus, omni genere laboris ſine ullo effectu fatigatis militibus, & fraude praetoris Didae auctis in filium ſuſpicionibus, in Macedoniam rediit.

XXIII. Miſſus hic comes, (ut ante dictum eſt) quum ſimplicitatem juvenis incauti, & ſuis haud inmerito ſuccenſentis, adſentando indignandoque & ipſe vicem ejus, captaret, in omnia ultro ſuam obferens operam, fide data, arcana ejus elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur. Cui

consilio adjutor Deûm beneficio oblatus videbatur Paeoniae praetor, per cujus provinciam spem ceperat elabi tuto posse. Hoc consilium extemplo & fratri proditur, &, auctore eo, indicatur patri. Literae primum ad obsidentem Petram adlatae sunt. Inde Herodorus (princeps hic amicorum Demetrii erat) in custodiam est conjectus, & Demetrius dissimulanter adservari jussus. Haec super cetera tristem adventum in Macedoniam regi fecerunt. Movebant eum & praesentia crimina: exspectandos tamen, quos ad exploranda omnia Romam miserat, censebat. His anxius curis quum aliquot menses egisset, tandem legati, jam ante praemeditatis in Macedonia, quae ab Roma renunciarent, venerunt. Qui, super cetera scelera, falsas etiam literas, signo adulterino T. Quinctii signatas, reddiderunt regi. Deprecatio erat in literis, si quid adolescens, cupiditate regni prolapsus, secum egisset. "Nihil eum adversus suorum "quemquam facturum; neque eum sese esse, "qui ullius inpii consilii auctor futurus videri "possit." Hae literae fidem Persei criminibus fecerunt. Itaque Herodorus, extemplo diu excruciatus, sine indicio rei ullius in tormentis moritur.

XXIV. Demetrium iterum ad patrem accusavit Perseus. Fuga per Paeoniam praeparata arguebatur, & corrupti quidam, ut comites itineris

essent; maxime falsae literae T. Quinctii urguebant. Nihil tamen palam gravius pronunciatum de eo est, ut dolo potius interficeretur: nec id cura ipsius, sed ne poena ejus consilia adversus Romanos nudaret. Ab Thessalonice Demetriadem ipsi quum iter esset, Astraeum Paeoniae Demetrium mittit cum eodem comite Dida, Perseum Amphipolim, ad obsides Thracum accipiendos. Digredienti ab se Didae mandata dedisse dicitur de filio occidendo. Sacrificium ab Dida seu institutum, seu simulatum est. Ad quod celebrandum invitatus Demetrius ab Astraeo Heracleam venit. In ea coena dicitur venenum datum. Poculo epoto, extemplo sensit. Et mox coortis doloribus, relicto convivio, quum in cubiculum recepisset sese, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris, ac Didae scelus incusans, torquebatur. Intromissi deinde Thyrsis quidam Stuberaeus & Beroeaeus Alexander, injectis tapetibus in caput faucesque, spiritum intercluserunt. Ita innoxius adolescens, quum in eo ne simplici quidem genere mortis contenti inimici fuissent, interficitur.

XXV. Dum haec in Macedonia geruntur, L. Aemilius Paullus, prorogato ex consulatu imperio, principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Ubi primum in hostium finibus castra posuit, legati ad eum, per speciem pacis petendae, speculatum venerunt. Negante Paullo, nisi cum

deditis pacifci fe pacem, non tam id recufabant, quam tempore opus effe ajebant, ut generi agrefti hominum perfuaderetur. Ad hoc decem dierum induciae quum darentur, petierunt deinde, " ne " trans montes proximos caftris pabulatum ligna- " tumque milites irent. Culta ea loca fuorum fi- " nium effe." Id ubi impetravere, poft eos ipfos montes, unde averterant hoftem, exercitu omni coacto, repente multitudine ingenti caftra Romanorum obpugnare fimul omnibus portis adgreffi funt. Summa vi totum diem obpugnarunt, ita ut ne efferendi quidem figna Romanis fpatium, nec ad explicandam aciem locus effet. Conferti in portis, obftando magis, quam pugnando, caftra tutabantur. Sub occafum folis quum receffiffent hoftes, duos equites ad Cn. Baebium proconfulem cum literis Pifas mittit, ut obfeffo fibi per inducias quamprimum fubfidio veniret. Baebius exercitum M. Pinario praetori, eunti in Sardiniam, tradiderat. Ceterum & fenatum literis certiorem fecit, obfideri a Liguribus L. Aemilium, & M. Claudio Marcello, cujus proxima inde provincia erat, fcripfit, ut, fi videretur ei, exercitum ex Gallia traduceret in Ligures, & L. Aemilium liberaret obfidione. Haec fera futura auxilia erant. Ligures poftero die ad caftra redeunt. Aemilius, quum & venturos fciffet, & educere in aciem potuiffet, intra vallum fuos tenuit, ut

extraheret rem in id tempus, quo Baebius cum exercitu venire a Pisis posset.

XXVI. Romae magnam trepidationem literae Baebii fecerunt: eo majorem, quod paucos post dies Marcellus, tradito exercitu Fabio, Romam quum venisset, spem ademit, eum, qui in Gallia esset, exercitum in Ligures traduci posse, quia bellum cum Istris esset, prohibentibus coloniam Aquilejam deduci. Eo profectum Fabium, neque inde regredi, bello inchoato, posse. Una, & ea ipsa tardior, quam tempus postulabat, subsidii spes erat, si consules maturassent in provinciam ire. Id ut facerent, pro se quisque Patrum vociferari. Consules, nisi confecto delectu, negare se ituros, nec suam segnitiem, sed vim morbi, in caussa esse, quo serius perficeretur. Non tamen potuerunt sustinere consensum senatus, quin paludati exirent, & militibus, quos conscriptos haberent, diem edicerent, quo Pisas convenirent. Permissum, ut, qua irent, protinus subitarios milites scriberent, ducerentque secum. Et praetoribus, Q. Petillio & Q. Fabio, imperatum est, ut Petillius duas legiones civium Romanorum tumultuarias scriberet, & omnes minores quinquaginta annis sacramento rogaret: Fabio, ut sociis Latini nominis quindecim millia peditum, octingentos equites imperaret. Duumviri navales creati C. Matienus & C. Lucretius, navesque iis ornatae sunt;

Matienoque, cujus ad Gallicum sinum provincia erat, imperatum est, ut classem primo quoque tempore duceret in Ligurum oram, si quo usui esse L. Aemilio atque ejus exercitui posset.

XXVII. Aemilius, postquam nihil usquam auxilii ostendebatur, interceptos credens equites, non ultra differendum ratus, quin per se fortunam tentaret, priusquam hostes venirent, qui jam segnius socordiusque obpugnabant, ad quatuor portas exercitum instruxit, ut, signo dato, simul ex omnibus partibus eruptionem facerent. Quatuor extraordinariis cohortibus duas adjunxit, praeposito M. Valerio legato: erumpere extraordinaria porta jussit. Ad dexteram principalem hastatos legionis primae instruxit; principes ex eadem legione in subsidiis posuit: M. Servilius & L. Sulpicius, tribuni militum, his praepositi. Tertia legio adversus principalem sinistram portam instructa est. Id tantum mutatum; principes primi, & hastati in subsidiis locati: Sex. Julius Caesar & L. Aurelius Cotta, tribuni militum, huic legioni praepositi sunt. Q. Fulvius Flaccus legatus cum dextera ala ad quaestoriam portam positus: duae cohortes & triarii duarum legionum in praesidio castrorum manere jussi. Omnes portas concionabundus ipse imperator circumiit; &, quibuscumque irritamentis poterat, iras militum acuebat; nunc fraudem hostium incusans, qui, pace petita, induciis datis,

per ipſum induciarum tempus contra jus gentium ad caſtra obpugnanda veniſſent: nunc, quantus pudor eſſet, edocens, ab Liguribus, latronibus verius, quam hoſtibus juſtis, Romanum exercitum obſideri. "Quo ore quiſquam veſtrum, ſi "hinc alieno praeſidio, non veſtra virtute, evaſeritis, obcurret, non dico eis militibus, qui Hannibalem, qui Philippum, qui Antiochum, maximos noſtrae aetatis reges duceſque, vicerunt; "ſed iis, qui hos ipſos Ligures aliquoties, pecorum modo fugientes, per ſaltus invios confectati "cecîderunt? Quod Hiſpani, quod Galli, quod "Macedones Poenive non audeant, Liguſtinus "hoſtis vallum Romanum ſubit, obſidet ultro, & "obpugnat! quem, ſcrutantes antea devios ſaltus, "abditum & latentem vix inveniebamus." Ad haec conſentiens reddebatur militum clamor, "nullam militum culpam eſſe, quibus nemo ad "erumpendum ſignum dediſſet. Daret ſignum: "intellecturum, eoſdem, qui antea fuerint, & "Romanos & Ligures eſſe."

XXVIII. Bina cis montes caſtra Ligurum erant. Ex iis, primis diebus, ſole orto, pariter omnes compoſiti & inſtructi procedebant: tum, niſi exſatiati cibo vinoque, arma non capiebant. Diſperſi, inordinati exibant; ut quibus pro ſpe certum eſſet, hoſtes extra vallum ſigna non elaturos. Adverſus ita incompoſitos eos venientes,

clamore pariter omnium; qui in caſtris erant, calonum quoque & lixarum, ſublato, ſimul omnibus portis Romani eruperunt. Liguribus adeo inproviſa res fuit, ut perinde, ac ſi inſidiis circumventi forent, trepidarent. Exiguum temporis aliqua forma pugnae fuit. Fuga deinde effuſa, & fugientium paſſim caedes erat. Equitibus dato ſigno, ut conſcenderent equos, nec effugere quemquam ſinerent, in caſtra omnes trepida fuga compulſi ſunt: deinde ipſis exuti caſtris. Supra quindecim millia Ligurum eo die occiſa, capta duo millia & quingenti. Triduo poſt Ligurum Ingaunorum omne nomen, obſidibus datis, in ditionem venit. Gubernatores nautaeque conquiſiti, qui praedatores fuiſſent navibus, atque omnes in cuſtodiam conjecti. Et a C. Matieno duumviro naves ejus generis in Liguſtina ora triginta duae captae ſunt. Haec qui nunciarent, literaſque ad ſenatum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpicius Gallus Romam miſſi; ſimulque peterent, ut L. Aemilio confecta provincia decedere, & deducere ſecum milites liceret, atque dimittere. Utrumque permiſſum ab ſenatu, & ſupplicatio ad omnia pulvinaria per triduum decreta: juſſique praetores, Petillius urbanas dimittere legiones, Fabius ſociis atque nomini Latino remittere delectum: & uti praetor urbanus conſulibus ſcriberet, ſenatum ae-

quum censere, subitarios milites, tumultus caussa conscriptos, primo quoque tempore dimitti.

XXIX. Colonia Graviscae eo anno deducta est in agrum Etruscum, de Tarquiniensibus quondam captum. Quina jugera agri data. Tresviri deduxerunt, C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra. Siccitate & inopia frugum insignis annus fuit. Sex menses numquam pluisse, memoriae proditum est. Eodem anno in agro L. Petillii scribae sub Janiculo, dum cultores agri altius moliuntur terram, duae lapideae arcae, octonos ferme pedes longae, quaternos latae, inventae sunt, operculis plumbo devinctis. Literis Latinis Graecisque utraque arca inscripta erat; in altera Numam Pompilium, Pomponis filium, regem Romanorum, sepultum esse; in altera libros Numae Pompilii inesse. Eas arcas quum ex amicorum sententia dominus aperuisset, quae titulum sepulti regis habuerat, inanis inventa, sine ullo vestigio corporis humani, aut ullius rei, per tabem tot annorum omnibus absumtis. In altera duo fasces, candelis involuti, septenos habuere libros, non integros modo, sed recentissima specie. Septem Latini de jure pontificio erant; septem Graeci de disciplina sapientiae, quae illius aetatis esse potuit. Adjicit Antias Valerius, Pythagoricos fuisse, vulgatae opinioni, qua creditur, Pythagorae auditorem fuisse Numam, mendacio pro-

babili adcommodata fide. Primo ab amicis, qui in re praesenti fuerunt, libri lecti. Mox pluribus legentibus quum vulgarentur, Q. Petillius praetor urbanus, studiosus legendi, eos libros a L. Petillio sumsit. Et erat familiaris usus, quod scribam eum quaestor Q. Petillius in decuriam legerat. Lectis rerum summis, quum animadvertisset, pleraque dissolvendarum religionum esse, L. Petillio dixit, " Sese eos libros in ignem conjecturum esse. " Prius, quam id faceret, se ei permittere, uti, si " quod seu jus, seu auxilium se habere ad eos " libros repetendos existimaret, experiretur: id " integra sua gratia eum facturum." Scriba tribunos plebis adit: ab tribunis ad senatum res est rejecta. Praetor se jusjurandum dare paratum esse ajebat, libros eos legi servarique non oportere. Senatus censuit, " Satis habendum, quod praetor " jusjurandum polliceretur. Libros primo quoque " tempore in comitio cremandos esse. Pretium " pro libris, quantum Q. Petillio praetori majori- " que parti tribunorum plebis videretur, domino " esse solvendum." Id scriba non accepit. Libri in comitio, igne a victimariis facto, in conspectu populi cremati sunt.

XXX. Magnum bellum ea aestate coortum in Hispania citeriore. Ad quinque & triginta millia hominum, quantum numquam ferme antea, Celtiberi comparaverant. Q. Fulvius Flaccus eam

obtinebat provinciam. Is, quia armare juventutem Celtiberos audierat, & ipse, quanta poterat, a sociis auxilia contraxerat; sed nequaquam numero militum hostem aequabat. Principio veris exercitum in Carpetaniam duxit, & castra locavit ad oppidum Aeburam, modico praesidio in urbe posito. Paucis post diebus Celtiberi, millia duo ferme inde, sub colle posuerunt castra. Quos ubi adesse praetor Romanus sensit, M. Fulvium fratrem cum duabus turmis sociorum equitum ad castra hostium speculatum misit, quam proxime succedere ad vallum jussum, ut viseret, quanta essent; pugna abstineret, reciperetque sese, si hostium equitatum exeuntem vidisset. Ita, ut praeceptum erat, fecit. Per dies aliquot nihil ultra motum, quam ut hae duae turmae ostenderentur: dein subducerentur, ubi equitatus hostium castris procucurrissent. Postremo Celtiberi, omnibus simul peditum equitumque copiis castris egressi, acie directa medio ferme spatio inter bina castra constiterunt. Campus erat planus omnis & aptus pugnae. Ibi stetere Hispani hostem exspectantes. Romanus intra vallum suos continuit per quatriduum continuum: & illi eodem loco aciem instructam tenuerunt. Ab Romanis nihil motum. Inde quievere in castris Celtiberi, quia pugnae copia non fiebat: equites tantum in stationem egrediebantur, ut parati essent, si quid ab hoste

moveretur. Pone caſtra utrique pabulatum & lignatum ibant, neutri alteros inpedientes.

XXXI. Praetor Romanus, ubi ſatis tot dierum quiete credidit ſpem factam hoſti, nihil ſe priorem moturum, L. Acilium cum ala ſiniſtra & ſex millibus provincialium auxiliorum circumire montem jubet, qui ab tergo hoſtibus erat; inde, ubi clamorem audiſſet, decurrere ad caſtra eorum. Nocte profecti ſunt, ne poſſent conſpici. Flaccus luce prima C. Scribonium, praefectum ſociûm, ad vallum hoſtium cum equitibus extraordinariis ſiniſtrae alae mittit. Quos ubi & propius accedere, & plures, quam ſoliti erant, Celtiberi conſpexerunt, omnis equitatus effunditur caſtris: ſimul & peditibus ſignum ad exeundum datur. Scribonius, uti praeceptum erat, ubi primum fremitum equeſtrium audivit, avertit equos, & caſtra repetit. Eo effuſius ſequi hoſtes. Primo equites, mox & peditum acies aderat, haud dubia ſpe, caſtra eo die ſe obpugnaturos. Quingentos paſſus, non plus, a vallo aberant. Itaque, ubi Flaccus ſatis abſtractos eos a praeſidio caſtrorum ſuorum ratus eſt, intra vallum exercitu inſtructo, tribus partibus ſimul erumpit, clamore non tantum ad ardorem pugnae excitandum ſublato, ſed etiam ut, qui in montibus erant, exaudirent. Nec morati ſunt, quin decurrerent, ſicut imperatum erat, ad caſtra: ubi quinque millium armatorum, non amplius,

relictum erat praesidium. Quos quum & paucitas sua, & multitudo hostium, & inprovisa res terruisset, prope sine certamine capiuntur castra. Castris, quae pars maxime a pugnantibus conspici poterat, injecit Acilius ignem.

XXXII. Postremi Celtiberorum, qui in acie erant, primi flammam conspexere. Deinde per totam aciem vulgatum est, castra amissa esse, & tum cum maxime ardere. Unde illis terror, inde Romanis animus crevit. Jam clamor suorum vincentium accidebat, jam ardentia hostium castra adparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati sunt. Ceterum, postquam receptus pulsis nullus erat, nec usquam, nisi in certamine, spes, pertinacius de integro capessunt pugnam. Acie media urguebantur acriter a quinta legione. Adversus laevum cornu, in quo sui generis provincialia auxilia instruxisse Romanos cernebant, cum majore fiducia intulerunt signa. Jam prope erat, ut sinistrum cornu pelleretur Romanis, ni septima legio successisset. Simul ab oppido Aebura, qui in praesidio relicti erant, in medio ardore pugnae advenerunt, & Acilius ab tergo erat. Diu in medio caesi Celtiberi. Qui supererant, in omnes passim partes capessunt fugam. Equites, bipartito in eos emissi, magnam caedem edidere. Ad viginti tria millia hostium eo die caesa: capta quatuor millia & septingenti, cum equis plus quingentis, & signa

militaria octoginta octo. Magna victoria, non tamen incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paullo plus ducenti, sociûm Latini nominis octingenti triginta, externorum auxiliarium duo millia ferme & quadringenti ceciderunt. Praetor in castra victorem exercitum reduxit. Acilius manere in castris ab se captis jussus. Postero die spolia de hostibus lecta, & pro concione donati, quorum virtus insignis fuerat.

XXXIII. Sauciis deinde in oppidum Aeburam devectis, per Carpetaniam ad Contrebiam ductae legiones. Ea urbs circumsessa, quum a Celtiberis auxilia arcessisset, morantibus iis, non quia ipsi cunctati sunt, sed quia profectos a domo inexplicabiles continuis imbribus viae & inflati amnes tenebant, desperato auxilio suorum, in deditionem venit. Flaccus quoque, tempestatibus foedis coactus, exercitum omnem in urbem introduxit. Celtiberi, qui a domo profecti erant, deditionis ignari, quum tandem, superatis, ubi primum remiserunt imbres, amnibus, Contrebiam venissent, postquam castra nulla extra moenia viderunt, aut in alteram partem translata rati, aut recessisse hostes, per neglegentiam effusi ad oppidum accesserunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, & incompositos adorti fuderunt. Quae res ad resistendum eos & ad capessendam pugnam inpediit, quod non uno agmine, nec ad signa frequentes ve-

niebant, eadem magnae parti ad fugam saluti fuit. Sparsi enim toto passim campo se diffuderunt: nec usquam confertos eos hostis circumvenit. Tamen ad duodecim millia sunt caesa: capta plus quinque millia hominum, equi quadringenti, signa militaria sexaginta duo. Qui palati e fuga domum se recipiebant, alterum agmen Celtiberorum venientium, deditionem Contrebiae & suam cladem narrando, averterunt. Extemplo in vicos castellaque sua omnes dilapsi. Flaccus, a Contrebia profectus, per Celtiberiam populabundus ducit legiones: multa castella obpugnavit, donec maxima pars Celtiberorum in deditionem venit.

XXXIV. Haec in citeriore Hispania eo anno gesta. Et in ulteriore, Manlius praetor secunda aliquot proelia cum Lusitanis fecit. Aquileja colonia Latina eodem anno in agro Gallorum est deducta. Tria millia peditum quinquagena jugera, centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt. Tresviri deduxerunt, P. Cornelius Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Aedes duae eo anno dedicatae sunt: una Veneris Erycinae ad portam Collinam: dedicavit L. Porcius L. F. Licinus duumvir. (Vota erat ab consule L. Porcio, Ligustino bello.) Altera, in foro olitorio, Pietatis. Eam aedem dedicavit M'. Acilius Glabrio duumvir: statuamque auratam, quae prima omnium in Italia statua aurata est, pa-

tri Glabrioni posuit. Is erat, qui ipse eam aedem voverat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnasset: locaveratque idem ex senatusconsulto. Per eosdem dies, quibus hae aedes dedicatae sunt, L. Aemilius Paullus proconsul ex Liguribus Ingaunis triumphavit. Transtulit coronas aureas quinque & viginti. Nec praeterea quidquam auri argentique in eo triumpho latum. Captivi multi principes Ligurum ante currum ducti. Aeris trecenos militibus divisit. Auxerunt ejus triumphi famam legati Ligurum, pacem perpetuam orantes: "ita in animum induxisse "Ligurum gentem, nulla umquam arma, nisi "imperata a populo Romano, sumere." Responsum a Q. Fabio praetore est Liguribus jussu senatus, "Orationem eam non novam Liguribus esse: "mens vero ut nova & orationi conveniens esset, "ipsorum id plurimum referre. Ad consules "irent, &, quae ab iis imperata essent, facerent. "Nulli alii, quam consulibus, senatum crediturum esse, sincera fide in pace Ligures esse." Pax in Liguribus fuit. In Corsica pugnatum est cum Corsis. Ad duo millia eorum M. Pinarius praetor in acie occidit. Qua clade compulsi obsides dederunt, & cerae centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus, & cum Iliensibus, gente ne nunc quidem omni parte pacata, secunda proelia facta. Karthaginiensibus eodem anno cen-

tum obsides redditi, pacemque cum iis populus Romanus, non ab se tantum, sed ab rege etiam Masinissa, praestitit; qui tum praesidio armato agrum, qui in controversia erat, obtinebat.

XXXV. Otiosam provinciam consules habuerunt. M. Baebius, comitiorum caussa Romam revocatus, consules creavit A. Postumium Albinum Luscum & C. Calpurnium Pisonem. Praetores exinde facti Ti. Sempronius Gracchus, L. Postumius Albinus, P. Cornelius Mammula, Ti. Minucius Molliculus, A. Hostilius Mancinus, C. Maenius. Ii omnes magistratum Idibus Martiis inierunt. Principio ejus anni, quo A. Postumius Albinus & C. Calpurnius Piso consules fuerunt, ab A. Postumio consule in senatum introducti, qui ex Hispania citeriore venerant a Q. Fulvio Flacco, L. Minucius legatus, & duo tribuni militum, T. Maenius & L. Terentius Massiliota. Hi, quum duo secunda proelia, deditionem Celtiberiae, confectam provinciam nunciassent, nec stipendio, quod mitti soleret, nec frumento portato ad exercitum in eum annum opus esse, petierunt ab senatu primum, "ut ob res prospere gestas Diis in-" "mortalibus honos haberetur." Deinde, "ut Q. "Fulvio decedenti de provincia deportare inde ex-" "ercitum, cujus forti opera & ipse & multi ante" "eum praetores usi essent, liceret. Quod fieri," "praeterquam quod ita deberet, etiam prope ne-

" cessarium esset. Ita enim obstinatos esse milites, " ut non ultra retineri posse in provincia viderentur, injussuque abituri inde essent, si non dimitterentur: aut in perniciosam, si quis inpense " retineret, seditionem exarsuri." Consulibus ambobus provinciam Ligures esse senatus jussit. Praetores inde sortiti sunt. A. Hostilio urbana, Ti. Minucio peregrina obvenit, P. Cornelio Sicilia, C. Maenio Sardinia. Hispanias sortiti, L. Postumius ulteriorem, Ti. Sempronius citeriorem. Is quia successurus Q. Fulvio Flacco erat, ne vetere exercitu provincia spoliaretur, " Quaero," inquit, " de te, L. Minuci, quum confectam provinciam " nuncies, existimesne, Celtiberos perpetuo in " fide mansuros, ita ut sine exercitu ea provincia " obtineri possit? Si neque de fide barbarorum " quidquam recipere aut adfirmare nobis potes, & " habendum illic utique exercitum censes; utrum " tandem auctor senatui sis supplementum in Hispaniam mittendi, ut ii modo, quibus emerita " stipendia sint, milites dimittantur, veteribus " militibus tirones inmisceantur? an, deductis de " provincia veteribus legionibus, novas conscribendi & mittendi; quum contemtum tirocinium " etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandum " possit? Dictu, quam re, facilius sit, provinciam, ingenio ferocem, rebellatricem, confecisse? " Paucae civitates, ut quidem ego audio, quas

" vicina maxime hiberna premebant, in jus ditio-
" nemque venerunt; ulteriores in armis ſunt.
" Quae quum ita ſint, ego jam hinc praedico, Pa-
" tres conſcripti, me exercitu eo, qui nunc eſt,
" rempublicam adminiſtraturum: ſi deducat ſe-
" cum Flaccus legiones, loca pacata me ad hiber-
" nacula lecturum, neque novum militem ferociſ-
" ſimo hoſti objecturum."

XXXVI. Legatus ad ea, quae interrogatus erat, reſpondit, " Neque ſe, neque quemquam
" alium divinare poſſe, quid in animo Celtiberi
" haberent, aut porro habituri eſſent. Itaque ne-
" gare non poſſe, quin rectius ſit, etiam ad paca-
" tos barbaros, nondum ſatis adſuetos imperio,
" exercitum mitti. Novo autem, an vetere exer-
" citu opus ſit, ejus eſſe dicere, qui ſcire poſſit,
" qua fide Celtiberi in pace manſuri ſint; ſimul
" & qui illud exploratum habeat, quieturos mili-
" tes, ſi diutius in provincia retineantur. Si ex
" eo, quod aut inter ſe loquantur, aut ſubclama-
" tionibus apud concionantem imperatorem ſigni-
" ficent, quid ſentiant, conjectandum ſit; palam
" vociferatos eſſe, aut imperatorem in provincia
" retenturos, aut cum eo in Italiam venturos eſſe."
Diſceptationem inter praetorem legatumque conſulum relatio interrupit; qui ſuas ornari provincias, priuſquam de praetoris exercitu ageretur, aequum cenſebant. Novus omnis exercitus conſu-

libus est decretus: binae legiones Romanae cum suo equitatu, & sociûm Latini nominis, quantus semper numerus, quindecim millia peditum & octingenti equites. Cum hoc exercitu Apuanis Liguribus ut bellum inferrent, mandatum est. P. Cornelio & M. Baebio prorogatum imperium, jussique provincias obtinere, donec consules venissent. Tum imperatum, ut, dimisso, quem haberent, exercitu, reverterentur Romam. De Ti. Sempronii deinde exercitu actum est. Novam legionem ei quinque millium & ducentorum peditum cum equitibus quadringentis consules scribere jussi; & mille praeterea peditum civium Romanorum, quinquaginta equites: & sociis e nomine Latino imperare septem millia peditum, trecentos equites. Cum hoc exercitu placuit ire in Hispaniam citeriorem Ti. Sempronium. Q. Fulvio permissum, ut, qui milites, ante Sp. Postumium, Q. Marcium consules, cives Romani sociive, in Hispaniam transportati essent, & praeterea, supplemento adducto, quot amplius duabus legionibus, quam decem millia, & quadringenti pedites, sexcenti equites essent; & sociûm Latini nominis duodecim millia, sexcenti equites, quorum forti opera duobus adversus Celtiberos proeliis usus Q. Fulvius esset, eos, si videretur, secum deportaret. Et supplicationes decretae, quod is prospere rempublicam gessisset: & ceteri praetores in provincias

missi. Q. Fabio Buteoni prorogatum in Gallia imperium est. Octo legiones, praeter exercitum veterem, qui in Liguribus in spe propinqua missionis erat, eo anno esse placuit. Et is ipse exercitus aegre explebatur propter pestilentiam, quae jam tertium annum urbem Romanam atque Italiam vastabat.

XXXVII. Praetor Ti. Minucius, & haud ita multo post consul C. Calpurnius moritur, multique alii omnium ordinum inlustres viri: postremo prodigii loco ea clades haberi coepta est. C. Servilius pontifex maximus piacula irae Deûm conquirere jussus, decemviri libros inspicere, consul Apollini, Aesculapio, Saluti dona vovere, & dare signa inaurata; quae vovit deditque. Decemviri supplicationem in biduum valetudinis caussa in urbe & per omnia fora conciliabulaque edixerunt: majores duodecim annis, omnes coronati & lauream in manu tenentes, supplicaverunt. Fraudis quoque humanae insinuaverat suspicio animis; & veneficii quaestio ex senatusconsulto, quod in urbe, propiusve urbem decem millibus passuum esset commissum, C. Claudio praetori, qui in locum Ti. Minucii erat subfectus; ultra decimum lapidem per fora conciliabulaque C. Maenio, priusquam in Sardiniam provinciam trajiceret, decreta. Suspecta consulis erat mors maxime. Necatus a Quarta Hostilia uxore dice-

batur. Ut quidem filius ejus Q. Fulvius Flaccus in locum vitrici conful eft declaratus, aliquanto magis infamis mors Pifonis coepit effe: & teftes exfiftebant, qui poft declaratos confules Albinum & Pifonem, quibus comitiis Flaccus tulerat repulfam, & exprobratum ei a matre dicerent, quod jam ei tertium negatus confulatus petenti effet, & adjeciffe, "pararet fe ad petendum; intra duos "menfes effecturam, ut conful fieret." Inter multa alia teftimonia, ad cauffam pertinentia, haec quoque vox, nimis vero eventu comprobata, valuit, cur Hoftilia damnaretur. Veris principio hujus, dum confules novos delectus Romae tenet, mors deinde alterius, & creandi comitia confulis in locum ejus, omnia tardiora fecerunt: interim P. Cornelius & M. Baebius, qui in confulatu nihil memorabile gefferant, in Apuanos Ligures exercitum induxerunt.

XXXVIII. Ligures, qui ante adventum in provinciam confulum non exfpectaffent bellum inprovifo obpreffi, ad duodecim millia hominum dediderunt fe. Eos, confulto per literas prius fenatu, deducere ex montibus in agros campeftres procul ab domo, ne reditus fpes effet, Cornelius & Baebius ftatuerunt, nullum alium ante finem rati fore Liguftini belli. Ager publicus populi Romani erat in Samnitibus, qui Taurafinorum [fuerat. In eum quum] traducere Ligures Apua-

nos vellent, edixerunt, Ligures ab Anido montibus descendere cum liberis conjugibusque: sua omnia secum portarent. Ligures, saepe per legatos deprecati, ne penates, sedem, in qua geniti essent, sepulcra majorum, cogerentur relinquere, arma, obsides pollicebantur. Postquam nihil impetrabant, neque vires ad bellandum erant, edicto paruerunt. Traducti sunt publico sumtu ad quadraginta millia liberorum capitum cum feminis puerisque. Argenti data centum & quinquaginta millia, unde, in novas aedes, compararent, quae opus essent. Agro dividendo dandoque iidem, qui traduxerant, Cornelius & Baebius praepositi. Postulantibus tamen ipsis, quinqueviri ab senatu dati, quorum ex consilio agerent. Transacta re, quum veterem exercitum Romam deduxissent, triumphus ab senatu est decretus. Hi omnium primi nullo bello gesto triumpharunt. Tantum hostes ducti ante currum: quia, nec quid ferretur, neque quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quidquam in triumphis eorum fuerat.

XXXIX. Eodem anno in Hispania Fulvius Flaccus proconsul, quia successor in provinciam tardius veniebat, educto exercitu ex hibernis, ulteriorem Celtiberiae agrum, unde ad deditionem non venerant, institit vastare. Qua re irritavit magis, quam conterruit, animos barbarorum:

&, clam comparatis copiis, ſaltum Manlianum, per quem tranſiturum exercitum Romanum ſatis ſciebant, obſederunt. In Hiſpaniam ulteriorem eunti L. Poſtumio Albino collegae Gracchus mandaverat, ut Q. Fulvium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret. "Ibi dimitti "veteranos, ſupplementaque diſtribuere, & ordi-"nare omnem exercitum ſeſe velle." Dies quoque, & ea propinqua, edita Flacco eſt, qua ſucceſſor eſſet venturus. Haec nova adlata res, omiſſis, quae agere inſtituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia quum coëgiſſet, barbari, cauſſae ignari, ſuam defectionem & clam comparata arma ſenſiſſe eum, & pertimuiſſe rati, eo ferocius ſaltum inſederunt. Ubi eum ſaltum prima luce agmen Romanum intravit, repente ex duabus partibus ſimul exorti hoſtes Romanos invaſerunt. Quod ubi vidit Flaccus, primos tumultus, in agmine per centuriones ſtare omnes, ſuo quemque loco, & arma expedire jubendo, ſedavit: &, ſarcinis jumentiſque in unum locum coactis, copias omnes partim ipſe, partim per legatos tribunoſque militum, ut tempus, ut locus poſtulabat, ſine ulla trepidatione inſtruxit; "cum bis deditis "rem eſſe" admonens. "Scelus & perfidiam "illis, non virtutem, nec animum acceſſiſſe. Re-"ditum ignobilem in patriam, clarum ac memo-"rabilem eos ſibi feciſſe: cruentos ex recenti cae-

" de hostium gladios, & manantia sanguine spolia, " Romam ad triumphum delaturos." Plura dici tempus non patiebatur. Invehebant se hostes, & in partibus extremis jam pugnabatur. Deinde acies concurrerunt.

XL. Atrox ubique proelium, sed varia fortuna erat. Egregie legiones, nec segnius duae alae pugnabant; externa auxilia ab simili armatura, meliore aliquantum militum genere, urguebantur, nec locum tueri poterant. Celtiberi, ubi ordinata acie & signis conlatis se non esse pares legionibus senserunt, cuneo inpressionem fecerunt. Quo tantum valent genere pugnae, ut, quacumque parte perculere inpetu suo, sustineri nequeant. Tunc quoque turbatae legiones sunt, prope interrupta acies. Quam trepidationem ubi Flaccus conspexit, equo advehitur ad legionarios equites: &, " Ecquid auxilii in vobis est? Actum jam de hoc " exercitu erit?" quum undique adclamassent, " quin ederet, quid fieri velit; non segniter imperium exsecuturos. Duplicate turmas," inquit, " duarum legionum equites, & permittite equos " in cuneum hostium, quo nostros urguent. Id " cum majore vi equorum facietis, si effrenatos in " eos equos inmittitis: quod saepe Romanos equi" tes cum magna laude fecisse sua, memoriae pro" ditum est." Dicto paruerunt, detractisque frenis bis ultro citroque cum magna strage hostium,

infractis omnibus hastis, transcurrerunt. Dissipato cuneo, in quo omnis spes fuerat, Celtiberi trepidare, &, prope omissa pugna, locum fugae circumspicere. Et alarii equites, postquam Romanorum equitum tam memorabile facinus vidêre, & ipsi, virtute eorum accensi, sine ullius imperio in perturbatos jam hostes equos inmittunt. Tunc vero Celtiberi omnes in fugam effunduntur, & imperator Romanus, aversos hostes contemplatus, aedem Fortunae Equestri, Jovique optimo maximo ludos vovit. Caeduntur Celtiberi per totum saltum dissipati fuga. Decem & septem millia hostium caesa eo die traduntur: vivi capti plus quatuor millia, ducentis septuaginta septem cum signis militaribus, equis prope mille centum. Nullis castris eo die victor exercitus mansit. Victoria non sine jactura militum fuit. Quadringenti septuaginta duo milites Romani, sociûm ac Latini nominis mille decem & novem, cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt. Ita victor exercitus, renovata priore gloria, Tarraconem est perductus. Venienti Fulvio Ti. Sempronius praetor, qui biduo ante venerat, obviam processit: gratulatusque est, quod rempublicam egregie gessisset. Cum summa concordia, quos dimitterent, quosque retinerent milites, composuerunt. Inde Fulvius, exauctoratis militibus in naves inpositis,

Romam est profectus. Sempronius in Celtiberiam legiones duxit.

XLI. Consules ambo in Ligures exercitus induxerunt diversis partibus. Postumius prima & tertia legione Balistam Suismontiumque montes obsedit: &, premendo praesidiis angustos saltus eorum, commeatus interclusit, inopiaque omnium rerum eos perdomuit. Fulvius, secunda & quarta legione adortus a Pisis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluvium incolebant, in deditionem acceptos, ad septem millia hominum in naves inpositos, praeter oram Etrusci maris Neapolim transmisit. Inde in Samnium traducti, agerque his inter populares datus est. Montanorum Ligurum ab A. Postumio vineae caesae, frumentaque deusta: donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armaque tradiderunt. Navibus inde Postumius ad visendam oram Ingaunorum Intemeliorumque Ligurum processit. Priusquam hi consules venirent ad exercitum, qui Pisas indictus erat, praeerant A. Postumius & frater Q. Fulvii M. Fulvius Nobilior. Secundae legionis Fulvius tribunus militum erat. Is mensibus suis dimisit legionem, jurejurando adactis centurionibus, aes in aerarium ad quaestores esse delaturos. Hoc ubi Placentiam (nam eo forte erat profectus) Aulo nunciatum est, cum equitibus expeditis secutus dimissos, quos eorum potuit adsequi,

deduxit caſtigatos Piſas. De ceteris conſulem certiorem fecit. Eo referente, ſenatuſconſultum factum eſt, ut M. Fulvius in Hiſpaniam relegaretur ultra novam Karthaginem. Literaeque ei datae ſunt a conſule ad P. Manlium in Hiſpaniam ulteriorem deferendae. Milites juſſi ad ſigna redire. Cauſſa ignominiae, uti ſemeſtre ſtipendium in eum annum eſſet ei legioni, decretum: qui miles ad exercitum non rediſſet, eum ipſum bonaque ejus vendere conſul juſſus.

XLII. Eodem anno L. Duronius, qui praetor anno ſuperiore ex Illyrico cum decem navibus Brundiſium redierat, inde, in portu relictis navibus, quum veniſſet Romam, inter exponendas res, quas ibi geſſiſſet, haud dubie in regem Illyriorum Gentium latrocinii omnis maritimi cauſſam avertit. " Ex regno ejus omnes naves eſſe, quae " ſuperi maris oram depopulatae eſſent. De his " rebus ſe legatos miſiſſe, nec conveniendi regis " poteſtatem factam." Venerant Romam legati a Gentio, qui, " quo tempore Romani conveni- " endi regis cauſſa veniſſent, aegrum forte eum in " ultimis partibus fuiſſe regni" dicerent. " Pe- " tere Gentium ab ſenatu, ne crederent confictis " criminibus in ſe, quae inimici detuliſſent." Ad ea Duronius adjecit, multis civibus Romanis & ſociis Latini nominis injurias factas in regno ejus; & cives Romanos dici Corcyrae retineri.

Eos omnes Romam adduci placuit: C. Claudium praetorem cognoſcere: neque ante Gentio regi legatiſve ejus reſponſum reddi. Inter multos alios, quos peſtilentia ejus anni abſumſit, ſacerdotes quoque aliquot mortui ſunt. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus eſt: in ejus locum ſubfectus eſt Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex ulteriore Hiſpania redierat, triumvir epulo: Q. Fulvius M. F. in locum ejus triumvir cooptatus, tum praetextatus erat. De rege ſacrifico ſubſiciendo in locum Cn. Cornelii Dolabellae contentio inter C. Servilium pontificem maximum fuit & L. Cornelium Dolabellam duumvirum navalem; quem, ut inauguraret, pontifex magiſtratu ſeſe abdicare jubebat. Recuſantique id facere ob eam rem multa duumviro dicta a pontifice; deque ea, quum provocaſſet, certatum ad populum. Quum plures jam tribus, intro vocatae, dicto eſſe audientem pontifici duumvirum, juberent; multamque remitti, ſi magiſtratu ſe abdicaſſet; ultimum de coelo, quod comitia turbaret, intervenit. Religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellae. P. Cloelium Siculum inaugurarunt, qui ſecundo loco inauguratus erat. Exitu anni & C. Servilius Geminus pontifex maximus deceſſit: idem decemvir ſacrorum fuit. Pontifex in locum ejus a collegio cooptatus eſt Q. Fulvius Flaccus: at pontifex maximus M. Ae-

millius Lepidus, quum multi clari viri petissent: & decemvir sacrorum Q. Marcius Philippus in ejusdem locum est cooptatus. Et augur Sp. Postumius Albinus decessit. In locum ejus P. Scipionem, filium Africani, augures cooptarunt. Cumanis eo anno petentibus permissum, ut publice Latine loquerentur, & praeconibus Latine vendendi jus esset.

XLIII. Pisanis agrum pollicentibus, quo Latina colonia deduceretur, gratiae ab senatu actae. Triumviri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. & P. Popillii Laenates. A C. Maenio praetore (cui, provincia Sardinia quum evenisset, additum erat, ut quaereret de veneficiis longius ab urbe decem millibus passuum) literae adlatae, "Se jam "tria millia hominum damnasse, & crescere sibi "quaestionem indiciis. Aut eam sibi esse dese"rendam, aut provinciam dimittendam." Q. Fulvius Flaccus ex Hispania rediit Romam cum magna fama gestarum rerum, qui, quum extra urbem triumphi caussa esset, consul est creatus cum L. Manlio Acidino; & post paucos dies cum militibus, quos secum deduxerat, triumphans urbem est invectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum viginti quatuor: praeterea auri pondo triginta unum; & signati Oscensis nummûm centum septuaginta tria millia ducentos. Militibus de praeda quinquagenos denarios dedit, duplex cen-

turionibus, triplex equiti, tantumdem ſociis Latini nominis, & ſtipendium omnibus duplex.

XLIV. Eo anno rogatio primum lata eſt ab L. Villio tribuno plebis, quot annos nati quemque magiſtratum peterent caperentque. Inde cognomen familiae inditum, ut Annales adpellarentur. Praetores quatuor poſt multos annos lege Baebia creati, quae alternis quaternos jubebat creari. Hi facti, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Laevinus, Q. & P. Mucii Q. F. Scaevolae. Q. Fulvio & L. Manlio conſulibus eadem provincia, quae ſuperioribus, pari numero copiae peditum, equitum, civium, ſociorum decretae. In Hiſpaniis duabus Ti. Sempronio & L. Poſtumio cum iiſdem exercitibus, quos haberent, prorogatum imperium eſt. Et in ſupplementum conſules ſcribere juſſi ad tria millia peditum Romanorum, trecentos equites; quinque millia ſociorum Latini nominis, & quadringentos equites. P. Mucius Scaevola urbanam ſortitus provinciam eſt; & ut idem quaereret de veneficiis in urbe, & propius urbem decem millia paſſuum: Cn. Cornelius Scipio peregrinam, Q. Mucius Scaevola Siciliam, C. Valerius Laevinus Sardiniam. Q. Fulvius conſul, “ prius, quam ullam rem publicam ageret, liberare “ & ſe & rempublicam religione votis ſolvendis,” dixit, “ velle. Voviſſe, quo die poſtremum cum “ Celtiberis pugnaſſet, ludos Jovi optimo maximo,

" & aedem Equeſtri Fortunae ſeſe facturum: in " eam rem ſibi pecuniam conlatam eſſe ab Hiſpa- " nis." Ludi decreti, & ut duumviri ad aedem locandam crearentur. De pecunia finitur, " Ne " major cauſſa ludorum conſumeretur, quam " quanta Fulvio Nobiliori, poſt Aetolicum bellum " ludos facienti, decreta eſſet: neve quid ad eos " ludos arceſſeret, cogeret, acciperet, faceret, ad- " verſus id ſenatuſconſultum, quod L. Aemilio, " Cn. Baebio conſulibus de ludis factum eſſet." Decreverat id ſenatus propter effuſos ſumtus, factos in ludos Ti. Sempronii aedilis, qui graves non modo Italiae ac ſociis Latini nominis, ſed etiam provinciis externis fuerant.

XLV. Hiems eo anno nive ſaeva & omni tempeſtatum genere fuit: arbores, quae obnoxiae frigoribus ſunt, deuſſerat cunctas: & ea tum aliquanto, quam alias, longior fuit. Itaque Latinas mox ſubito coorta & intolerabilis tempeſtas in monte turbavit: inſtaurataeque ſunt ex decreto pontificum. Eadem tempeſtas & in Capitolio aliquot ſigna conſtravit, fulminibuſque complura loca deformavit; aedem Jovis Tarracinae, aedem Albam Capuae, portamque Romanam: muri pinnae aliquot locis decuſſae erant. Haec inter prodigia nunciatum & ab Reate, tripedem natum mulum. Ob ea decemviri, juſſi adire libros, edidere, quibus Diis & quot hoſtiis ſacrificaretur:

& ob fulminibus complura loca deformata ad aedem Jovis ut ſupplicatio diem unum eſſet. Ludi deinde votivi Q. Fulvii conſulis per dies decem magno adparatu facti. Cenſorum inde comitia habita: creati M. Aemilius Lepidus pontifex maximus & M. Fulvius Nobilior, qui ex Aetolis triumphaverat. Inter hos viros nobiles inimicitiae erant, ſaepe multis & in ſenatu & ad populum atrocibus celebratae certaminibus. Comitiis confectis, ut traditum antiquitus eſt, cenſores in Campo ad aram Martis ſellis curulibus conſederunt; quo repente principes ſenatorum cum agmine venerunt civitatis: inter quos Q. Caecilius Metellus verba fecit.

XLVI. "Non obliti ſumus, cenſores, vos "paullo ante ab univerſo populo Romano mori"bus noſtris praepoſitos eſſe: & nos a vobis & ad"moneri, & regi, non vos a nobis debere. Indi"candum tamen eſt, quid omnes bonos in vobis "aut obſendat, aut certe mutatum malint. Sin"gulos quum intuemur, M. Aemili, M. Fulvi, "neminem hodie in civitate habemus, quem, ſi "revocemur in ſuffragium, velimus vobis praela"tum eſſe. Ambo quum ſimul adſpicimus, non "poſſumus non vereri, ne male comparati ſitis, "nec tantum reipublicae proſit, quod omnibus "nobis egregie placetis, quam, quod alter alteri "diſplicetis, noceat. Inimicitias per annos mul-

"tos vobis ipsis graves & atroces geritis: quae, "periculum est, ne ex hac die nobis & reipubli-"cae, quam vobis, graviores fiant. De quibus "caussis hoc timeamus, multa subcurrunt, quae "dicerentur; nisi forte inplacabiles vestrae irae "inplicaverint animos vestros. Has ut hodie, ut "in isto templo, finiatis simultates, quaesumus "vos universi; &, quos conjunxit suffragiis suis "populus Romanus, hac etiam reconciliatione "gratiae conjungi a nobis sinatis. Uno animo, "uno consilio legatis senatum, equites recenseatis, "agatis censum, lustrum condatis: quod in om-"nibus fere precationibus nuncupabitis verbis," Ut ea res mihi collegaeque meo bene & feliciter eveniat, "id ita ut vere, ut ex animo velitis eve-"nire: efficiatisque, ut, quod deos precati eritis, "id vos velle etiam homines credamus. T. Ta-"tius & Romulus, in cujus urbis medio foro acie "hostes concurrerant, ibi concordes regnarunt. "Non modo simultates, sed bella quoque finiun-"tur. Ex infestis hostibus plerumque socii fide-"les, interdum etiam cives fiunt. Albani, diruta "Alba, Romam traducti sunt: Latini, Sabini in "civitatem accepti. Vulgatum illud, quia verum "erat, in proverbium venit: Amicitias inmortales, "inimicitias mortales debere esse." Fremitus or-tus cum adsensu, deinde universorum voces idem petentium, confusae in unum, orationem interpel-

larunt. Inde Aemilius queſtus quum alia, tum bis a M. Fulvio ſe certo conſulatu dejectum. Fulvius contra queri, ſe ab eo ſemper laceſſitum, & in probrum ſuum ſponſionem factam. Tamen ambo ſignificare, ſi alter vellet, ſe in poteſtate tot principum civitatis futuros. Omnibus inſtantibus, qui aderant, dexteras fidemque dedere, mittere vere ac finire odium. Deinde, conlaudantibus cunctis, deducti ſunt in Capitolium. Et cura ſuper tali re principum, & facilitas cenſorum egregie comprobata ab ſenatu & laudata eſt. Cenſoribus deinde poſtulantibus, ut pecuniae ſumma ſibi, qua in opera publica uterentur, adtribueretur, vectigal annuum decretum eſt..

XLVII. Eodem anno in Hiſpania L. Poſtumius & Ti. Sempronius propraetores comparaverunt ita inter ſe, ut in Vaccaeos per Luſitaniam iret Albinus, in Celtiberiam inde reverteretur; Gracchus, ſi majus ibi bellum eſſet, in ultima Celtiberiae penetraret. Mundam urbem primum vi cepit, nocte ex inproviſo adgreſſus. Acceptis deinde obſidibus, praeſidioque inpoſito, caſtella obpugnare, agros urere, donec ad praevalidam aliam urbem (Certimam adpellant Celtiberi) pervenit. Ubi quum jam opera admoveret, veniunt legati ex oppido, quorum ſermo antiquae ſimplicitatis fuit, non diſſimulantium bellaturos, ſi vires eſſent. Petierunt enim, ut ſibi in caſtra Cel-

tiberorum ire liceret ad auxilia accipienda. Si non impetrassent, tum separatim eos ab illis se consulturos. Permittente Graccho, ierunt, & post paucis diebus alios decem legatos secum adduxerunt. Meridianum tempus erat. Nihil prius petierunt a praetore, quam ut bibere sibi juberet dari. Epotis primis poculis, iterum poposcerunt; magno risu circumstantium in tam rudibus & moris omnis ignaris ingeniis. Tum maximus natu ex iis, "Missi sumus," inquit, "a gente nostra, qui "sciscitaremur, qua tandem re fretus arma nobis "inferres?" Ad hanc percunctationem Gracchus, "Exercitu se egregio fidentem venisse," respondit; "quem si ipsi visere velint, quo certiora ad suos "referant, potestatem se eis facturum esse:" tribunisque militum imperat, ut ornari omnes copias peditum equitumque, & decurrere jubeant armatas. Ab hoc spectaculo legati missi deterruerunt suos ab auxilio circumsessae urbi ferendo. Oppidani, quum ignes nocte turribus nequidquam (quod signum convenerat) sustulissent, destituti ab unica spe auxilii, in deditionem venerunt. Sestertiûm quater & vicies ab iis est exactum, quadraginta nobilissimi equites: nec obsidum nomine, (nam militare jussi sunt) & tamen re ipsa, ut pignus fidei essent.

XLVIII. Inde jam duxit ad Alcen urbem, ubi castra Celtiberorum erant, a quibus venerant

nuper legati. Eos quum per aliquot dies, armaturam levem inmittendo in ſtationes, laceſſiſſet parvis proeliis, in dies majora certamina ſerebat, ut omnes extra munitiones eliceret. Ubi, quod petebatur, ſenſit effectum, auxiliorum praefectis imperat, ut, contracto certamine, tamquam multitudine ſuperarentur, repente tergis datis, ad caſtra effuſe fugerent. Ipſe intra vallum ad omnes portas inſtruxit copias. Haud multum temporis interceſſit, quum ex compoſito refugientium ſuorum agmen, poſt effuſe ſequentes barbaros conſpexit. Inſtructam ad hoc ipſum intra vallum habebat aciem. Itaque tantum moratus, ut ſuos refugere in caſtra libero introïtu ſineret, clamore ſublato, ſimul omnibus portis erupit. Non ſuſtinuere inpetum necopinatum hoſtes. Qui ad caſtra obpugnanda venerant, ne ſua quidem tueri potuerunt. Nam extemplo fuſi, fugati, mox intra vallum paventes compulſi, poſtremo exuuntur caſtris. Eo die novem millia hoſtium caeſa: capti vivi trecenti viginti, equi centum duodecim, ſigna militaria triginta ſeptem. De exercitu Romano centum novem ceciderunt.

XLIX. Ab hoc proelio Gracchus duxit ad depopulandum Celtiberiam legiones. Et, quum ferret paſſim cuncta atque ageret, populique alii voluntate, alii metu jugum acciperent, centum tria oppida intra paucos dies in deditionem acce-

pit: praeda potitus ingenti eſt. Convertit inde agmen retro, unde venerat, ad Alcen, atque eam urbem obpugnare inſtitit. Oppidani primum inpetum hoſtium ſuſtinuerunt: deinde, quum jam non armis modo, ſed etiam operibus obpugnarentur, diffiſi praeſidio urbis, in arcem univerſi conceſſerunt. Poſtremo & inde, praemiſſis oratoribus, in ditionem ſe ſuaque omnia Romanis permiſerunt. Magna inde praeda facta eſt. Multi captivi nobiles in poteſtatem venerunt; inter quos & Thurri filii duo & filia. Regulus hic earum gentium erat, longe potentiſſimus omnium Hiſpanorum. Audita ſuorum clade, miſſis, qui fidem venienti in caſtra ad Gracchum peterent, venit. Et primum quaeſivit ab eo, "ne ſibi liceret ac ſuis vivere?" quum praetor "victurum" reſpondiſſet; quaeſivit iterum, "ſi cum Romanis militare liceret?" id quoque Graccho permittente, "ſequar," inquit, "vos adverſus veteres ſocios meos, quoniam illos "ad me propiunt ſuſpicere." Secutus eſt inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Romanam adjuvit.

L. Ergavia inde, nobilis & potens civitas, aliorum circa populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis. Eam deditionem oppidorum haud cum fide factam, quidam auctores ſunt. E qua regione abduxiſſet legiones, extemplo inde rebellatum, magnoque eum poſtea proelio ad

montem Chaunum cum Celtiberis a prima luce ad sextam horam diei signis conlatis pugnasse; multos utrimque cecidisse: nec aliud magnopere, ne victos crederes, fecisse Romanos, nisi quod postero die lacessierint proelio manentes intra vallum; spolia per totum diem legerint; tertio die proelio majore iterum pugnatum; & tum demum haud dubie victos Celtiberos, castraque eorum capta & direpta esse. Viginti duo millia hostium eo die esse caesa, plus trecentos captos: parem fere equorum numerum; & signa militaria septuaginta duo. Inde debellatum, veramque pacem, non fluxa, ut ante, fide, Celtiberos fecisse. Eadem aestate & L. Postumium in Hispania ulteriore bis cum Vaccaeis egregie pugnasse scribunt. Ad triginta & quinque millia hostium occidisse, & castra obpugnasse. Propius vero est, serius in provinciam pervenisse, quam ut ea aestate potuerit res gerere.

LI. Censores fideli concordia senatum legerunt. Princeps electus est ipse censor M. Aemilius Lepidus pontifex maximus: tres ejecti de senatu. Retinuit quosdam Lepidus a collega praeteritos. Opera ex pecunia adtributa divisaque inter se haec confecerunt. Lepidus molem ad Tarracinam, ingratum opus, quod praedia habebat ibi, privatamque publicae rei inpensam inposuerat. Theatrum & proscenium ad Apollinis, aedem Jovis in Capitolio, columnasque circa poliendas albo loca-

vit: & ab his columnis, quae incommode obpofita videbantur, figna amovit: clipeaque de columnis, & figna militaria adfixa omnis generis demfit. M. Fulvius plura & majoris locavit ufus: portum & pilas pontis in Tiberim; quibus pilis fornices poft aliquot annos P. Scipio Africanus & L. Mummius cenfores locaverunt inponendos. Bafilicam poft argentarias novas & forum pifcatorium, circumdatis tabernis, quas vendidit in privatum; & forum, & porticum extra portam Trigeminam, & aliam poft navalia, & ad fanum Herculis, & poft Spei ad Tiberim aedem Apollinis Medici. Habuere & in promifcuo praeterea pecuniam. Ex ea communiter locarunt aquam adducendam, fornicefque faciendos. Inpedimento operi fuit M. Licinius Craffus, qui per fundum fuum duci non eft paffus. Portoria quoque & vectigalia iidem multa inftituerunt. Complura facella publica, quae fuerant occupata a privatis, publica facraque ut effent, paterentque populo, curarunt. Mutarunt fuffragia: regionatimque generibus hominum, cauffifque, & quaeftibus, tribus defcripferunt.

LII. Et alter ex cenforibus M. Aemilius petiit ab fenatu, ut fibi dedicationis templorum Reginae Junonis & Dianae, quae bello Liguftino ante annis octo voviffet, pecunia ad ludos decerneretur. Viginti millia aeris decreverunt. Dedicavit eas ae-

des, utramque in circo Flaminio. Ludosque scenicos triduum post dedicationem templi Junonis, biduum post Dianae, & singulos dies fecit in circo. Idem dedicavit aedem Larium Permarinûm in Campo. Voverat eam annis undecim ante L. Aemilius Regillus, navali proelio adversus praefectos regis Antiochi. Supra valvas templi tabula cum titulo hoc fixa est: " Duello magno regibus dirimendo * caput subigendis patrandae pacis haec pugna exeunti L. Aemilio M. Aemilii filio auspicio, imperio, felicitate ductuque ejus inter Ephesum, Samum, Chiumque, inspectante cos. ipso Antiocho, exercitu omni, equitatu, elephantisque, classis regis Antiochi antea sic victa, fusa, contusa, fugataque est, ibique eo die naves longae cum omnibus sociis captae LXII. Ea pugna pugnata, rex Antiochus regnumque * *. Ejus rei ergo aedem Laribus Permarinis vovit." Eodem exemplo tabula in aede Jovis in Capitolio supra valvas fixa est.

LIII. Biduo, quo senatum legerunt censores, Q. Fulvius consul, profectus in Ligures, per invios montes vallesque saltus cum exercitu transgressus, signis conlatis cum hoste pugnavit: neque tantum acie vicit, sed castra quoque eodem die cepit. Tria millia ducenti hostium, omnisque ea regio Ligurum in deditionem venit. Consul deditos in campestres agros deduxit, praesidiaque

montibus inposuit. Celeriter & ex provincia literae Romam venerunt. Supplicationes ob eas res gestas in triduum decretae sunt. Praetores quadraginta hostiis majoribus per supplicationes rem divinam fecerunt. Ab altero consule L. Manlio nihil memoria dignum in Liguribus est gestum. Galli Transalpini, tria millia hominum, in Italiam transgressi, neminem bello lacessentes, agrum a consulibus & senatu petebant, ut pacati sub imperio populi Romani essent. Eos senatus excedere Italia jussit, & consulem Q. Fulvium quaerere, & animadvertere in eos, qui principes & auctores transcendendi Alpes fuissent.

LIV. Eodem anno Philippus rex Macedonum, senio & moerore consumtus post mortem filii, decessit. Demetriade hibernabat, quum desiderio anxius filii, tum poenitentia crudelitatis suae. Stimulabat animum & alter filius, haud dubie & sua & aliorum opinione rex, conversique in eum omnium oculi, & destituta senectus; aliis exspectantibus suam mortem, aliis ne exspectantibus quidem. Quo magis angebatur, & cum eo Antigonus Echecratis filius, nomen patrui Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat, regiae vir majestatis, nobili etiam pugna adversus Cleomenem Lacedaemonium clarus. Tutorem eum Graeci, ut cognomine a ceteris regibus distinguerent, adpellarunt. Hujus fratris filius Antigonus ex ho-

noratis Philippi amicis unus incorruptus permanſerat: eique ea fides, nequaquam amicum Perſea, inimiciſſimum fecerat. Is, proſpiciens animo, quanto cum periculo ſuo haereditas regni ventura eſſet ad Perſea, ut primum labare animum regis, & ingemiſcere interdum filii deſiderio ſenſit; nunc praebendo aures, nunc laceſſendo etiam mentionem rei temere actae, ſaepe querenti querens & ipſe aderat. Et, quum multa adſoleat veritas praebere veſtigia ſui, omni ope adjuvabat, quo maturius omnia emanarent. Suſpecti & miniſtri facinoris, Apelles maxime & Philocles, erant; qui Romam legati fuerant, literaſque exitiales Demetrio ſub nomine Flaminini adtulerant.

LV. Falſas eſſe, & a ſcriba vitiatas, ſignumque adulterinum, vulgo in regia fremebant. Ceterum, quum ſuſpecta magis, quam manifeſta, eſſet res, forte Xychus obvius fit Antigono, comprehenſuſque ab eo in regiam eſt perductus. Relicto eo cuſtodibus, Antigonus ad Philippum proceſſit. "Multis," inquit, "ſermonibus intellexiſſe videor, magno te aeſtimaturum, ſi ſcire vera omnia poſſis de filiis tuis, uter ab utro petitus fraude & inſidiis eſſet. Homo unus omnium, qui nodum hujus erroris exſolvere poſſit, in poteſtate tua eſt Xychus. Forte vocatum perductumque in regiam vocari juberet." Adductus primo ita negare inconſtanter, ut, parvo metu

admoto, paratum indicem esse adpareret. Conspectum tortoris verberumque non sustinuit: ordinemque omnem facinoris legatorum ministeriique sui exposuit. Extemplo missi, qui legatos comprehenderent, Philoclem, qui praesens erat, oppresserunt: Apelles, missus ad Chaeream quemdam persequendum, indicio Xychi audito, in Italiam trajecit. De Philocle nihil certi vulgatum est. Alii primo audaciter negantem, postquam in conspectum adductus sit Xychus, non ultra tetendisse; alii tormenta etiam inficiantem perpessum adfirmant. Philippo redintegratus est luctus geminatusque: & infelicitatem suam in liberis graviorem, quod alter perisset, censebat.

LVI. Perseus, certior factus omnia detecta esse, potentior quidem erat, quam ut fugam necessariam duceret. Tantum, ut procul abesset, curabat, interim velut ab incendio flagrantis irae, dum Philippus viveret, se defensurus. Qui, spe potiundi ad poenam corporis ejus amissa, quod reliquum erat, id studere, ne super inpunitatem etiam praemio sceleris frueretur. Antigonum igitur adpellat; cui & palam facti parricidii gratia obnoxius erat, neque pudendum aut poenitendum eum regem Macedonibus, propter recentem patrui Antigoni gloriam, fore censebat. "Quando "in eam fortunam veni," inquit, "Antigone, ut "orbitas mihi, quam alii detestantur parentes, op-

" tabilis esse debeat; regnum, quod a patruo tuo " forti, non solum fideli, tutela ejus custoditum " & auctum etiam accepi, id tibi tradere in animo " est. Te unum habeo, quem dignum regno ju-" dicem. Si neminem haberem, perire & exstin-" gui id mallem, quam Perseo sceleftae fraudis " praemium esse. Demetrium excitatum ab infe-" ris restitutumque credam mihi, si te, qui morti " innocentis, qui meo infelici errori unus inlacri-" masti, in locum ejus substitutum relinquam." Ab hoc sermone omni genere honoris producere eum non destitit. Quum in Thracia Perseus abesset, circumire Macedoniae urbes, principibusque Antigonum commendare: &, si vita longior subpetisset, haud dubium fuit, quin eum in possessione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus, Thessalonicae plurimum temporis moratus fuerat. Inde quum Amphipolin venisset, gravi morbo est inplicitus. Sed animo tamen aegrum magis fuisse, quam corpore, constat: curisque & vigiliis (quum idemtidem species & umbrae insontis interemti filii agitarent) exstinctum esse cum diris exsecrationibus alterius. Tamen admoneri potuisset Antigonus, si haud statim palam facta esset mors regis. Medicus Calligenes, qui curationi praeerat, non exspectata morte regis, a primis desperationis notis nuncios praedispositos, ita ut convenerat, misit ad Perseum; & mortem regis in

adventum ejus omnes, qui extra regiam erant, celavit.

LVII. Obpressit igitur necopinantes ignarosque omnes Perseus, & regnum scelere partum invasit. Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, & ad vires bello contrahendas. Nam post paucis diebus gens Bastarnarum, diu sollicitata, ab suis sedibus magna peditum equitumque manu Istrum trajecit. Inde praegressis, qui nunciarent regi, Antigono & Cottoni (nobilis erat Bastarna; & Antigonus perinvitus cum ipso Cottone legatus ad concitandos Bastarnas missus) haud procul Amphipoli fama, inde certi nuncii obcurrerunt, mortuum esse regem. Quae res omnem ordinem consilii turbavit. Compositum autem sic fuerat: transitum per Thraciam tutum & commeatus Bastarnis ut Philippus praestaret. Id ut facere posset, regionum principes donis coluerat, fide sua obligata, pacato agmine transituros Bastarnas. Dardanorum gentem delere propositum erat, inque eorum agro sedes fundare Bastarnis. Duplex inde erat commodum futurum, si & Dardani, gens semper infestissima Macedoniae, temporibusque iniquis regum inminens, tolleretur; & Bastarnae, relictis in Dardania conjugibus liberisque, ad populandam Italiam possent mitti. "Per Scordiscos iter esse ad mare Hadriaticum Italiamque. "Alia via traduci exercitum non posse. Facile

"Baſtarnis Scordiſcos iter daturos. Nec enim "aut lingua aut moribus aequales abhorrere; & "ipſos adjuncturos ſe, quum ad praedam opulen-"tiſſimae gentis ire vidiſſent." Inde in omnem eventum conſilia commodabantur. Sive caeſi ab Romanis forent Baſtarnae, Dardanos tamen ſublatos, praedamque ex reliquiis Baſtarnarum, & poſſeſſionem liberam Dardaniae, ſolatio fore: ſive proſpere geſſiſſent, Romanis averſis in Baſtarnarum bellum, recuperaturum ſe in Graecia, quae amiſiſſet. Haec Philippi conſilia fuerant.

LVIII. Ingreſſi ſunt pacato agmine, fide Cottonis & Antigoni. Sed haud multo poſt famam mortis Philippi neque Thraces commercio faciles erant, neque Baſtarnae emto contenti eſſe poterant, aut in agmine contineri, ne decederent via. Inde injuriae ultro citroque fieri: quarum in dies incremento bellum exarſit. Poſtremo Thraces, quum vim ac multitudinem ſuſtinere hoſtium non poſſent, relictis campeſtribus vicis, in montem ingentis altitudinis (Donucam vocant) conceſſerunt. Quo ubi ire Baſtarnae vellent, quali tempeſtate Gallos ſpoliantes Delphos fama eſt peremtos eſſe; talis tum Baſtarnas, nequidquam ad juga montium adpropinquantes, obpreſſit. Neque enim imbre tantum effuſo, dein creberrima grandine obruti ſunt, cum ingenti fragore coeli tonitribuſque & fulguribus praeſtringentibus aciem

oculorum; sed fulmina etiam sic undique micabant, ut peti viderentur corpora; nec solum milites, sed etiam principes, icti caderent. Itaque, quum praecipiti fuga per rupes praealtas inprovidi sternerentur ruerentque, instabant quidem perculsis Thraces: sed ipsi Deos auctores fugae esse, coelumque in se ruere ajebant. Dissipati procella, quum, tamquam ex naufragio, plerique semiermes in castra, unde profecti erant, redissent; consultari, quid agerent, coeptum; inde orta dissensio, aliis redeundum, aliis penetrandum in Dardaniam censentibus. Triginta ferme millia hominum (Clondico duce profecti erant) pervenerunt. Cetera multitudo retro qua venerant, transdanubianam regionem repetiit. Perseus, potitus regno, interfici Antigonum jussit: &, dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiam paternam renovandam, petendumque, ut rex ab senatu adpellaretur, misit. Haec eo anno in Macedonia gesta.

LIX. Alter consulum Q. Fulvius ex Liguribus triumphavit. Quem triumphum magis gratiae, quam rerum gestarum magnitudini, datum constabat. Armorum hostilium magnam vim transtulit; nullam pecuniam admodum. Divisit tamen in singulos milites tricenos aeris, duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triumpho magis insigne fuit, quam quod forte evenit, ut eodem die triumpharet, quo priore anno ex

praetura triumphaverat. Secundum triumphum comitia edixit, quibus creati consules sunt M. Junius Brutus, A. Manlius Vulso. Praetorum inde, tribus creatis, comitia tempestas diremit. Postero die reliqui tres facti ante diem quartum Idus Martias, M. Titinius Curvus, Ti. Claudius Nero, T. Fontejus Capito. Ludi Romani instaurati ab aedilibus curulibus Cn. Servilio Caepione, Ap. Claudio Centhone, propter prodigia, quae evenerant. Terra movit: in foris publicis, ubi lectisternium erat, Deorum capita, quae in lectis erant, averterunt se; lanaque cum integumentis, quae Jovi obposita fuit, decidit. De mensa oleas quoque praegustasse mures, in prodigium versum est. Ad ea expianda nihil ultra, quam ut ludi instaurarentur, actum est.

FINIS TOMI SEXTI.

3'

